

Kultura različitosti:

Podzastupljene i ranjive skupine
u muzejskom okruženju

Međunarodna konferencija

Zbornik radova

tiflološkimuzej

**Međunarodna konferencija
Kultura različitosti:
Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju
Zbornik radova**

**Međunarodna konferencija
Kultura različitosti:
Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju**
Zagreb, 15. – 17. listopada 2020.

Organizator

Tiflološki muzej

Organizacijsko – programski odbor:

Predsjednica

Nevenka Ćosić

Članovi

Željka Bosnar Salihagić

Ileana Kurtović

Nakladnik

Tiflološki muzej

Za nakladnika/Glavna urednica muzejskih izdanja

Željka Bosnar Salihagić

Urednica

Nevenka Ćosić

Recenzenti

Štefka Batinić

Žarka Vujić

Lektura i prijevod

Nevena Erak Camaj

Dizajn i grafička priprema

Axis-design d.o.o.

Tisak

Kerschoffset d.o.o.

Naklada

300 kom.

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001122379.
ISBN 978-953-7287-41-2

Publikacija je tiskana sredstvima Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Međunarodna konferencija
Kultura različitosti:
Podzastupljene i ranjive skupine
u muzejskom okruženju

ZBORNIK RADOVA
Zagreb, 15. – 17. listopada 2020.

tiflološki muzej

Zagreb, 2021.

Sadržaj

Nevenka Ćosić	
Predgovor	7
Željka Bosnar Salihagić i Nevenka Ćosić	
Uvodni rad: Socijalno uključiv muzej	9
Mia Babić	
Uključivost u kontekstu dokumentiranja, izlaganja i educiranja o odrastanju u razdoblju rata: Slučaj Muzeja ratnog djetinjstva	23
Zorica Babić	
Posjet osoba s invaliditetom Arheološkom muzeju u Zagrebu; rad s osobama oštećenog vida i sluha. Izazovi u budućnosti uzrokovani COVID-19 i socijalnim distanciranjem	31
Tjaša Debeljak Duranović	
Working with vulnerable groups at the National Gallery of Slovenia: Approaches, Successful Practices and Future Challenges	41
Ozren Domiter	
Presjek spolne zastupljenosti stručnih muzejskih djelatnika u Zagrebu	53
Vana Gović Marković	
Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja	63
Dominik Grimm	
Pristupačnost web stranice za sve korisnike	73
Kristina Gverić	
„Budi dobar kao sunce!”, pedagoško-humanitarni projekt Hrvatskoga školskog muzeja	83
Neven Hrvatić	
Podzastupljene i ranjive skupine: potrebe i mogućnosti	89
Katarina Ivanišin-Kardum	
#7minutamuzeja – prilagođavanje programa TMNT-a osobama oštećena sluha	101
Jasmina Jurković Petras	
Suradnjom do bolje zajednice	109
Lelia Kiš-Glavaš	
Podzastupljene i ranjive skupine: tko su i koje su im (kulture) potrebe	117
Valerija Križanić, Željka Sušić i Žarka Vujić	
„Inventura sentimentata” u odnosu na tešku baštinu	129
Ileana Kurtović	
Praktična primjena teorije igrifikacije u muzejskom okruženju	145
Helena Kušenić	
Muzej kao platforma za inovativna umrežavanja i kreativne integracije	153

Anida Manko	
Pedagoški rad u muzeju: razumna prilagodba kao odgovor na različitost	163
Iris Marinović	
Program Muzej za svakoga, svi u muzej! u Galeriji Meštrović	177
Igor Maroević i Nina Sivec	
Taktilna galerija Tiflološkog muzeja – rani primjer kulture pristupačnosti	183
Filipa Marušić	
Usluge u turizmu za osobe s invaliditetom na području grada Splita	191
Erika Nađ-Jerković	
Muzej za POGLED – edukativno-inkluzivni projekt čakovečkoga muzeja za djecu u spektru autizma	201
Snežana Nikolić, Mirjana Isakov i Svetlana Kekić	
Kultura za sve u lokalnoj zajednici	215
Tijana Palkovljević Bugarski	
Uloga i poslanje muzeja u suvremenom društvu na primjeru Galerije Matice srpske ...	223
Dunja Pivac i Danijela Šušak	
Crteži u glini slijepe učenice nastali na temelju doživljaja slikarskih djela	233
Katarina Pocić i Katarina Marić	
Fort centar Pula – interpolacijom do nove vrijednosti	245
Maja Popović i Željka Sušić	
Muzeji – mjesta mogućnosti socijalne interakcije i refleksije	253
Nina Sivec i Igor Maroević	
Zvučni opis sadržaja video materijala u baštinskom okružju	265
Sara Sopić	
Muzeji kao medijatori društvenih promjena: projekt „Znakovni muzej – inkluzija zajednice gluhih”	275
Aida Šarac	
Plavi artizam: program za djecu iz spektra autizma u muzeju umjetnosti	285
Ana Škegro	
Nastavak putovanja kroz slijepo iskustvo	295
Tanja Šupe i Javorica Milković	
Kip šuti zato što čita	305
Saša Tkalec	
Zaštita i interpretacija LGBTI baštine u muzejima	313
Andreja Vojnić	
Odnos muzeja prema autističnom spektru	331
Morana Vouk Nikolić	
Značaj i potreba edukacije Muzej za sve	337

PREDGOVOR

Ovaj zbornik obuhvaća 33 priloga napisana na temelju izlaganja na međunarodnoj *online* konferenciji ***Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju***, koja je u organizaciji Tiflološkoga muzeja u Zagrebu održana od 15. do 17. listopada 2020. godine. Uz većinu hrvatskih autora svojim su priložima u zborniku prisutni i stručnjaci iz Bosne i Hercegovine, Slovenije i Srbije.

Radovi su posvećeni različitim aspektima odnosa muzejske struke i muzejskih ustanova prema podzastupljenim društvenim skupinama. Opsegom prevladavaju opisi i analize primjera dobre prakse, ali je u zborniku zastupljeno i nekoliko manjih empirijskih istraživanja i teorijskih promišljanja.

Ideja o održavanju konferencije i tiskanju zbornika usko je povezana s misijom i vizijom Tiflološkoga muzeja kao institucije okrenute podzastupljenim i ranjivim skupinama, napose slijepim i slabovidnim osobama te ostalim osobama s invaliditetom. Muzeji su tijekom povijesti percipirani kao mjesta „visoke kulture”, no suvremena muzejska paradigma u sebi uključuje transformaciju muzeja iz ekskluzivnoga, elitističkog hrama u mjesto kritičkog diskursa i razmišljanja. U tom nastojanju muzeji se sve više angažiraju u zajednicama u kojima djeluju. Prihvaća se činjenica da posjetitelji više nisu pasivni promatrači nego aktivni sudionici u muzejskoj komunikaciji. Jedan od najvažnijih ciljeva takvog poimanja muzeja jest da on postane mjesto „smanjivanja” društvenih nejednakosti. Međutim, put od „ekskluzivnog” do inkluzivnog muzeja, od muzeja za određene kategorije društva do „muzeja za sve” podrazumijeva bitne stručne i konceptualne prilagodbe. To nas je i motiviralo da na konferenciji i u zborniku problematiziramo širok raspon tema o odnosu muzejâ prema različitim korisničkim skupinama te napose progovorimo o aktualnim izazovima inkluzivnosti muzeja prema društveno isključenim i depriviranim skupinama. Unatoč slaboj provedbi šire strategije socijalne inkluzivnosti, radovi objavljeni u ovom zborniku upućuju na uspjele primjere rada muzejskih pedagoga, kustosa i ostalih stručnih muzejskih djelatnika u osmišljanju diferenciranih i prilagođavanju redovitih muzejskih programa marginaliziranim skupinama.

Zbornik radova ***Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju*** jedan je od načina širenja i prihvaćanja nove muzejske prakse kako u stručnoj, tako i u široj javnosti. Stoga još jednom zahvaljujem svim sudionicima konferencije, autorima priloga u zborniku i recenzentima za napor u pomicanju granica uključivosti i otvorenosti muzejâ.

Nevenka Ćosić

UVODNI RAD

Mr. sc. Željka Bosnar Salihagić, ravnateljica
Tiflološki muzej, Šenoina 34, Zagreb
info@tifloloskimuzej.hr

Nevenka Čosić, viša kustosica
Tiflološki muzej, Šenoina 34, Zagreb
ncosic@tifloloskimuzej.hr

Socijalno uključiv muzej

Sažetak: U uvodnom radu Zbornika konferencije *Kultura različitosti* predstavljene su neke osnovne smjernice za uključivanje marginaliziranih i/ili ranjivih skupina u muzejsko okruženje. Socijalna isključenost opasna je ne samo za marginaliziranog pojedinca nego i za društvo u cjelini. Muzej može pozitivno utjecati na živote pojedinaca, zajednice i društva. Stoga je odgovornost muzeja kao mjesta podrške, edukacije, oblikovanja stavova i percepcije ljudi iznimno značajna.

Socijalno su najugroženija skupina djeca s teškoćama u razvoju, no socijalna problematika puno je šira od područja koje pokrivaju osobe s invaliditetom. Muzej mora ohrabrivati aktivno sudjelovanje ranjivih skupina u muzejskim programima, kreirati siguran prostor, prilagoditi sadržaj i komunikaciju. Muzej već krajem 20. stoljeća stupa u kontakt sa svojim korisnicima te se od institucije usmjerene na zaštitu i istraživanje građe mijenja u aktivnu, inovativnu i živu. Naglašava se nužnost razvoja odnosa između muzeja i korisnika muzeja koji je danas u središtu pozornosti. Novi muzej otvara mogućnost terapijskog učinka, poticanje zdravlja i dobrog osjećanja (wellbeing) posjetitelja, a sve u skladu s društvenim potrebama. Nove spoznaje kognitivne psihologije i neuroznanosti nude razumijevanje višeosjetilnog iskustva i šire utjecaj muzeja kao mjesta za razumijevanje vlastitih emocija. Puni potencijal muzej će ostvariti ako postane dostupan, uključiv i okrenut zajednici.

Ključne riječi: socijalna uključivost, socijalna uključenost, isključenost, marginalne skupine, ranjive skupine, podzastupljene skupine, inkluzivni muzej, osobe s invaliditetom

Temelj stvarne demokracije su jednake prilike za svakoga, a muzeji su društveni promotori tih prilika (Šola, 2019).

Uvod

Kako bismo se približili naslovu, definirat ćemo neke osnovne pojmove koji ga pobliže pojašnjavaju. Socijalan, koji se odnosi na ljudsko društvo, na međusobne odnose ljudi u društvu; društven (socijalna pitanja, socijalne razlike)

(<https://bit.ly/3wpXKH5>). Socijalna isključenost je, prema definiciji Europske komisije (<https://bit.ly/3qbvGpV>), proces koji gura pojedince na margine društva te ih sprječava da u potpunosti sudjeluju u društvu uz nemogućnost pristupanja javnim službama, sudjelovanja u životu zajednice te djelovanja u društvu s osjećajem osobnog dostojanstva. Socijalno su najugroženija skupina djeca s teškoćama u razvoju. Uz margine društva veže se pojam marginalizirane skupine, a to su „različite skupine ljudi unutar određene kulture, okruženja i tradicije za koje postoji opasnost od višestruke diskriminacije zbog međutjecaja različitih osobnih značajki ili obilježja kao što su spol, rod, dob, etnička pripadnost, vjera ili uvjerenje, zdravstveno stanje, invaliditet, seksualna orijentacija, rodni identitet, stupanj obrazovanja ili primanja, te život na različitim zemljopisnim područjima” (<https://bit.ly/3mRSb0Q>).

Suprotan pojam socijalnoj isključenosti jest pojam socijalne uključenosti (kohezije), a definira se kao proces kojim se nastoji osigurati da svi mogu ostvariti svoj puni potencijal dok socijalna isključenost slabi odnos između pojedinca i zajednice te ga izolira. Uzrok socijalne isključenosti najčešće se svodi na slabosti pojedinca i njegove promašaje, premda je uzrok mnogo složeniji, riječ je o strukturalnim problemima društva (<https://bit.ly/3qbvGpV>).

U ovome radu predstavljene su neke osnovne smjernice za uključivanje marginaliziranih i/ili ranjivih skupina u muzejsko okruženje. Ranjive skupine možemo definirati kao zajednice ljudi koji su u riziku ili nepovoljnosti, a mogu ih sačinjavati subjekti kojima zbog ekonomske situacije, fizičkog stanja, razine obrazovanja, spola ili starosti trebaju dodatni naponi za integraciju u društvo i razvoj (<https://bit.ly/3mRSb0Q>).

Socijalna uključivost/isključivost

„Istraživanje pojma socijalne uključenosti započinje povijesnim ispitivanjem antiteze: socijalna isključenost... Do sredine 1990-ih pojam socijalna isključenost postao je bitan dio zapadnoeuropske političke retorike i dio diskusija o muzejskim studijama.” (Sarver Coleman, 2016). Socijalna isključenost opasna je ne samo za marginaliziranog pojedinca nego i za društvo u cjelini. Temeljni rad o socijalnoj uključenosti u muzejima *Muzeji kao agenti socijalne uključenosti* Richarda Sandella izdan je 1998. godine. Sandell (1998) prema Sarver Coleman (2016) predložio je identifikaciju socijalne inkluzivnosti svakog muzeja, doveo je društvenu svrhu muzeja u prvi plan muzeologije određivši opseg muzejske odgovornosti te naglasivši potrebu kontinuiranog istraživanja muzeja i društvene uključenosti, a socijalnu isključenost definirao kao višestruki fenomen

koji negativno utječe na društveni, ekonomski, politički i kulturni život pojedinca i društva (Sarver Coleman, 2016).

Model *Socijalna uključenost i muzej: utjecaj i proces*, autora Dood i Sandell (2001), pokušava konceptualizirati društveni utjecaj muzeja i proces kojim se to može postići kroz tri glavne razine: pojedinca, zajednicu i društvo.

Suradnja s muzejima može pozitivno utjecati na živote pojedinaca lošeg zdravlja, niskih prihoda ili ograničenih životnih mogućnosti. Ujedno može povećati njihovo samopoštovanje, stjecanje novih vještina, prilike za istraživanje identiteta te njihovo samopouzdanje. Muzej može postati mjesto podrške pojedincima, potaknuti ih na samorazvoj te im promijeniti život. Može omogućiti nezaposlenim osobama da kroz volontiranje nauče nove vještine, osobama s problemima mentalnog zdravlja razvijanje samopouzdanja, a starijim osobama proširiti društvenu mrežu te ih udaljiti od izolacije i usamljenosti.

Muzeji surađuju s drugim pravnim subjektima koji postaju njihovi korisnici i kojima bi trebalo dati mogućnost za davanje prijedloga muzeju kako bi se zadovoljile njihove potrebe. Kroz muzejske inicijative, programe i aktivnosti osnažuje se zajednica te utječe na lokalnu demokraciju. Muzejsko okruženje ima ključnu ulogu u socijalnoj uključenosti. Bitno je spomenuti i važnost muzejskog prostora, koji bi trebao biti ne samo kreativan i inspirativan nego i siguran, podržavajući, bez stigme za nezaposlene, samohrane roditelje, generacijski jaz, one koji su na bilo koji način traumatizirani zbog kriminala, nasilja i dr. Muzej često djeluje kao katalizator društvenog života koji, u određenom trenutku, može dalje biti nastavljen bez potpore muzeja.

Treća razina, društvo, odnosi se na one koji su identificirani kao ugroženi, diskriminirani, ali i na širu, 'mainstream' javnost. Na ovoj razini misli se na društveni utjecaj muzeja, koji je mnogo širi u smislu publike. Ovaj pristup priznaje moć muzeja u oblikovanju stavova i percepcije ljudi putem svojih zbirki i izložbi, odgovara na pitanja nepravde, nejednakosti i diskriminacije. Mnogi će muzeji radije zadržavati iluziju nepristranosti, ne želeći zauzeti stajalište o pitanjima koja bi se mogla protumačiti kao pristrana ili politički motivirana. Na međunarodnoj konferenciji o socijalnoj uključenosti, koju je organiziralo Sveučilište u Leicesteru, Annie Delin (2000), kako je navedeno u radu Dodd i Sandell (2001), istaknula je kako „osobe s invaliditetom treba dovesti u muzej kako bi razumjele svoju prošlost te kako bi se ojačalo njihovo pravo na pripadnost sadašnjosti. Osobe bez invaliditeta trebale bi biti informirane, putem jasnih činjenica, kako bi vidjele da su osobe s invaliditetom oduvijek bile tu – često na dobrobit društva.” Socijalna problematika značajno je šira od područja koje

pokrivaju osobe s invaliditetom pa ne treba zaboraviti niti problem rasizma, rasnog nasilja, rasnih predrasuda i zlostavljanja, tinejdžersku trudnoću, bolesti poput HIV-a, kriminala, posebno kriminala temeljenog na drogama i dr. Važno je da izloženi predmeti pričaju priče, da su stavljeni u kontekst prošlosti, nepravde, diskriminacije, zlostavljanja i sl. (Dood i Sandell, 2001).

Očekivanja društva

Društvo očekuje od kulturnih ustanova da svojim djelovanjem pridonese senzibilizaciji na socijalne probleme. Muzeji uključeni u društveni život svoje zajednice mogu pridonijeti socijalizaciji ranjivih i podzastupljenih skupina te poticati socijalnu senzibilizaciju drugih kulturnih ustanova. Trebaju voditi brigu o interesima svih skupina opće populacije te se prilagođavati njihovim mogućnostima i biti spremni na rizike koje donose nove ideje namijenjene novoj publici.

Stremljenje ka zaigranosti, (samo)ironiji, lepršavosti i šokiranju, zaprepašćivanju i zgražanju u svrhu vlastitog i društvenog preispitivanja poželjni su elementi stalnog muzejskog postava i tematske izložbe. „Ostvarujući svoju ulogu kritičara aktualnih društvenih tokova, muzeji se trebaju pretvoriti u sveprisutne društvene komentatore. Kroz prilagodbu i susretljivost prema raznovrsnim stremljenjima i stilovima, muzeji iskazuju spremnost na fleksibilno funkcioniranje koje, uostalom, progresivna globalna strujanja nalažu, ali i nameću. Tako, muzeji nisu statična spremišta niti grobnice *mrtve kulture*, već izvorišta žive i dinamično prezentne misli.” (Brstilo i Jelavić, 2010).

Društvena odgovornost muzeja temelji se, prema američkom muzejskom filozofu Stephenu Weilu, prema Weiß (2018), na tome da je uklopljen u društvo, da djeluje na društvo i da ga društvo oblikuje. Inače, on je autor poznate izjave o promijenjenim ciljevima u muzejima: „Od biti u nečemu do biti za nekoga.” U tom kontekstu valja spomenuti i Richarda Sandella; njegov pristup temelji se na pretpostavci da su kulturni i društveni aspekti neraskidivo povezani, vidi veliki potencijal muzeja u pozitivnom utjecaju na društvo i izazivanju društvenih promjena zbog tog međusobnog odnosa. Za njega i za Stephena Weila postoje dobri i loši muzeji. Weil priznaje samo muzeje s jasnom društvenom svrhom (Weiß, 2018).

Kako bi se prema potrebi provele promjene u smislu društvene odgovornosti, trajna zadaća muzeja trebala bi biti mjerenje tj. evaluacija društvenog učinka.

Novi muzeološki koncepti

Koncept muzeja promijenio se između ostalog i pod utjecajem tehnološkog napretka, koji ima globalno značajan utjecaj na kulturu. Muzej 21. stoljeća stupa

u kontakt sa svojim korisnicima, funkcionira dijelom i kao obrazovna ustanova koja oblikuje i odražava društvo. Novi muzej usredotočen je na povremene izložbe, stalni postavi postaju modularni i promjenjivi. Na taj način muzeji postaju aktivne, inovativne i žive institucije. Naglašava se nužnost razvoja odnosa između muzeja i korisnika muzeja. Muzejski djelatnici u stalnoj su interakciji s muzejskim fundusom te nastoje danas to osigurati u različitim oblicima i ciljanoj publici.

Prema Davidu Flemingu (Arabacioglu i Karayılanoğlu, 2016), koji brani nužnost socijalizacije muzeja, inkluzivni muzej pridonosi socijalnoj demokratizaciji. Inkluzivnost pomaže procesu društvenih promjena i regeneracije društva uvodeći nove ideje, ima za cilj pridonijeti prepoznavanju pojedinaca i osobnom razvoju.

Novi je muzej dinamičan. Odražavanje ove dinamike u društvu i osiguravanje održivosti muzeja može se postići samo uspostavljanjem sveobuhvatnih odnosa s korisnicima muzeja (Arabacioglu i Karayılanoğlu, 2016).

Muzej danas svojim uobičajenim aktivnostima mora dodati nove zadatke i nove svrhe, više nije dovoljno biti dobar spremnik predmeta za pokazivanje elitističkoj javnosti. Muzej mora postati održiv i socijalno uključen. Posjetitelj muzeja danas je za kustosa svakako važniji od izloženog predmeta čime ne umanjujemo vrijednost predmeta. Naprotiv, svaki predmet dobiva veću važnost upravo iz odnosa s posjetiteljem, posebno ako organiziramo izložbu za sva osjetila. Iskustvo posjetitelja se ne stvara samo putem vida, predmeti se mogu uzeti u ruke, osjetiti njihov miris, okusiti ih... Ako izostavimo neke od osjeta, predmeti bi mogli postati nepotpuni. Samo tako posjet muzeju postaje doživljaj (Scarpata, 2018).

Novi muzeološki koncepti uključuju promjene u načinu rada i odgovornosti muzeja koji moraju ohrabrivati aktivno sudjelovanje ranjivih skupina u muzejskim programima, kreirati siguran prostor, prilagoditi sadržaj i komunikaciju. Novi muzej postaje inkluzivni muzej, vidi svoje korisnike kao učinkovite, promjenjive i otvorene za poboljšanje, što pridonosi održivosti muzeja. Kako novi muzej interaktivno stupa u kontakt s posjetiteljima, preuzima participativan pristup, tako širenje njegove misije može i treba uključiti i mogućnost njegovog terapijskog učinka, poticanje zdravlja i dobrog osjećanja (wellbeing) posjetitelja, a sve u skladu s društvenim potrebama. Cilj muzeja je služiti zajednici, prihvatiti sve dijelove društva i biti s njima u kontaktu. Muzejski korisnik je prioritetni čimbenik muzeja (Arabacioglu i Karayılanoğlu, 2016).

Značajnu ulogu u stvaranju inkluzivnog muzeja ima organizacija prostora, koji je od iznimnog značaja za muzejsku pristupačnost i otvorenost te oblikovanje neformalnog okruženja koje potiče društvenost posjetitelja. Treba razmišljati o novim načinima prezentiranja umjetnosti i kulturne baštine te novim, drugačijim „gledateljima”. Muzeji mogu postati centri eksperimentiranja i pridonijeti pozitivnim promjenama javnog prostora.

Suvremena muzeologija pomiče granice prema korisnicima uvažavanjem pripadanja različitim rasama, drugoj etničkoj pripadnosti, rodu, klasi, dobi, fizičkoj sposobnosti, jeziku, religiji, ekonomskom statusu, rodnom opredjeljenju i dr. Stoga je iznimno značajno da muzejsko osoblje posjeduje dobre socijalne vještine te osluškuje zajednicu kako bi bile prepoznate njezine potrebe.

Naša iskustva

Posljednjih petnaestak godina hrvatski muzeji iznjedrili su značajan broj projekata prilagođenih najrazličitijim korisnicima s obzirom na posebnosti koje ih određuju. Najvećim su dijelom to inkluzivni projekti prilagođeni osobama s invaliditetom. Primjer socijalno uključivog muzeja u Hrvatskoj jest Tiflološki muzej koji svojim stalnim postavom, povremenim izložbama i drugim muzejskim programima i aktivnostima kontinuirano ostvaruje svoju socijalnu uključivost te „svojim djelovanjem nastoji upoznati društvenu zajednicu sa svijetom osoba s invaliditetom te na taj način poticati harmonične i tolerantne odnose među ljudima, uvažavajući individualnost svake osobe. Muzej je mjesto u kojem se osobe s invaliditetom mogu aktivno uključiti u njegovo djelovanje, a istodobno društvenoj zajednici omogućuje da upozna njihov život.” (<https://bit.ly/3mOhfpC>).

Etnografski muzej u Zagrebu svoje programe češće posvećuje marginalnim skupinama (npr. beskućnicima, migrantima i tražiteljima azila). Muzej suvremene umjetnosti redovito ostvaruje niz umjetničkih akcija, izložbi, instalacija, performansa, festivala obuhvaćajući marginalizirane skupine. Jednako tako aktivan je i Muzej grada Zagreba (Cukrov, 2019).

Ne može se poreći da struka, posljednjih desetak i više godina, intenzivnije zagovara potrebu za istraživanjem problema različitosti. Na svakoj se konferenciji pojavi rad koji se bavi nekim aspektom raznolikosti, osobito osobama s invaliditetom.

Takva kretanja pretpostavljaju dobrodošlicu različitosti, zahtijevaju i korištenje muzejskih zbirki za predstavljanje različitih perspektiva, angažiranje stručnih muzejskih djelatnika u tom smjeru te edukaciju, profesionalni rast

muzejskog osoblja, osoba na stručnom osposobljavanju, volontera, vodiča i drugih koji rade na ugovor o djelu, studentski ugovor i sl.

Puno se toga govori, izlaže, piše, međutim riječi nisu dovoljne... Profesiju treba izazvati da bude introspektivnija, promišljenija, iskrenija i eksplicitnija u svojim nastojanjima da promijeni sebe u tom smislu. Muzejska zajednica treba shvatiti da su problemi različitosti iznimno značajni i vrlo složeni zbog čega se rješenja mogu naći jedino u zajedničkom naporu svih dionika određenih programa koji nadilazi ad hoc pristupe, koji su najčešće prisutni. Treba postojati neka sveobuhvatna shema koja koristi resurse, potiče suradnju i komunikaciju između profesionalnih organizacija, izvora financiranja, sveučilišta, znanstvenika, voditelja muzeja, političara, predstavnika zajednice i sl.

Rješavanje ovih problema prevelik je zalogaj za pojedinačne muzeje, naravno ako se ne radi o muzeju, kao što je Tiflološki, kojemu je problematika različitosti odnosno edukacijsko-rehabilitacijska znanost temeljna znanstvena disciplina.

Muzej kao mjesto učenja

Muzejsko iskustvo utječe na učenje i socijalizaciju djece sa smetnjama u razvoju iako je riječ o neformalnom okruženju, različitom od tradicionalne učionice. Rezultati jednog istraživanja otkrili su pozitivan utjecaj muzejskog učenja na stjecanje znanja i socijalizaciju, što se pokazuje povećanjem ukupnog broja dijeljenja informacija sudionika. Dalje pokazuje da učenje u muzejima, s naglaskom na slobodi izbora, angažmanu posjetitelja, aktivnom sudjelovanju i orijentaciji na predmete, pruža inovativno rješenje različito od tradicionalne obrazovne prakse. Ujedno upućuje na to da je potrebno razviti alternativne ili dopunske obrazovne ponude kako bi se omogućilo kvalitetno iskustvo učenja za sve učenike, bez obzira na njihove sposobnosti (Deng, 2015).

Tiflološki muzej provodi dva značajna programa kojima potiče suradnju te educira o problemima ranjivih i podzastupljenih skupina u društvu:

1. Edukacija muzejskih djelatnika *Muzej za sve* na temu: Prilagođena komunikacija s osobama s invaliditetom u muzejskom okružju

Dvodnevna edukacija za baštinske djelatnike održava se dva puta godišnje u prostoru muzeja. Teorijski dio edukacije obuhvaća definicije, vrste, stupnjeve, terminologiju, zakone, mogućnosti prilagodbe, statističke podatke vezano uz osobe s invaliditetom. Obuhvaćeni su i pojmovi poput razumne prilagodbe i univerzalnog dizajna, problema prilagodbe osobama treće životne dobi, oso-

bama s poteškoćama u verbalnom izražavanju poput autizma, moždanog udara, traumatske ozljede mozga i dr. Potom slijedi praktični dio edukacije vezan uz osobe oštećena vida, sluha i onih s višestrukim oštećenjima. Edukacije provode stručni muzejski djelatnici edukacijsko-rehabilitacijske struke s dugogodišnjim iskustvom rada i djelovanja u muzejskoj struci (Vouk Nikolić, 2020).

2. Znanstveno-stručni skup *Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju*

Teme prvog skupa, održanog online krajem 2020. godine zbog epidemioloških uvjeta u jeku pandemije bolesti Covid-19, upozorile su na probleme ranjivih i podzastupljenih skupina te na njihove potrebe i mogućnosti. Skup je obuhvatio i sadržaje zakonske regulative, vezano uz izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom, pristupačnost ustanova u kulturi te opću temu o ulozi i poslanju muzeja u suvremenom društvu.

Namjera skupa bila je otvaranje muzeja prema potrebama podzastupljenih i ranjivih skupina i širenje svijesti o potrebama prilagođavanja baštinskih ustanova. Naglašena je važnost educiranja stručnih kulturnih djelatnika u pristupu i načinima prilagodbe muzejskih sadržaja ovoj populaciji osoba zbog bolje uključenosti i ravnopravnosti ranjivih skupina u društvu (Čosić, 2020).

Perspektiva inkluzivnog muzeja – što konkretno poduzeti?

„S povećanim rizikom socijalne isključenosti posebice se suočavaju osobe s posebnim potrebama (invaliditetom op.a.), beskućnici, starije osobe, žene, žrtve obiteljskog nasilja, Romi, bivši zatvorenici, liječeni ovisnici, izbjeglice i prognanici te dio stanovnika u područjima od posebne državne skrbi.“ (<https://bit.ly/2ZZI9lj>). Ovdje je važno spomenuti i rodno obespravljenе osobe, a u posljednje vrijeme sve se više govori i o međugeneracijskom nerazumijevanju.

Inkluzivni muzej trebao bi služiti zajednici. Stoga treba znati protumačiti sadržaj svim skupinama ljudi, uključiti druge discipline, prihvatiti sve dijelove društva, stvoriti svijest o integraciji razlika, planiranjem biti usmjeren na posjetitelje, a ne zbirke, provoditi obrazovne javne programe te gledati na muzej kao prostor događanja (Arabacioglu i Karayılanoğlu, 2016).

Dodd i Sandell (1988) prema Josélia, Roberto, i Díaz Cintas (n.d.) predlažu osam tipova pristupa za osobe s invaliditetom uz osam pitanja koja bi muzeji trebali razmotriti kako bi dosegli višu razinu pristupačnosti:

- fizički pristup, „Postoje li arhitektonske barijere?“;

- senzorni pristup, „Olakšavaju li izložbe/aktivnosti uključivanje slijepih ili gluhih posjetitelja?“;
- intelektualni pristup, „Isključuju li izložbe posjetitelje s lošim općim znanjem?“ „Jesu li izložbe dostupne osobama sa smetnjama u učenju?“;
- ekonomski pristup, „Jesu li cijene ulaznica previsoke za siromašnije?“;
- emocionalni pristup, „Je li muzej dobrodošao za izbjeglice?“ i „Jesu li oni koji rade u muzeju obučeni za rad s osobama s invaliditetom?“;
- pristup donošenja odluka, „Savjetuje li muzej stručnjake i potencijalne posjetitelje prilikom donošenja odluka?“;
- pristup informacijama, „Dopiru li informacije učinkovito do javnosti?“; i
- kulturni pristup, „Jesu li zbirke/izložbe relevantne i od interesa za određen dio javnosti?“

Weisen (2018) je dao preporuku o tome što svaki muzej ili muzejski djelatnik ponaosob može učiniti:

Nešto što svatko može učiniti

- jedan od najvećih besplatnih resursa na putu prema kulturnoj dostupnosti jest mogućnost slušanja, što kažu korisnici o svojim iskustvima, kako možemo učiniti dostupnima najbolje iz naših zbirki...
- stav dobrodošlice čini čuda čak i na mjestima gdje je pristup kulturnim dobrima opterećen barijerama
- čest problem u mnogim zemljama jest premalo financijskih sredstava u umjetničkim i kulturnim organizacijama

Promjena načina razmišljanja

- stavovi prema osobama s invaliditetom i njihovo pravo na sudjelovanje u kulturnom životu već su se pozitivno promijenili

Prihvatanje organizacijskih promjena

- voditi se principima pristupačnosti i univerzalnog dizajna u procesu razvoja svakog projekta od samog početka
- konzultirati i uključiti korisnike u dizajn projekta
- ugraditi pristupačnost i inkluzivan dizajn u svaki proračun
- izvršiti reviziju pristupa koja pokriva prostorije, usluge, događaje, informacije (uključujući web stranicu), marketing, organizacijsku viziju, misiju, vrijednosti, politike, prakse, procedure
- procijeniti što kulturne događaje i zbirke čini jedinstvenima i koja im je publika naklonjena, potruditi se učiniti ih dostupnima
- izraditi Izjavu o pristupačnosti i Plan pristupa s kratkoročnim, srednjoročnim i dugoročnim ciljevima čiji su cilj značajna i trajna poboljšanja za sve osobe s

invaliditetom

- obučiti osoblje muzeja
- uprava muzeja treba preuzeti punu odgovornost za napredak u kulturnoj dostupnosti (Weisen, 2018)

Ključne vještine koje su potrebne za razvoj pristupa osobama s invaliditetom u muzeje, uz minimalne troškove jesu: pozitivan stav tj. vjera da se problemi mogu riješiti; snalažljivost i kreativnost – sve može poslužiti kao alat; kad je riječ o pristupu, svaku je barijeru moguće premostiti; organizacijska predanost, pristup treba postati strateški cilj; biti spreman na pokušaj, imati nove ideje, mijenjati stvari; savjetovati se s osobama s invaliditetom jer oni mogu reći najviše; planirati unaprijed (Delin, 2003).

Muzej može biti i mjesto za razumijevanje vlastitih emocija i motivacije. Ideja potpune prisutnosti u trenutku koncept je s ogromnim potencijalom za muzej dvadeset i prvog stoljeća, koja nadilazi samo osjete putem pet osjetila. Budući pravci muzeja mogu uključivati osim pet osnovnih osjetila i mnoga druga, uključujući kinesteziju i propriocepciju, osjećaj ravnoteže i sl. Nove spoznaje kognitivne psihologije i neuroznanosti nude razumijevanje višeosjetilnog iskustva i otkrivaju kako spoznaja nije samo proces uma, već i interakcija naših umova, tijela i okoline. Svjesni smo utjecaja mjesta na emocije i pamćenje, što sugerira važnost izvođenja programa u muzejskom prostoru, među umjetničkim djelima i ostalim izloženim predmetima. Muzeji dvadeset i prvog stoljeća mjesta su zajedničkih iskustava, za gledanje i raspravu o umjetnosti, za stvaranje umjetnosti s drugima, za druge društvene aktivnosti. Učenje kroz iskustvo i socijalno učenje zamjenjuje jednosmjerno muzejsko predavanje. Muzeji sukreiraju znanje sa svojim posjetiteljima. Muzeji se sve više identificiraju kao mjesta za zdravlje i dobrobit, pružaju društvenu, mentalnu i fizičku stimulaciju, dobru za kognitivno funkcioniranje te doprinose boljoj memoriji i boljem zdravlju mozga. Neki američki muzeji promiču dobrobit i zdravlje svojih posjetitelja tako što u svoje programe uključuju prakse svjesnosti proizašle iz budističkih tradicija. Tehnike svjesnosti pomažu ljudima da usredotoče pažnju i svjesnost na sadašnji trenutak što je ključno za doživljavanje umjetnosti, a može smanjiti razinu stresa i razbistriti um (McGinnis, 2014).

Puni potencijal muzej će ostvariti otvori li vrata svim osjetilima korisnika, tada će postati dostupan, uključiv i okrenut zajednici.

Buduća istraživanja trebala bi se baviti utjecajem muzeja na osobni razvoj pojedinca i socijalnu uključenost u zajednicu putem muzejskih programa.

Literatura

Arabacioglu, B.C. i Karayilanoğlu, G. (2016). The 'new' museum comprehension: "Inclusive museum", April 2016, Conference: 2nd International *Conference on New Trends in Architecture and Interior Design* At: Zagreb Croatia, Project: Digital transformation in contemporary art museums with the example of Barcelona Museum of contemporary art. Preuzeto 15.09.2020. s <https://bit.ly/2YogzxY>

Brstilo, I. i Jelavić, Ž. (2010). Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije. *Etnološka istraživanja*, 15, 145-160.

Cukrov, T. (2019). „Muzeji za različitost i uključivost“ – tema Međunarodnog dana muzeja u 2020., Newsletter, broj 92., 2. 7. 2019. Preuzeto 12. 9. 2020. s <https://bit.ly/3nZnmXv>

Ćosić, N. (2020). Prijedlog programa rada Tifloškog muzeja. Tifloški muzej, Zagreb, interni materijal

Delin, A. (2003). Resource Disability Portfolio Guide8. Access on a Shoestring. Preuzeto 10.12.2020. s <https://bit.ly/3c2WQXz>

Deng, L. (2015). Inclusive Museum and Its Impact on Learning of Special Needs Children. *Proceedings of the Association for Science and Technology*. Preuzeto 8.12.2020. s <https://bit.ly/2Yrg-Mk0>

Dood, J. i Sandell, R. (2001). Including Museums. *Perceptives on museums, Galleries and social inclusion*. Leichestre: Research Centre for Museums and Galleries

Josélia, N., Roberto, M.T. i Díaz Cintas, J. (n.d.). Inclusive communication strategies for accessible museums. University of Averio theoria poiesis praxis, poster. Preuzeto 20. 9. 2021. s <https://bit.ly/3knPnXJ>

McGinnis, R. (2014). Islands of Stimulation: *Perspectives on the Museum Experience, Present and Future. Multisensory museum: cross-disciplinary perspectives on touch, sound, smell, memory, and space*/edited by Nina Levent and Alvaro Pascual-Leone.

Sarver Coleman, LE. (2016). The socially inclusive role of curatorial voice: a qualitative comparative study of the use of gatekeeping mechanisms and the co-creation of identity in museums. (Doktorska disertacija). Florida State University College of Communication and Information, Tallahassee, Florida, Sjedinjene Američke Države.

Scarpatti, D. (2018). Demokratski muzej – Dostupnost kao podsticaj za socijalno uključivanje. *Proceedings of the COME-IN! Thematic Conferences*

Sladojević Šola, T. (2018). The training and professional development of museum staff. Memos on Museum for the Next Millennium. An interview for the *Museum Magazine*, Shanghai Museum, No.1, April 2018. Preuzeto 10. 9. 2020. s <https://bit.ly/3CSHPiQ>

Tzortzi, K. (2017). Engaging space in the inclusive museum. *Proceedings of the 11th Space Syntax Symposium*.

Vouk Nikolić, M (2020). Prijedlog programa rada Tifloškog muzeja. Tifloški muzej, Zagreb, interni materijal

Weisen, M. (2018). International perspectives on the cultural accessibility of people with disabilities. *Proceedings of the COME-IN! Thematic Conferences*

Weiß, G. (2018). Inclusive museum – a critical view from a museological perspective. *Proceedings of the COME-IN! Thematic Conferences*

Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj (2014.–2020.). Materijal pripremila: Radna skupina za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Zagreb, 2014. Preuzeto 20. 10. 2021. s <https://bit.ly/3qbvGpV>

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Preuzeto 14. 10. 2021. s <https://bit.ly/3wpXKH5>

Europski institut za ravnopravnost. Preuzeto 14. 10. 2021. s <https://bit.ly/3GZ7ddc>

European Investment Bank. Preuzeto 14. 10. 2021. s <https://bit.ly/3mRSb0Q>

Tiflološki muzej. Izjava o poslanju. Preuzeto 7. 11. 2020. s <https://bit.ly/3mOhfpC>

Institut za javne inancije, Zagreb. Pripremio Predrag Bejaković, Projekt *Partnerstvo za socijalnu uključenost*. Preuzeto 14.09.2021. s <https://bit.ly/2ZZ19lj>

A socially inclusive museum

Abstract: In the introductory paper of the Proceedings of the conference on the *Culture of Diversity*, some basic guidelines for the inclusion of marginalized and/or vulnerable groups in the museum environment have been presented. Social exclusion is perilous not only for the marginalized individual but also for society. The museum can have a positive impact on the lives of individuals, communities, and society. Therefore, the responsibility of the museum as a place of support, education, shaping attitudes and perception of people is extremely significant. The most vulnerable social group are children with disabilities, but social issues span much further than areas focusing on people with disabilities. The museum must encourage active participation of vulnerable groups in museum programs, create a safe space, adapt content and communication. Already at the end of the 20th century, the museum established contact with its users and transformed from an institution focused on the protection and research of material into an active, innovative, and lively one. The necessity of developing a relationship between the museum and its beneficiaries, which is the center of attention today, is emphasized. The new museum opens up the possibility of a therapeutic effect, promoting the health and well-being of visitors, all in accordance with social needs. New insights into cognitive psychology and neuroscience offer an understanding of the multisensory experience and the wider impact of the museum as a place to understand one's own emotions. The museum will realize its full potential if it becomes accessible, inclusive, and community-oriented.

Keywords: social inclusion, social inclusiveness, exclusion, marginalized groups, vulnerable groups, underrepresented groups, inclusive museum, people with disabilities

Mia Babić, muzejski vodič
Muzej ratnog djetinjstva, Logavina 32, Sarajevo, BiH
mia.babic@warchildhood.org

Uključivost u kontekstu dokumentiranja, izlaganja i educiranja o odrastanju u razdoblju rata: Slučaj Muzeja ratnog djetinjstva

Sažetak: Rad predstavlja djelovanje Muzeja ratnog djetinjstva (MRD) kroz prizmu njegovih istraživačkih, izlagačkih i edukativnih aktivnosti, čime ilustrira specifičnost njegova rada s podzastupljenim i ranjivim skupinama, ponajprije pojedincima na čije je djetinjstvo utjecao ili trenutno utječe oružani sukob, ali i djecom i mladima koji posjetom muzeju dolaze u kontakt s ovom osjetljivom temom. Od svojeg otvorenja u Sarajevu 2017. godine MRD je postupno širio svoje aktivnosti na područja Srbije, Libana, Ukrajine i SAD-a, ali je njegov pristup prikupljanju, izlaganju te educiranju o dječjim iskustvima iz razdoblja rata ostao jednako orijentiran osnaživanju ovih pojedinaca i društva u cijelosti, odnosno promicanju međusobnog razumijevanja, pomirenja i izgradnje mira na kolektivnoj razini. U radu je naglašena uključivost samog muzejskog prostora i kolekcije te raznolikost tema edukativnih radionica osmišljenih u skladu s misijom i vizijom MRD-a.

Ključne riječi: participativni muzej, pomirenje, izgradnja mira, djetinjstvo u ratu, MRD

Od svojeg otvorenja u Sarajevu 2017. godine Muzej ratnog djetinjstva (MRD) postupno je širio svoje aktivnosti na područja Srbije, Libana, Ukrajine i SAD-a, ali je njegov pristup prikupljanju, izlaganju te educiranju o dječjim iskustvima iz razdoblja rata ostao jednako usmjeren na osnaživanje ovih pojedinaca i društva u cijelosti, odnosno promicanje međusobnog razumijevanja, pomirenja i izgradnje mira na kolektivnoj razini. MRD-ov društveno angažirani pristup, koji u fokus stavlja ljudsko iskustvo, rezonirao je s lokalnom zajednicom čije su osobne priče u većoj ili manjoj mjeri oblikovane ratom 1992. – 1995. godine, te privukao pažnju svjetske javnosti, ali i muzealaca koji su posljednjih godina počeli aktivno preispitivati dosadašnje prakse te zagovarati promjene koje bi pridonijele većoj uključivosti i raznolikosti u muzejskom prostoru. Tako se 2019. godine na 25. općoj konferenciji Međunarodnog muzejskog vijeća (ICOM) razmatralo usvajanje nove definicije muzeja na temelju koje bi muzeji bili prepoznati kao in-

stitucije koje pomažu „očuvanju raznolikih sjećanja za buduće generacije i jamče svim ljudima jednaka prava i pristup nasljeđu” te koje obilježuje „demokratizirajući, uključiv i polifon prostor” (International Council of Museums – ICOM). Iako ova definicija nije izglasana, slučaj MRD-a jedan je od onih koji pokazuju da se percepcija uloge muzeja i prirode muzejskog prostora itekako promijenila i zaživjela izvan muzejskih krugova.

Inicijalno formiranje kolekcije MRD-a počivalo je na želji i spremnosti pojedinaca da „umuzeje”¹ svoje osobne priče i predmete, a sam je proces podrazumijevao jačanje spona između sudionika² u kolekciji, odnosno formiranje čitave zajednice osoba koje su bile djeca tijekom rata. Ovaj proces započeo je 2010. godine, kada se više od 1000 osoba odlučilo odazvati na javni poziv Jasminka Halilovića³ i podijeliti svoja ratna sjećanja i iskustva. Mnogi su od ovih pojedinaca kasnije umuzejili svoje osobne predmete, a neki od njih bili su prisutni i na sastancima koje je organizirao tadašnji projektni tim s ciljem da budući muzej odgovori potrebama zajednice te očekivanjima ratne djece. Upravo je ovakav participativan pristup dao značajan doprinos stvaranju sigurnog okruženja u kojem će ove osobe biti osnažene da se suoče sa svojim nerijetko traumatičnim iskustvima, a svi posjetitelji moći će promišljati o posljedicama odrastanja u okruženju koje je definirao sukob.

Ideja stvaranja uključivog i sigurnog okruženja obuhvaćala je i širu zajednicu te je muzejski prostor od početka bio pristupačan osobama u kolicima, a uz korištenje audiovodiča i slijepim i slabovidnim osobama. Iako se teži većoj prilagodbi muzejskog prostora u cilju poboljšanja kvaliteta posjete za ove i druge podzastupljene i ranjive skupine, treba istaknuti da je MRD, u skladu s osjetljivom tematikom izložbe i kolekcije, usmjerio svoje napore na sprečavanje retraumatizacije i sekundarne traumatizacije posjetilaca.

Stalni postav MRD-a koncipiran je na izlaganju predmeta iz svakodnevnice i pripadajućih osobnih priča, odnosno sjećanja njihovih vlasnika, kao i isječaka iz videosvjedočenja zabilježenih metodom oralne historije te je stoga

¹ Glagol „umuzejiti” namjenski je skovan za kampanju koja je za cilj imala formiranje kolekcije MRD-a. Uпотреbom ovog glagola prepoznat je značaj izlaganja predmeta kojima su njihovi vlasnici pridjeljivali emotivnu vrijednost, ali i raznolikih osobnih iskustava koje sačinjavaju kolektivno.

² Sudionik/sudionica (u kolekciji) interni je naziv za pojedince koji su odlučili umuzejiti (donirati) svoje lične predmete, snimiti videosvjedočenje ili dati svoj doprinos muzejskoj kolekciji na bilo koji drugi način, a u skladu s istraživačkom metodologijom MRD-a.

³ Inicijator projekta Jasminko Halilović na internetu je postavio pitanje „Šta je za tebe djetinjstvo u ratu?”, a prikupljene odgovore i rezultate istraživanja objedinio je u knjizi *Djetinjstvo u ratu: Sarajevo 1992-1995*. Tijekom rada na ovoj knjizi, Halilović je postao uvjeren u važnost osnivanja Muzeja ratnog djetinjstva.

lišena prizora stradanja. Ipak, priroda priča i pojedini detalji u njima, kao i prepoznavanje određenih predmeta, mogu pobuditi snažne emocije kod posjetitelja, posebno ako su i sami odrastali u razdoblju rata. Dosadašnja praksa u istraživačkom radu MRD-a pokazala je da upravo čin dijeljenja vlastitog iskustva, kao i doživljaj pripadanja čitavoj zajednici osoba koje dijele isto iskustvo, ima iznimno pozitivan učinak na sudionike i često rezultira postupnim odmicanjem od uloge žrtve, odnosno novim, osnaženim poimanjem svojeg identiteta. Iz tog razloga, muzejski vodiči MRD-a pristupaju svim posjetiteljima sa senzibilitetom i empatijom neophodnim za poticanje i vođenje razgovora koji može rezultirati otkrivanjem potisnutih sjećanja, ali i velikom uznemirenošću sugovornika.

Iako je gorenavedeni pristup odraz MRD-ova rada na dokumentiranju osobnih priča i predmeta, postojeće prakse konstantno se prilagođavaju danim okolnostima i potrebama specifičnih podskupina. Jedan od prvih takvih primjera bila je suradnja sa Udruženjem EMDR psihoterapeuta u BiH za potrebe implementiranja zajedničkog projekta MRD-a i Memorijalnog centra Srebrenica. Naime, u okviru ovog projekta dokumentirana su videosvjedočenja osoba koje su bile djeca tijekom genocida u Srebrenici te je u njegovu početnom stadiju procijenjeno da je za sprečavanje retraumatizacije sudionika u projektu te očuvanje njihove mentalne dobrobiti neophodan ovakav vid psihoterapijske podrške koji je „inicijalno razvijen kako bi se koristio za osobe koje pate od [...] posttraumatskog stresnog poremećaja” (EMDR Bosna i Hercegovina). Još jedan slučaj prilagodbe postojećih praksi predstavljaju i nedavne aktivnosti MRD-a u privremenom prihvatnom centru Ušivak, u blizini Sarajeva. Iako je MRD aktivno prikupljao priče i predmete djece na čije djetinjstvo utječe rat u Siriji, Afganistanu i Ukrajini, neposredna blizina prihvatnog centra omogućila je učestaliji kontakt s potencijalnim učesnicima te realizaciju kreativnih aktivnosti usporedno s istraživačkim.

Realizacija edukativnih aktivnosti za djecu i mlade jedan je od stupova rada MRD-a još od njegovih početaka te je usko vezana za njegovu stalnu postavku i kolekciju. Razvoj edukativnih materijala prilagođenih različitim uzrastima pratio je razvoj suradnje MRD-a i osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova unutar i izvan BiH, a njihov sadržaj ima za cilj educiranje mladih o iskustvu odrastanja u ratu, ali i promicanje vrijednosti međusobnog razumijevanja, pomirenja i izgradnje mira na kolektivnoj razini. Razvoj empatije kod sudionika radionica izgradnje mira jedan je od njihovih glavnih pozitivnih ishoda, ali ne treba zanemariti ni ulogu ovih radionica u promicanju proaktivnog djelovanja u društvu, kao ni primjere otvaranja dijaloga između djece iz mjesta u kojima su etničke podjele

još uvijek uvelike prisutne. Na kraju treba naglasiti i to da je uspjeh upravo ovih radionica potaknuo daljnji razvoj različitih edukativnih aktivnosti MRD-a, kao i pronalaženje načina za približavanje izložbe djeci i mladima koji muzej posjećuju individualno ili u okviru porodičnih posjeta, ili ga ni nemaju priliku posjetiti.

Briga za mentalnu dobrobit mlađih posjetilaca muzeja te nastojanje da njihov posjet bude što svrsishodniji značajno su utjecali na MRD-ovu odluku da, uz konzultaciju sa stručnjacima iz različitih područja, izdvoji priče koje su prikladne, razumljive i zanimljive mlađim uzrastima. Ove priče posebno su istaknute u izložbenom prostoru (i audiovodiču koji sadrži zasebne ture za djecu i tinejdžere) i služe kao orijentir roditeljima/skrbnicima djece, ali su bile i osnova za razvijanje interaktivnog vodiča koji kroz niz pitanja i aktivnost potiče promišljanje o konceptima i različitim aspektima odrastanja tijekom rata s kojima se djeca susreću kroz izložbu. Nažalost, uslijed pandemije COVID-19 primjena ovih vodiča bila je iznimno ograničena u 2020. godini te se još uvijek ne može konkluzivno govoriti o njihovom učinku. Ipak, pandemija je potaknula razvoj online edukativnih aktivnosti te povezivanje MRD s drugim publikama i ranjivim skupinama.

Radionice koje je MRD organizirao u prošlosti, najčešće povodom značajnih međunarodnih datuma, u velikom su broju slučajeva promicale zastupljenost i uključivost. Tako se na primjer izdvaja radionica robotike koja je za cilj imala motivirati i osnažiti djevojčice za rad u IT sektoru, odnosno u STEM područjima, ili radionica koja je kroz razmjenu dječjih igara poticala međugeneracijski dijalog. Danas se takve radionice, nadahnute misijom i vizijom MRD-a, održavaju učestalije i to pretežno u online formatu, a teme koje se na njima obrađuju još su raznovrsnije. Ovdje posebno vrijedi istaknuti radionice na kojima su sudionici učili o ljudskim pravima i važnosti tolerancije i inkluzije, ali i druženje koje je održano povodom Međunarodnog dana mira i koje je povežalo djecu iz Sarajeva s njihovim vršnjacima iz Gaze. Djeca iz Gaze, koja su u tom trenutku bila u lockdownu nekoliko mjeseci, izvela su tri predstave iz novog žanra remote teatra (The Hands Up Project), zasnovane na njihovim iskustvima odrastanja u ratu, a članovi zbora Superar BiH poklonili su im dvije pjesme koje su izveli na bosanskom i arapskom jeziku. Razmjena iskustava i izvedbi te spontani dijalog između djece koji je uslijedio još su jednom pokazali da muzejske institucije mogu dati doprinos izgradnji mostova među različitim skupinama, te praviti pozitivnu razliku u društvu.

Slučaj Muzeja ratnog djetinjstva (MRD) u kontekstu rada s podzastupljenim i ranjivim skupinama možemo promatrati kroz prizmu njegovih istraživačkih,

izlagačkih i edukativnih aktivnosti te općenito uključivosti njegova prostora i kolekcije. MRD je 2018. godine, u okviru izbora za Europski muzej godine, osvojio Muzejsku nagradu Vijeća Europe koja se tradicionalno dodjeljuje muzejima čiji rad ima poseban značaj na području ljudskih prava, a stručni je žiri u svojem obrazloženju između ostalog istaknuo „poseban potencijal ovog muzeja da bude snažan, samoodrživ model građanske inicijative te primjer koji može biti repliciran širom svijeta”. (European Museum Forum – EMF) Muzej ratnog djetinjstva bavi se vrlo specifičnom temom, ali njegov nastanak i tijek razvoja mogu biti model ili barem pozitivan primjer muzejima koji teže biti uključivi u svojem djelovanju. Iako se okolnosti u kojima naše institucije rade značajno razlikuju, svaka od njih ima potencijal osnažiti pojedince i zajednice i na taj način biti nositelj društvenih promjena.

Literatura

EMDR Bosna i Hercegovina. *O nama*. „Razvoj EMDR-a u Bosni i Hercegovini – Od ideje do prve EMDR konferencije“. Preuzeto 25. 2. 2021. s <https://bit.ly/37TYBoD>.

European Museum Forum – EMF. *Council of Europe*. Preuzeto 26. 2. 2021. s <http://bit.ly/2Z-VCQAp>.

The Hands Up Project. *Remote Theater*. Preuzeto 26. 2. 2021. s <http://bit.ly/3sy3njm>.

International Council of Museums – ICOM. *News*. ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to a vote. Preuzeto 22. 2. 2021. s <http://bit.ly/2ZVtF2V>.

Inclusivity Within the Context of Documenting, Exhibiting, and Educating on Growing Up in Wartime: The Case of the War Childhood Museum

Abstract: The paper presents the work of the War Childhood Museum by outlining the three pillars of its activities, namely, research, exhibition, and education, and thus illustrating the distinct nature of its relationship with under-represented and vulnerable groups, primarily individuals whose childhood was or still is affected by conflict, but also children and youth who are exposed to this sensitive topic for the duration of their visit to the Museum. Since its opening in Sarajevo in 2017, the scope of the WCM's activities aimed at researching, presenting, and educating on the wartime experiences of children has gradually increased and now covers regions of Serbia, Lebanon, Ukraine, and the United States, all the while retaining their initial focus: empowering individuals and society as a whole, that is, promoting mutual understanding, reconciliation, and peacebuilding on a collective level. The paper underlines the inclusivity of the museum space and collection, as well as the variety of themes covered by educational workshops, in accordance with the WCM's mission and vision.

Keywords: participatory museum, reconciliation, peacebuilding, conflict-affected childhood, W

Zorica Babić, muzejska savjetnica pedagoginja
Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, Zagreb
zbabic@amz.hr

Posjet osoba s invaliditetom Arheološkom muzeju u Zagrebu; rad s osobama oštećenog vida i sluha. Izazovi u budućnosti uzrokovani COVID-19 i socijalnim distanciranjem.

Sažetak: Arheološki muzej u Zagrebu uvijek je bio osjetljiv i odgovoran prema svim svojim posjetiteljima, a napose prema posjetiteljima s poteškoćama vida i sluha. U tu skupinu posjetitelja ubrajaju se slijepi, slabovidni, gluhoslijepi, gluhe i nagluhe osobe. Takvim posjetiteljima posebno se prilagođavalo stručno vodstvo. Naglasak je bio na taktilnoj vrsti vodstva, kroz replike i originalne predmete koji to dozvoljavaju. Nedavna zdravstvena situacija u kojoj se zatekao cijeli svijet promijenit će životne navike svih ljudi pa tako i način posjeta kulturnim institucijama. Mjere socijalnog distanciranja, dezinficiranja i slično odrazit će se i na posjetima u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Suočavamo se u budućnosti s mnogim izazovima pa tako i na koji način prilagoditi stručna vodstva i ostale edukacijske programe za posjetitelje, a da budu u skladu s novim mjerama. Posebno će se trebati razmisliti kako provesti taktilno vodstvo s replikama i originalnim predmetima namijenjeno posjetiteljima s poteškoćama vida i sluha, također u skladu s tim mjerama. Ovaj rad predstavit će dosadašnji način interaktivnih posjeta osoba oštećenog vida i sluha, koliko nove zdravstvene mjere otežavaju takav posjet te kako bi mogla izgledati budućnost takvog posjeta.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, edukativni programi; osobe oštećenog vida i sluha; COVID-19; izazovi u budućnosti

Uvod

U hrvatskom zakonodavstvu ne postoji jedinstvena definicija invaliditeta, nego se primjenjuje više različitih koje se odnose na invaliditet i osobe s invaliditetom ovisno o sustavu u kojem se ostvaraju određena prava. Sukladno Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, osobe s invaliditetom sve su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Države priznaju

osobama s invaliditetom pravo na sudjelovanje u kulturnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugima te će poduzeti sve moguće odgovarajuće mjere kako bi osigurale da osobe s invaliditetom uživaju pristup kulturnim materijalima u svim dostupnim oblicima te da uživaju pristup mjestima kulturnih događanja ili usluga, kao što su muzeji (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2007).

Muzeji se sve više formiraju u institucije čiji cilj nije samo izlaganje i očuvanje kulturne baštine nego i društveni angažman. Konstantno učeći i prihvaćajući tekovine novih ideja, muzeji su u mogućnosti kanalizirati vlastiti potencijal i pridonijeti suzbijanju socijalne isključenosti (Vouk, 2004). U današnje vrijeme muzeji sve više pokazuju interes za rad s ranjivim skupinama dopirući tako do nove publike. Tako, između ostalog, potiču društvenu participaciju ranjivih skupina, ali i senzibiliziraju društvo prema njima. Kroz brojne edukacijske programe poput raznovrsnih radionica, učionica i mrežnog sadržaja, pred svaki muzej postavlja se izazov za aktivnom društvenom angažiranošću i prema osobama s invaliditetom. Muzeji danas nastoje da im posjetitelji budu sve kategorije stanovništva.

Različitim se manifestacijama, radionicama, izložbama i akcijama u muzejima nastoji približiti ograničenja i mogućnosti osoba s invaliditetom, senzibilizirati ih za njihove potrebe i probleme, a istodobno osobe s invaliditetom još čvršće i potpunije integrirati u zajednicu (Vouk, 2004). Zbog toga osobe s invaliditetom ne smiju biti zanemarene i diskreditirane. Kako do toga ne bi došlo, muzeji trebaju osigurati prilaz za invalide, prilagoditi izložbe njihovim mogućnostima, a stručno vodstvo treba biti usklađeno s potrebama posjetitelja. Ovaj rad predstaviti će upravo takvo jedno stručno vodstvo prilagođeno i namijenjeno posjetiteljima oštećenog vida i sluha, gluhoslijepim osobama, na primjeru posjeta korisnika Udruge gluhoslijepih osoba grada Zagreba koje se održalo 22. siječnja 2020. godine, odnosno prije svih epidemioloških mjera i mjera socijalnog distanciranja.

Muzeji se trude stalnom aktivnom i raznolikom komunikacijom upoznati zajednicu s vrijednostima, originalnostima i osobitostima zbog činjenice što je to jedna od njihovih osnovnih zadaća kao i zbog što većeg pritiska i zahtjeva društva (Zgaga, 2016). Svrha muzeja više nije vezana uz sam muzej; danas se poslanje muzeja sve više povezuje s potrebama zajednice u kojoj muzej djeluje te s načinima kako te potrebe zadovoljiti (Sušić, 2016).

Arheološki muzej u Zagrebu – struktura zgrade

Od 1945. godine do danas Arheološki muzej u Zagrebu smješten je u palači

Vranyczany – Hafner, sagrađenoj još 1879. godine. Tema ovog rada prijavljena je prije 22. ožujka 2020. godine, tako da obrađuje rad prije razarajućeg potresa. Palača je dva puta pogođena razornim potresima, prvi put 1880. godine i drugi put 2020. godine. Tijekom pisanja ovog rada muzej je zatvoren za javnost zbog obnove i sanacije štete. Zgrada Arheološkog muzeja u Zagrebu nažalost nije najbolje pristupačna osobama s invaliditetom, nema pristupnu rampu invalidskim kolicima pri ulazu, nema taktilnih staza kroz muzej i/ili kroz postav kao niti pristupačnih tekstova na brajici ili audiovodiču. Sve u svemu, muzej nije posve fizički pristupačan te kada, primjerice, dolaze posjetitelji oštećenog vida, sluha ili gluhoslijepe osobe, organizira se posebna vrsta posjeta.

Klasičan način posjeta, tj. onaj vizualni način prolaska kroz postav uz naraciju vodiča, slijepim i slabovidnim osobama nije previše zanimljiv, odnosno brzo im postaje monoton. To je zato što nije moguće dodirivati izložke koji su u vitrinama te se sve svodi samo na hodanje i slušanje¹.

Edukacijski programi prilagođeni osobama s invaliditetom

Sami su muzeji od početka svojeg nastanka vizualno orijentirani, ponajprije radi svoje važne svrhe čuvanja predmeta, koji su stoga ili zatvoreni u vitrinama ili ih je strogo zabranjeno dirati (Black, 2005). Time je slijepim osobama otežano, gotovo i onemogućeno, uživanje u muzejskim izložbama (Hetherington, 2000). Kako bi slijepim i slabovidnim osobama, gluhim i gluhoslijepim osobama bilo omogućeno uživanje u muzejskim izložbama, osmišljaju se raznovrsni programi s ciljem omogućavanja različitim skupinama sudjelovanje u kreativnom umjetničkom stvaranju unutar muzeja, u neposrednoj blizini predmeta, a potom posebno prilagođena vodstva po postavu ističući senzorni element kako bi pružili posjetiteljima što bolji doživljaj. Radionice su izborna tema i tehnika dogovarana sa samim sudionicima/posjetiteljima. Na ovaj način posjetitelji imaju određenu slobodu u izboru edukacijskih aktivnosti i njihovoj realizaciji. Ovakvim prilagodljivim pristupom i otvorenošću obogaćena je njihova okolina te povećana uloga muzeja u procesu društvene integracije.

Unatoč fizičkim nemogućnostima zgrade, viša kustosica pedagoginja još je 2013. godine osmislila i izradila tzv. Vodič za slijepu i slabovidne osobe kako bi im približila i omogućila lakši posjet muzeju. Ovakva vrsta vodiča osmišljena

¹ Izgled stalnog postava prije potresa može se danas vidjeti na mrežnim stranicama Arheološkog muzeja u Zagrebu u virtualnoj šetnji (<https://amz.hr/hr/virtualni-muzej/3d-virtualna-setnja/>).

je kao deplijan veličine malo manje od A3 formata, tiskan na brajici u tehnic voska i crnotisku na 300g/m² papiru. Tekst opisuje način na koji se može ostvariti posjet Arheološkom muzeju u Zagrebu, što sve taj muzej sadrži, kratki opis njegova stalnog postava te kome se slijepe i slabovidne osobe mogu obratiti pri svojem posjetu. Uz tekst u vodiču se nalaze dvije fotografije – posuda u obliku ptice, tzv. „vučedolska golubica”, i mramorna glava princeze Plautile, tzv. „Solinjanka”. Njihovi detalji i konture dodatno su istaknuti u tehnic voska te su time fotografije postale taktilne. Kako bi ovaj vodič došao do što više zainteresiranih osoba, distribuiran je na sva ona mjesta gdje se slijepe i slabovidne osobe okupljaju poput Hrvatskog saveza slijepih, raznih udruga, knjižnica, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta i slično.

Posjet osoba oštećenog vida i sluha Arheološkom muzeju u Zagrebu prije situacije s COVID-19 (22. siječnja 2020.)

Prije svakog dolaska osoba s invaliditetom, bez obzira svodi li se invaliditet na oštećenja sluha, vida ili oboje, potrebno se kvalitetno pripremiti. Tu se podrazumijeva priprema prostorije za edukaciju, potom priprema vodiča i asistenta na način rada, adekvatnih radionica s radioničkim materijalom te samog postava. Kako je izgledao posjet ostvaren s korisnicima Udruge gluhoslijepih osoba grada Zagreba?

Kao što je prethodno spomenuto, prije samog dolaska bilo je potrebno pripremiti prostor. U prostoriji za edukaciju Arheološkog muzeja u Zagrebu u normalnim uvjetima moguće je primiti ukupno do 25 osoba. O tome je potrebno pravovremeno obavijestiti potencijalne posjetitelje, u ovom slučaju korisnike Udruge, kako bi se oni sami mogli organizirati vezano uz svoj dolazak. Za sve korisnike bili su pripremljeni vodiči za slijepe i slabovidne osobe te sav mogući taktilni materijal koji će im pomoći dočarati stalni postav Muzeja. Materijal se sastojao od različitih suvenira i replika.

Korisnici Udruge gluhoslijepih osoba grada Zagreba jesu osobe različitog stupnja invaliditeta, tako da su tu bile videće osobe no s problemom sluha, slabovidne osobe, slijepe osobe te gluhoslijepi osobe. S njima su došli i njihovi pratitelji koji su im prevodili na znakovni jezik. Nakon smještaja korisnika udruge u prostoriji za edukaciju, slijedio je kratki uvodni dio gdje su mogli čuti ukratko o samom muzeju, zgradi, arheologiji te muzejskom stalnom postavu. Prije toga u razgovoru s prevoditeljima dogovorilo se kako će rečenice biti kratke i jasne, pravilno i razgovijetno izgovorene kako bi prevoditelji mogli što bolje prevesti na znakovni jezik, a ostali koji mogu čuti mogli dobiti jasnu informaciju.

Na svakom stolu (ukupno su bila 4 stola duga 2 metra) bila je predstavljena po jedna zbirka stalnog postava. U uvodnom dijelu bilo je nekoliko riječi o svakoj od njih. Uz pomoć triju asistentica, pri čemu je svaka bila zadužena za jedan stol, počeo je rad u grupama. Korisnici su uz detaljniju priču o pojedinom prikazanom predmetu imali prilike taktilno osjetiti detalje svakog od njih. Nakon 15 do 20 minuta prikazani su se predmeti zamijenili s onima sa sljedećeg stola dok svi korisnici nisu bili upoznati sa svim prikazanim predmetima.

Nakon takvog taktilnog vodstva korisnici udruge iskazali su zanimanje za šetnju kroz stalni postav kako bi ga mogli osjetiti u prostoru. Šetnja je bila po slobodnoj volji, a ondje gdje je bilo moguće, korisnici su mogli taktilno dodirivati originalne predmete poput kamenih spomenika u Antičkoj zbirci. Tijekom uobičajenog posjeta samo dodirivanje muzejskih predmeta nije dozvoljeno, no u ovom slučaju napravio se ustupak s obzirom na to da ovi posjetitelji prvenstveno doživljavaju muzej na taktilan način.

Izazovi u budućnosti

Znamo da muzeji igraju ključnu ulogu u redefiniciji nacionalnog i društvenog identiteta. Muzeji su društvena mjesta na kojima se okupljaju različiti ljudi s različitim gledištima i stavovima te je zbog toga potrebno da budu inkluzivni, otvoreni i sigurni za sve ljude, uključeni i uključujući.

S obzirom na trenutnu epidemiološku situaciju, izuzmemo li stanje nakon potresa, i uzmemo li u obzir kako će ova situacija dulje potrajati, s razlogom se mogu postaviti sljedeća pitanja: kako bi trebao izgledati posjet osoba oštećenog vida i sluha uz poštivanje mjera socijalnog distanciranja i je li moguće taktilnu vrstu posjeta ostvariti uz mjere socijalnog distanciranja, dezinfekcije i uz maske na licu?

Ta dva pitanja dovode i do trećeg pitanja: na koje si načine muzealci mogu pomoći kako bi uz sve epidemiološke mjere slijepe, slabovidne i gluhoslijepe osobe mogle uživati taktilnu vrstu posjeta?

Temeljem promišljanja proizašloga ponajprije iz dosadašnjeg radnog iskustva, ovdje se navodi nekoliko teorijskih prijedloga.

1. Pri taktilnom posjetu bilo bi dobro gipsane i/ili keramičke replike zamijeniti za plastične i/ili kamene replike i/ili suvenire jer se takav materijal može lakše dezinficirati, dok bi se gips i/ili keramika pri dezinfekciji mogla puno brže oštetiti.
2. Manje replike mogu biti izrađene i u 3D pisaču, pri čemu se također koristi plastika te je pogodnija za dezinfekciju.

3. Verbalno opisivanje predstavljenih predmeta trebalo bi biti uz što više detalja, posebno onih predmeta koji nisu ni na jedan način taktilno dostupni.
4. Za mnoge predmete bilo bi idealno, čak i u normalnim uvjetima, da se njihove replike mogu izraditi u originalnom materijalu, a još bi bilo bolje kada bi se mogli koristiti i sami originali, primjerice kad su u pitanju predmeti izrađeni u kamenu. U vrijeme epidemioloških mjera takvi predmeti mogu se očistiti i vrućom vodom umjesto nekim jakim dezinficijensom. Naravno, dodirivanje originalnih predmeta bilo bi omogućeno samo u rijetkim situacijama, kao što je posjet osoba s oštećenim vidom.
5. Potrebno je u muzeju postaviti što više taktilnih informacija: tekstova na brajici i crnotisku, taktilnog slikovnog i/ili fotografskog materijala, taktilnih traka i slično.
6. Prostor za posjetitelje, poput prostora za edukaciju, trebao bi biti dovoljno velik, u kojem bi se mogle poštovati mjere fizičkog distanciranja (najmanje 4m² po osobi), no u tom slučaju nije moguće primiti do 25 osoba u jednoj grupi već manje osoba, što opet ovisi o ukupnoj površini prostorije.
7. Taktilno vodstvo moglo bi se dodatno upotpuniti sa što više primjerenih likovnih radionica uz pomoć stručnih suradnika, poput likovnih terapeuta.
8. U nekim dijelovima edukacije mogli bi se koristiti i mirisi.
9. Posjet samo na znakovnom jeziku mogao bi se provoditi u većim prostorima poštujući mjere socijalnog distanciranja, dok se u manjim prostorima posjetitelji ne trebaju zadržavati. U tom slučaju vodič i prevoditelj na znakovni jezik ne bi trebali imati masku na licu, posebno zato što osobe oštećenog sluha vrlo često mogu čitati i s usana, koje su ujedno potrebne i pri samom prevođenju na znakovni jezik. U uputama Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo stoji da prevoditelji na hrvatski znakovni jezik, kao i osobe s oštećenim sluhom, ne moraju nositi maske na licu (Opće upute HZJZ, 2020)².
10. U budućnosti bi trebalo razmotriti educiranje kustosa/kustosa pedagoga o osnovama komunikacije s osobama oštećena sluha. Takva edukacija mogla bi se provoditi u obliku radionica, predavanja, tečajeva ili seminara.

Ovi prijedlozi, nažalost, nisu se mogli testirati kroz praksu jer je Arheološki muzej u Zagrebu u vrijeme pisanja ovog teksta i dalje bio zatvoren za svu javnost zbog obnove zgrade oštećene u potresu. Zbog toga su ovi prijedlozi podložni dodatnom testiranju, razmatranju, dopunjavanju i prilagođavanju situaciji.

² ...osobe koje trebaju prenijeti informaciju osobi s oštećenim sluhom, uključujući prevoditelje za gluhošlijepe osobe i druge osobe u pratnji, u situaciji kada poruku osobi s oštećenim sluhom ne mogu napisati ili prenijeti znakovnim jezikom, nego isključivo čitanjem s lica i usana – osobe s oštećenim sluhom u situacijama u kojima maska onemogućuje učinkovitu komunikaciju i primjereno razumijevanje prenesene poruke...

Briga o osobama s invaliditetom i odnos prema njima ogledalo su društvene zajednice, a muzeji su važni nositelji kulturnog i društvenog razvoja te dužni poticati i odražavati pozitivne vrijednosti zajednice u kojoj djeluju, pokazati visok stupanj senzibilnosti za pitanje invaliditeta te tu senzibilnost svojom edukacijskom ulogom poticati u svim društvenim smjerovima. Potporu korisnicima koji na drugačiji način doživljavaju materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu muzeja zbog svojih fizičkih, senzoričkih i intelektualnih poteškoća i ograničenja potrebno je iskazivati u cjelokupnoj muzejskoj instituciji te stvoriti inkluzivan kulturni ambijent kako bi se osobe s invaliditetom osjećale dobrodošlo i cijenjeno (Vouk, 2016).

Zaključak

Navodeći sve prethodno, s razlogom se može nametnuti još jedno vrlo važno pitanje: Je li ovakav način rada s osobama oštećenog vida i sluha idealan i primjeren? Lako se nameće odgovor da ovaj predloženi način rada nije u svemu idealan, a možda čak u nekim situacijama niti primjeren. No kako je i prethodno navedeno da muzeji moraju imati ključnu ulogu u redefiniranju nacionalnog i društvenog identiteta te kako su muzeji društvena mjesta koja su otvoreni i sigurni za sve ljude, uključeni i uključujući, način rada muzeja treba se prilagoditi trenutnoj epidemiološkoj situaciji, i to iz sljedećih razloga:

- muzej mora biti socijalno osjetljiva institucija
- muzej mora biti medijator trenutne situacije i samog društva
- muzej mora biti prisutan kod osjetljivih skupina društva posebno u ovakvim izvanrednim situacijama.

Već je na samom početku spomenuto koliko je izvjesno da će ova epidemiološka situacija dulje potrajati. Uzme li se u obzir pozitivan stav, ili kako bi se u društvu reklo sreća u nesreći, ovo vrijeme u kojem se našlo cjelokupno društvo zbog bolesti COVID-19 te posljedica razornog potresa trebalo bi iskoristiti za stvaranje, razvijanje i prilagođavanje novih adekvatnih materijala za daljnji edukacijski rad s osobama oštećenog vida i sluha. Također, muzej kao kulturna institucija u ovo tzv. „novo normalno” vrijeme može još više doći do izražaja upravo kao institucija od društvene, socijalno osjetljive pa i opće potrebe.

Literatura

Black, G., (2005). *The Engaging Museum. Developing Museum for Visitor Involvement*. London, New York, Routledg

Brstilo, I., Jelavić, Ž., (2010). Kultura kao prostor mogućnosti: Muzej kao čimbenik društvene integracije, *Etnološka istraživanja* 15, 145-160.

Hetherington, K., (2000). Museums and the Visually Impaired: The Spatial Politics of Access, *The Sociological Review*, 48 (3), 444-463.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, UN, *Narodne novine* 6/2007

Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2020), Opće upute, *Izuzeće od obveza nošenja maski*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Sušić, Ž., (2016). Svi ljudi imaju jednaka ljudska prava, U: S. Radovanlija-Mileusnić (ur.): *Publikacije za osobe s invaliditetom. Nakladnički izazovi za muzeje* (str.18-29.), Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar

Vouk, M., (2004). Osobe oštećena sluha - ravnopravni posjetitelji muzeja?, *Informatica Museologica* 35 (3-4), 38 – 41.

Vouk, M. (2016). Muzejska izdavačka djelatnost za osobe s invaliditetom, U: S. Radovanlija-Mileusnić (ur.): *Publikacije za osobe s invaliditetom. Nakladnički izazovi za muzeje* (str.36-48.), Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar

Zgaga, V., (2016). Predgovor, U: S. Radovanlija-Mileusnić (ur.): *Publikacije za osobe s invaliditetom. Nakladnički izazovi za muzeje* (str.5-6.), Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar

Visit of persons with disabilities to the Archaeological Museum in Zagreb; working with visually and hearing-impaired people. Future challenges caused by the COVID-19 disease and social distancing.

Abstract: The Archaeological Museum in Zagreb has always been responsible and sensitive to all its visitors, and especially to visitors with visual and hearing difficulties. This group of visitors includes blind, visually impaired, deafblind, deaf, and hard of hearing people. Expert guidance was especially adapted to such visitors. The emphasis was on tactile guidance, through replicas and original items that allow it. The recent health crisis that has affected the whole world will change the life habits of all people, and thus the way of visiting cultural institutions. Measures of social distancing, disinfection, and the like will be reflected in visits to the Archaeological Museum in Zagreb. We will face many challenges in the future, including how to adapt guided tours and other educational programmes for visitors, in accordance with the new measures. In particular, consideration will need to be given to conducting tactile guidance with replicas and original items intended for visitors with visual and hearing difficulties, also in accordance with these measures. This paper will present the current way of interactive visits of visually and hearing-impaired persons, how difficult new health measures make such a visit, and how the future of such a visit could look like.

Keywords: persons with disabilities, educational programmes; persons with visual and hearing difficulties; COVID-19; future challenges

Tjaša Debeljak Duranović, curator
Education Department, National Gallery of Slovenia,
Puharjeva 9, Ljubljana
tjasa_debeljak@ng-slo.si

Working with vulnerable groups at the National Gallery of Slovenia: Approaches, Successful Practices and Future Challenges

Abstract: The aim of the National Gallery of Slovenia programmes is to respond to the needs of different vulnerable population groups. Our work includes training employees, raising public awareness and involving vulnerable groups in the presentation of cultural heritage. In doing so, we emphasize the importance of collaborating with both members of vulnerable groups and professional associations that work with them. From such collaborations we obtained the first tactile picture (EU-funded project Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups 2013-2015), prepared presentations in Slovenian sign language and provided multi-sensory guided tours and other adjustments that brought the Gallery's art collection closer to all visitors. The article will focus on adaptations and activities for the visually impaired, deaf and speech-disabled persons and the new challenge we have set ourselves this year: working with persons with dementia. Since dementia is becoming one of the biggest health and social problems of the 21st century, we have partnered with *Spominčica Alzheimer Slovenia Association* to make the National Gallery of Slovenia a dementia-friendly spot. As part of this collaboration, we have developed a programme that includes employee training, Alzheimer Café lectures and creative workshops for persons with dementia and their relatives.

Keywords: vulnerable groups, tactile picture, multi-sensory, dementia, Alzheimer

Introduction

The National Gallery of Slovenia is the main art museum in Slovenia containing the largest visual arts collection from the late medieval period to including the twentieth century. Popularizing artistic heritage has been one of the key tasks of the National Gallery of Slovenia since the founding of the National Gallery Society in 1918. Educational work was revived and intensified after 1963 with the employment of the first education custodian Polonca Vrhunc, whereas a systematic method of work focusing on education was set up and directed by dr. Lidija Tavčar between 1986 and 2006 (Tavčar, 1998). The tradi-

tion of educational work spanning over half a century is today supplemented with contemporary museological guidelines. Since the seventies, a trend in museology has focused on the accessibility of cultural heritage to different museum visitors and not only on the storage, studying and exhibiting museum objects (Black, 2005; van Mensch and Meijer-van Mensch, 2011). For this reason, all the collections and exhibitions are shaped with the thought of the widest range of visitors in mind, therefore in line with their wishes, needs and abilities with more and more attention being paid to vulnerable groups of visitors (National Gallery of Slovenia, n.d.).

Approaches to Vulnerable Groups

For several years the National Gallery of Slovenia has been working with different vulnerable groups¹ to provide them access to cultural heritage. As many other modern museums, the Gallery contributes to the increased accessibility of its museum content through interpretation. Exhibitions and educational programmes reveal the meaning of museum objects and collections (Palačić and Kotnik, 2015). When choosing numerous/multiple meanings, the Gallery staff must consider visitors' needs and preferences (Bračun Sova and Vodeb, 2011). Neuroscience teaches us that we get to know our environment using all of our senses, making every museum visit/experience multi-sensory (Levent and Pascual-Leone, 2014).

Since the Gallery does not design exhibitions specifically for vulnerable groups, we reach these groups through education programmes. We have adapted the existing guided tours of the Permanent Collection and temporary exhibitions. These kinds of guided tours are called multi-sensory because they enable the visitors to "experience the unwordable, hard to describe elements as well as to evoke memories and create associative links. Multi-sensory guided tours attract many visitors and are particularly useful for the blind and the visually impaired, people with dementia and people with autism" (Palačić and Kotnik, 2015). Adapted guided tours include different objects and adjustments, depending on the characteristics and the needs of a target group. The preparation of multi-sensory guided tour also depends on the type of the collection and pursued objectives (ibid.). We use copies of museum objects (copy of the head of Saint John the Baptist from the medieval collection or

¹ The discourses of EU institutions define vulnerable groups as groups that experience a higher risk of poverty, discrimination and social exclusion in comparison to the general public. These are ethnical minorities, immigrants, persons with reduced mobility, persons with sensory impairment, the homeless, LGBTQ people, drug users, the elderly, the unemployed etc. (Valič and Palačić, 2015)

tangible renderings of Impressionists paintings), illustrations and other sensory stimulations that provide additional content. Traditionally, a gallery is an institution where exhibits may only be observed and not touched by visitors, so multi-sensory guided tours allow the visitors a more active participation.

It is important to stress that the implementation of these programmes and adaptations would be meaningless if we would not actively approach both the members of vulnerable groups and professional associations working with them – it is crucial to maintain constant communication with them both. We not only regularly invite them to visit permanent and temporary exhibitions, present novelties regarding our programmes, but we also try to obtain sponsorship funds to reimburse some travel expenses for these visitors. The National Gallery of Slovenia is located in the central part of the country, while many of the associations and institutes are from other regions, making it expensive to organize a visit to the Gallery.

Successful practices

We can roughly divide the Gallery's approach towards vulnerable groups into a personal approach, which means working with visitors on site, and a digital approach, which includes adaptations to the Gallery's website and creation of new content specifically adapted to members of vulnerable groups. We have dedicated a part of our website to different visual representations of artworks that can be used in preparation for a visit to the Gallery or in classrooms / at workshops carried out by institutions in the field of vulnerable groups.

Encouraging the visit of deaf and hard of hearing visitors is a regular feature of Gallery programmes for vulnerable groups. For the last fifteen years, we have been regularly preparing multi-sensory tours, and tours with a Slovenian Sign Language interpreter for the deaf. The sign language of the deaf and hard of hearing people is a special form of communication, based on the use of hands, facial expression, expression of the eyes and lips and body movement. Sign language does not have the same grammar structure as spoken language, therefore it is wrong to believe that the written word in museums is sufficient for the deaf and hard of hearing people. Many are not familiar with it and have to learn it as a foreign language. It is thus a good idea to pass on the museum message in cooperation with interpreters who provide information in sign language live or through multimedia (Valič, Jenko and Fuchs, 2015).

In 2017, we published the first video representations of artworks from the Gallery's Permanent Collection in Slovenian sign language, and we have been

adding new videos since then². The filming of video presentations is carried out in collaboration and with professional assistance of Slovenian sign language interpreters who regularly cooperate with the Association of Deaf and Hard of Hearing Societies of Slovenia. Collaboration with them is one example of successful practices, which this year brought another result: at the initiative of the National Gallery, five new gestures related to fine arts and collections in the National Gallery were included in the Dictionary of Slovenian Sign Language. Together with diligent interpreters we found that Slovenian sign language does not have some key gestures for describing works of art. This encouraged us to connect with the Association of Deaf and Hard of Hearing Societies of Slovenia and appeal to the Center for the Development of Slovenian Sign Language and suggest some keywords. In this year's set, gestures for the following terms were designed and accepted in the dictionary: watercolor, graphics, sculpture, oil paints, impressionism. In five video shorts, we present new gestures, briefly explain the meaning of the terms, and show another work of art in the Permanent Collection, illustrating each of the terms (National Gallery of Slovenia, 2020)³.

Another important aspect of the Gallery's work in the field of vulnerable groups is gaining experience by participating in European Union-funded projects with other similar institutions. Between 2013 and 2015, the National Gallery of Slovenia joined other Slovenian national museums in implementing the project "Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups"⁴ in order to develop a model of inclusive accessibility of cultural heritage to vulnerable social groups (Rogelj Škafar, 2015). The project, operated by the Slovene Ethnographic Museum, was funded by the European Union through the European Social Fund and by the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia. The primary objective of the project was to train the members of vulnerable social groups for employment, while the specific objectives were to increase the accessibility of cultural heritage with adapted technology, to offer opportunities for education and training, to improve the qualifications of

² Video presentations in Slovenian sign language are available on the Gallery's website (<https://www.ng-slo.si/si/priljubljeno/znakovni-jezik>) and Gallery's YouTube Channel.

³ Video shorts of new gestures are available on the Gallery's website (<https://www.ng-slo.si/si/razstave-in-projekti/razstava/nove-kretnje?id=4906>) and Gallery's YouTube Channel.

⁴ Vulnerable groups within the "Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups" project were people with sensory impairment and reduced mobility, immigrants (especially from the former Yugoslavia), members of ethnic and national communities (minorities and Roma communities), young graduates – first-time job seekers, elderly unemployed people (55+). Female members of these groups are particularly vulnerable (Rožanc, 2015).

people working with vulnerable social groups and to provide museums with equipment allowing the implementations of programmes for users/museum visitors, members of vulnerable groups and others (ibid.)

For the duration of the project, the National Gallery of Slovenia employed two members of the vulnerable group - young graduates and first-time job seekers. Their work was carried out in accordance with the systematisation and identification of activities and tasks of a curator-educator and a librarian.

The Gallery also added a tactile adaptation of Luiza Pesjak's portrait, painted by Biedermaier portraitist Mihael Stroj around 1855, to its Permanent Collection. As the blind and visually impaired need more time and concentration to observe a work of art, the most prominent works should be adapted first. The curators narrowed down the selection of paintings to two portraits and chose a single half-length portrait. The painting of Luiza Pesjak was adapted because it is known as a pearl of great price and is one of the Gallery's most visible works of art. In principle, any image can be adapted to the blind and visually impaired visitors, but there is always a question of to what extent they can imagine the adaptation. Blind individuals were also involved in the creation of the tactile image. They tested the first version of the tactile image and expressed constructive opinions, thus contributing to the final result (Palaić, Fuchs, Kotnik and Jenko, 2015). The tactile adaptation of the painting is smaller than the original and thus easier to handle with both hands (Brvar, 2010). It was installed on a desk near the original painting, becoming integrated into the Permanent Collection. The desk with the tactile image is also accessible to visitors in wheelchairs. The tactile image creator Tjaša Krivec used an innovative approach of UV inkjet printing, creating six different tactile textures representing the key elements of Luiza Pesjak's portrait. The image is accompanied with two legends of six textures and of three samples of textile. A necklace with a lorgnette, a replica of the one painted in the original, is attached to the desk and can also be used as a magnifying glass. A technical description of the image is available in Braille, large print text in Slovenian and English and in audio format (Palaić et al., 2015). The Gallery had been using tactile images before, only they were not accessible for individual visitors but were only available as part of our guided tours. In 2021 we wish to augment the collection with similar adaptations - we plan to adapt a still-life, a landscape and a mythological motif. This will enable a unique and personal experience of works of art, not just for the blind and visually impaired visitors but also for others.

Furthermore, our interest in how visiting a gallery and viewing artworks affect the visitor's brain has led us to consult and collaborate with Slovenian Neu-

rosience Association Sinapsa. Since 2018 we have been hosting a series of lectures and discussions *Art: Neuroscience in the Gallery*⁵. With the events we want to present the intersections of art and neuroscience, psychology, cognitive science and philosophy. In lectures and round tables, we learn about the role of art in the development of the brain, the individual and society, and try to build a bridge between the two seemingly distant and incompatible worlds - the artistic and the scientific. One of the lecturers, neurologist prof. dr. Zvezdan Pirtošek, dr. med., introduced us to the impact of observing or creating art have for the human brain and especially for persons with dementia. That led us to a challenge for this and future years: to engage individuals with dementia.

Challenges

"Dementia is a syndrome – usually of a chronic or progressive nature – in which there is deterioration in cognitive function (i.e. the ability to process thought) beyond what might be expected from normal ageing. It affects memory, thinking, orientation, comprehension, calculation, learning capacity, language, and judgement" (World Health Organization, 2020). Dementia is becoming one of the biggest health, social and financial problems of the modern society. According to Spominčica Alzheimer Slovenia Association there are at least 10 million people in Europe and around 49 million people in the whole world suffering from dementia. (Spominčica, n.d.) The numbers are growing fast year by year. Dementia can affect anyone, not exclusively older people. We have turned to Spominčica Alzheimer Slovenia Association for professional guidance and implemented the project "*Narodna galerija - Demenci prijazna točka*" (National Gallery – Dementia-friendly spot) that is being operated by Živa Rogelj, Head of Education, and Nataša Braunsberger, Senior Curator, both from the Education Department in the National Gallery of Slovenia. Our goal was to contribute to a dementia-friendly society as an institution, to raise public awareness and to become dementia-friendly spot. On the 19 September 2020 the National Gallery of Slovenia has become the first Slovenian museum to receive the title "Dementia-Friendly Spot".

Dementia-friendly spot is a spot intended for persons with dementia, their relatives and all employees (police officers, merchants, bank employees, postal workers, pharmacists, firefighters ...) as well as everyone else in the local community. Employees at a dementia-friendly spot have the necessary knowledge

⁵ In Slovene "UMetnost: nevroznanost v galeriji" with the word "UMetnost" (art) begins with the word "UM" (mind).

and information about dementia, as it is important to recognize persons with dementia and help them. Employees know the first signs of dementia and how to recognize them, they know how to communicate with persons with dementia, how to help them in case they get lost and do not know where they are, who they are and how to find their way home. At a dementia-friendly spot, persons with dementia and their relatives receive information on the use of various services in the community, such as the use of public transport, access to shops, the post office, etc. There, their relatives/caretakers can find information on how to spend a day with the patient, or where to get further help and support. The purpose of employees and the local community awareness is to help persons with dementia and their relatives to promote their independence and ensure the preservation of their dignity through joint support (Zlobec, 2018). Dementia can be overwhelming for the families of affected people and for their carers. Physical, emotional and financial pressures can cause great stress to families and carers, and support is required from the health, social, financial and legal systems (World Health Organization, 2020). If they are properly informed about the disease, they can more easily withstand the burdens that accompany them through the long years of living with a person with dementia, and at the same time take better care of both them and themselves (Spominčica, n.d.).

Dementia-friendly spots connect to a network that includes healthcare professionals, shops, banks, police, post offices, social work centers, nursing homes, intergenerational centers, pharmacies, libraries and, last but not least, museums and galleries. Spominčica Alzheimer Slovenia Association, in cooperation with experts in the field of dementia, organizes trainings for the establishment of dementia-friendly spots.

"Any organization, local community, or institution that meets the following criteria can become a dementia-friendly spot:

- expresses interest in opening a dementia-friendly spot;
 - employees undergo prior training and thus acquire knowledge in the field of dementia;
 - wants to raise awareness about dementia and provide support to persons with dementia and their relatives;
 - provide space for dementia-related information material in a visible place."
- (Zlobec, 2018)

The process of establishing a dementia-friendly spot is not complicated. The National Gallery of Slovenia expressed interest by submitting an application. The Gallery employees attended the training organized on 23 June 2020 by

the Spominčica Alzheimer Slovenia Association. Employees were educated about dementia-friendly society, the course of dementia and cognitive impairment, public tasks and services for persons with dementia, and appropriate approaches to persons with dementia and their relatives or caretakers. Only a few months after the training, on 19 September 2020, the National Gallery of Slovenia became a dementia-friendly spot. The official opening was accompanied by a welcome address by the director of the National Gallery of Slovenia dr. Barbara Jaki and the president of Spominčica Alzheimer Slovenia Association Štefanija L. Zlobec; we also prepared a short cultural program. The Gallery received a certificate that meets the criteria to become a dementia-friendly spot as well as a sticker sign with the sign of three blue forget-me-nots and the inscription dementia-friendly spot, which is now placed in a visible place at the entrances together with information materials on dementia.

In addition to educating employees and providing general information related to dementia, we worked together with Spominčica Alzheimer Slovenia Association to design a program of professional lectures, gatherings and creative workshops for persons with dementia. We have designed a series of art workshops under the title *Create Art to Remember* in which we want to nurture persons' creativity, stimulate imagination and train memory. Art helps persons with dementia to express their feelings and emotions, as it engages a different area of the brain than the one we use for speech and language. Creating an artwork calms a person and helps to release accumulated negative emotions, reduces anxiety, arouses a feeling of satisfaction and strengthens self-confidence. So far, we have conducted three creative workshops in a nursing home in Ljubljana, but we had to temporarily suspend our work due to measures to prevent the spread of Covid-19. Like many museums and galleries during the pandemic, we have partially transferred our activities online, so we have also tried to digitize activities for persons with dementia. We have prepared video instructions for creative activities that relatives of persons with dementia can take up with patients from home.

We organize professional lectures with the experts in dementia who present various aspects of the disease and the problems associated with it. We make them accessible for the general public in order to reduce the social stigma and increase public awareness. Together with Spominčica we organize Alzheimer Cafes, a more informal and relaxed monthly gatherings. While they are intended primarily for relatives and caretakers of persons with dementia, we invite the general public and the media, as well as friends, neighbors or anyone who would like to know more about dementia. Alzheimer Europe recom-

mends that Alzheimer Cafes be organized in public places in cafes, libraries, bistros, in city centers as well as in smaller places in Slovenia. Relatives and caretakers obtain information about the course of the disease and about the anticipated and unforeseen problems associated with it. Medical experts on dementia, representatives of Spominčica Association and volunteers are present at Alzheimer Cafes to give the audience an opportunity for a discussion, to relieve distress and support each other. Relatives and caretakers are first given a lecture on dementia, then they have a question and answer session with the experts and later on talk and exchange experiences. At the same time, they get information about different kinds of help in the community, they get to know the activities of Spominčica Alzheimer Slovenia Association in detail, receive brochures and leaflets and can subscribe to the association's newsletter (Zlobec, 2018).

Conclusion

More and more attention is being paid to vulnerable groups of visitors to the National Gallery of Slovenia. We consider several aspects in ensuring the accessibility of cultural heritage to vulnerable groups. The first aspect is the physical accessibility, which is primarily intended for visitors with sensory and mobility impairments. The Gallery has made several physical adjustments such as installing ramps, marking entrances and stairs, lending strollers and wheelchairs, and integrating the first tactile picture to its Permanent Collection. The future also see the exhibitions equipped with software applications, guides and notices for visitors, particularly the blind and visually impaired. The second aspect can be described with the term participation, which refers to inclusion of the members of vulnerable groups in museum work. For the duration of the EU-funded project "Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups", the Gallery employed two members of the vulnerable group - young graduates and first-time job seekers. In the future we would like to co-create the Gallery's programmes and exhibition content with members of different vulnerable groups. While we have adapted the existing guided tours and made them multi-sensory, our next step is to include deaf and hard of hearing gallery guides for deaf and hard of hearing visitors. In addition, we want to expand our work to diverse vulnerable groups, including ethnical minorities, immigrants, the homeless, LGBTQ community, the unemployed etc., and as an institution raise public awareness and tolerance not only towards different vulnerable groups but towards basic human rights - equal opportunities and access to cultural heritage.

Bibliography

Black, G. (2005). *The Engaging Museum: Developing Museums for Visitor Involvement*. London, New York: Routledge.

Bračun Sova, R., Vodeb, V. (2011). *Muzeji, javnost, dostopnost*. Ljubljana: Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia.

Brvar, R. (2010). *Dotik znanja*. Ljubljana: Založba Modrijan.

Levent, N., Pascual-Leone, A. (2014). *The Multisensory Museum: Cross-Disciplinary Perspectives of Touch, Sound, Smell, Memory, and Space*. Lanham: Rowman in Littlefield.

National Gallery of Slovenia. *Education*. Retrieved 24/11/2020. from <https://www.ng-slo.si/en/about-the-national-gallery-of-slovenia/education>

National Gallery of Slovenia (2020). *Nove kretnje*. Retrieved 4/12/2020. from <https://www.ng-slo.si/si/razstave-in-projekti/razstava/nove-kretnje?id=4906>

Palaić, T., Kotnik, B. (2015). Multi-Sensory Guided Tours. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 78-79). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Palaić, T., Fuchs, K., Kotnik, B., Jenko, S. (2015). Tactile Aids at Exhibitions and in Educational Programmes. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 60-69). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Rogelj Škafar, B. (2015). Foreword. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 10-14). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Rožanc, E. (2015). Evaluation of Performance Indicators. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 30-35). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Spominčica (n.d.). Za svojce. Retrieved 25/11/2020. from https://www.spomincica.si/?page_id=79866

Tavčar, L. (1998). Muzejska pedagogika v Narodni galeriji. In: F. Šerbelj (ed.): *Osemdeset let Narodne galerije: 1918–1998* (pp. 137-139). Ljubljana: The National Gallery of Slovenia.

Valič, U., Palaić, T. (2015). "Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups" Project: Implementation of 21st Century Museology. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 15-23). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Valič U., Jenko, S., Fuchs, K. (2015). Overcoming Communication Barriers. In: T. Palaić and U. Valič (eds.): *Accessibility of Cultural Heritage to Vulnerable Groups: Study on the Availability and Provision of Technical Conditions to Provide Vulnerable Groups with Access to Cultural Heritage* (pp. 105-109). Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.

Van Mensch, P., Meijer-van Mensch, L. (2011). *New Trends in Museology*. Celje: Celje Museum of Recent History.

World Health Organization (2020). *Dementia*. Retrieved 4/12/2020. from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia>

Zlobec, Š. L. et al. (2018). *Demenci prijazne točke: vzpostavitev mreže demenci prijaznih točk v okviru oblikovanja demenci prijaznega okolja*. Ljubljana: Spominčica Alzheimer Slovenia Association.

Rad s ranjivim skupinama u Narodnoj galeriji Slovenije: pristupi, uspješna praksa I budući izazovi

Sažetak: Cilj programa Narodne galerije Slovenije jest odgovoriti na potrebe različitih ranjivih skupina stanovništva. Naš rad obuhvaća obuku zaposlenika, podizanje svijesti javnosti i uključivanje ranjivih skupina u izlaganje kulturne baštine. Pritom ističemo važnost suradnje kako s pripadnicima ranjivih skupina, tako i sa strukovnim udrugama koje s njima rade. Iz takvih smo oblika suradnje dobili prvu taktilnu sliku (projekt Pristupačnost kulturne baštine ranjivim skupinama koji je financirao EU), pripremili prezentacije na slovenskom znakovnom jeziku te omogućili višeosjetilna vođenja i druge prilagodbe koje su umjetničku zbirku galerije približile svim posjetiteljima. Članak će se fokusirati na prilagodbe i aktivnosti za gluhe osobe i osobe s oštećenjima vida i govora te na novi izazov koji smo si postavili ove godine: rad s osobama s demencijom. Budući da demencija postaje jedan od najvećih zdravstvenih i socijalnih problema 21. stoljeća, udružili smo se sa Slovenskom udrugom oboljelih od Alzheimerera Spominčica kako bi Narodna galerija Slovenije postala mjesto koje prihvaća demenciju. U sklopu ove suradnje razvili smo program koji uključuje obuku zaposlenika, predavanja u sklopu Alzheimer Cafée i kreativne radionice za osobe s demencijom i njihove obitelji.

Ključne riječi: ranjive skupine, taktilna slika, višeosjetilno, demencija, Alzheimer

Ozren Domiter, kustos

Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, Zagreb

odomiter@amz.hr

Presjek spolne zastupljenosti stručnih muzejskih djelatnika u Zagrebu

Sažetak: Rad predstavlja rezultate istraživanja spolnog presjeka stručnih muzejskih djelatnika¹ u 10 nasumično odabranih muzeja u Zagrebu. Dobiveni rezultat pregledno je predstavljen i koreliran s podacima Državnog zavoda za statistiku o stručnim muzejskim djelatnicima za 2018. godinu na nacionalnoj razini te s indicijama o spolnoj strukturi muzejskih korisnika. Kao zasebno segmentirana kategorija, na istom uzorku zagrebačkih muzeja predstavljen je spolni presjek ravnatelja. Zasebno je naglašen suodnos spolnog presjeka muzejskih djelatnika sa spolnim presjekom muzejskih posjetitelja temeljem izglednih analogija i recentnih međunarodnih trendova. U perspektivi, provedeno istraživanje s krajnjim rezultatima može poslužiti kao okvir za daljnja istraživanja ove vrste, kao platforma za detaljnija kvantitativna demografska i kvalitativna istraživanja muzejskih djelatnika ali i posjetitelja te kao poligon za eventualne teorijske rasprave te promišljanja iz raznih ishodišnih teorijskih okvira, sve u cilju što cjelovitijeg upoznavanja muzejskih korisnika, potencijalnih korisnika i ne-korisnika te razvoja muzejske publike.

Ključne riječi: kvantitativno istraživanje spolnog presjeka stručnih muzejskih djelatnika, spolni presjek ravnatelja zagrebačkih muzeja, korelacija muzejski djelatnici-korisnici, istraživanje i razvoj muzejskih korisnika i publike

Uvod

Istraživanje i razvoj muzejske publike kao i obrat od tradicionalnog, specijalnog, predmetocentričnog muzeja ka onom u čijem je središtu djelovanja sam korisnik, teme su koje su sve zastupljenije među hrvatskim muzealcima te se s potpunim pravom i nužnošću posljednjih godina približavaju samom žarištu strukovnog diskursa i djelovanja. Tako je 2017. godine tematski broj časopisa *Muzeologija* bio posvećen upravo istraživanju muzejskih korisnika (Miklošević, 2017). S druge strane, povijesni razvoj muzejske profesije u Hrvatskoj, a kroz prizmu spolne zastupljenosti muzejskih djelatnika, opsežno je

¹ Svi izrazi koji se koriste u ovom radu, a imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način i muški i ženski rod.

predstavljen u tematski oblikovanom broju časopisa *Informatica Museologica* prije dvadesetak godina (Dražin-Trbuljak, ur., 2001), naslovljenom „Žene u muzejima”. Nastavljajući se na tamo predstavljene radove, odlučio sam osvježiti demografsku sliku stručnih muzejskih djelatnika i provesti recentno, tek inicijalno istraživanje o spolnom presjeku muzejskih djelatnika u zagrebačkim muzejima te njegovim možebitnim utjecajima na razvoj muzejskih korisnika. Intencija ovog rada jest pregledno predstaviti rezultate provedenog istraživanja o spolnom presjeku muzejskih djelatnika u Zagrebu te naznačiti prostor za daljnja istraživanja s raznih teorijskih polazišta i metodoloških pristupa, kojima će cilj biti razumijevanje navika, sklonosti i potreba muzejske publike i njenog razvoja.

Metodologija

Tijekom prve polovice 2020. godine provedeno je samostalno kvantitativno demografsko istraživanje spolnog presjeka stručnih muzejskih djelatnika u 10 muzeja u gradu Zagrebu (Arheološki muzej u Zagrebu, Etnografski muzej, Galerija Klovićevi dvori, Hrvatski povijesni muzej, Hrvatski prirodoslovni muzej, Hrvatski školski muzej, Muzej grada Zagreba, Muzej za umjetnost i obrt, Tehnički muzej Nikola Tesla, Tiflološki muzej).

Muzeji su odabrani nasumično, a obuhvatili su sve njihove stručne djelatnike (kategorije obuhvaćenih zvanja navedene su u paragrafu Stručna muzejska zvanja), sveukupno njih 191. Svi muzeji obuhvaćeni ovim istraživanjima na svojim mrežnim stranicama navode muzejska zvanja djelatnika koja ih kategoriziraju kao stručna muzejska zvanja.

Stručna muzejska zvanja

S obzirom na nedostupnost podataka Državnog zavoda za statistiku za 2019. ili 2020. godinu, a do zaključenja ovog istraživanja², korišteni su podaci Državnog zavoda za statistiku iz 2018. (Priopćenje, 2019) te njima suvremeni legislativni pojmovi iz Zakona o muzejima iz 2018. godine (Zakon o muzejima) s pratećim pravilnikom o muzejskim zvanjima. Kako bi podaci bili podudarni, a za potrebe ovog istraživanja i pratećeg pisanog rada, pod pojmom stručna muzejska zvanja podrazumijevaju se sljedeća muzejska zvanja u radnom odnosu na neodređeno vrijeme: kustos, viši kustos, kustos muzejski savjetnik, muzejski pedagog, viši muzejski pedagog, muzejski pedagog savjetnik, dokumentarist, viši dokumentarist, dokumentarist savjetnik, informatičar, viši

² Istraživanje je provedeno zaključno s 30. travnja 2020. godine.

informatičar, informatičar savjetnik, restaurator, viši restaurator, restaurator savjetnik, voditelj marketinga, viši voditelj marketinga, savjetnik za marketing, voditelj odnosa s javnošću, viši voditelj odnosa s javnošću, savjetnik za odnose s javnošću, diplomirani knjižničar, viši knjižničar, knjižničarski savjetnik, arhivist, viši arhivist, arhivski savjetnik. Podaci upravo o navedenim stručnim muzejskim zvanjima predstavljena su u referentnim tablicama Državnog zavoda za statistiku, stoga je i samostalno istraživanje uzorkovalo ista zvanja na primjeru 10 muzeja u Zagrebu. Sva ostala muzejska zvanja i zanimanja nisu obuhvaćena istraživanjima ni zastupljena u statističkim prikazima ovog rada.

Spol

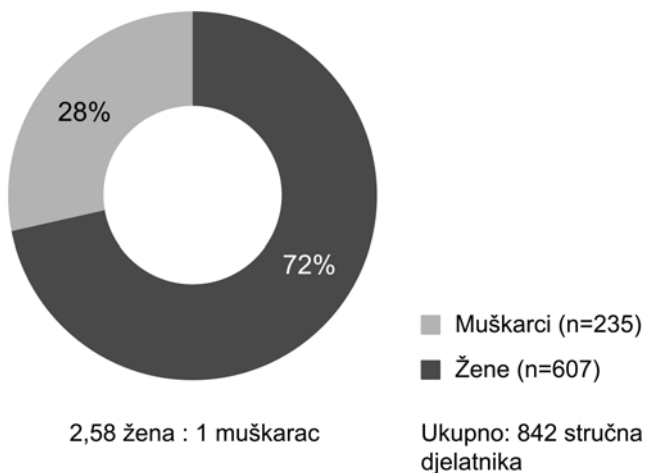
Značajka je ovog istraživanja kvantitativna i demografska, a provedeno je prateći norme muzejskih kvantitativnih demografskih istraživanja, norme Zavoda za statistiku (Priopćenje, 2019) te naputaka istraživača i muzejskih ustanova koja su provodila ovakvu vrstu demografskih istraživanja (McManus, 1994; Peić Čaldarović, 2001; Franulić, 2001; Bounia, Nikiforidou, Nikonanou, Matossian, 2012). Istraživanje roda i rodnoga kao društvene kategorije, neminovno važne u fenomenu razumijevanja postmodernog muzeja (e.g. Levin, ur., 2010; Remer, ur., 2020 i prateća literatura) nije predmet ovog istraživanja i nužno bi zahtijevalo drugačiji ishodišni teorijski pristup, vrstu istraživanja te istraživačku metodologiju koji bi nadišli okvire ovog priopćenja. Spolna diversifikacija načinjena za potrebe ovog rada nužno podrazumijeva spol kao biološku kategoriju.

Razlikovanje spola načinjeno je prema osobnim imenima stručnih muzejskih djelatnika dostupnih na službenim mrežnim stranicama istraživanjem obuhvaćenih muzeja, a statistički prihvatljiva odstupanja moguća su uslijed homografije pojedinih imena.

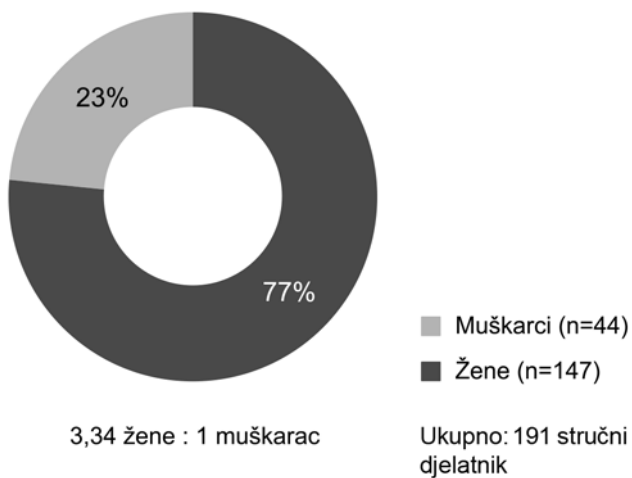
Rezultati istraživanja

Rezultati Državnog zavoda za statistiku za 2018. godinu (Priopćenje, 2019), stručna muzejska zvanja prema spolu: među 842 djelatnika 607 je žena, 235 muškaraca. Omjer jest 2,58 žena na 1 muškarca. Postotno, 72 % čine žene, 28 % muškarci. (vidi sliku 1.)

Rezultat samostalnog istraživanja iz 2020. godine na uzorku od 10 zagrebačkih muzeja: među 191 djelatnikom 147 je žena, 44 su muškarca. Omjer jest 3,34 žene na 1 muškarca. Postotno, 77 % čine žene, 23 % muškarci. (vidi sliku 2.)

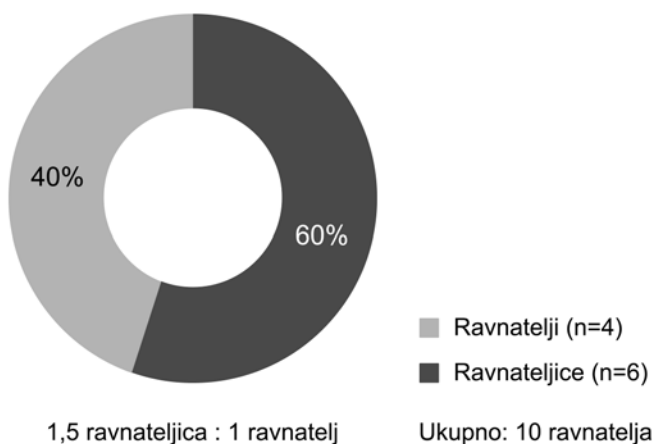

Slika 1: Spolni presjek djelatnika u hrvatskim muzejima za 2018. godinu

Slika 2: Spolni presjek djelatnika zagrebačkih muzeja za 2020. godinu

Dodatna segmentacija istraživanja izdvojila je ravnatelje uzorkovanih zagrebačkih muzeja. Među 10 ravnatelja šest je ravnateljica, četiri su ravnatelja. Omjer je 1,5 ravnateljica na 1 ravnatelja. Postotno, 60% čine ravnateljice, 40% ravnatelji. (vidi sliku 3.)

Slika 3: Omjer ravnateljica i ravnatelja zagrebačkih muzeja u 2020. godini

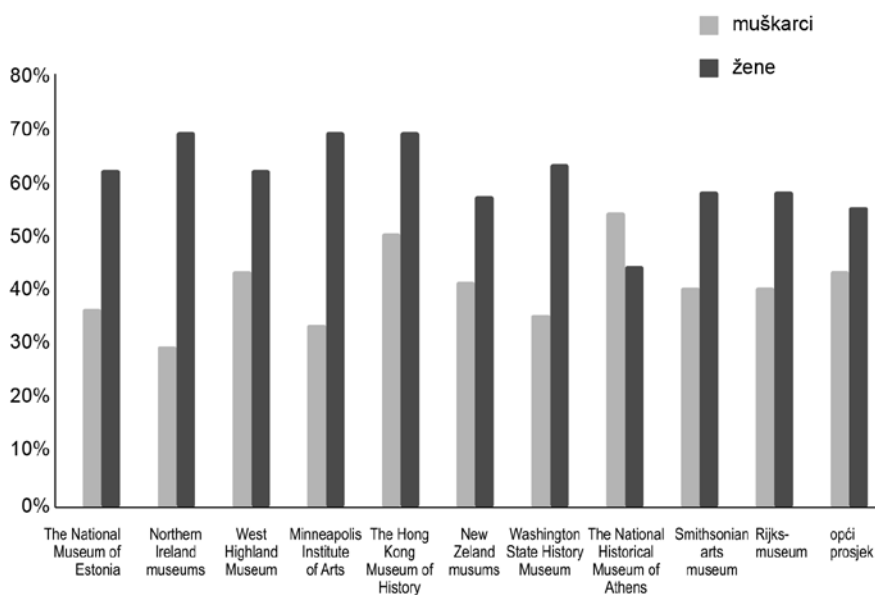
Iz ranijih istraživanja poznat je podatak kako je 1999. godine unutar „zaposlenog stručnog kadra ženskog spola”, kako navodi Peić Čaldarović (2001), na 1 muškarca dolazilo 1,5 žena, odnosno muškarci su činili 40%, a žene 60% među muzejskih djelatnika. Kako iz navedenog istraživanja nisu poznata obuhvaćena zvanja, ovaj podatak, nažalost, ne možemo izravno korelirati s istraživanjima za 2018. (Priopćenje, 2019) i 2020. godinu (slika 2). Franulić (2001) navodi kako su „u 149 hrvatskih muzejskih ustanova (muzeja, galerija i zbirki) u 2000. godini radila 724 muzejska stručna djelatnika: 303 muškarca i 421 žena. U postocima taj odnos iznosi 42:58 posto u korist žena”.

Govoreći o spolnom presjeku stručnih muzejskih djelatnika, predstavljeni rezultati jasno iskazuju kako je udio žena u stručnim muzejskim zvanjima u hrvatskim muzejima tijekom posljednjih 20 godina u porastu (usporedi: Slika 1 i Franulić, 2001). Trenutno, udio žena među stručnim muzejskim djelatnicima u Zagrebu blago nadilazi nacionalni prosjek, iznoseći 76,93 % (usporedi: Slika 2 i Slika 1).

Utjecaj spolnog presjeka muzejskih djelatnika na spolni presjek posjetitelja

Potreba za istraživanjem spolnog presjeka muzejskih djelatnika proizašla je iz pretpostavke kako muzeje većinom posjećuju žene. Doduše, ne postoji svjež i egzaktni podatak o omjeru muškaraca i žena među muzejskim posjetiteljima

u Zagrebu ili Hrvatskoj, no prateći inozemne statističke podatke izgledno je kako i hrvatske muzeje posjećuje više žena nego li muškaraca³. Imajući u vidu prikazane podatke (Slika 4) kao i navodi, primjerice, Thelwalla (2018), koji smatra kako je veći broj ženskih spram muških posjetitelja standard, usudujem se zaključiti, doduše uz minimalnu dozu opreza, kako i muzeje obuhvaćene ovim istraživanjem posjećuje veći broj žena nego li muškaraca. *Quod licet Iovi, non licet Bovi*, no svakako bi bilo iznenađujuće kada bi na istraženom uzorku ukupni broj muških posjetitelja nadilazio ukupan broj posjetiteljica.

Slika 4: Zastupljenost muzejskih posjetitelja prema spolu
(O. Domiter, prema Bounia i sur., 2012.)

Kako bismo jednoznačno odgovorili na pitanje spolnog presjeka posjetitelja, bit će nužno provesti dodatna istraživanja, primarno ona demografskog značaja. Dodatno, smatram važnim eventualna demografska istraživanja proširiti daljnjim longitudinalnim istraživanjima i kvalitativnim analizama, ponajprije onima koja bi bila usmjerena upoznavanju, evaluaciji i razvoju muzejske publike te svim posljedičnim benefitima koje takva istraživanja mogu iznjediti (McManus, 1994). Nakon toga, valjalo bi pristupiti adekvatnom strukturiranju za sada još uvijek radnih istraživačkih pitanja: Kakav je spolni presjek

muzejskih posjetitelja u hrvatskim muzejima?, Posjećuju li muzeje uglavnom žene zato što u muzejima rade uglavnom žene i zašto je tomu tako (ili pak nije)?, U kakvoj su vezi spolni presjek muzealaca i spolni presjek korisnika?, Kako udio žena u općoj populaciji korelira s udjelom žena među muzejskim profesionalcima/korisnicima?, Generira li spol djelatnika sadržaj bliži afinitetima pojedinog spola?, Kakva je percepcija muzejskih djelatnika među muzejskim korisnicima?, U kakvom su suodnosu demografska slika studenata partikularnih disciplina i zastupljenost među stručnim djelatnicima specijalnih muzeja?, Utječe li muzejsko iskustvo iz formativne faze na sklonost odabiru muzejskog poziva?, Ako da, kako?, Kako struktura posjeta utječe na muzejsko iskustvo? Jesu li konceptu grupnog stručnog vodstva skloniji dječaci ili djevojčice?, no sve su to samo neka od pitanja na koja tek valja ponuditi odgovore nekim nadolazećim istraživanjima različitih značajki (socioloških, psihografskih, kulturoloških...) koja bi polazila iz nekih drugih teorijskih aspekata potpuno različitih od bazičnog demografskog, koristeći druge metodologije i koja bi time stubokom nadilazila okvire ovoga skromnog rada.

Zaključak

Vjerujem kako je ovaj rad pregledno predstavio činjenicu o tročetvrtinskom udjelu žena pri stručnim muzejskim zvanjima u Zagrebu (Slika 2), što blago nadilazi nacionalni prosjek (Slika 1).

Na nacionalnoj razini, tijekom 20 minulih godina, prisutan je porast udjela žena među stručnim muzejskim djelatnicima (usporedi: Slika 1 i Franulić, 2001).

Perspektive

Žene su, analogno slici 4, veoma je izgledno, zastupljenije među muzejskim korisnicima. Koliko god se ovakva pretpostavka o većem udjelu žena među muzejskim posjetiteljima činila točnom, svakako želim istaknuti nužnost empirijske potvrde i egzaktnost kvantitete pa je možda oblikovanje kvantitativne demografske evidencije dobrodošlo u bliskoj budućnosti, kao inicijalan korak.

Koreliramo li spolni presjek stručnih djelatnika sa spolnim presjekom muzejskih posjetitelja, dobivene bismo rezultate mogli preispitati setom namjenski oblikovanih istraživanja kroz širok spektar višeznačnih i slojevitih međudonosa temeljem bioloških, društvenih i psiholoških različitosti dvaju spolova koji utječu na formiranje sadržaja muzejskog proizvoda i sklonost pojedinog spola k tomu (Weber, 1994; Su, Rounds, Armstrong, 2009). Međutim, takva istraživanja i analize nadilaze okvire ovog preliminarnog rada koji može

poslužiti tek kao ishodište budućim istraživanjima. Do njihova provođenja, provjere teza i zaključnih rezultata, a imajući u vidu opće međunarodne trendove (Slika 4; EGMS, 2007; Bounia i sur., 2012; Thelwall, 2018), zaustavio bih se na pretpostavci kako je veća zastupljenost žena među posjetiteljima uvjetovana, među ostalim, većom zastupljenošću žena među stručnim muzejskim djelatnicima. Kakvi su egzaktni omjeri, jesu li u razmjeru, postoji li ikakva veza i zašto je tomu uopće tako, zasada mogu samo nagađati. Odgovore bi valjalo doznati budućim kvantitativnim, longitudinalnim, namjenski oblikovanim istraživanjima, dok osobno smatram kako je stvaranje demografske slike muzejskih korisnika nužan prvi i možda najlakše ostvariv korak.

Posljedično, slijedeći paradigmu korisniku orijentiranog, društveno angažiranog muzeja (Weil, 1989; Hooper-Greenhill, 2006, McCall, Gray, 2014, Marroni, 2017), dobiveni bi rezultati mogli biti od važnosti za razumijevanje sklonosti, navika i potreba muzejskih korisnika u cjelini, kao i njihova razvoja. Stoga se nadam kako će ovaj kratak pregledni rad biti platforma daljnjim studioznijim, detaljnijim i opsežnijim istraživanjima korisnika hrvatskih muzeja.

Literatura

- Dražin-Trbuljak, L., ur., (2001). *Informatica museologica. Tema broja: Žene u muzejima*, 32(1-4).
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2019). *Priopćenje. Muzeji, galerije i zbirke. LIV* (8.3.1.), T.2.
- Franulić, M. (2001). Muzealci u brojkama (zastupljenost prema spolu u hrvatskim muzejima). *Informatica museologica*, 32(1-2), 18-21.
- Hooper-Greenhill, E. (2006). Studying visitors. U: S. Macdonald (ur.) *A Companion to Museum Studies*, (str. 362–376). Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Levin, A., ur., (2010). *Gender, Sexuality and Museums: A Routledge Reader*, London, New York: Routledge.
- Marroni C. V. (2017). Beyond the “object-oriented vs. visitor/ idea-oriented museum” divide: the value of objects for museum experiences, *Museologica Brunensia* 6(1), 12-20.
- McCall, V., Gray, C. (2014). Museums and the ‘new museology’: theory, practice and organisational change. *Museum Management and Curatorship* 29, 19-35.
- McManus, P. (1994). Procjena: opisivanje i razumijevanje posjetitelja muzeja, njihovih potreba i reakcija. *Informatica museologica* 25(1-4), 70-73.
- Miklošević, Ž. (2017). Nekoliko riječi gostujuće urednice. *Muzeologija* 54, 5-6.
- Peić Čaldarović, D. (2001). Glavni aspekti feminizacije profesije kustosa. *Informatica museologica*, 32(1-2), 12-17.
- Su, R., Rounds, J., Armstrong, P. I. (2009). Men and things, women and people: A metaanalysis of sex differences in interests, *Psychological Bulletin*, 135(6), 859-884.
- Thelwall, M. (2018). Can museums find male or female audiences online with YouTube?, *Aslib Journal of Information Management* 70(8), 1-20.
- Weber, J. (1994). Changing roles and attitudes. U: J. R. Glaser i A. A. Zenetou (ur.): *Gender perspectives: Essays on women in museums*, (str. 32-36). Washington: Smithsonian Libraries.
- Weil, S. (1989). The Proper Business of the Museum. Ideas or things?, *Muse* 7(1), 28-38.
- Zakon o muzejima. *Narodne novine*, 61/2018, 1267.
- Bounia, A., Nikiforidou, A., Nikonanou, N., Matossian, A. D. (2012). *Voices from the Museum: Survey research in Europe's national museums*, Linköping University Electronic Press. Preuzeto 1. 12. 2021. s <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:563949/FULLTEXT03.pdf>.
- European Group on Museum Statistics, „European Cultural Values 2007.“ Preuzeto 30. 11. 2021. s https://www.egmus.eu/en/audience_research/population_surveys/.
- Remer, A., ur., (2020). *Museum International. On the theme Museums and Gender*, 72(1–2). Preuzeto 28. 10. 2021. s <https://www.tandfonline.com/toc/rmil20/72/1-2?nav=toCList>.

An overview of gender representation of museum professionals in Zagreb

Abstract: This paper presents an overview of the female/male expert museum employee's ratio based on the sample of 10 museums in Zagreb. The end-result is cross-referenced with the data provided by the Croatian Bureau of Statistics for 2018 based on the national scale, as well as with indications on female/male museum users' ratio. As a separate category presented is the female/male ratio of the directors from the same 10 museums in Zagreb. Particular emphasis is put on correlation between museum employees and museum users' female/male ratio based on up-to-date global tendencies. In perspective, the conducted research and its end-results could be used as a concept for similar upcoming research or as a platform for more in-depth quantitative and qualitative museum's experts'/visitors' research or as a platform for possible theoretical discussions and thinking derived from various theoretical aspects. All of these should aim for a final goal – a more complete understanding of museum users, potential users or non-users, and the development of the museum audience.

Keywords: quantitative research of the expert museum employees by gender, gender breakdown of the directors of museums in Zagreb, employees-users cross-referencing, research and development of museum users and audience

Vana Gović Marković, viša kustosica
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka,
Trg Riccarda Zanelle 1, Rijeka
vana@ppmhp.hr

Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja

Sažetak: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka je u suradnji s pet drugih (Maticom umirovljenika Rijeka, Udrugom slijepih PGŽ-a, Kreativnim kolektivom Kombinat, Udrugom Žmergo i Centrom za poticanje darovitost Rijeka) 2019. godine osnovao Građansko muzejsko vijeće i time prvi u Hrvatskoj implementirao model sudioničkog upravljanja muzejima. Učinio je to u sklopu provođenja projekta EU-a „Muzej budućnosti – Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja” koji je financirao Europski socijalni fond. Muzej je osnivanjem vijeća imao namjeru pojedinačne i povremene primjere muzejske participacije zamijeniti sustavnim i održivim pristupom koji će svima u zajednici omogućiti pravo glasa u kulturi. Rad iznosi dvogodišnja iskustva muzeja i partnerskih udruga tijekom zajedničke edukacije za sudioničko upravljanje, osmišljanja rada Građanskog muzejskog vijeća te njegove implementacije. Predstavljanjem nekolicine muzejskih programa realiziranih kroz rad vijeća, iznose se izazovi i potencijali suradnje muzeja sa zajednicom.

Ključne riječi: Građansko muzejsko vijeće, sudioničko upravljanje, muzej, zajednica, udruge

Ideja sudioničkog upravljanja temelji se na uvjerenju kako kultura i baština predstavljaju zajedničko dobro pa upravljanje njima također treba biti zajedničko – dijeljeno sa zajednicom i građanima, a ne ekskluzivno pravo ustanova i djelatnika u kulturi. Sudjelovanjem građana u upravljanju kulturom ostvaruje se dvostruka dobrobit, razvoj kulture postaje održiv, a kvaliteta života pojedinca unaprijeđena. Kroz protekla dva desetljeća, europske kulturne politike prepoznaju i ističu sudioničko upravljanje u kulturi kao poželjnu praksu pa na nacionalnim razinama kroz financiranje specifičnih programa potiču njegovu provedbu. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske 2017. godine raspisalo je poziv „Kultura u centru – potpora razvoju javno-civilnog partnerstva u kulturi” koji se financira iz Europskog socijalnog fonda te operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020. U sklopu spomenutog

poziva Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka je u suradnji s pet organizacija civilnog društva – Maticom umirovljenika Rijeka, Udrugom slijepih PGŽ-a, Kreativnim kolektivom Kombinat, Udrugom Žmergo i Centrom za poticanje darovitost Rijeka – prijavio te implementirao projekt naziva „Muzej budućnosti – Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja”. Dvogodišnje (2019.–2020.) provođenje projekta muzej je započeo osnivanjem Građanskog muzejskog vijeća kao neformalnog tijela sastavljenog od ukupno 15 članova – po dva člana iz svake od pet partnerskih organizacija civilnog društva, dvoje djelatnika županije (osnivača muzeja) te troje djelatnika muzeja.

Zašto se muzej odlučio za partnerstvo s udrugama? Prepoznato je kako ne postoji perspektiva demokracije i održivosti u kulturnoj politici bez sudjelovanja građana. A civilno društvo predstavlja ključno sredstvo za sudjelovanje ljudi (Dea Vidović, 2018).

Muzej se obratio udrugama koje su kroz upitnik¹, proveden neposredno prije prijave projekta, pokazale interes za suradnjom, zatim udrugama s kojima je ranije surađivao ili im je za potrebe prijave projekta ciljano pristupio. Nastojalo se okupiti udruge različitog područja djelovanja te različitih kategorija korisnika (ekologija, kreativne industrije, darovita djeca, slijepe i slabovidne osobe, umirovljenici). Različitost partnerskih udruga trebala je odražavati realitet zajednice koja je mnoštvena, multiperspektivna, raznovrsna u potrebama i interesima njenih pojedinaca (Vana Gović, 2020). Članovi/članice vijeća su za trajanja projekta od 24 mjeseca usporedno djelovali na 3 razine – educirali su se i stjecali znanja o sudioničkom upravljanju te su ih usporedno primjenjivali u praksi – razvijajući vlastiti model sudioničkog upravljanja muzejima. Naposljetku, postavljeni su model i „isprobali” realizacijom nekoliko muzejskih programa.

Edukativni programi

Kako uspješna provedba sudioničkog upravljanja u kulturi podrazumijeva stjecanje određenih znanja i vještina o njoj, velik dio aktivnosti projekta „Muzej budućnosti” bio je posvećen upravo edukaciji. Članovi i članice novoosnovanog Građanskog muzejskog vijeća sudjelovali su na 11 radionica gdje su se upoznavali s prednostima sudioničkog upravljanja u kulturi te znanjima potrebnima za njegovo provođenje. Pored članova vijeća edukacijama je pri-

¹ Upitnik za organizacije civilnog društva dostupan je na poveznici: <https://goo.gl/forms/5t4VKgM4Zx-lQ6Vqz1>. Upitnik za građane dostupan je na poveznici: <https://goo.gl/forms/vDu3zhcrRyXQIPPR2>.

sustvovalo ukupno 250 polaznika iz Primorsko-goranske i susjednih županija – zaposlenika ustanova u kulturi, jedinica lokalne uprave te organizacija civilnog društva – koji su stekli kapacitete za provođenje sudioničkog upravljanja u vlastitim radnim okruženjima.

Iako su stručna znanja uvijek nužna, gradnja kapaciteta za sudioništvo prije svega podrazumijeva razvijanje sposobnosti kolektivnog rješavanja izazova s kojima se zajednica susreće, što u konačnici pridonosi i osjećaju socijalnog zajedništva (Vana Gović, 2020).

Kroz projekt „Muzej budućnosti” provedena su dva modula edukacije; prvi je bio općeg tipa te je sadržavao znanja neophodna za uspostavu, provođenje, a onda i održivost modela sudioničkog upravljanja u kulturi poput radionica strateškog planiranja te radionice financiranja i provedbe projekta, radionice komunikacijskih vještina te radionice sudioničkog upravljanja u digitalno doba (*digital engagement*).

Drugi modul edukacije bio je specifičnog tipa, usmjeren na primjere dobre prakse te različite, domaće i strane modele participacije u kulturi. Također, modul je bio usmjeren i na edukaciju o specifičnostima rada s različitim društvenim skupinama te osvještavanju važnosti prilagođenog pristupa. Ciklus radionica „Rad sa zajednicom” obuhvaćao je specifičnosti rada sa slijepim osobama, darovitom djecom te s mladima i volonterima. S obzirom na to da sudioničko upravljanje podrazumijeva udruženi rad različitih pojedinaca ili skupina, osnovni preduvjet uspjeha postaje razumijevanje drugoga u njegovim specifičnim potrebama i interesima (Vana Gović, 2020).

Uspostava Građanskog muzejskog vijeća kao pilot modela sudioničkog upravljanja

Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja uspostavljali smo tragom razmišljanja Nore Sternfeld, koja kaže da se prava pojedinca za sudjelovanjem u kulturi ne iscrpljuju samo u odlučivanju, već i u kreiranju okvira unutar kojeg se odluke donose. One prakse koje vode transformaciji institucija – redefiniranju njihova okvira odlučivanja i djelovanja – sudioničke su u pravom smislu te riječi. Jedino na taj način shvaćena participacija može postati polugom društvenih promjena (Nora Sternfeld, 2013). Formalni okvir rada Građanskog muzejskog vijeća kreirali su sami članovi vijeća i to za aktualni, ali i za sve njegove buduće sazive. Kroz 18 održanih sjednica vijeća članovi i članice usuglasili su se oko prijedloga sljedećih dokumenata:

- Strateške smjernice rada Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022.
- Komunikacijska strategija Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022.
- Poslovník o radu Građanskog muzejskog vijeća
- Pravilnik o kriterijima za odabir članova Građanskog muzejskog vijeća
- Odluka o formiranju Civilne muzejske zbirke
- Odluka o osnivanju Građanskog muzejskog vijeća.

U Strateškim smjernicama rada Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022. članovi su među ostalim definirali misiju vijeća i to na sljedeći način:

Građansko muzejsko vijeće pridonosi demokratizaciji i otvaranju muzeja prema zajednici te potiče građane da se putem organizacija civilnog društva s područja PGŽ-a uključe u predlaganje, osmišljanje i provedbu kulturnih programa muzeja u skladu s interesima i potrebama lokalne zajednice².

Nakon što su se članovi vijeća usuglasili oko prijedloga spomenutih dokumenata stečeni su uvjeti da ga muzej formalizira. Ravnateljica muzeja Nikolina Radić Štivić 31. kolovoza 2020. donijela je odluku o osnivanju Građanskog muzejskog vijeća, pri čemu se pozvala na Statut Muzeja te članak 10. Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada u kojem se navodi sljedeće: Radi obavljanja stručnih ili drugih poslova, Muzej može osnivati komisije, stalne ili adhoc, ili druga stalna ili ad hoc tijela³. Odluka o osnivanju objedinila je sve dokumente koje je usvojilo vijeće pa se u njoj među ostalim navodi djelatnost, struktura i sastav Vijeća, strateške smjernice njegova rada itd. Navodi se da vijeće ima šest članova od kojih je jedan član uvijek muzej. Preostalih pet članova čine organizacije civilnog društva od kojih jedna mora zastupati interese neke od socijalno isključenih skupina. U odluci je ujedno istaknuto kako će ravnateljica/ravnatelj Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja raspisivati javne pozive za predlaganje organizacija civilnog društva u članstvo Građanskog muzejskog vijeća svake tri godine. Potom će povjerenstvo sastavljeno od Ravnateljice i aktualnog saziva vijeća odabirati nove organizacije-članice sukladno Pravilniku o kriterijima za izbor članova. Za članove vijeća birat će se predstavnici onih OCD-a koji svojom djelatnošću i dosadašnjim postignućima mogu pridonijeti ostvarenju ciljeva zbog kojih je vijeće osnovano⁴.

² Iz Odluke o osnivanju Građanskog muzejskog vijeća. Preuzeto 28. 2. 2021. s https://ppmhp.hr/dokumenti/gmv/odluka_o_osnivanju_gmv.pdf.

³ Iz Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada muzeja. Preuzeto 28. 2. 2021. s https://ppmhp.hr/dokumenti/pravilnici/Pravilnik_o_unutarnjem.pdf.

⁴ Iz Odluke o osnivanju Građanskog muzejskog vijeća. Preuzeto 28. 2. 2021. s https://ppmhp.hr/dokumenti/gmv/odluka_o_osnivanju_gmv.pdf.

Prvi Javni poziv za predlaganje organizacija civilnog društva u članstvo Građanskog muzejskog vijeća objavljen je 3. 9. 2020.⁵ Među sedam pristiglih prijava „stare” su organizacije – članice odabrale četiri nove udruge koje će nastaviti njihovim stopama iduće tri godine. Odabrane su Udruga gluhih i nagluhih Primorsko-goranske županije, Udruga u kulturi „Stol” Kraljevica, Udruga za pomoć ovisnicima „Vida” Rijeka, Udruga Specijalne policije iz Domovinskog rata „Ajkula” te Kreativni kolektiv Kombinat kao reizabrana članica. Svoja očekivanja o radu GMV-a Udruga za pomoć ovisnicima „Vida” sažela je sljedećim riječima: Želimo muzej koji bi posjetili i naši korisnici te koji bi ih objeručke prihvatio. Za nas to je važan dio demokratizacije – ulazak u jednu stamenu strukturu poput muzeja, koja je upravo suprotna vrlo krhkim, senzibilnim i socijalno isključenim ljudima s kojima radimo.⁶

Muzejski programi kao rezultat rada vijeća

Istodobno sa stjecanjem novih znanja o sudioništvu te njihovom implementacijom kroz programiranje rada vijeća, udruge – članice novopostavljeni su model sudioništva i isprobale kroz sudioničko planiranje i provedbu nekoliko muzejskih programa.

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka formirao je Civilnu muzejsku zbirku kao novu zbirku predmeta u fundusu te prvu muzejsku zbirku u Hrvatskoj koju kuriraju isključivo građani. GMV je u listopadu 2019. raspisao Javni poziv građanima za predlaganje predmeta za Civilnu muzejsku zbirku pod nazivom „Kako želimo da nas pamte?” u kojem je naznačeno da se prikupljaju predmeti materijalne (fizičke) i nematerijalne naravi koji su u vlasništvu ili autorstvu predlagatelja te koje je predlagatelj voljan donirati muzeju. Također, naznačeno je da se predlažu oni predmeti koji najbolje karakteriziraju vrijeme i prostor u kojem živimo, koji utjelovljuju specifično iskustvo, sjećanje ili doživljaj naše svakodnevice te mogu biti korisni budućim generacijama u razumijevanju današnjeg života⁷. Osim predlaganja, građani su bili pozvani i za predložene prijedloge glasati u vidu oznake „sviđa mi se”, pri čemu je pet predmeta s najviše oznaka „sviđa mi se” postalo dijelom novoosnovane Civilne muzejske zbirke. Postupak odabira i predlaganja predme-

⁵ Iz Javnog poziva za predlaganje organizacija civilnog društva u članstvo Građanskog muzejskog vijeća <https://ppmhp.hr/javni-poziv-2/>.

⁶ Iz motivacijskog pisma priloženog dokumentaciji za prijavu na Javni poziv za predlaganje organizacija civilnog društva u članstvo Građanskog muzejskog vijeća.

⁷ Iz Javnog poziva građanima za predlaganje predmeta za Civilnu muzejsku zbirku objavljenog u listopadu 2019.: <http://ppmhp.hr/kako-zelimo-da-nas-pamte/>.

ta odvijao se na novoj mrežnoj platformi muzeja (<https://muzejbuducnosti.eu/>), koja je osmišljena i implementirana sukladno Komunikacijskoj strategiji Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022. U strategiji se navodi da je digitalna platforma najvažniji komunikacijski kanal Građanskog muzejskog vijeća prema javnosti te referentno mjesto za komunikaciju s različitim segmentima publike na nekoliko razina⁸.

Prvu godišnjicu svojeg djelovanja Građansko muzejsko vijeće obilježilo je kuriranjem prve izložbe pod nazivom *Nevidljive granice*. Udruge članice Građanskog muzejskog vijeća (GMV) odlučile su izložbom progovoriti o problematici s kojom se susreću u svojem svakodnevnom radu. Matica umirovljenika Rijeka iskoristila je priliku da se osvrne na status umirovljenika te na razloge njihove nedostatne uključenosti u život naše zajednice. Udruga slijepih PGŽ-a otvorila je kompleksnu temu integracije slijepih i slabovidnih osoba u društvu. Kreativni kolektiv Kombinat problematizirao je otežane uvjete rada kojima je izložen izrazito propulzivni sektor naše ekonomije, kreativna industrija, dok se Centar za poticanje darovitosti obratio javnosti s pitanjem jesmo li kao društvo u stanju prepoznati najveći potencijal s kojim raspolažemo – darovitu djecu. Udruge članice vijeća izložbu su posvetile našim sugrađanima i sugrađankama, djeci i odraslima koji prolaze ispod radara te čine nevidljiv, a time i diskriminiran dio naše zajednice. Izlaganjem raznorodne građe – novinskih članaka, zakonskih regulativa, audiosnimki kazivanja potrebitih osoba te različitih dokumenta, fotografija, videozapisa, ruktvorina i umjetnina – udruge su predstavile brojne aktivnosti koje provode u svojem radu u cilju ostvarenja boljih uvjeta, mogućnosti i prava za pojedince i društvene skupine kojima su posvećene. Brojni pritom postignuti uspjesi svjedočanstva su pomicanja granica vidljivoga, nauštrb onoga nevidljivog. Članovi i članice vijeća odlučili su izložbu prilagoditi slijepim i slabovidnim osobama uz pomoć programa Čitač ekrana, koji je izložbene tekstove na posebnom reproduktoru zvuka sintetizirao u govor. Također, uz uobičajeni izložbeni katalog otisnut je i katalog za osobe s oštećenjima vida koji je grafičkim oblikovanjem, veličinom fonta te s čak 14 kombinacija boja usklađen sa specifičnim potrebama naših sugrađana (Članovi 1. saziva Građanskog muzejskog vijeća, 2020).

Prema zaključku

Iskustva Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka u provođenju projekta „Muzej budućnosti” upućuju na to kako uspješna suradnja

⁸ Komunikacijska strategija Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022.

muzeja sa zajednicom započinje osvještavanjem promjene u muzejskoj praksi koja više ne polazi od muzejskih predmeta, nego od interesa i potreba zajednice u odnosu na koje se muzejski predmeti interpretiraju i zadobivaju značenje. Na tom tragu nužno je da muzejski djelatnici ponekad svoju poziciju autoriteta zamijene pozicijom podupiratelja participativnih procesa u kulturi te da svoje profesionalno iskustvo stave u službu ostvarenja potreba i interesa građana. Uslijed straha što se takvim pristupom baštini može izgubiti, kustosi propuštaju promisliti o onome što se može dobiti – relevantnost kulture i baštine za život zajednice i pojedinca (Vana Gović, 2020).

Odabirom drugog saziva Građansko muzejsko vijeće nastavlja biti instrument demokratizacije Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Sudjelovanjem u radu muzeja kroz redovito održavanje sjednica, kroz planiranje i realizaciju nekoliko muzejskih programa godišnje (edukacija, izložbe, promocija) te prikupljanje predmeta za Civilnu muzejsku zbirku, vijeće ujedno nastavlja biti platforma koja građanima omogućava uključivanje te prilagođavanje muzeja sukladno vlastitim potrebama.

Literatura

Članovi 1. saziva Građanskog muzejskog vijeća (2020.). *Nevidljive granice, katalog izložbe* Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

Gović, V. (2020). *Usmjeri kulturu: priručnik o Građanskom muzejskom vijeću kao modelu sudioničkog upravljanja u kulturi, Rijeka*: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

Sternfeld, N. (2013). *Playing by the Rules of the Game. Participation in the Postrepresentative Museum*. CuMMA PAPERS 1. Helsinki: Department of Art, Aalto University

Vidović, D. (ur.) (2018). *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkog upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Zaklada „Kultura nova”

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. (2019). *Komunikacijska strategija Građanskog muzejskog vijeća 2019. – 2022.*, Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka.

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Odluka o osnivanju Građanskog muzejskog vijeća*. Preuzeto 28. 2. 2021. s https://ppmhp.hr/dokumenti/gmv/odluka_o_osnivanju_gmv.pdf

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Pravilnik o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada muzeja*. Preuzeto 28. 2. 2021. s https://ppmhp.hr/dokumenti/pravilnici/Pravilnik_o_unutarnjem.pdf

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Javni poziv za predlaganje organizacija civilnog društva u članstvo Građanskog muzejskog vijeća*. Preuzeto 28. 2. 2021. s <https://ppmhp.hr/javni-poziv-2/>

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Javni poziv građanima za predlaganje predmeta za Civilnu muzejsku zbirku*. Preuzeto 28. 2. 2021. s <http://ppmhp.hr/kako-zelimo-danas-pamte/>

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Javni poziv građanima za predlaganje predmeta za Civilnu muzejsku zbirku*. Preuzeto 28. 2. 2021. s <http://ppmhp.hr/kako-zelimo-danas-pamte/>

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Upitnik za organizacije civilnog društva*. Preuzeto 28. 2. 2021. s <https://goo.gl/forms/5t4VKgM4ZxlQ6Vqz1>

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. *Upitnik za građanstvo*. Preuzeto 28. 2. 2021. s <https://goo.gl/forms/vDu3zhcrRyXQIPPR2>

Civic Museum Council as a model of participatory management

Abstract: The Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, in cooperation with five associations (Association of the Blind of Primorje-Gorski Kotar County, Rijeka Pensioners' Association, Centre for gifted Children Rijeka, Žmergo Association, and Kombinat Creative Cluster), founded the Civic Museum Council in 2019 and thus became first in Croatia to implement a model of participatory museum management. The council was founded as part of the implementation of the EU project "Museum of the Future – Civic Museum Council as a model of participatory governance" funded by the European Social Fund. By establishing the Council, the Museum intended to replace individual and occasional examples of museum participation with a systematic and sustainable approach that would enable everyone in the community to have a voice in culture. The paper presents the two-year experience of the Museum and partner associations during the joint training for participatory governance, designing the work of the Civic Museum Council, and its implementation. By presenting several museum programs realized through the work of the Council, the challenges and potentials of museum cooperation with the community are being presented.

Dominik Grimm, student
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000, Zagreb
grimmether@gmail.com

Pristupačnost web stranice za sve korisnike

Sažetak: U modernom, digitalnom svijetu sve više ljudi ovisi o web stranicama kao izvorima informacija, znanja, profesionalnog i privatnog usavršavanja te zabave. Kada se ljudi susretnu sa situacijom globalne pandemije koja preko noći promijeni značenje riječi „normalno”, uočljivo je koliko je zapravo internet važan za mnoge ljude. Kao toliko relevantno i bitno mjesto, dakle, digitalno okruženje ne smije biti ekskluzivno, samo za određene skupine ljudi. Svim skupinama, bez obzira na njihove mogućnosti, treba omogućiti da se koriste i da istražuju web mjesta bez pretjeranog napora i frustracija, da relevantnost interneta bude jednaka za sve. Zbog toga je potrebno konstantno doradivati pristupačnost u digitalnom okruženju, stvarati nova (i unaprjeđivati stara) web mjesta kako bi bila pristupačna i omogućila i skupinama ljudi s poteškoćama da se njome služe bez problema. U ovom se radu opisuje potreba za pristupačnosti u digitalnom okruženju na temelju aktualne situacije u svijetu i zakonske regulative koja zahtijeva da se web stranice pretvaraju u pristupačna mjesta. Promatra se način na koji se web dizajn često krivo komunicira te zbog manjka razumijevanja glavnih principa web dizajna dolazi do izrade web mjesta koja nisu optimalno pristupačna. Objašnjava se važnost osnovnih principa web dizajna i kakvu ulogu oni imaju u modernom svijetu za stvaranje inkluzivnih, pristupačnih web mjesta.

Ključne riječi: pristupačnost, digitalno okruženje, web dizajn, upotrebljivost, responzivnost

Pristupačnost u digitalnom okruženju

Pristupačnost interneta, web stranica i aplikacija tema je koja se proteže već duže vrijeme i za koju se tražilo prikladno rješenje, no dalo bi se raspravljati je li to prikladno rješenje danas u cijelosti pronađeno. No prema njemu se polako, ali sigurno kreće. Dokle god je internet važan faktor svakodnevnog modernog života (kako javnosti, tako i institucija), tema pristupačnosti privlačit će pažnju u nekoj mjeri. Od početka interneta postoji potreba da se postupno unaprjeđuje kvaliteta web stranica i njihova korištenja. S vremenom su se mijenjali trendovi dizajna, način na koji se pristupa samim informacijama na web stranicama, kako ih se dizajnira, postavlja i prezentira a da ih što više ljudi može lagodno

koristiti. Danas je uz zakonsku regulativu na snazi ta potreba ne samo i dalje relevantna nego i zakonski potrebna, što svakako daje vjetar u leđa da se to unaprijeđenje provodi brže nego što bi se to možda događalo u protivnom.

Dakle, nekoliko je bitnih faktora koji su doveli do sve veće potrebe za primjereno dizajniranim web mjestima. Prvi je brzina kojom se razvija svijet u doba interneta, ponuda informacija sve je veća, a time i potražnja, što znači da je bitno da su web mjesta primjereno dizajnirana kako bi upravljanje informacijama na mreži bilo što lakše i efikasnije, bez ograničavanja dostupnosti tih informacija za određene skupine ljudi, to jest za određene skupine s poteškoćama. Drugi od važnih faktora jest aktualna globalna situacija koja je osigurala da se puno poslova prebacuje na mrežni format, da je dostupnost nekim informacijama ograničena samo na internet. I također je tu aktivna zakonska regulativa koja zahtijeva da se mrežna mjesta i aplikacije javnog sektora prilagode i pronadu rješenja kako bi se osiguralo što efikasnije i lakše korištenje svima, osobito osobama s invaliditetom.

Kako bi se to postiglo, potrebno je razumjeti samu suštinu web stranica te načina na koji se informacije na njima prezentiraju. Riječ je o dva aspekta, pozadinskom programiranju i vizualnom dizajniranju. Jedan ne može postojati bez drugoga te su oba bitna za stvaranje pristupačnosti mjesta, ali bez razumijevanja osnova web dizajna teško je stvoriti pristupačno web mjesto. Sasvim je jasno da su se kroz godine mijenjali trendovi web dizajna, a time i načini na koji se informacije postavljaju na web mjesta i prezentiraju korisnicima, no temeljni principi web dizajna ostali su isti od samih začetaka moderne ere interneta.

Postoji nekoliko temeljnih principa na kojima se danas baziraju sve moderne web stranice, uz izuzetak onih stranica koje nisu unaprijeđene, „mrtvih“ stranica (web mjesta koja i dalje postoje, no sami stvaratelji sadržaja ih više ne ažuriraju) te stranica koje su napravili ljudi koji nisu upoznati s web dizajnom.

Iako je napravljen velik iskorak prema pristupačnosti informacijama svim korisnicima bez izuzetaka, i dalje se javljaju problemi gdje informacije nisu u potpunosti prilagođene za skupine ljudi s poteškoćama.

Moderan web dizajn kao odgovor za pristupačnost web stranica

Treba priznati da su općenito web stranice danas značajno bolje napravljene nego što su nekoć bile, napredak su naspram starijih web stranica koje su često stavljale fokus na vizualno „blještave“ elemente te komplicirani dizajn kojem je nerijetko cilj bio da svojim ekstravagantnim izgledom pridobije pozornost

korisnika. Danas se taj trend promijenio, tako da se stranice rade što preglednijima, jednostavnijima te time i puno upotrebljivijima za korisnika. Minimalizam je danas jedan od glavnih trendova. Tu se javljaju pojmovi koji su od iznimne važnosti za moderan web dizajn – posjetiteljevo iskustvo (eng. user experience, UX) te responzivnost i upotrebljivost (eng. usability).

U modernom je svijetu svakako naglasak na korištenju raznih uređaja pomoću kojih se pristupa web stranicama, uređaja koji su često različitih dimenzija – tako da je od iznimne važnosti da se sadržaj na svim stranicama prikazuje u funkcionalnom obliku na svim uređajima, kroz sve preglednike. Time se postiže responzivnost, odnosno osigurava korisniku mogućnost da pristupi sadržaju i informacijama neovisno o tome koji preglednik koristi ili koji uređaj posjeduje. To su elementi koji se nalaze kao glavni faktori pri izradi web stranica danas, no kada se stave u kontekst web pristupačnosti, mogu se pojaviti određeni problemi.

Problemi se javljaju kada se ne prepozna razlika između modernog i pristupačnog dizajna, odnosno kada se ta dva pojma podrazumijevaju kao sinonimi. Tako se ne uočavaju specifičnosti jedne i druge strane, što onda može dovesti do lošijeg dizajniranja web mjesta koje u konačnici neće biti pristupačno. Pri stvaranju pristupačnih web mjesta zapravo se taj manjak razumijevanja razlike između modernog (responzivnog, upotrebljivog) i pristupačnog web dizajna javlja kao ključan problem. Iako su temeljni principi koji se koriste pri izradi modernih web stranica svakako i dalje aktualni, odnos između modernog i pristupačnog svodi se na činjenicu da premda sve karakteristike pristupačnog web dizajna pripadaju modernom, isto ne vrijedi i za obrnutu relaciju, tako da određene karakteristike i trendovi koji označavaju moderan web dizajn ne moraju nužno pomagati tome da web stranica bude pristupačna, dapače neki od njih mogu čak i štetiti tom cilju. Thatcher (2002) taj odnos između modernog i pristupačnog dizajna objašnjava kao sinergiju, a pristupačnost kao podskup modernog dizajna. Dok je kod modernog dizajna fokus na efektivnosti, upotrebljivosti i zadovoljstvu korisnika, pristupačan dizajn više se fokusira na sve načine na koji te stranice mogu biti pregledane, korištene i razumljive svim korisnicima.

Ali upravo zbog toga je taj odnos, koliko god sinergičan, na trenutke problematičan. Pošto je trenutno jedna od glavnih značajki modernog dizajna imati vizualno privlačniju web stranicu, lako se može zanemariti dio koji bi osigurao svima jednaku pristupačnost informacijama, pogotovo u današnjem svijetu gdje se veliki fokus stavlja na slabiju razinu koncentracije korisnika, pa

je namjera da velik dio sadržaja na stranici bude vizualno atraktivan, dinamičan i da privuče pozornost korisnika, zadrži je samo onoliko dugo koliko je potrebno da se prenese poruka prije nego se prebaci na drugi, novi sadržaj.

Logično je da takav pristup šteti inkluzivnosti te ne daje svima jednake mogućnosti pri upijanju sadržaja. Također, bitno je spomenuti da je danas više nego ikad aktualno korištenje i upijanje informacija preko web stranica, kao i rekonstruiranje samih stranica kako bi bile pristupačne svima, pogotovo u doba pandemije kada je rad od kuće i rad preko interneta postao imperativ mnogima. Zbog takve se situacije mnogi veoma brzo osvješćuju oko važnosti web stranica koje imaju pristupačan dizajn. Kada brojne stranice omogućе da im je sadržaj pristupačan, otvorit će se više vrata i mogućnosti osobama s poteškoćama, bolje mogućnosti zapošljavanja i unaprijeđene životne kvalitete, barem u kontekstu interneta kao iznimno važnog medija života u 21. stoljeću.

Prilikom dizajniranja web stranica rijetko će se naglasak stavljati na razliku između pristupačnog i modernog web dizajna s obzirom na to da će se u većini slučajeva koristiti isti principi modernog web dizajna, tako da nije potrebno detaljno specificirati jednu ili drugu stranu pri dizajniranju, no iznimno je važno razumjeti te razlike, pogotovo u komunikaciji institucija–dizajner, kada institucije nisu te koje osobno izrađuju svoju web stranicu (što je danas jedna prihvatljiva i rasprostranjena opcija), već to rade preko stručnjaka. Kada se detalji pristupačnosti razumiju, lakše ih je predočiti u komunikaciji, a time i osigurati da će web stranica biti napravljena kako je i zamišljena.

U modernom dizajnu postoji nekoliko temeljnih principa koji se mogu slijediti i pomoću njih stvoriti sasvim adekvatnu modernu web stranicu, pa čak i do određene mjere pristupačnu. Njih je svakako važno razumjeti jer su korak bliže stvaranju pristupačnog web mjesta. Doduše, među stručnjacima se javlja određena nesuglasnost koliko bi principa trebalo ustvari biti i kako bi se trebali nazivati, pa je tako moguće vidjeti da se kroz radove spominje različit broj principa. McClurg-Genevese u svojem radu (2005) primjerice spominje pet principa, izdvojenih na temelju principa iz povijesti umjetnosti i dizajna. No iako je riječ o drugačijoj kategorizaciji, suština se svodi na više manje iste elemente, vizualne i kompozicijske tehnike koje su dostupne dizajneru za korištenje pri izradi web stranica. U ovom je radu ta podjela proširena tako da uključuje i tehničke elemente dizajna te je svedena na sedam principa, a to su:

- Fleksibilnost i responzivnost
- Prenošnje informacija
- Intuitivnost i jednostavnost

- Tolerancija za pogrešku
- Veličina i prostor za pristup i uporabu
- Minimalan fizički napor
- Pristupačnost i dostupnost

Kao što se može vidjeti, jedan od principa u cijelosti je usmjeren na pristupačnost i dostupnost informacija, no neki od principa u većoj su mjeri posvećeni pristupačnosti, dok su neki više općenito posvećeni modernom web dizajnu, no njihove implikacije na pristupačnost web stranice ne smiju se zanemariti.

Fleksibilnost web stranice jedan je od elemenata koji je od iznimne važnosti za moderan web dizajn s obzirom na to da je riječ o već spomenutoj potrebi za responzivnim stranicama koje su prilagodljive odnosno fleksibilne različitim dimenzijama uređaja s kojih se njima pristupa. Danas se sve više koriste pametni uređaji za pristup web stranicama, tako da je od velike važnosti da se informacijama može pristupiti sa svih uređaja te svih preglednika. Također je važno da se, ako postoji potreba za time, sadržaj prilagodi pristupu s različitih uređaja. Danas je u potpunosti moguće limitirati određen sadržaj na samo određene uređaje, odnosno organizirati koji je sadržaj od najveće važnosti za ciljanu populaciju te sučelje drugačije dizajnirati na temelju tih informacija. Ta je opcija također veoma korisna u situacijama gdje se u obzir uzima da nemaju svi korisnici neograničen pristup internetu pa se limitiranjem nekih sadržaja (primjerice, reguliranje automatskog pokretanja audio i video zapisa) mogu imati na umu takvi korisnici i omogućiti im iskustvo koje nije frustrirajuće. Fleksibilnost također ima snažnu sinergiju s dinamičnosi web stranica, koja je također iznimno važan element pri izradi responzivnih i pristupačnih web stranica.

Dinamičnost web stranica najbolje se pronalazi unutar principa prenošenja informacija, odnosno načina na koji se informacije prenose na web stranicama. Danas je riječ o mogućnostima koje se pružaju u pozadini web stranica (eng. back-end), a mogu se koristiti da pruže korisnicima njihovo lakše i ugodnije korištenje. Nekoliko elemenata čini dinamične web stranice puno boljom opcijom od statičnih, prije svega za vlasnika web stranice – pružajući mogućnost jednostavnog ažuriranja bez posredništva stručnjaka.

Dinamične web stranice također pružaju intuitivnu i jednostavnu navigaciju po web stranici bez problema, što i samu preglednost čini pristupačnom korisnicima. Ali možda najbitniji element dinamičnih web stranica krije se unutar interaktivnosti koju takve stranice imaju s korisnikom. Naime, takve web stranice

imaju mogućnost prilagodbe svojeg sadržaja od samog početka na temelju korisnikovih općenitih postavki i sklonosti prema određenoj vrsti sadržaja. Takve web stranice imaju mogućnost prepoznati je li riječ o korisniku s određenim poteškoćama te unaprijed prilagoditi stranicu potrebama tog korisnika, što u velikoj mjeri ojačava razinu pristupačnosti web stranice. Način na koji dinamičnost web stranica funkcionira i komunicira s pozadinskim alatima kako bi donijela bolje rezultate jest proces koji može zvučati i izgledati komplicirano na prvu te je svakako tema kojoj vrijedi posvetiti više vremena i proučiti detaljnije koje sve mogućnosti može pružiti dinamična web stranica s obzirom na to da su opcije mnogobrojne.

Idućih nekoliko principa, kao što su intuitivnost i jednostavnost, tolerancija za pogrešku, veličina i prostor te minimalan fizički napor mogu se zbirno staviti pod okrilje principa kojima je cilj da korisniku učine posjet web stranici što jednostavnijim, ugodnijim i intuitivnijim. Glavne značajke očituju se u odbacivanju nepotrebne složenosti te lakoj razumljivosti dizajna na „prvi pogled” kako bi se korisnik što lakše snašao u prostoru i sa što većom lakoćom koristio sadržaj koji se nalazi na stranici. Svi se ovi principi zapravo mogu staviti pod naziv korisničkog iskustva. Prilagođavanje dizajna što širem rasponu pismenosti i jezičnih sposobnosti, korištenje različitih načina za opširnije predstavljanje bitnih informacija, konzistentnost dizajna kroz cjelokupnost web stranice – to su sve neki od elemenata koji su nužni za dobar UX, a kroz njih se stvara i pristupačna sredina za sve korisnike.

Kada je riječ o samoj pristupačnosti i dostupnosti informacija, to je većinom i element koji najviše nedostaje web stranicama, a riječ je o različitim metodama i načinima implementacije sadržaja koji bi pružio svima jednake mogućnosti korištenja tih informacija. Riječ je o razmatranju šire slike, odnosno načina da se proširi sadržaj kako bi uključio skupine korisnika koji imaju određene poteškoće te im tako omogućio da sudjeluju u korištenju sadržaja web stranice. Jedan od primjera koji se i dalje rijetko vidi na web stranicama jest mogućnost promjene boja u sive tonove ili promjene kontrasta (što je ipak malo češća pojava) kako bi se omogućila bolja preglednost sadržaja korisnicima kojima to olakšava korištenje. Također je bitno imati mogućnosti vezane za font – povećavanje i smanjivanje fonta po želji, promjena vrste slova – te da uz sve te promjene preglednost odnosno responzivnost stranice ostane optimizirana.

Kod modernih web stranica također je učestalo imati automatski promjenjiv sadržaj u obliku tzv. slidera – niza sadržaja koji se nakon određenog vremena mijenja u drugi niz. To je jedan od elemenata modernog dizajna koji je karak-

terističan za već prethodno spomenuto zadržavanje pozornosti korisnika, no često se zanemaruje potreba da taj sadržaj ima mogućnost ručnog zaustavljanja i pokretanja za korisnike kojima bi mogao takav sadržaj biti predinamičan ili predstavljati druge probleme. Pritom također treba imati na umu da su i sve web ikone (u ovom slučaju za zaustavljanje ili pokretanje sadržaja) dovoljne velike da se na njih može kliknuti uz minimalan napor.

U smjernicama za pristupačan web dizajn koje je razvila Nielsen Norman Grupa spominju se i neka dodatna pravila za korištenje medija pri stvaranju pristupačne web stranice, a to su, između ostalih, ova:

- Kada je potrebno, omogućiti alternativne oblike prijenosa informacija, npr. ako je na stranici video, omogućiti transkript i titlove; ako je u pitanju slika, omogućiti informacije u obliku alternativnog teksta.
- Koristiti jasne i kvalitetne slike i ikone.
- Omogućiti korisnicima da jednostavno ugase i preskoče skočni (eng. pop-up) sadržaj (idealno bi bilo ga izbjegavati u potpunosti).
- Izbjegavati otvaranje novih prozora pri korištenju linkova na stranici.
- Umanjiti potrebu za pomicanjem (eng. scroll) stranice.

Zaključak

Potreba za pristupačnim web stranicama sve je veća, a to se očituje i u zakonskim regulativama koje se javljaju te koje i stupaju na snagu u praksi. Prijedlozi standarda za digitalnu pristupačnost već postoje, a stvorili su ih stručnjaci koji detaljno objašnjavaju koje su specifikacije potrebne, koje su to smjernice koje treba pratiti kako bi se stranice prilagodile za osobe s poteškoćama. Smjernice koje je izdao CARNET (2019) u suradnji s Centrom za istraživanje, edukaciju i primjenu novih znanja UP2DATE uz provjeru i nadopunu Zajednice saveza osoba s invaliditetom Hrvatske – SOIH i Hrvatskog saveza slijepih iscrpno je i kvalitetno napravljen dokument koji omogućuje bilo kojoj instituciji ili pojedincu da lakše upravlja s potrebama unaprjeđivanja web mjesta te da uzme u obzir sva područja pristupačnosti koje je potrebno zadovoljiti kako bi njihova stranica bila uistinu pristupačna i inkluzivna za sve.

Potrebe suvremenog doba za upijanjem sadržaja preko interneta jasne su i neizbježne, tako da je prijeko potrebno omogućiti svim korisnicima da budu uključeni u taj proces i time svima pružiti jednake mogućnosti za rad, ali i za korištenje sadržaja u svakodnevnom životu i opću informiranost te za internetsku komunikaciju. S trendovima i razvijanjem modernog web dizajna već su se napravili snažni koraci prema boljim web stranicama, no za napredak je i dalje ostalo prostora. Tomu može pomoći bolje razumijevanje tematike koje

će otvoriti vrata stvaranju boljih i pristupačnijih web stranica na kojima će svi korisnici moći podjednako boraviti i interaktivno sudjelovati.

Literatura

Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET. Prijedlog standarda digitalne pristupačnosti preuzeto 27. 10. 2021. s <https://www.carnet.hr/wp-content/uploads/2019/07/Standardi-pristupačnosti-ver.-0.9-16072019-.pdf>

McClurg-Genevese, J. D. (2005). The Principles of Design. Preuzeto 21. 11. 2020. s http://www.digital-web.com/articles/principles_of_design/

Pernice, K., Nielson, J. (2001). Usability Guidelines for Accessible Web Design. Preuzeto 23. 11. 2020. s https://media.nngroup.com/media/reports/free/Usability_Guidelines_for_Accessible_Web_Design.pdf.

Thatcher, J. (2002). Constructing accessible Web sites. Berkeley, Calif: Apress.

Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora. Narodne novine, 17/2019.

Accessibility of websites for all users

Abstract: In a modern, digital world, more and more people depend on websites as their primary sources of information, knowledge, professional and private development, as well as a source of entertainment. When the public finds itself facing off against a global pandemic that has changed the meaning of the word “normal” overnight, it is apparent how much the Internet is truly important for most people. As such a relevant and important place, the digital environment should not be an exclusive one, only for specific groups of people. All groups should have the opportunity to use the Internet to its full extent and to explore websites without hindrance and frustrations for the relevance of the Internet to be equal for everyone. Because of that, it is important to constantly upgrade the accessibility in a digital environment, to create new (and upgrade old) websites in a manner of up-to-date accessibility. This essay is focusing on explaining the need for accessibility in a digital environment, partially due to the global situation, as well as the ongoing legal requirements that demand for all websites to be turned into accessible ones. The miscommunication of web design is observed, and how the lack of understanding basic principles of web design often leads to creating less-than-optimal websites. The importance of those basic principles is explained, as only an understanding of the foundations of web design can lead to creating proper websites which will pave the way for a modern world with inclusive, accessible websites for everyone.

Keywords: Accessibility, digital environment, web design, usability, responsiveness

Kristina Gverić, viša kustosica i muzejska pedagoginja
Hrvatski školski muzej, Trg Republike Hrvatske 4, Zagreb
kgveric@hsmuzej.hr

„Budi dobar kao sunce!”, pedagoško-humanitarni projekt Hrvatskoga školskog muzeja

Sažetak: Na prijelazu iz godine 2013. u 2014. Hrvatski školski muzej organizirao je pedagoško-humanitarni projekt naziva „Budi dobar kao sunce!”. Mnogobrojnim aktivnostima te stalnom komunikacijom sa svojim korisnicima, suradnicima i posjetiteljima, muzej je poticao na sudjelovanje i prikupljanje pomoći za nezbrinutu djecu u domovima, osvješćivanje potrebe za pomaganjem, djelovanjem te međusobnim povezivanjem.

Ključne riječi: muzejska pedagogija, humanitarni projekt, Manifestacija „Hlapić 2013.”, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi

„Hlapić je bio malen kao lakat, veseo kao ptica, hrabar kao Kraljević Marko, mudar kao knjiga, a dobar kao sunce.”

Ivana Brlić-Mažuranić

Hrvatski školski muzej otvoren je u ljeto godine 1901. u zgradi Hrvatskoga učiteljskog doma u kojoj se nalazi i danas, na Trgu Republike Hrvatske 4 u Zagrebu. U sastavu muzeja nalazi se Arhivska zbirka i Pedagoška knjižnica Davorina Trstenjaka. Muzej u svojim zbirkama skrbi o građi vezanoj uz školstvo i pedagogiju te svih svojih 120 godina postojanja odgaja i obrazuje, bilježi, evidentira, determinira svijet oko sebe da bi ga sačuvalo za buduće naraštaje. Podjednako se usredotočuje na sve aspekte muzejske djelatnosti, izložbenu i pedagošku djelatnost, što se pokazuje vrlo uspješnim ako pratimo kontinuirani porast broja posjetitelja, interesa medija, stručne i šire javnosti. Muzej se svojim aktivnostima nametnuo odgojno-obrazovnim ustanovama Hrvatske koje ga „koriste” kao izvanškolsku, kvalitativnu nadogradnju. Tome svjedoči i projekt „Budi dobar kao sunce!”.

Hrvatski školski muzej uključio se u *manifestaciju Hlapić 2013.* te smo i mi proslavili stoti rođendan Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića autorice Ivane

Brlić-Mažuranić. Upravo je iz zgrade Hrvatskoga učiteljskog doma, gdje je od svojeg osnutka smješten Hrvatski školski muzej, izašlo to prvo izdanje *Hlapića*, koje je izdao muzej kao osnivač i jedna od najstarijih udruga učitelja, Hrvatski pedagoško-književnog zbor. Tijekom studenoga godine 2013. otvorili smo izložbu „Kao Hlapić i Gita – Siročad u Hrvatskoj potkraj 19. i početkom 20. stoljeća”, koja se mogla razgledati do ožujka godine 2014. Izložba je popraćena istoimenim katalogom autorice Štefke Batinić.

Izložba i katalog bili su namijenjeni nešto starijoj publici, srednjoškolcima, studentima, učiteljima i profesorima, stoga je muzejska pedagoginja Ivana Dumbović Žužić osmislila zanimljive radionice namijenjene našim najmlađim posjetiteljima, djeci i učenicima. U svojoj ponudi imali smo tada uz naše stalne muzejske radionice (*krasopis, matematika, ručni rad, nastava tjelovježbe, tehnika ukrašavanja quillingom i sl.*), i dvije nove radionice: *Postole iz Hlapićeve radionice* i *Hlapićeve čizmice*. Sve naše radionice odvijaju se u prostoru uređenom poput pučke učionice s kraja 19. stoljeća i pod vodstvom učiteljice odjevenu u odjeću toga vremena, s karakterističnim onovremenim pomagalom – šibom. Učenici se pretvaraju u učenike s kraja 19. stoljeća, odjenu se i sjednu u pravu školsku klupu toga vremena.

Radionica *Postole iz Hlapićeve radionice* osmišljena je za učenike viših razreda osnovne škole te srednjoškolce i bila je likovnoga karaktera. Po uzoru na risarske radnje učenika nekadašnjih šegrtskih škola iz 19. stoljeća, učenici su imali priliku sami osmisliti novi model stare postole (cipele) pod vodstvom učiteljice iz 19. stoljeća. *Hlapićeve čizmice* bila je nešto drugačija radionica ručnoga rada koji je nekad bio itekako važan školski predmet.

Hrvatski školski muzej, kao jedina ustanova u Hrvatskoj specijalizirana za povijest školstva i pedagogije, ima i zadatak povezivanja odgojno-obrazovnih ustanova. Upravo to je i bio cilj pedagoško-humanitarnog projekta *Budi dobar kao sunce!*; kao sunce jer je „*Hlapić bio malen kao lakat, veseo kao ptica, hrabar kao Kraljević Marko, mudar kao knjiga, a dobar kao sunce*”. Mi smo jednako kao Hlapić odlučili biti dobri kao sunce te nam je želja bila da naši posjetitelji – a naši najčešći posjetitelji upravo su djeca, učenici, studenti – postanu dobri kao sunce.

Organizirali smo humanitarnu akciju prikupljanja darova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, štíćenike domova te smo pozvali sve svoje posjetitelje i prijatelje da pomognu i pridruže se akciji prikupljanja poklona, primjerice slikovnica, enciklopedija, školskog pribora, školskih torbi, materijala za radionice, igračaka, didaktičkih igračaka, početnica, slovarica i slično.

Većinom se svi sjetimo onih kojima je pomoć potrebna za vrijeme blagdana, ali naša akcija tek je tad započela, a trajala je sve do kraja školske godine 2013./2014. U komunikaciji sa svojim korisnicima, suradnicima i posjetiteljima, djecom iz vrtića, učenicima osnovnih i srednjih škola, studentima, odgajateljima, pedagozima, učiteljima i profesorima te knjižnicama, muzej je poticao na sudjelovanje, prikupljanje pomoći, osvješćivanje potrebe za pomaganjem, djelovanjem te međusobnim povezivanjem.

Svi naši posjetitelji koji su postali naša *sunašca* mogli su besplatno razgledati stalni postav Muzeja ili se najaviti na neku od naših radionica.

Dio projekta bio je i susret pravobraniteljice za djecu gospođe Mile Jelavić i njezine suradnice Maje Flego s djecom iz Dječjeg doma Antuna Gustava Matoša u Zagrebu. Dana 20. studenog 2013. godine proslavili smo tako Međunarodni dan djeteta i 24. rođendan UN-ove Konvencije o pravima djeteta. Susret je bio poučan, mnogo smo naučili o pravima djeteta, ali i o tome kako se djeca danas mogu zaštititi i kome se obratiti ako im je potrebna pomoć.

Svojevrsnim početkom projekta mogli bismo nazvati našu božićnu proslavu koju smo organizirali za sva naša sunašca te za djecu štíćenike domova 19. prosinca 2013. Djeca svih uzrasta toga dana sudjelovala su na radionicama *Postole iz Hlapićeve radionice* i *Hlapićeva čizmica*. Održan je i susret s redateljem filma „Šegrt Hlapić” Silvijem Petranovićem i glavnim glumcem, dječakom Milom Biljanovićem. Susret s našim gostima organiziran je kao razgovor o samoj ideji stvaranja filma, o iskustvima sa snimanja i o samom poslu režisera, o osnovnoj poruci filma, kao i o učeniku čiji se hobi pretvorio u posao, o njegovim iskustvima, razlozima zašto se odlučio baviti glumom.

Dana 20. veljače 2014. proslavili smo i Svjetski dan socijalne pravde te smo u svojim prostorima toga dana predstavili SOS Dječje selo Lekenik. Djeca iz Lekenika izvela su igrokaz „Mali princ” pod vodstvom gospodina Rusmira Agačevića te su se predstavila sa svojim aktivnostima.

Prikupljeni pokloni djeci i učenicima dodijelili su se na prigodnoj završnoj proslavi u Hrvatskom školskom muzeju krajem školske godine uz gošću pjevačicu Indiru, koja je s nama podijelila priču o svojem odrastanju, školovanju, o svom izboru zanimanja.

Akcija je trajala tijekom školske godine 2013./2014., a odaziv je bio izvrstan. Muzej je tijekom trajanja akcije aktivno u svoj rad uključio svoje korisnike i posjetitelje, odgojno-obrazovne ustanove, ali i osobe iz javnog života Hrvatske te medije.

Literatura

Batinić, Š. (2013). *Kao Hlapić i Gita: siročad u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Hrvatski školski muzej

Gverić, K.(2014). *Budi dobar kao sunce! – pedagoško-humanitarni projekt Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb: Hrvatski školski muzej

Hrvatski školski muzej (2001). *Hrvatski školski muzej 1901.-2001. Stalni postav*. Zagreb: Hrvatski školski muzej

**"Shine as Bright as the Sun!" –
Pedagogical and Humanitarian Project
of the Croatian School Museum**

Abstract: At the turn of the year 2013 into 2014, the Croatian School Museum organized a pedagogical and humanitarian project entitled "Shine as Bright as the Sun!". With numerous activities and continuous communication with its users, associates, and visitors, the Museum encouraged and initiated participation and fundraising for neglected children living in homes for children as well as raising awareness for the need to help others, act, and interconnect.

Keywords: museum pedagogy, humanitarian project, "Hlapić 2013" Manifestation, children without proper parental care

Dr. sc. Neven Hrvatić, redoviti profesor u trajnom zvanju
 Odsjek za odgojno-obrazovne znanosti,
 Fakultet hrvatskih studija u Zagrebu
 hrvaticneven@gmail.com

Podzastupljene i ranjive skupine: potrebe i mogućnosti

Sažetak: Iako se podzastupljene i ranjive skupine često spominju u kontekstu dostupnosti (visokoškolskog) obrazovanja, mogući pristup usmjeren je i prema razvoju suvremenih/inovativnih kurikula, gdje muzejsko okruženje otvara nove mogućnosti. Kada govorimo o podzastupljenim i ranjivim skupinama važan je čimbenik i njihova socijalna uključenost, gdje je otvaranje muzeja prema njihovim potrebama važan segment. U okviru međukulturnoga odgoja i obrazovanja polazi se od pretpostavke razvijanja odnosa – sudjelovanja i uključivanja, kako bi učenici naučili živjeti zajedno, gdje „otvoreni” muzeji, usmjereni prema podzastupljenim i ranjivim skupinama (kao što je to i Tiflološki muzej), postaju nezaobilazan činitelj u procesu međusobnog upoznavanja, razumijevanja različitih osoba, kultura i uspostavljanja pozitivnih relacija. Kroz podupirući (i skriveni) kurikulum, usmjeren prema potrebama podzastupljenih i ranjivih skupina, kao i prilagodbe muzejskih sadržaja učenicima s različitim potrebama (i invaliditetom) promiče se odgoj i obrazovanje koji daje pravo na različitost, pridonosi ostvarivanju jednakih mogućnosti i priprema sve učenike za zajednički život u demokratskom društvu. Suvremeno (su)konstruiran školski kurikulum artikulira sadržaje, programe, metode rada i postupke učitelja koji se neće odnositi samo na stjecanje znanja nego će, promatrajući svijet iz različitih filozofskih smjerova, u neposrednim dodirima razgrađivati različite socijalne stereotipe, predrasude i stigmatizaciju među ljudima – gdje muzeji imaju važnu ulogu.

Ključne riječi: podzastupljene i ranjive skupine, muzeji, međukulturni odgoj i obrazovanje, kurikulum

Uvod

Podzastupljene i ranjive skupine često se spominju u kontekstu dostupnosti (visokoškolskog) obrazovanja¹, kako je i navedeno u dokumentu Nacionalne skupine za unapređenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju iz 2016. godine². No mogući pristup podzastupljenim i ranjivim skupinama usmjeren je i prema razvoju suvremenih/inovativnih kurikula, gdje muzejsko okruženje otvara nove mogućnosti.

U kontekstu kulture različitosti koncepcija međukulturnoga odgoja i obrazovanja formira se unutar dihotomnih zahtjeva: obrazovanja u funkciji otkrivanja i poticaja razvoja pojedinca prema univerzalnim obilježjima, koja će ga učiniti sličnim drugima, ili preferiranja suprotnog procesa – odgoja i obrazovanja u pravcu uključivanja u određene skupine i zajednice sa specifičnom kulturom.

Iako su temeljne (europske) vrijednosti, uz one vezane za međukulturne odnose i socijalni dijalog, većim dijelom usmjerene prema promicanju europskog zajedništva, vremenom su evaluirale s obzirom na suvremeni društveni kontekst, a cilj je da od proklamiranih budu dosljedno i cjelovito provedene (Hrvatić, 2014).

Kultura različitosti podrazumijeva puno više od jednostavnoga, pasivnoga postojanja svjesnosti da razlike postoje. Uvažavajući činjenicu da smo svi različiti, međukulturno učenje pretpostavlja život u multikulturnom društvu u kojem će se kompetencije temeljiti na otvorenosti, poštivanju i prihvaćenosti. Međukulturni odgoj i obrazovanje ne zasniva se samo na iskazivanju odgovarajućih stavova prema „drugačijima” nego na njihovu priznavanju i prihvaćanju, a tada je i međukulturna kompetencija sposobnost iskazivanja navedenih osobina u interakciji s „drugačijim”.

Stjecanje međukulturne kompetencije³ postaje danas sve važnije ne samo zbog globalizacijskih procesa i potrebe učinkovite komunikacije nego i novih migracijskih kretanja prema Europi, političke nestabilnosti, kršenja ljudskih prava i nepravednog socijalno-gospodarskog sustava, čije su posljedice posebno izražene u zemljama u razvoju.

¹ U sklopu Bolonjskog procesa socijalna dimenzija spominje se u ministarskim priopćenjima od 2001. godine. Cjelovita i sveobuhvatna definicija socijalne dimenzije usuglašena je u Londonu 2007. godine. Prema njoj osiguranje socijalne dimenzije znači da „studentska populacija koja upisuje, pohađa i završava visoko obrazovanje na svim razinama odražava različitost naših društava” uz naglasak da „studenti trebaju biti u mogućnosti završiti studijske programe bez prepreka koje proizlaze iz njihova socijalnog i ekonomskog statusa” (London Communiqué, 2007).

Iz dokumenta: Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj – Nacionalna skupina za unapređenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju iz 2016. godine.

² Kao podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju navode se studenti: čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja, dolaze iz obitelji nižeg ekonomskog statusa, studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području, stariji studenti, studenti s djecom, studenti s invaliditetom, studenti koji su završili strukovnu školu, koji rade uz studij, koji putuju na studij, studenti djeca hrvatskih branitelja, pripadnici romske manjine, pripadnici LGBT orijentacije, studenti iz alternativne skrbi, beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva, studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka, izbjeglice i tražitelji azila.

³ Prema Bensonu (1987) postoji deset dimenzija međukulturne kompetencije: govorne vještine, komunikacijske vještine, interakcija, pojačane aktivnosti, prijateljstvo, društveno odgovarajuće ponašanje, posao, stavovi, zadovoljstvo i mobilnost.

Kultura različitosti – suvremeni/inovativni/međukulturni kurikulum

Kultura različitosti, trend globalizacije i internacionalizacije na svim razinama društva, a posebice u odgoju i obrazovanju, povećao je važnost posjedovanja kompetencija za komunikaciju s podzastupljenim i ranjivim skupinama.

Međukulturna osjetljivost nije urođena ljudska osobina, nego se stječe, a predstavlja sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja/pogleda na svijet koji nam omogućavaju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti nego i vrijednosti kulturno različitih osoba i neophodna je za život i rad u multikulturnim sredinama (Hammer i sur., 2009).

To je proces kojim se potiče dijalog, pregovaranje, pomirenje, kompromis, prilagođavanje, izbjegavanje i u konačnici zajedničko rješavanje problema. Bez obzira na načine/modele: učenje u mreži, učenje u timu (ekipi), učenje u zajednici, naglasak je na suradnji, razmjeni, skupnim aktivnostima i želji da se radi i živi zajedno. Zbog toga su i temeljni zahtjevi suvremene škole usmjereni prema osjetljivosti za druge, odnosno razumijevanju njihova ponašanja, načina razmišljanja i viđenja svijeta, gdje je solidarnost jedna od stožernih vrednota koju treba razvijati u odgoju i obrazovanju (Hrvatić, 2013).

U ovom je kontekstu i odnos prema temeljnim europskim vrijednostima zabilježenim u članku 2. glave I. Lisabonskog ugovora koji glasi: „Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Te su vrijednosti zajedničke državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca.”

Kada govorimo o temeljnim europskim vrijednostima, one su pretežno usmjerene prema promicanju europskog zajedništva, koje se treba(lo) reflektirati u svim sferama života, iako često nije jasno koje su „važće” vrijednosti na kojima se temelji neka od važnih (političkih) odluka. Bez obzira na evoluciju sustava zajedničkih vrijednosti i ponekad razvidnu prevagu gospodarskih interesa, cilj je da europske vrijednosti od proklamiranih, budu dosljedno i cjelovito provedene (Hrvatić, 2014).

Ovdje treba naglasiti da su upravo jednake šanse i pozornost prema podzastupljenim i ranjivima skupinama/pojedincima u središtu polaznica međukulturnoga odgoja i obrazovanja.

SHEMA1. MEĐUKULTURNI ODGOJ I OBRAZOVANJE - POLAZNICE

POLAZNE OSNOVE/PRISTUPI	NAČINI PROVEDBE
<p>Jednakost u pristupu Kulturna i jezična prava Specifična prava pripadnika nacionalnih/etničkih manjina Multikulturalno okruženje Jednake šanse i pozornost prema podzastupljenim i ranjivim skupinama/pojedincima</p>	<p>Obrazovanje za ljudska prava Građanski odgoj i obrazovanje Obrazovanje na manjinskim jezicima Različite kompetencije i znanja Interakcija i suradničko učenje</p> <p>Prilagodba muzejskih sadržaja različitim</p>

Koncepcija međukulturalnoga odgoja i obrazovanja ovisit će, u velikoj mjeri, od nastavnih sadržaja, modela i strategija međukulturalnog kurikula, a prema kulturnoj integraciji, implementaciji u odgojno-obrazovnoj praksi i međukulturalnoj zajednici.

Neposredna primjena u odgojno-obrazovnom procesu moguća je s gledišta rasterećenja od nepotrebnih sadržaja, uvođenja inovativnih programa, poboljšanja kakvoće udžbenika i ostalih nastavnih materijala, terenske nastave i povećane uloge izvanškolskih sadržaja (muzeja) te uopće suvremenije pedagoške komunikacije između učenika, učitelja i roditelja u kontekstu međukulturalnih odnosa.

Suvremeno (su)konstruiran školski kurikulum artikulira sadržaje, programe, metode rada i postupke učitelja koji se neće odnositi samo na stjecanje znanja nego će, promatrajući svijet iz različitih filozofskih smjerova, u neposrednim dodirima razgrađivati različite socijalne stereotipe, predrasude i stigmatizaciju među ljudima - gdje muzeji imaju važnu ulogu.

Takav se međukulturalni kurikulum strukturira prema boljem upoznavanju sebe pa drugih, otkrivanju sličnosti i razlika, smanjenju predrasuda, a nakon toga suradnjom ostvarivanju zajedničkog cilja i odgojnih zadataka.

Međukulturalni kurikulum temelji se na stečenim iskustvima učenika – znanjima, sposobnostima, vrijednostima i stavovima, a obuhvaća više komplementarnih dimenzija:

- kulturna – sposobnost međukulturalne komunikacije (na lokalnoj, nacionalnoj i međunacionalnoj razini);

- društvena – suodnos u procesu poštivanja ljudskih prava, individualne i društvene odgovornosti i socijalne pravde (funkcije obitelji, poticanje suradnje, sudjelovanje u javnom životu, odnos prema podzastupljenim i ranjivim skupinama);
- gospodarska – osposobljavanje učenika za različite radne uloge i odgovornu potrošnju;
- okolinska – priprema za donošenje strateških odluka prema održivom razvoju.

Međukulturna određenost kurikula znači da se posebnosti kulturne i socijalne sredine (suodnosa većinske i manjinskih zajednica) uključuju u sva područja rada škole: oblikovanje temeljnih moralnih vrijednosti, nastavne sadržaje, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti – uključujući muzejsko okruženje, suradnju s roditeljima i okruženjem, a međukulturni pristup jedna je od važnih odrednica školskog, (razrednog/učeničkog) kurikula (Hill, 2000, Dunkwu, 2000).

U okviru međukulturnoga odgoja i obrazovanja polazi se od pretpostavke razvijanja odnosa – sudjelovanja i uključivanja, kako bi učenici naučili živjeti zajedno, gdje „otvoreni” muzeji, usmjereni prema podzastupljenim i ranjivim skupinama (kao što je to i Tiflološki muzej), postaju nezaobilazan činitelj u procesu međusobnog upoznavanja, razumijevanja različitih osoba, kultura i uspostavljanja pozitivnih relacija.

Danas se od implementacije interkulturalizma u odgoju i obrazovanju očekuje doprinos boljem suživotu između različitih etničkih, vjerskih, kulturnih, socijalnih skupina, unaprjeđivanje, afirmiranje i zaštitu ljudskih prava, temeljnih sloboda i demokracije, promicanje svijesti o vlastitom nacionalnom, kulturnom, jezičnom i vjerskom identitetu te poticanje međusobnog razumijevanja i uvažavanja različitosti (Gajić, 2011). Ako znamo da se međukulturni odgoj i obrazovanje pojavljuju kao težnja za potvrđivanjem izvornih kulturnih identiteta onih etničkih skupina koje žive u multikulturnim društvima, međukulturni kurikulum koji je samo dijelom usmjeren prema upoznavanju vlastite (manjinske) kulture i prošlosti, kao jednakovrijedne dominantnoj kulturi, može utjecati na razvoj grupnog (nacionalnog) ponosa, samopoštovanja, a posredno motivacije i boljeg školskog uspjeha (Glazer, 1997).

Međukulturni bi kurikulum trebao predvidjeti uvođenje novih pedagoških pristupa, metoda i praksi na razini škole i razreda, koji pomažu razviti kod učenika (kritički) osjećaj vlastitoga kulturnog identiteta te kroz njega i razumijevanje različitih kulturnih i etničkih identiteta kako bi mogli otkriti zajedničku ljudskost koja nadilazi sve kulturne i druge razlike (Hrvatić, Piršl, 2005).

Koncepcija međukulturnoga kurikula predstavlja sukonstrukcijski proces (zajedničke tvorbe) koji se oblikuje i razvija licem u lice, u interakciji s realnim ljudima i realnim problemima u konkretnom socijalnom kontekstu kao što je razred, škola, okružje...

Iz tako sukonstruiranog školskog međukulturnog kurikula proizlaze i mogući ishodi međukulturnog odgoja i obrazovanja:

- pripremanje učenika za svakodnevni susret s različitostima, prihvaćanje različitosti kao nečega potpuno prirodnoga kao i za pronalaženje puta za njihovo prihvaćanje;
- pripremanje učenika za pozitivno reagiranje na različitosti, shvaćanje različitosti kao mogućnost stjecanja novih iskustava, a ne kao prijetnju;
- promicanje razumijevanja socijalnih i obrazovnih problema vezanih uz kulturne različitosti;
- razvijanje sposobnosti kritičkoga mišljenja kao i priznavanja prava drugima na posjedovanje kulturnoga identiteta;
- razvijanje komunikacijskih vještina;
- stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti korištenja znanja o drugačijima;
- razvijanje socijalne osjetljivosti i osjećaja za rješavanje socijalnih problema;
- razvijanje sposobnosti suradnje u multikulturnom okruženju (Daniels 1999).

Kurikul utemeljen na međukulturnim načelima koncepcijom i sadržajem trebao bi poštivati načela jedinstvenosti i vrijednosti svake kulture (za razvoj čovječanstva), osposobljavati mlade za kritički pristup globalnoj kulturi konzumerizma, koja zatire izvornost i raznolikost kultura, ali i manipulaciji etničkog, vjerskog i nacionalnog sentimenta, kojom se osporava vrijednost drugih kultura (Sablić, 2011).

Kod izrade međukulturnoga kurikula valjalo bi se voditi odrednicama nacionalne kulture, uz uvažavanje doprinosa i posebnosti etničkih manjina. Međukulturni pristup možemo sagledati na nekoliko razina: *društvenoj* (poučavanje o ljudskim pravima i demokratskim vrijednostima), *pedagoškoj* (stjecanje sposobnosti i umijeća koje će omogućiti učenicima uspostavljanje odnosa prema drugima, prihvaćanje i vrednovanje vlastite i drugih kultura), *didaktičkoj* (polazište znanja može biti različito, nastavni sadržaji proučavaju se sa stajališta drugih naroda), što pretpostavlja sustavno promatranje učestalosti i prirode međusobnih interakcija i komunikacija između pojedinaca i skupina (pripadnici različitih etničkih, vjerskih, spolnih, jezičnih, kulturnih.. odrednica) u razredu.

Kroz podupirući (i skriveni) kurikul, usmjeren prema potrebama podzastu-

pljenih i ranjivih skupina, kao i prilagodbe muzejskih sadržaja učenicima s različitim potrebama (i invaliditetom) promiče se odgoj i obrazovanje koji daje pravo na različitost, pridonosi ostvarivanju jednakih mogućnosti i priprema sve učenike za zajednički život u demokratskom društvu.

Kada govorimo o podzastupljenim i ranjivim skupinama važan je čimbenik njihova socijalna uključenost, gdje je otvaranje muzeja prema njihovim potrebama važan segment.

Međukulturne kompetencije učitelja/učenika

Međukulturni odgoj i obrazovanje podrazumijeva puno više od jednostavnog postojanja svjesnosti o različitosti. Uvažavajući činjenicu da smo svi različiti, međukulturno učenje pretpostavlja život u multikulturnom društvu u kojem će se *kompetencije* temeljiti na otvorenosti, poštivanju i prihvaćenosti. Međukulturni odgoj i obrazovanje ne zasniva se samo na iskazivanju odgovarajućih stavova prema „drugačijima” nego na njihovu priznavanju i prihvaćanju, a tada je i *međukulturna kompetencija* sposobnost iskazivanja navedenih osobina u interakciji s „drugačijim”.

Što je iskustvo s kulturno različitim složenije i učestalije, to je kompetencija u međukulturnim odnosima veća/jača⁴, a cilj međukulturne osjetljivosti jest etnocentričnu perspektivu dovesti u razinu etnorelativnog viđenja svijeta i povećati osobnu svijest svakog pojedinca i učiniti ga međukulturno osjetljivim kada se nalazi u situacijama s kulturno drugačijim osobama.

Stjecanje kompetencija učitelja treba promatrati kao kontinuum koji uključuje inicijalno obrazovanje, ali i dalji profesionalni razvoj (usavršavanje), temeljen na principima cjeloživotnog učenja koje će obuhvatiti formalno i neformalno obrazovanje.

Sadržaji inicijalnoga obrazovanja i daljeg stručnog razvoja trebaju se temeljiti na interdisciplinarnosti i suradničkom učenju, što će omogućiti stjecanje znanja i iskustava važnih za rad u kulturno pluralnim društvima. Novi izazovi koji se postavljaju pred učitelje obuhvaćaju i etičku i međukulturnu komponentu. Uz potrebno stručno i metodičko znanje i sposobnost motivacije učenika, učitelji

⁴ Razvojni model međukulturne osjetljivosti (DMSI - *Developmental Model of Intercultural Sensitivity*) oblikovao je Milton Bennett 1986. godine, a sadrži šest razina na određenom kontinuumu u kojem svaka sljedeća razina vodi k većoj osjetljivosti prema kulturnoj različitosti. Iako je svaka razina određena specifičnim ponašanjem i stavovima, DMSI modelu nije cilj promjena stavova i ponašanja nego njihovo osvješćivanje. Svaka razina pretpostavlja određen pogled na svijet koji je različit od drugih i sastoji se od niza karakteristika, uključujući stavove i ponašanja, koji su sastavni dio specifičnoga viđenja svijeta. Ovisno o tome kako netko percipira i shvaća svijet, takvo će biti i njegovo ponašanje. Prve tri razine modela su etnocentrične (vlastita kultura je mjerilo za procjenu drugih kultura), dok su ostale tri etnorelativne (vlastita kultura se uspoređuje s ostalim kulturama) (Piršl, 2011).

bi trebali imati prosocijalne, empatijske, asertivne i stvaralačke sposobnosti (Jozek, Lomnický, Žbirková, 2007), kao i *međukulturne kompetencije*.

U ovom određenju temeljne kompetencije učitelja obuhvaćaju (Macháčik, 2006):

- stručno-predmetne kompetencije (poznavanje predmetnih znanstvenih sadržaja...);
- pedagoške kompetencije (vođenje procesa učenja, didaktička i metodička transformacija nastavnih sadržaja, oblikovanje poticajnog radnog, socijalnog i emocionalnog ozračja u školi...);
- organizacijske (menadžerske) kompetencije (planiranje i programiranje nastavnog procesa...);
- komunikacijske kompetencije (uspostavljanje aktivnog suodnosa s učenicima/studentima, roditeljima i drugim čimbenicima odgoja i obrazovanja...);
- savjetodavne i konzultativne kompetencije (prepoznavanje mogućih teškoća u nastavi, davanje potpore učenicima...)
- evaluacijske kompetencije (cjelovita analiza i vrednovanje učeničkih/studentских i osobnih postignuća, otvorenost za promjene...);
- međukulturne kompetencije.

Složeni sustav: izobrazbu učitelja, pedagošku kompetenciju, razvoj škola i obrazovnih istraživanja tek treba sagledati u suvremenom, multikulturnom svijetu gdje međukulturna kompetencija ima svoje posebno mjesto (Hrvatić i Piršl, 2005).

Za učenika kojega odlikuje radoznalost, otvorenost, vjerovanje, spremnost relativiziranja kulturnih vrijednosti, odsutnost predrasuda u kontaktu s drugima kažemo da posjeduje *međukulturne stavove*. Znanje se odnosi na poznavanje društva i njegove kulture (jezika, tradicije, običaja, vrijednosti), dok vještine interpretiranja uključuju sposobnost objašnjavanja značenja ideja, načela, podataka, teksta, vizualnog predloška, događaja, druge kulture i uspoređivanje s vlastitom kulturom. *Vještine otkrivanja i interakcije* ogledaju se u sposobnosti usvajanja novih znanja o drugim kulturama te efikasno djelovanje unutar njih. *Kritička kulturna svjesnost i politička kultura* (politički odgoj) podrazumijevaju sveukupnost shvaćanja, uvjerenja, stavova i očekivanja pripadnika određene političke zajednice u odnosu na njezine strukture, institucije i procese (Piršl, 2016).

U ovom kontekstu posebno je važno stjecanje međukulturnih kompetencija odgajatelja/učitelja/pedagoga koje presudno pridonose ostvarivanju vrijednosnih ciljeva/zadataka i odgoju učenika u skladu s općim kulturnim i civili-

zacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece te osposobljavanje za življenje u multikulturnom svijetu i djelatno i odgovorno sudjelovanje u demokratskome razvoju društva. Uz potrebno stručno i metodičko znanje i sposobnost motivacije učenika, učitelji bi trebali imati i prosocijalne, empatijske, asertivne i stvaralačke sposobnosti, kao i međukulturne kompetencije (Sablić, 2014).

Međukulturna kompetencija učenika kao sudionika vlastitoga učenja i razvoja, koji je sposoban ravnopravno participirati u interakcijama s odraslima i drugim učenicima, temelji se na sukonstruktivističkom pristupu učenju, kao procesu u kojem se znanje postupno konstruira u situaciji kada ljudi međusobno jedni druge poučavaju i jedni od drugih uče, zauzimajući refleksivan stav prema mišljenju drugih i uvažavajući njihove početne perspektive koje kroz pregovaranje vodi boljem razumijevanju (Forman i Fyfe, 1998).

Sam proces sukonstruiranja znanja i razumijevanja nije moguće ostvariti bez postizanja ravnopravnih, uvažavajućih i partnerskih odnosa učenika i učitelja, kao i onih kulturno različitih.

Prema zaključku

Multikulturno okruženje nesumnjivo predstavlja jednu od temeljnih odrednica školskog konteksta u cjelini (njegovih programsko-sadržajnih, pedagoško-didaktičko-metodičkih i socijalno-psiholoških aspekata), odnosno strukturiranja školskoga kurikula koji će promicati pluralizam, demokraciju, višejezičnost, razumijevanje, toleranciju i afirmativan odnos prema potrebama podzastupljenih i ranjivih skupina.

Suvremena pedagojska znanost nužno je usmjerena i prema ublažavanju posljedica globalnih promjena, koje su imale odraz i na krizu odgoja (i obrazovanja), a temeljni je pravac razvoja stvaranja nove paradigme, prema uvažavanju različitosti – pružanju jednakih mogućnosti za sve, (su)konstrukcije kurikuluma, nove škole usmjerene prema odgojnim vrijednostima, multikulturnom okružju, usvajanju znanja i stjecanju kompetencija koje će trebati svima, gdje se mijenja i pedagoški način mišljenja kao i ustroj škole od (pre)naglašenog spoznajnog (kognitivnog) prema socijalnim odnosima, demokratskoj participaciji, suradničkom učenju i zajedničkim vrijednostima.

Međukulturna pedagogija ne promiče samo potrebu za znanjima i kompetencijama nego i drugačijim stanjem duha koji razvija veću sposobnost tolerancije i višeznačnosti, otvorenosti prema drugim vrijednostima i drugim ponašanjima. Važna zadaća međukulturne pedagogije jest i promicanje ideje o boljem ra-

zumijevanju referentnih sustava, bili oni kulturni, moralni, vjerski ili građanski, prema otvaranju pogleda na osjetljive teme kao što su zajednička povijest, vrijednosti, pripadnost nekoj vjerskoj zajednici, nacionalni identitet ili migracije stanovništva.

Međukulturni odgoj i obrazovanje, odnosno međukulturno učenje, podrazumijevaju, dakle, puno više od jednostavnog postojanja svjesnosti o različitosti. Činjenica je da smo svi mi različiti na ovakav ili onakav način, a međukulturno učenje znači i uvažavanje multikulturnog društva u kojem će se kompetencije temeljiti na zajedničkim europskim vrijednostima.

U okviru međukulturnog odgoja i obrazovanja i različite, inovativne uloge muzeja postaju sve važnije.

Literatura

Daniels, P. (1999). *Report of visit to review the intercultural bilingual gender sensitive curriculum*, Managua, URACCAN

Dunkwu, B. (2000). *Reaching Potentials*, New York: Routledge/Falmer

Forman, G., Fyfe, B. (1998). Negotiated Learning Through Design, Documentations and Discourse, U: Edwards, C.P., Gandini, L. Forman, G. 8ed.), *The Hundred Languages of Children - The Reggio Emilia Approach. Advances Reflections*, London, Ablex Publishing Corporation

Gajić, O. (2011). Interkulturalna dimenzija kurikulumu građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja. *Pedagoška istraživanja*, 1(8), 103-116.

Glazer, N. (1997). *We are all multiculturalists now*, Cambridge: Harvard University Press. Hammer, M. R., Gudykunst, W. B., Wiseman, R. L. (2009). The influence of situational prototypes on dimensions of intercultural communication competence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 267-282.

Hill, D. (2000). Curricular Oerspectives on Greta Debate. U: Kessler, S.A. Swander(ur), *Understanding Pedagogy and its Impact on Learning*, London, Paul Chapman Publishing, 175-194.

Hrvatić, N., Piršl, E. (2005). Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja. *Pedagoška istraživanja*, 2(2), 251-266.

Hrvatić, N. (2013) - 1. Pedagogija i kultura, U: Hrvatić, N., Klapan, A. (ur.) *Pedagogija i kultura: teorijsko-metodološka određenja pedagoške znanosti*, (str. 152-161) svezak 1., Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo.

Hrvatić, N. (2013) - 2. Odgoj, kompetencije i solidarnost: sastavnice školskog kurikulumu, U: Mandarić, V.B., Razum, R. (ur.), *Solidarnost i znanje kao odgojno-obrazovne vrijednote* (str. 125-142.), Zagreb, Glas Koncila.

Hrvatić, N. (2014). Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti, U: Hrvatić, N. (ur.), *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti* (198-211), Zagreb- Virovitica, Odsjek za pedagogiju-Filozofskog fakulteta u Zagrebu - Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici.

Jozek, M., Lomnický, I., Žbirková, V. (2007). O problematici profesionalnih kompetencija sveučilišnih profesora, U: Babić N. (ur.) *Kompetencije i kompetentnost učitelja*, (str. 241-248.), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku - Učiteljski fakultet u Osijeku, Kherson State University Ukraine, Osijek.

Sablić, M. (2011). Interkulturalni kurikulum - osvrti i perspektive, *Pedagoška istraživanja*, 1(8), 103-116.

Macháčik, D. (2006). Ku klúčovým kompetenciám učiteľa, U: Sirotova, M., Danek, J. (ur.): *Quo vadis visokoškolsky učiteľ* (86-90). Trnava: Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Piršl, E., (2011). Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju. *Pedagoška istraživanja*, 1(8), 53-70.

Piršl, E. (ur.) (2016). *Vodič za interkulturalno učenje*. Zagreb, Naklada Ljevak.

Sablić, M. (2014). *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb, Naklada Ljevak.

Underrepresented and vulnerable groups: needs and opportunities

Abstract: Although underrepresented and vulnerable groups are often mentioned in the context of access to (higher) education, a possible approach is also directed towards developing modern/innovative curricula, where the museum environment opens new possibilities. When we talk about underrepresented and vulnerable groups, an essential factor is their social inclusion, where opening a museum according to their needs is an important segment. In the context of intercultural education, the starting point is the development of relationships – participation and inclusion, so that students learn to live together, where “open” museums, aimed at underrepresented and vulnerable groups (such as the Typhlological Museum), become an indispensable factor in the process of getting to know each other, understanding different people, cultures and establishing positive relationships.

Through a supportive (and hidden) curriculum, focused on the needs of underrepresented and vulnerable groups, as well as the adaptation of museum content to students with different needs (and disabilities), education that gives the right to diversity is promoted, contributes to equal opportunities, and prepares all students for everyday life in a democratic society. The modern (co) constructed school curriculum articulates the contents, programs, methods of work, and actions of teachers that will not only relate to the acquisition of knowledge but will, observing the world from different philosophical directions, break down various social stereotypes, prejudices, and stigmatization among people – where museums play an essential role.

Keywords: underrepresented and vulnerable groups, museums, intercultural education, curriculum

#7minutamuzeja – prilagođavanje programa TMNT-a osobama oštećena sluha

Sažetak: U ožujku 2020. kao jedna od mjera suzbijanja pandemije virusa Covid-19 privremeno je obustavljen rad svih muzeja u Hrvatskoj uključujući i Tehnički muzej (TMNT). Zbog novonastale situacije dotadašnja praksa korištenja društvenih mreža muzeja nadopunjena je novim sadržajima. Inicijalno su osmišljena dva programa za muzejski YouTube kanal – serije kratkih filmova u niskobudžetnoj produkciji muzeja odnosno program TMNTATTOOS namijenjen najmlađim posjetiteljima te program #7minutamuzeja odnosno serija vodstava kustosa odjelima TMNT-a sažetih u trajanje od 7 minuta po videozapisu. Kako je jedan od strateških ciljeva muzeja integracija posjetitelja s različitim oblicima invaliditeta u muzejske aktivnosti, videozapisi su prilagođeni osobama oštećena sluha. Od ožujka 2020. do veljače 2021. obrađeni su odjeli: Transformacija energije, Obnovljivi izvori energije, Prometna sredstva i Nuklearne tehnologije. Dostupni su na YouTube kanalu, mrežnoj stranici te u stalnom postavu muzeja putem učitavanja QR koda. Tako je svim posjetiteljima, uključujući osobama oštećena sluha, omogućen razgled Muzeja uz besplatni multimedijalni vodič, a ponuđene su i proširene verzije vodstava u trajanju od 15 minuta. Ovo iskustvo, kao i neka prijašnja iskustava prilagodbe stalnog postava osobama s invaliditetom, upućuje na to da je često dovoljna jednostavna intervencija kako bi sadržaj bio prilagođen ranjivim skupinama. Ali čak i u slučajevima kada je potreban kompleksniji zahvat u postav, neupitni cilj muzeja i muzejskih programa trebala bi biti dostupnost sadržaja svima.

Ključne riječi: online programi, muzejski vodič, programi za osobe oštećena sluha, muzejski YouTube kanal

U ožujku 2020. kao jedna od mjera suzbijanja pandemije obustavljen je rad muzeja u cijeloj Hrvatskoj. U novonastaloj situaciji dotadašnja praksa korištenja društvenih mreža u Tehničkom muzeju vrlo je brzo nadopunjena novim sadržajima. Svjesni prezasićenosti javnosti digitalnim sadržajima tijekom *lockdowna*, online programe TMNT-a svjesno smo oblikovali za kraće trajanje. Inicijalno su osmišljena dva programa – serije kratkih filmova u niskobudžetnoj produkciji Muzeja za muzejski Youtube kanal: TMNTATTOOS i #7minutamuzeja. TMNTATTOOS program ponajprije je namijenjen mlađim

posjetiteljima, odnosno pratiteljima društvenih mreža. Ikonički muzejski predmeti predstavljeni su kroz slikovitu priču, dok istovremeno gledatelji stječu vještinu izrade „uradi sam” tetovaže. Drugi program, #7minutamuzeja, serija je vodstava kustosa odjelima TMNT-a sažetih u trajanje od 7 minuta po videozapisu.

Lockdown je uglavnom za sve nastupio nenadano. S *lockdownom* je bio onemogućen normalan način života, uključujući i korištenje muzejskih sadržaja uživo. Iako je TMNT i prije lockdowna imao YouTube kanal, aktivna i svakodnevna prisutnost na društvenim mrežama uglavnom je bila vezana uz muzejski Facebook profil. Spomenuti programi TMNTATTOOS i #7minutamuzeja nisu bili u planu za realizaciju u 2020., no novonastala situacija tražila je brzo djelovanje u smislu komunikacije s korisnicima. Realizacija ovih programa odvijala se vrlo spontano i počivala je na entuzijazmu nekolicine muzejskih djelatnika i njihovih „usputnih znanja i vještina”, tj. ne nužno znanja vezanih uz radno mjesto, poput snimanja, montaže filma i slično. Tako i prilagodba sadržaja programa #7minutamuzeja osobama oštećena sluha nije bila unaprijed planirana, iako je integracija posjetitelja s različitim oblicima invaliditeta u muzejske aktivnosti jedan od strateških ciljeva Muzeja, već je do ideje da se videozapisi simultano prevedu na znakovni jezik došlo tijekom procesa snimanja tih filmova. Iako je nekako opće mnijenje bilo da su najzakinutiji tijekom *lockdowna* mladi ljudi, zbog nemogućnosti druženja s vršnjacima, boravka u školi, kao i odlaska na koncerte, u kino, u muzeje, vrlo brzo se pokazalo da su možda najzakinutije nametnutim „novo-normalnim načinom života” bile osobe treće životne dobi i različite ranjive skupine poput osoba oštećena sluha. Angažman za prijevod videozapisa na znakovni jezik opet je počivao na entuzijazmu osobe koja je to pristala odraditi volonterski jer u toj početnoj fazi *lockdowna*, posljedično i gubitka prihoda muzeja od posjetitelja, nije bilo jednostavno planirati financijske izdatke za neplanirane muzejske programe. Posla se predano prihvatila doktorica znanosti Dubravka Sandev, botaničarka u Botaničkom vrtu PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, a istovremeno i ovlaštena prevoditeljica na znakovni jezik. U periodu od 12 mjeseci od početka *lockdowna* obrađena su četiri muzejska odjela: Transformacija energije, Obnovljivi izvori energije i energetska učinkovitost (voditelj oba vodstva kustos je ovih odjela Branimir Prgommet), Prometna sredstva (voditeljica muzejska savjetnica Neda Staklarević) i konačno Nuklearne tehnologije (voditelj viši kustos Renato Filipin u suradnji s Mrežom mlade generacije Hrvatskog nuklearnog društva). Gdje god je sadržaj to dopuštao, korišten je interaktivni pristup. Primjerice, pokretani su parni strojevi u odjelu Transformacija energije kako bi se pojasnio princip rada ovih strojeva, korištene su arhivske snimke koje ukazuju na mjesto i vrijeme

korištenja muzejskih predmeta u „životu prije muzeja” i slične zanimljivosti vezane uz predstavljene muzejski sadržaj. Za prevoditelja na znakovni jezik ovaj je angažman značio jako puno učenja i truda zbog specifičnosti tema svakog pojedinog odjela. Osim sedam minutnih priloga snimljene su i proširene verzije u trajanju oko 15 minuta. Proširene verzije vodstava snimljene su ciljano za škole pa i stručnjake. Sva su vodstva prevedena na engleski jezik, tj. na videozapise su montirani titlovi na engleskom jeziku. Vodstva su dostupna na YouTube kanalu i web stranici TMNT-a te u stalnom postavu putem učitavanja QR koda, čime je svim posjetiteljima, uključujući osobe oštećena sluha i strane posjetitelje koji se služe engleskim jezikom, ponuđen razgled muzeja uz besplatni multimedijalni vodič. Poveznice na vodstva na YouTube kanalu muzeja prosljeđene su svim registriranim udrugama i školama koje rade s osobama oštećena sluha pa daljnje optimalno korištenje ovih sadržaja od strane korisnika kojima je namijenjen ovisi i o institucijama i udrugama koje primarno s njima rade. #7minutamuzeja primjer je kako krizna situacija i programi potaknuti „privremenim stanjem” mogu prerasti u programe koji imaju trajnu vrijednost za muzej i koji se mogu razvijati i dalje od inicijalne faze.

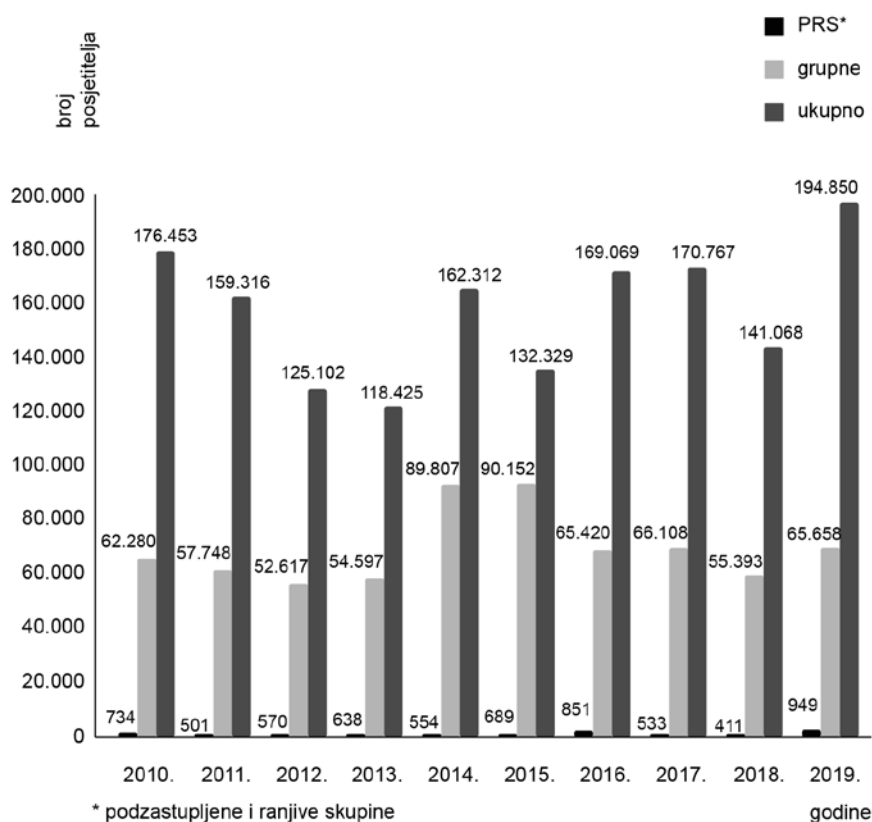
Videozapisi su u potpunosti muzejska produkcija, osim montiranih titlova na engleskom jeziku. Ta činjenica donekle pojašnjava zašto je sam proces rada na ovom programu, kojemu je cilj obraditi svih 12 cjelina stalnog postava muzeja, dugotrajan. Sigurno je da bi angažman neke profesionalne tvrtke koja se bavi muzejskim audio/video vodičima značio određenu uštedu vremena, ali su brojne i prednosti sadržane u činjenici da je ovaj program upravo muzejska produkcija. Osim očite uštede financijskih sredstava, upravo taj dugotrajniji proces često je značio određenu razradu početne ideje. Sa svakim sljedećim vodstvom događao se mali pomak na bolje. Vodstva su primijećena i od strane Ministarstva kulture i medija RH koje je od drugog snimljenog vodstva preuzelo na sebe trošak prijevoda na znakovni jezik u sklopu programa Ruksak pun kulture. Posebno lijepo priznanje, iz kojega se razvila vrijedna suradnja, bila je vijest da su naša vodstva primijećena od strane dviju mladih inženjerki, asistentica na Fakultetu elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu, članica Mreže mlade generacije Hrvatskog nuklearnog društva. Tako je pri snimanju posljednjeg obrađenog odjela razvijena i izvanmuzejska suradnja. Doprinosom vanjskih suradnika, mladih stručnjaka mreže mlade generacije Hrvatskog Nuklearnog društva i Nuklearne elektrane Krško te Fonda za financiranje razgradnje i zbrinjavanja radioaktivnog otpada i istrošenoga nuklearnog goriva, omogućena je temeljita obrada vrlo intrigantne i aktualne teme. Gledatelji mogu saznati više o nuklearnim reakcijama fuziji i fisiji,

načinima na koji se oslobađa nuklearna energija, kako se ona može iskoristiti u proizvodnji električne energije u nuklearnim elektranama, o budućnosti korištenja nuklearne energije, o zbrinjavanju nuklearnog otpada itd. Do kraja 2021. u planu je snimiti još i odjel Vatrogastvo.

Daleko od toga da je ovaj program prvi pomak Tehničkog muzeja k muzeju dostupnom svima. Tehnički muzej već dugi niz godina nudi besplatan ulaz uz vodstvo stalnim postavom za različite podzastupljene i ranjive skupine (jedina obaveza je prethodna najava). Tako su već posjetitelji muzeja polaznici osnovne i srednje škole Vinko Bek, osnovne škole Nad lipom, poliklinike Suvag, Centra za odgoj i obrazovanje Slava Raškaj, udruge Korak, dnevne bolnice Vrapče itd. Ipak, kako je vidljivo iz priložene tablice podataka za grupne posjete u proteklih 10 godina (Tablica 1), stupac koji prezentira podzastupljene i ranjive skupine još uvijek je slabo vidljiv, što upućuje na to da je potrebno dodatnim sadržajima potaknuti grupne posjete različitih podzastupljenih skupina. Situacija je još manje optimistična u slučaju individualnih posjetitelja. Program #7minutamuzeja trebao bi pridonijeti upravo poboljšanju iskustva posjete individualnog posjetitelja, odnosno podzastupljenih skupina posjetitelja s oštećenjem sluha. Također, u planu nadopune i obnove stalnog postava muzeja u 2021./2022. jesu odjeli Transformacija energije i Apisarij (košnice sa živim pčelama) – edukativna cjelina odjela Osnove poljodjelstva. U oba slučaja obnove u planu je prilagodba sadržaja posjetiteljima koji imaju teškoće s vidom. S obzirom da gotovo svi muzejski odjeli zahtijevaju obnovu u nadolazećim godinama, zamislivo je da će kroz deset godina cijeli postav biti prilagođen barem ovoj podzastupljenih skupini posjetitelja. Vrijedne spomena za kraj su dvije muzejske akcije, autora Marija Mirkovića, dugogodišnjeg vodiča edukatora TMNT-a; „Dodir” i „Zvuk”. Obje akcije održane su u sklopu Muzejske edukativne nagradne igre (današnja EMA); akcija Zvuk 2006. te akcija Dodir 2011. godine. U knjižici 11. muzejske edukativne nagradne igre Zvuk... ton...glas, opisujući program Tehničkog muzeja u sklopu akcije, Mirković (2006) navodi da po ulasku u muzej često izložene eksponate gledamo samo kao nepomične predmete, ostatke prošlih vremena. Kada poslušamo zvuk eksponata, na određeni način ih „budimo”, slušajući zvuk „njihov života”. Osim pojedinačnom posjetu učenika osnovnih škola, program je bio namijenjen slijepim i slabovidnim osobama. Uz zvuk predmeta postavljene su uz te predmete i legende na brajici. Jednako tako je, kako navode Sušić i Bogatić (2011), vrijednost akcije Dodir bila u činjenici da su brojni muzeji dodatno usmjerili osmišljene programe prema približavanju muzejskog predmeta osobama s invaliditetom. Tako je u TMNT-u bilo moguće dotaknuti replike iz odjela Trans-

formacije energije, što je opet posebno bitno iskustvo osobama s teškoćama s vidom.

Razrađene metode i iskustva ovih održanih programa dobra su podloga i trebaju poslužiti pri radu na nadopuni i obnovi dijelova stalnog postava Muzeja. Često je jednostavna intervencija dovoljna kako bi sadržaj bio prilagođen podzastupljenim skupinama, primjerice osobama s invaliditetom. No čak i u slučajevima kada je potreban kompleksniji zahvat, neupitni cilj muzeja i muzejskih programa trebala bi biti dostupnost sadržaja svima. Također, važno je napomenuti da oni elementi i alati koji poboljšavaju kvalitetu posjete osobama s invaliditetom jednako tako djeluju i na osobe koje invaliditet nemaju.

Odnos grupnih ulaznica u TMNT

Literatura

Mirković, M. (2006). Zvuk – glas muzeja. *Programska knjižica 11. Muzejske edukativne nagradne igre* (str. 41-42). Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo.

Sušić, Ž. i Bogatić, M. (2011). 16. muzejska edukativna akcija u povodu međunarodnog dana muzeja Dodir. *Informatica Museologica 42, Dražin-Trbuljak L.* (ur.). Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 204-205.

#7minutemuseum - adapting the TMNT programs to the hearing impaired

Abstract: In March 2020, as one of the measures to put an end to the Covid-19 pandemic, all museums in Croatia were temporarily closed to visitors, including the Technical Museum Nikola Tesla.(TMNT). Due to the specifics of the new situation, the previous practice of using TMNT social networks has been supplemented with new content. Initially, two programs were designed for the museum's YouTube channel – a series of short films in the Museum's low-budget production; the TMNTATTOOS program, intended for the youngest visitors, and the #7minutamuseum program, a series of curatorial guides to TMNT departments, summarized to a duration of 7 minutes per video. As one of the strategic goals of the Museum is the integration of visitors with various forms of disability into museum activities; these videos are adapted for the hearing impaired. From March 2020 to February 2021, the following departments were filmed: Transformation of Energy, Renewable Energy Sources, Transportation, and Nuclear Technologies. The videos are available on the YouTube channel, website and in the permanent display of the Museum by uploading a QR code, which allows all visitors, including the hearing impaired, a tour of the Museum with a free multimedia guide. Extended versions of the 15-minute guides were also offered. This experience, as well as some previous experiences of adapting the permanent collection to people with disabilities, indicates that simple intervention is often sufficient to accommodate the content to underrepresented groups. But even in cases where it is a more complex intervention, the goal of museums and museum programs should be to make content accessible to all.

Keywords: online programs, museum guide, programs for the hearing impaired, museum YouTube channel

Jasmina Jurković Petras, viša kustosica Etnološkog odjela
Gradski muzej Virovitica, Trg bana Josipa Jelačića 23, Virovitica
jasmina.jurkovic@muzejvirovitica.hr

Suradnjom do bolje zajednice

Sažetak: Radom je rezimirana dugogodišnja suradnja virovitičkog muzeja s korisnicima Centra za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica. Odabranim primjerima muzejskih radionica prezentiran je edukativni rad i njegov značaj za uključivanje ranjivih skupina u sadržaje muzeja za lokalnu zajednicu. Prikazan je razvojni put edukacije i kustoskog promišljanja o kvaliteti muzejskih sadržaja i značaju praktičnog rada za korisnike različitih sposobnosti i interesa.

Ključne riječi: edukacija, muzej, COOR, Virovitica

Interaktivnim i kontinuiranim pedagoškim programima te predstavljanjem raznovrsnih muzejskih sadržaja prema zajednici u kojoj djelujemo nastojimo promijeniti stereotipnu sliku dijela lokalne javnosti o muzeju kao neaktivnoj instituciji s isključivim programima za odabranu publiku. Slika u zajednici godinama se postupno mijenjala kroz manifestacije, radionice, akcije, predavanja i gostujuće izložbe, čime je muzej postao vidljiviji, dostupniji i otvoreniji većem broju posjetitelja.

Našem nastojanju uvelike je pridonio značajan trogodišnji projekt obnove Dvorca Pejačević, u kojemu je Gradski muzej Virovitica (dalje GMVT) smješten¹. Do završetka projekta i cjelokupne obnove zgrade i unutarnjeg uređenja, virovitički muzealci djelovali su na prvom katu dvorca, sadržajima prema i za publiku uvelike ovisni o godišnjim dobima. Pola metra debeli zidovi zaštićenog spomenika kulture pružali su hladnu oazu u vrućim ljetnim danima, ali i negostoljubivost za posjetitelje i sadržajne muzejske aktivnosti zimi, kao i u ostalim godišnjim dobima. Ovome pridodajemo i neadekvatan pristup bez pomoćnih platformi i dizala koje spomeničke zgrade s početka 19. stoljeća nemaju. Djelovanje u takvim uvjetima iziskivalo je ne samo stručne

¹ Riječ je o integriranom razvojnom projektu „5 do 12 za Dvorac! sufinanciranom sredstvima EU-a od 2017. do 2019.

nego i vrlo kreativne sadržaje kojima bi se muzej nametnuo kao mjesto susreta različitih skupina. Želja je bila GMVT afirmirati u aktualnim društvenim događanjima lokalne sredine i učiniti ga otvorenijim za posjetitelje različitih interesa. Želeći nadomjestiti navedene nedostatke dio sadržaja, dovtljiviji muzealci predstavljali su i izvan visokih zidova dvjestogodišnje zgrade, a sve kako bi bili i fizički vidljiviji sugrađanima i sadržajno pristupačniji. Dobar je primjer višednevna muzejska akcija Park art² s radionicama u perivoju oko dvorca, ali i akcije *crtanja kredom po mostu ispred Dvorca, postavljanje eko muzejske instalacije „Drvo života” na javnu površinu, oblikovanje i postavljanje većih kartonskih jaja po raznim gradskim lokacijama u sklopu uličnih akcija „lova na pisanice”*. (Kučan, 2017).

Pedagoške aktivnosti kao važan dio komunikacije GMVT sa zajednicom kontinuirano se odvijaju od 2004. godine (Jurković et al., 2008). Način rada i prezentiranja muzejskih sadržaja razvijao se od sadržajno jednostavnijih do složenijih radionica, akcija i interdisciplinarnih događanja. Brojne muzejske akcije na nacionalnoj razini bile su snažan poticaj za uključivanje i prezentiranje u početku etnografske (Jurković Petras, 2017), a potom i ostale muzejske građe. U konačnici, kontinuirani pedagoški rad u muzeju prepoznat je kao značajan doprinos rastu i razvoju institucije i uvršten u sistematizaciju radnih mjesta koje je odobrio osnivač čime se po prvi put otvorila mogućnost zapošljavanja stručne osobe na poslovima muzejskog edukatora.

Potaknuti programima na nacionalnoj razini GMVT se uključuje u rad sa podzastupljenim skupinama posjetitelja. Snažniji iskorak napravljen je 2009. godine s akcijom Muzeji za sve pri obilježavanju Međunarodnog dana osoba s invaliditetom. Uz senzibiliziranje lokalne zajednice putem medija ostvarila se dugogodišnja suradnja s udrugama osoba s invaliditetom ponajprije Virovitičko-podravške županije (Jurković Petras, 2013).

Među prvim suradnicima u pedagoškim programima jesu učenici i korisnici Centra za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica (dalje: COOR). U Virovitici započinju s radom kao poseban program Osnovne škole Ivane Brlić Mažuranić, a od školske godine 1993./1994. i kao samostalna škola. Stručnim radom, ali i potrebama grada kao županijskog središta od 2010. godine registrirani su kao Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju s pokrenutim programom poludnevnog boravka za osobe s intelektualnim teškoćama iznad 21.

² Akcija „Park art! autorice Anamarije Kučan i kustosice Likovne zbirke održavala se od 2013. do 2016. Okupila je suvremene mlade umjetnike i edukativne radionice reupotrebe materijala na kojima su sudjelovali i polaznici Centra za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica.

godine života. Kako ističu na svojim mrežnim stranicama, misija COOR-a je: *svojim djelovanjem kroz raznolike odgojno-obrazovne, rehabilitacijske i radne sadržaje podržati i osnažiti osobe s teškoćama svih dobnih skupina u njihovu razvoju. Njihove obitelji, druge stručnjake i širu zajednicu želimo ojačati u zajedničkim naporima da naša sredina bude mjesto uspješna života za svakog pojedinca s teškoćama.*

Prvotni dolasci učenika COOR-a i prilagođena vodstva muzejom i povijesnom zgradom svakako nisu bila dostatna. Kako za muzealce koji su željeli pružiti više vizualnih materijala i kvalitetnije sadržaje, tako i za suradnike iz COOR-a kojima je nedostajao izazov i poticaj za daljnji rast. Uz ovo, fizičke prepreke u dvorcu i negrijani prostori u hladnijim danima često su slabije pokretne i nepokretne učenike sprečavali u dolasku. Početak naše suradnje obilježen je obostranim učenjem, što je podrazumijevalo prihvaćanje načina rada obaju partnera, uvažavanje različitih potreba sudionika, kao i zadavanje dugoročnih ciljeva. Vrlo brzo prepoznato je kako razredna odjeljenja, odgojne skupine i korisnici poludnevnog boravka (punoljetni korisnici) COOR-a imaju različite sposobnosti i interese te je u tom skladu potrebno za svaku grupu zadovoljiti određene zahtjeve, fizičku pristupačnost i dostupnost informacija (Brezinščak, 2009). U ovom dijelu planiranja muzejskih sadržaja osobito je važna bila komunikacija sa stručnim djelatnicima COOR-a³. Zajedničkim promišljanjima i savjetovanjem osmišljavale su se prikladne teme radionica kao i glavni cilj posjeta. Često su teme bile prilagođene godišnjim i životnim običajima, ali i aktualnim izložbama. Razrađeno je također i trajanje posjeta te očekivanja, interesi i mogućnosti određene grupe. Potonje je uvelike definiralo odabir materijala te način izvođenja praktičnog dijela.

Dugoročni cilj bio je stvoriti kontinuiranu međuinstitucionalnu suradnju, stalne suradnike kao i potencijalne partnere u budućim zajedničkim projektima. Muzejski sadržaji kreirani su prvenstveno sa željom približavanja manje poznatih muzejskih predmeta i lokalnih baštinskih elemenata koje čuvamo unutar etnografskih zbirki (Jurković Petras, 2017). Primjer navedenoga jest niz radionica o čipki na batiće iz 2016. godine u sklopu programa *Čipkanje u Muzeju!* rađenih za predškolce, niže razrede osnovnih škola, zatim za učenike COOR-a i za odrasle posjetitelje (Jurković Petras, 2016). Radionice su kroz teorijski dio prilagođen grupama imale cilj promicati čipku i njezinu ručnu

³ Stručne djelatnike COOR-a čine: diplomirani defektolozi, profesori i magistri edukacijske rehabilitacije, magistri logopedije, učitelji. Preuzeto s mrežnih stranica <https://www.coorvirovitica.hr/djelatnici-skole/3/> (19. 10. 2020.).

izradu te upoznati muzejske predmete. Praktični dio radionica bio je raznovrstan. Grupa odraslih imala je edukaciju tehnički zahtjevne izrade čipke na batiće koju je pokazivao iskusni čipkar kroz nekoliko susreta. Dvije manje grupe učenika COOR-a 5. i 6. razreda radili su kredom kopiranje motiva s čipke. Promatranjem originala precrtavali su motive na prethodno iskrojene odjevne predmete (haljine i majice) od smeđeg natron papira. Uz naglašeno zapažanje ritma na izdvojenim muzejskim predmetima kroz igru su vježbali koordinaciju oko-ruka. Poseban doživljaj bila je modna revija kojom je svaki sudionik nagrađen pljeskom za izrađen i predstavljen rad. Grupe nižih razreda osnovnih škola i starije skupine vrtića imali su isti praktični rad. Radionica *Krone od čipke* održana je i za korisnike Dnevnog boravka Gradskog društva Crvenog križa. Ovom prilikom radionicu smo napravili izvan naših prostorija te gostovali kod seniora naše zajednice. Nakon vizualne prezentacije i prikaza muzejskih predmeta izrađivali smo maske i krune od tvorničke čipke.

Kad god smo u mogućnosti, radimo uključive programe koji potiču na socijalnu podršku, integraciju i društvenu toleranciju. Radionice božićnog razdoblja česte su prilike kada se skupinama iz COOR-a pridruže građani i djeca te zajedno ukrašavaju božićno drveće. U sklopu radionice *Baba Luca u Muzeju*⁴ osmišljeni su različiti zadaci kojima se pristupalo prema osobnim interesima i sposobnostima. Tako su posjetitelji sijali pšenicu u glinene posudice, pravili papirnate oči i maske, dubili tikve, učili o sv. Luciji te je crtali. Koncept ponuđenih aktivnosti, od vizualnih i slušnih u prezentaciji na video zidu do taktilnih i motoričkih u radu kiparenja i dubljenja tikvi, omogućio je sudjelovanje na raznim punktovima prema vlastitim mogućnostima.

Značajne radionice uključivanja ranjivih skupina posjetitelja organizirane su prilikom gostujućih etnografskih izložbi⁵. U sklopu izložbe *Dim – priča o duhanu*⁶ uz brojna stručna interaktivna vodstva srednjoškolaca i osnovnoškolaca, posebno prilagođena vodstva i jednostavne igre s predškolicima, napravljene su i radionice crtanja izloženih lula. Na jednoj su prisustvovali učenici odgojno obrazovnih skupina 6 i 8 COOR-a, a druga je bila osmišljena za punoljetne korisnike poludnevnog boravka COOR-a⁷. Uz vježbanje fine

⁴ Radionicu iz 2009. godine osmislila je i vodila etnologinja Jasmina Jurković Petras.

⁵ Za istaknuti su tematske izložbe iz Etnografskog muzeja Zagreb: *Tko nosi, ne prosi* (2012.), *Dječje igračke iz hrvatske baštine* (2015.), *Dim-priča o duhanu* (2016.) koje su omogućile brojne programe za raznovrsne skupine posjetitelja.

⁶ Izložba EMZ, autorice Marije Živković gostovala je u Gradskom muzeju Virovitica od 29. 1. do 4. 4. 2016.

⁷ Radionice *Nacrtaj lulu!* i *Glinene lulice* vodile su kustosice Anamarija Kučan i Jasmina Jurković Petras u suradnji sa radnom terapeutkinjom Marinom Kuzman i defektologinjom Željkom Barić.

motorike i zapažanje kroz rad s glinamolom i grafitnom olovkom polaznike radionica upoznali smo s poviješću, morfologijom i podrijetlom lula, ali i tematskim okosnicama izložbe i zanimljivom etnografskom građom. Njihove dobre reakcije, iskazane emocije i zanimljivi nastali radovi bili su pokazatelj kvalitetne suradnje i dobrog rada.

Istraživanja tradicijske prehrane te želja za jačanjem kompetencija strukovnih zanimanja rezultirali su i osmišljavanjem projekta *Mikeški jestvenik*⁸ u kojem su aktivno sudjelovali i učenici Industrijsko-obrtničke škole smjera pomoćni kuhar i slastičar te smjera pomoćni stolar (Jurković Petras et al., 2017). Uz proučavanje i izradu receptata starosjedioca Virovitice Mikeša, bivši učenici COOR-a, sada srednjoškolci, sudjelovali su u prezentacijama muzejskih predmeta vezanih uz prehranu.

Rad i suradnja, medijska prisutnost i stvarne potrebe te dugo pripremani projekti omogućili su kvalitetnije infrastrukture u zajednici. Krajem 2019. godine otvoreni su novi prostori COOR-a, obnovljeni Dvorac Pejačević i stalni postav GMVT⁹. Konačno, ovime je i za ranjive skupine naše zajednice, učenike i polaznike COOR-a, riješen problem fizičkih prepreka i neadekvatnih uvjeta u matičnoj ustanovi i GMVT. U Dvorcu Pejačević muzejski su suradnici dobili prilagođenu zgradu koja može ugostiti pojedince i grupe s potrebama za rampom i dizalom. Također, prostor namijenjen za edukaciju pruža kvalitetnije mogućnosti u izvedbi programa i sadržaja. Upute kretanja i tlocrt stalnog postava otisnuti su i na brajevu pismu za posjetitelje koji se koriste pismom za slijepe osobe. U ponudi je i audio vodič koji omogućava lakše praćenje stalnog postava. Namijenjen je posjetiteljima raznih interesa s mogućnošću odabira količine sadržaja i kreiranja vlastitog doživljaja postava.

Vidljivost zajedničkog rada kroz medije jedan je od načina kojima smo željeli osvijestiti zajednicu na prisutnost i potrebe ranjivih skupina (ovdje primjerima s učenicima COOR-a). Suradnju su pratile lokalne radio postaje, županijski tjednik Virovitički list, dnevni on line servisi, društvene mreže i mrežne stranice GMVT i COOR-a.

Organiziranjem muzejskih programa i suradnjama s drugim dionicima našeg društva, udrugama i pojedincima pridonijeli smo gradnji socijalnog modela

⁸ Projekt Strukovne škole Virovitica realiziran je u 2017. godini s partnerom Industrijsko-obrtničkom školom Virovitica i suradnicima, Gradskim muzejom Virovitica i Turističkom zajednicom grada Virovitice. Autorice su nastavnice kuharstva Ljubica Mihaljević i Sanja Sever te etnologinja Jasmina Jurković Petras. Rezultat istraživanja, pripreme i predstavljanja otisnut je u knjižici receptata koje su izradili učenici navedenih škola.

⁹ Oba su projekta sufinancirana iz Ministarstva regionalnog razvoja i EU fondova.

u našoj sredini koji karakterizira uključivanje ranjivih skupina u društvo i uklanjanje svih prepreka na tom putu (Leutar et al., 2015). Na primjerima kontinuiranog rada i suradnje s COOR-om želimo pridonijeti kvalitetnijoj i tolerantnijoj zajednici u kojoj će se poštovati i uvažavati različitosti. Tako su u obnovljenom dvorcu i novim prostorijama za muzejsku edukaciju upravo učenici COOR-a s radionicom Božićne šarene kuglice 2019. godine otvorili ciklus edukacijskih programa. S dosadašnjim iskustvima krećemo hrabro u nove izazove suradnjom gradeći bolju zajednicu.

Literatura

Brezinščak, R. (2009). Muzejske aktivnosti kao terapijska pomoć osobama s posebnim potrebama – primjer iz Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja, *Informativa museologica*, broj 40, Muzejski dokumentacijski centar, 118-120.

Jurković, J., Studen. Z. (2008). Etnološke radionice u Gradskome muzeju, u: *Baština – časopis Gradskog muzeja Virovitica*, Virovitica, 31-35.

Jurković Petras, J. (2013). Od sada pa nadalje... U. M. Vouk i Ž. Miklošević (ur.), *Muzeji za sve*, Muzejska udruga istočne Hrvatske.

Jurković Petras, J. (2016). *Čipkanje u Muzeju*. Gradski muzej Virovitica.

Jurković Petras, J. (2017). Etnografski sadržaji i edukativni programi u Muzeju. *Zavičaj, županijski časopis za kulturu*, broj 33, Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 81-83.

Jurković Petras, J., Mihaljević, Lj. (2017). *Mikeški jestvenik – knjižica receptata*, Virovitica, 1-81.

Kučan, A. (2017). Muzejska pedagogija – mala revolucija Muzeja. *Zavičaj, županijski časopis za kulturu*, broj 33, Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 77-80.

Leutar, Z., Hlupić, S., Vladić, J., Čaljkušić, M. (2015). *Metode socijalnog rada s osobama s invaliditetom*. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad. Biblioteka socijalnog rada.

Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica. *O školi*. Preuzeto 20.10.2020. s <https://www.coorvirovitica.hr/o-skoli/931/>

Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica. *Novosti od 30.10.2014*. Preuzeto 21.10.2020. s <https://www.coorvirovitica.hr/nasi-su-ucenici-sudjelovali-u-radionici-iz-rade-drvenih-konjica/501/>

Working together towards a better community

Abstract: The paper summarizes the long-term cooperation of the Virovitica Museum with the users of the Center for Education and Rehabilitation of Virovitica. Selected examples of museum workshops presented the educational work and its importance for the inclusion of vulnerable groups in the contents of the museum for the local community. The development path of education and curatorial reflection on the quality of museum contents and the importance of practical work for users of different abilities and interests have been presented.

Keywords: education, museum, CERV, Virovitica.

Prof. dr. sc. Lelia Kiš-Glavaš
 Odsjek za inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju,
 Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
 Znanstveno-učilišni kampus Borongaj, Borongajska cesta 83f
 lelia.kis.glavas@erf.unizg.hr

Podzastupljene i ranjive skupine: tko su i koje su im (kulturne) potrebe

Sažetak: Rad nastoji definirati ranjive i podzastupljene skupine osoba te spomenuti skupine osoba u nepovoljnom položaju, marginalizirane, deprivirane, vulnerabilne, manjinske, zanemarene, zapostavljene, socijalno ugrožene, stigmatizirane, hendikepirane, diskriminirane osobe. Vezano uz (moguću) diskriminaciju ovih osoba, dat je kratak osvrt na stanje ljudskih prava u Republici Hrvatskoj te mjere koje je moguće poduzeti kako bi se ta prava realizirala. Socijalna dimenzija, kao područje javnih politika, koja shvaća visoko obrazovanje kao javno dobro koje mora biti dostupno svima, relevantno i pravedno i kao takvo ključ za smanjenje socijalnih nejednakosti u našoj je zemlji prepoznata u sustavu visokog obrazovanja. Definirane su podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju i izrađen je „Nacionalni plan za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. – 2021.” s ciljem osiguravanja većeg pristupa kvalitetnom visokom obrazovanju, uspješnog studiranja i završavanja studija. Iskustvo izjednačavanja mogućnosti iz sustava visokog obrazovanja nastojalo se prenijeti u područje dostupnosti usluga u kulturi te diskutirati potrebe i mogućnosti njihove konzumacije, ali i kreiranja, kada je riječ o podzastupljenim i ranjivim skupinama (potencijalnih) korisnika.

Ključne riječi: ranjive skupine, podzastupljene skupine, osobe s invaliditetom, kultura

Podzastupljene i ranjive skupine, stanje njihovih prava i mjere pozitivne diskriminacije

Prema Hrvatskom jezičnom portalu (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) zastupljenost je „udio i postojanje čega u smjesi, okolini, sustavu i sl.”, a zastupati znači „predstavljati, reprezentirati”. Sukladno navedenome, podzastupljenost bi bila niski udio, nedovoljno predstavljanje, nepostojanje reprezentativnosti.

Prema istom izvoru ranjivost je „osobina i stanje onoga tko je ranjiv, pos-

tojanje slabog mjesta”. (Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) Ranjivost pojedinih skupina ovisi o kontekstu u kojem je sagledavamo.

Tako, primjerice, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj od 2014. do 2020. godine detektira najranjivije skupine stanovništva i kriterije njihove ranjivosti na sljedeći način (<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva.pdf>):

- Ranjivost (isključenost) s obzirom na ekonomski status (siromašni, nezaposleni, posebice dugotrajno nezaposleni, beskućnici, povratnici i raseljene osobe, migranti, posebice azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom, osobe koje žive na otocima i u ruralnim predjelima)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na obiteljsku strukturu (samačka kućanstva, jednoroditeljske obitelji, djeca bez roditeljske skrbi, obitelji s više od dvoje djece)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na identifikaciju (nacionalne/etničke/rasne/vjerske manjine, spolne i rodne manjine)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na dob (djeca, mladi i starije osobe i umirovljenici)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na počinjenje zločina (zatvorenici/e i bivši zatvorenici, djeca i mlađe punoljetne osobe s poremećajima u ponašanju, žrtve zločina, posebice žrtve trgovanja ljudima i žrtve obiteljskog nasilja)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na obrazovanje (osobe s nižim stupnjevima obrazovanja, mladi koji su prerano prekinuli obrazovanje)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na zdravstveno stanje (psihički oboljele osobe, osobe zaražene HIV-om/AIDS-om i hepatitisom C, osobe s problemom ovisnosti o alkoholu, kocki i opojnim drogama, osobe oboljele od genetskih i kroničnih bolesti)
- Ranjivost (isključenost) s obzirom na invaliditet (osobe s tjelesnim i senzoričkim invaliditetom, osobe s mentalnim/intelektualnim teškoćama).

Kuća ljudskih prava Zagreb (<https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2019/03/Ljudska-prava-u-Hrvatskoj-2018.pdf>), organizacija za ljudska prava osnovana 2008. godine kao mreža organizacija civilnog društva s ciljem zaštite i promicanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, u svojem izvješću o stanju ljudskih prava u 2018. godini detektirala je sljedeće ranjive skupine:

- Žene
- Djeca

- Osobe s invaliditetom
- LGBTIQ+ osobe
- Beskućnici
- Izbjeglice i
- Pripadnici nacionalnih manjina.

Na web stranici Kontekst.io (<https://www.kontekst.io/hrvatski/ranjiv>), gdje se upućuje na sličnost riječi ili fraza temeljem toga koliko se puta riječ ili fraza pojavljuje u sličnom kontekstu, ovoga puta s riječju „ranjiv“, najveća su preklapanja, u čak 69% slučajeva, nađena s riječima krhak, nestabilan i nesiguran, a u 67% slučajeva s riječju bespomoćan.

No ovdje je odmah važno napomenuti da tu nije riječ o karakteristikama ranjivih osoba, nego o njihovom položaju u društvu. Dakle, to su osobe čiji je položaj u društvu ili nekim njegovim segmentima krhak, nesiguran i nestabilan, a bez pomoći odnosno intervencija države i bespomoćan.

Uz ove, učestalo se spominju i pojmovi skupine osoba u nepovoljnom položaju, marginalizirane, deprivirane, vulnerabilne, manjinske, zanemarene, zaposlavljene, socijalno ugrožene, stigmatizirane, hendikepirane, diskriminirane osobe. Posebice u odnosu na potonji pojam, često se uz ove osobe spominje nužnost poštivanja njihovih ljudskih prava.

Ljudska prava čine međunarodno prihvaćen moralni kodeks kojim je suštinska humanost svake individue priznata i zaštićena. Ljudska su prava temeljna, univerzalna i nedjeljiva načela kojima svako ljudsko biće može polagati pravo na pravdu i jednakost. Kako je, primjerice, invaliditet prepreka s kojom se suočavaju osobe s invaliditetom u postizanju jednakosti i pravde, i stoga što su osobe s invaliditetom ljudska bića, očito je da je invaliditet predmet ljudskih prava (Albert, Hurst, 2004).

Već spomenuto izvješće o stanju ljudskih prava u 2018. godini Kuće ljudskih prava Zagreb (<https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2019/03/Ljudska-prava-u-Hrvatskoj-2018.pdf>) daje opširan i jasan pregled stanja ljudskih prava prema različitim ljudskim pravima (pravo na participaciju, vjerska prava i slobode, medijske slobode, sigurnost, pravosuđe, tranzicijska pravda, adekvatan životni standard i okoliš, obrazovanje i zdravstvo) i već spomenutim ranjivim skupinama.

Kako bi se podzastupljenim i ranjivim skupinama osoba omogućila konzumacija njihovih ljudskih prava, izjednačile mogućnosti i pružile jednake prilike države poduzimaju različite mjere. Najčešće su to mjere pozitivne

diskriminacije, barem u Hrvatskoj i u našem širem okruženju.

Mjere pozitivne diskriminacije instrumenti su državnih intervencija kojima se pokušava izjednačiti pristup pravima podzastupljenim i ranjivim skupinama u odnosu na opću populaciju. Prednost takvih mjera jest (pokušaj) izjednačavanja mogućnosti, a nedostatak je u tome što je i u ovom slučaju riječ o diskriminaciji (Kiš-Glavaš, Majsec Sobota, Sućec, Zećirević, 2010). Mjere pozitivne diskriminacije dijele se na dvije skupine mjera: mjere povlaštenoga načina postupanja i kompenzacijske mjere.

Mjere povlaštenoga načina postupanja stavljaju ranjive i podzastupljene skupine osoba u povlašten položaj u odnosu na druge, primjerice uvođenjem kvotnog sustava zapošljavanja ili sudjelovanja u političkom ili kulturnom životu, izravnim upisom u škole i na fakultete, dodjeljivanjem stipendija prema kriteriju podzastupljenosti, besplatnom konzumacijom sportskih i kulturnih sadržaja... U konačnici, ovakav način pristupa podzastupljenim i ranjivim osobama generalno najčešće postaje kontraproduktivan jer smanjuje njihovu motivaciju i povećava prisutnost negativnih stavova društvene zajednice zbog nepravdnosti u pristupu te povećava nepovjerenje u sposobnosti ovih osoba, odgađa rješavanje problema odnosno svodi se samo na „krpanje rupa“, a ne na trajno rješavanje problema koji godinama može eskalirati, a i iznimno je skupo (Kiš-Glavaš, 2016).

Mnogo je kvalitetniji pristup poduzimanje kompenzacijskih mjera. Kompenzacijskim mjerama nastoji se nadoknaditi nepovoljniji položaj podzastupljenih i ranjivih skupina osoba (Kiš-Glavaš, 2012.) putem, primjerice, organiziranja besplatnih dodatnih edukacija i radionica osnaživanja, primjenom univerzalnog dizajna, osiguravanjem inkluzivnog obrazovanja i poticanjem razvoja inkluzivnog društva, omogućavanjem dostupnosti informacija, prilagođenog prostora i opreme, prilagođenih nastavnih materijala, osobnih i obrazovnih asistenata, dostupnošću asistivne tehnologije...

Socijalna dimenzija visokog obrazovanja: primjer dobre prakse

U rujnu 2015. godine pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja osnovana je Nacionalna skupina za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, čiji je zadatak bio, temeljem relevantnih podataka, izraditi Nacionalni plan za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 2019. do 2021. godine (<https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/visoko-obrazovanje/razvoj-visokog-obrazovanja/nacionalni-plan-za-unaprjedjenje-socijalne-dimenzije-visokog-obrazovanja/1977>)

s ciljem osiguravanja većeg pristupa podzastupljenim i ranjivim skupinama kvalitetnom visokom obrazovanju, uspješnog studiranja i završavanja studija, a koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila 7. siječnja 2019. godine.

Izradi Nacionalnog plana prethodila je izrada dvaju dokumenata koji čine prilog Nacionalnom planu: Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj (http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/Podzastupljene_ranjive_skupine.pdf) te Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj (Kiš-Glavaš, Nacionalna skupina za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, 2016).

Prvi dokument na osnovi empirijskih podataka i uvida popisuje podzastupljene i/ili ranjive skupine u visokom obrazovanju u Hrvatskoj te u kratkim crtama razlaže čimbenike koji pridonose njihovoj podzastupljenosti i/ili ranjivosti. Podzastupljenost u visokom obrazovanju definirana je u dokumentu kao niži udio određene skupine studenata koji se nalaze u sustavu visokog obrazovanja u odnosu na populacijske podatke, odnosno u odnosu na situaciju u drugim europskim zemljama.

Identificirane su sljedeće podzastupljene skupine:

- studenti/ce čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja
- studentice u tehničkom području i studenti u humanističkom području
- stariji studenti/ce
- studenti/ce s djecom i
- studenti/ce pripadnici romske manjine.

U ranjive skupine studenata ubrajaju se one koje imaju veći rizik izloženosti teškoćama u obliku akademske ili društvene integracije te koji imaju manje mogućnosti za neke aspekte studiranja poput međunarodne mobilnosti.

Identificirane su sljedeće ranjive skupine:

- stariji studenti/ce
- studenti/ce s invaliditetom
- studenti/ce s djecom
- studenti/ce pripadnici romske manjine
- studenti/ce iz obitelji nižeg ekonomskog statusa
- iz strukovnih srednjih škola
- koji rade uz studij u znatnom opterećenju
- koji putuju na studij
- pripadnici/ce LGBT orijentacije

- studenti/ce iz alternativne skrbi
- studenti/ce beskućnici
- studenti/ce iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka te
- izbjeglice i tražitelji azila.

Drugi je dokument, Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj (Kiš-Glavaš, Nacionalna skupina za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, 2016), izrađen temeljem uvida u propise koji reguliraju ovo područje kao i u rezultate znanstvenih istraživanja vezanih uz različite aspekte akademskog života studenata s invaliditetom provedenih u našoj zemlji. Dodatni su podaci prikupljeni anketnim upitnikom koji je tadašnje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Uprava za visoko obrazovanje, uputilo svim visokim učilištima u Republici Hrvatskoj, a vezano uz moguće prilagodbe i prava u akademskom okruženju i službe podrške studentima s invaliditetom. Nacrt dokumenta potom je poslan na raspravu svim stručnim službama podrške studentima s invaliditetom na onim visokim učilištima gdje postoje.

Nacionalni plan za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 2019. do 2021. godine sadrži šest ciljeva, svaki s definiranim podciljevima, aktivnostima, odgovornim institucijama i organizacijama te indikatorima provedbe:

- Ostvariti sustavno prikupljanje i obadu podataka koji su relevantni za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja te ih rabiti u tu svrhu
- Unaprijediti pristup visokom obrazovanju podzastupljenim i ranjivim skupinama i ukloniti prepreke pri ulasku
- Omogućiti jednake prilike svim studentima tijekom studiranja
- Podići stopu završavanja studija i zapošljavanja podzastupljenih i ranjivih skupina nakon završetka studija
- Unaprijediti sustav financijske pomoći pripadnicima podzastupljenih i ranjivih skupina i
- Uključiti standarde vezane uz unapređivanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u sustav osiguravanja kvalitete.

Riječ je o doista pozitivnom primjeru nastojanja da se i podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata osigura puni pristup kvalitetnom visokom obrazovanju. Od institucija visokog obrazovanja ali i resornih institucija na razini države i lokalne zajednice, poslodavaca kao i stručnih organizacija i udruga te ostalih zainteresiranih dionika visokog obrazovanja očekuje se da zajednički, i proaktivnim djelovanjem prionu uklanjanju prepreka takvom inkluzivnom pristupu.

Kulturne potrebe podzastupljenih i ranjivih skupina i dostupnost usluga u kulturi

Govoreći o kulturnim potrebama, autori Dragičević Šešić i Stojković (2007) spominju sljedeće vrste kulturnih potreba:

- Potreba za jezičnim izražavanjem i komunikacijom
- Potreba za spoznajom
- Potreba za estetskim doživljajem
- Stvaralačke potrebe.

S druge pak strane, u svojoj knjizi pod naslovom „Organizacija i kultura” autor Antolović (2010) navodi sljedeće organizacije institucionalne kulture: arhive, knjižnice, muzeje i galerije, restauratorske ustanove, kazališta, glazbene institucije poput profesionalnih orkestara, ansambala i zborova te polivalentne ustanove i djelatnosti kulture poput pučkih otvorenih učilišta, domova i centara za kulturu. Spominje također i organizacije izvaninstitucionalne kulture poput glazbenih i glazbeno-scenskih projekata (koncerti, festivali), audiovizualnih projekata (filmovi, televizijski programi), umjetničkih organizacija i organizacija samostalnih umjetnika, strukovnih udruga i amaterskih udruga u kulturi, ali i organizacije virtualne kulture odnosno online organizacije predstavljene putem web stranica i web portala.

Riječ je doista o raznovrsnim organizacijama i događanjima, a već je ranije utvrđeno i da je, govoreći o podzastupljenim i ranjivim skupinama, riječ o vrlo heterogenoj populaciji pa je jasna nužnost poduzimanja raznovrsnih aktivnosti kako bi se svima povećala dostupnost usluga u kulturi, odnosno njihova konzumacija (zadovoljenje potreba za spoznajom i estetskim doživljajem), ali i kreiranje (zadovoljenje potreba za jezičnim izražavanjem i komunikacijom te stvaralačkih potreba).

O tome je moguće mnogo naučiti iz sustava visokog obrazovanja i aktivnosti koje su tamo poduzete s ciljem unapređenja socijale dimenzije, prije svega da bi bilo korisno prikupiti sve relevantne podatke, definirati podzastupljene i ranjive skupine u kulturi, provesti analizu propisa te provesti istraživanje o potrebama i preprekama kvalitetnom i punom zadovoljenju kulturnih potreba podzastupljenih i ranjivih skupina. Ovo može biti dobar temelj za postavljanje (nacionalnih) ciljeva kojima bi zadovoljenje tih potreba bilo moguće postići.

A kada govorimo o jednoj od zasigurno ranjivih skupina u kulturi, osobama s invaliditetom, potrebno je i moguće poduzeti mjere kojima im se može približiti dostupnost kulturnih sadržaja, i kao njihovih korisnika i kao kreatora.

Neke od njih mogu biti:

- Subvencionirati aktivnosti osoba s invaliditetom u kulturi i analizirati korisnost utrošenih sredstava
 - Informirati i educirati radnike u kulturi o mogućnostima i potrebama osoba s invaliditetom u konzumiranju i kreiranju kulturnih sadržaja
 - U svakoj kulturnoj instituciji imenovati osobu zaduženu za realizaciju inkluzivnih (prilagođenih) sadržaja i infrastrukture
 - Objavljivati prilagođene informacije o kulturnim događanjima, uključujući e-sadržaje
 - Unaprijediti prostornu pristupačnost institucija u kulturi
 - Omogućiti prisutnost osobnog asistenta, prevoditelja znakovnog jezika, psa vodiča ili terapijskog psa, prema potrebi
 - Redovito evaluirati uspješnost realiziranih prilagodbi
 - Ustrajati na primjeni kompenzacijskih mjera, a tek u iznimnim slučajevima, i to samo privremeno, posegnuti i za mjerama stavljanja osoba s invaliditetom u povoljniji položaj (besplatni sadržaji, sudjelovanje u aktivnostima bez obzira na sposobnosti...)
 - Pri realizaciji kompenzacijskih mjera treba voditi računa o tome da one vode k većoj samostalnosti osoba s invaliditetom, a ne k njihovoj većoj ovisnosti.
- Ovim, ali i drugim mjerama koje će najbolje zajednički detektirati same podzastupljene i ranjive osobe (osobe s invaliditetom) i radnici u kulturi, društveni položaj ovih osoba sve će manje biti „krhak, nesiguran i nestabilan”, a sve više, upravo suprotno, snažan, siguran i stabilan.

Zaključak

Iz perspektive ljudskih prava osobe s invaliditetom, pa tako i druge ranjive ali i podzastupljene skupine trebaju biti subjekti, a ne objekti i na njih se ne treba gledati kao na problem, nego kao na nositelje prava (Quinn, Degener, 2002; prema Rioux, Carbert, 2006). Tako bi im se trebalo pristupati i u kulturi. Jedan od osnovnih preduvjeta ovakvom pristupu svakako je izbjegavanje diskriminacije.

Također, veoma je važno osigurati da svi postupci i mjere namijenjeni ovim osobama u svojem kreiranju uključe i njih same i da tako zajednički gradimo status i mogućnosti za njihovo samoodređenje na lokalnoj i nacionalnoj razini (Albert, Hurst, 2004).

Kako su osobe s invaliditetom, odnosno druge ranjive i podzastupljene skupine „jedni od nas”, to bi trebalo značiti da smo spremni poduzeti sve mjere po-

trebne za njihovu punu participaciju u životu zajednice. Ako pak nismo spremni poduzeti te mjere, tada tvrdnja da ih nastojimo učiniti dijelom zajednice nema smisla: tada samo baratamo praznim frazama (Maudinet, 2003).

Ljudska su prava univerzalna načela, no zanošenje tim načelima ne znači i njihovu implementaciju. Dobro upravljanje (vlast), učinkovite institucije, adekvatni materijalni uvjet i međunarodna potpora jest ono što čini razliku između plemenitih namjera i učinkovite realizacije. (Commonwealth Government of Australia, 2004.: prema Parker, 2006.) Krenimo!

Literatura

Albert, B., Hurst, R., 2004. Disability and human rights approach to development, www.disabilitykar.net

Antolović, J., 2010. Organizacija i kultura. Zagreb: Hadrian d.o.o.

Dragičević Šešić, M., Stojković, B., 2007. Kultura. Menadžment. Animacija. Marketing. Beograd: Clio.

Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, posjećeno 22. 7. 2020.

Kiš-Glavaš, L., 2012. Studenti s invaliditetom u sustavu visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, U: Kiš-Glavaš, L. (ur.): Opće smjernice, priručnik za nastavno, administrativno i stručno osoblje sveučilišta, Sveučilište u Zagrebu, str. 35–69.

Kiš-Glavaš, L., Nacionalna skupina za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, 2016.: Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj, https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/smjernice_za_unapređenje_sustava_potpore_studentima_s_invaliditetom_u_visokom_obrazovanju_u_rh.pdf, <https://mzo.hr/hr/vlada-rh-usvojila-nacionalni-plan-za-unaprjeđenje-socijalne-dimenzije-visokog-obrazovanja-uRH>, posjećeno 22. 7. 2020.

Kiš-Glavaš, L., Majsec Sobota, V., Sućec, J., Zećirević, M., 2010. Profesionalna rehabilitacija osoba s invaliditetom – vrata za ponovni ulazak u svijet rada u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova 6. međunarodnog stručnog skupa: Profesionalna rehabilitacija osoba s invaliditetom – vrata za ponovni ulazak u svijet rada, Zadar, 27. i 28. svibnja, 119–130.

Kontekst.io, <https://www.kontekst.io/hrvatski/ranjiv>, posjećeno 22. 7. 2020.

Kuća ljudskih prava Zagreb, <https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2019/03/Ljudska-prava-u-Hrvatskoj-2018.pdf>, posjećeno 22. 7. 2020.

10. Maudinet, M., 2003.: Access to social rights for people with disabilities in Europe, Integration of people with disabilities, Council of Europe Publishing.

Nacionalni plan za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 2019. do 2021. godine, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/visoko-obrazovanje/razvoj-visokog-obrazovanja/nacionalni-plan-za-unaprjeđenje-socijalne-dimenzije-visokog-obrazovanja/1977>, posjećeno 22. 7. 2020.

Parker, S., 2006.: International Justice. The United Nations, Human Rights and Disability, Journal of Comparative Social Welfare, 22, 1, 63–78.

Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj, http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/Podzastupljene_ranjive_skupine.pdf, posjećeno 23. 7. 2020.

Rioux, M., Carbert, A., 2006.: Human rights and disability: The international context, Journal on developmental disability, 10, 2, 1–13.

Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj od 2014. do 2020. godine, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva.pdf>, posjećeno 22. 7. 2020.

Underrepresented and vulnerable groups: who they are and what their (cultural) needs are

Abstract: The paper tries to define vulnerable and underrepresented groups of people and mention disadvantaged group of people, marginalized, deprived, vulnerable, minority, neglected, socially vulnerable, stigmatized, handicapped, discriminated persons. Regarding the (possible) discrimination of these persons, it briefly looks at the human rights situation in the Republic of Croatia and the measures that can be taken to realize these rights. The social dimension, as an area of public policy, which understands higher education as a public good that must be available to all, relevant, and fair and as such the key to reducing social inequalities in our country is recognized in the higher education system. Underrepresented and vulnerable groups in higher education have been defined and a “National Plan for Improving the Social Dimension of Higher Education in the Republic of Croatia 2019–2021” has been developed with the aim of ensuring greater access to quality higher education, successful study, and graduation. The experience of equalizing opportunities from the higher education system will try to be transferred to the area of availability of services in culture and discuss the needs and possibilities of their consumption, but also creation when it comes to underrepresented and vulnerable groups of (potential) users.

Keywords: vulnerable groups, underrepresented groups, people with disabilities, culture

Dr. sc. Valerija Križanić, docentica
Filozofski fakultet Osijek, Ul. Lorenza Jägera 9
vkrizanic@ffos.hr

Mr. sc. Željka Sušić, muzejska savjetnica
Tiflološki muzej, Šenoina 34, Zagreb
zsusic@tifloloskimuzej.hr

Dr. sc. Žarka Vujić, redovna profesorica
Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
zvujic@ffzg.hr

„Inventura sentimentata” u odnosu na tešku baštinu

Sažetak: U tekstu je prije svega dan uvod u istraživanja te literaturu s područja koje je uvjetno nazvano baština i emocije. Jednako tako upozoreno je na nekoliko priloga domaćih autora, a među kojima ističemo onaj o razvijanju emocionalne inteligencije u muzejima I. Maroevića iz 2002. Nakon toga prikazani su ciljevi, hipoteze, upotrijebljena metoda, uzorak i interpretacija rezultata u okviru preliminarnе studije propitivanja afektivnog odnosa pojedinca prema potencijalnom predmetu iz spektra „teške baštine”. Sažeto, u pogledu emocija sudionici su pretežno navodili negativne popratne sentimente, u znatno većoj mjeri nego pozitivne ili miješane. Među osobnim asocijacijama sudionika na „tešku baštinu” zastupljena je i tema „odnosa prema drukčijima”. Ona je najistaknutija među onim asocijacijama uz koje sudionici osjećaju različite negativne sentimente. Kako je anketa uključivala i podatak o nespremnosti na uključivanje u temu „teške baštine”, dobiven je uvid u čitav niz razloga koji mogu pomoći kod razvijanja metodologije idućeg istraživanja. Naime, kontekst hrvatskih muzeja kao mjesta doživljavanja i učenja pomoću predmeta još je uvijek gotovo neistražen, i to treba mijenjati.

Gljučne riječi: teška baština, afekt, emocija, sentiment

Uvodno razmatranje

Uopćeno, vjerojatno bi se moglo reći kako se različite funkcije muzejskog djelovanja realiziraju kroz interakciju s različitim psihološkim mehanizmima čovjeka te se odražavaju na njegov odnos prema sebi, drugome, zajednici, povijesnoj, kulturnoj, društvenoj baštini itd. Ovaj rad stavlja fokus na moguće djelovanje kroz afektivne doživljaje, koji se u muzejskom kontekstu redovito nastoje angažirati na raznovrsne načine, npr. nastojeći pobuditi in-

teres, nadahnuće, divljenje, ponos, zahvalnost, empatiju i dr. U literaturi su dostupni detaljniji opisi i sistematizacije afektivnih fenomena (npr. Russell i Feldman Barrett, 1999), no među njima za temu ovoga rada najrelevantniji su konstrukti emocije i sentiment. Pojam emocije odnosi se na kratkotrajnu afektivnu reakciju koja se aktivira u situacijama od nekakve osobne važnosti za pojedinu osobu (Reeve, 2010) i usmjerena je prema nekom objektu (Kardum, 2002). Sentiment pak podrazumijeva trajniji emocionalni odnos prema određenom objektu (Desmet, 2002). Emocije su složeni fenomeni koji imaju više komponenata, među kojima ćemo ovdje naglasiti njihov funkcionalni aspekt – različite emocije potpomažu suočavanje s različitim tipom situacija, snažno motivirajući osobu na određena prototipna ponašanja (npr. interes motivira približavanje, strah različite oblike bijega ili izbjegavanja, ljutnja različite oblike protestiranja itd.). Odijelimo li ih prema njihovoj subjektivnoj komponenti na emocije različite hedonističke kvalitete, moglo bi se okvirno sažeti kako ugodne emocije motiviraju na uključivanje u (percipiranu poželjnu) situaciju, dok neugodne motiviraju na promjenu nekog (percipiranog nezadovoljavajućeg) stanja. Ekspresivna komponenta emocija olakšava pak neke bitne socijalne funkcije emocionalnih mehanizama – od komuniciranja osjećaja drugima, usmjeravanja socijalne interakcije, do stvaranja, održavanja, ali i razrješavanja socijalnih odnosa (Manstead, 1991; Keltner i Haidt, 1999).

Analizirajući literaturu s tematskog područja koje smo uvjetno nazvali baština i emocije¹, dalo se zaključiti kako je pojačani interes nastupio početkom 21. stoljeća te kako je došao iz nekoliko smjerova. Smith i Cambell identificirali su smjerove vrlo precizno u odnosu na anglofono područje baštinskih i muzejskih studija i tema (2016). Pri tomu nisu obuhvatili niz empirijskih istraživanja emocija u posjetitelja i o razvijanju sadržaja muzeja. Oba područja zajedno čine jedan veliki istraživački oblak koji se više ne može cjelovito mapirati, a čini se da mu se ne mogu ni odrediti počeci. Iz naše perspektive značajnu ulogu imalo je i djelovanje zadnjeg ekonomskog razdoblja u kojem živimo, a koji su Pine i Gilmore 1999. nazvali ekonomijom doživljaja. Ona se temelji na ostvarivanju zarade prodajom proizvoda koja koristi različite tehnike predstavljanja i izazivanja doživljaja, odnosno emocija u potrošača (Pine i Gilmore, 2013). U svjetlu toga valja vidjeti i rano pozicioniranje istraživanja emocija u dizajniranju proizvoda (Desmet, 2002) ili turističkim posjetima baštinskim mjestima i muzejima (Poria, Butler i Airey, 2003). Stoga ne treba

¹ Takvi uvidi uvijek su ograničeni različitim čimbenicima – vremenom istraživanja, jezikom pisanja dominantnih tekstova, njihovom dostupnošću itd.

čuditi da se naglašavanje doživljaja i emocija posjetitelja u muzejima – *Ono što traže svi turisti, a kulturni posebno, jest autentično iskustvo koje ima emocionalni naboj* – pojavilo u priručniku *Turistički posjeti muzeju: upravljanje posjetiteljima* (Klarić, Laszlo i Nevidal, 2011) te da je 2016. napisano kako je ideja da su muzeji institucije u doživljajnom poslu dobro utvrđena (Bedigan, 2016)².

Drugi smjer interesa, a koji L. Smith nije jasno naznačila, temeljio se na istraživanju uloge emocija u procesu učenja i pamćenja. Unutar njega naglašavamo kako je početkom 1990-ih godina stvoren pojam emocionalne inteligencije koji je obuhvatio skup emocionalnih osobina važnih za uspješno djelovanje pojedinca u društvu poput empatije, izražavanja i razumijevanja vlastitih osjećaja, samosvladavanja, neovisnosti, prilagodljivosti, omiljenosti, sposobnosti rješavanja problema u suradnji s drugima, upornosti, ljubaznosti, prijateljskog ponašanja i poštovanja (Shapiro, 1998). Javni značaj ovom fenomenu dao je znanstveno-popularan pristup D. Golemana. Čini se kako je upravo njegova knjiga (Goleman, 1997) utjecala na doajena muzeologije u Hrvatskoj Ivu Maroevića jer je postavke iz nje koristio u predavanju *Razvija li se emocionalna inteligencija i u muzeju?* u Zadru 2002. Sažeto, Maroević je bio uvjeren kako su *emocije korektiv, dopuna ili drugovrsni sadržaj, komplementaran doseg znanja što ga stječemo u muzeju, na izložbi* (Maroević, 2002), no da postoji velik prostor u komunikacijskom djelovanju muzeja u zajednici, posebno onoj koja je proživjela traumu (rata i sl.) u smislu poticanja razvijanja ranije istaknutih ponašanja u okviru emocionalne inteligencije. Time kao da je nagovijestio vrijeme velikog interesa za istraživanje emocija u području baštinskog djelovanja, a koje će uslijediti krajem prvog desetljeća ovoga stoljeća.

Smith za taj trenutak 2009. koristi metaforu slona u sobi (kojeg svi vide, a ne raspravljaju o njemu) i precizno ga vezuje uz (ne)prepoznavanje emocija kao konstitutivnog elementa konstruiranja baštine (Smith i Waterton, 2009). U idućim godinama potpuno se posvećuje ovoj temi, uz ostalo provodeći veliko istraživanje (više od 4500 intervju) emocija posjetitelja baštinskih mjesta u odnosu na temu abolicije i ropstva u V. Britaniji, SAD-u i Australiji, a koje je donijelo čitav niz opažanja o rasponu različitih emotivnih odgovora kao i rasponu njihova intenziteta, uspostavu pojma registra emotivnog angažiranja i druge teze (Smith i Cambell, 2016). Za našu stručnu javnost zanimljivo je da se u njezinoj zadnjoj uredničkoj knjizi pod naslovom *Emotion, Affective Practices, and the Past in the Present* (2018) pojavljuje i prilog Ž. Miklošević i

² Autorica se tu zapravo pozvala na prilog J. Gadsbyja iz 2011.

D. Babića vezan uz istraživanje emocija posjetitelja u Muzeju prekinutih veza, a čiji su rezultati potvrdili tezu kako faktografski i znanstveno utemeljeni podatci glede iskustva posjetitelja nisu toliko važni kao njihovo emotivno angažiranje u odnosu na ponuđene sadržaje³.

No ovo istraživanje koje prikazujemo potaknuto je **sudjelovanjem muzejskih profesionalaca Tiflološkog muzeja u dvogodišnjem projektu Facilitated Interaction on Heritage and Wellbeing (FloHaW)**, a čiji je nositelj bila Akademija Reinwardt. Cilj projekta bilo je propitivanje i razvijanje novih oblika učenja, ali i pogleda na proces konstruiranja baštine (Calmez, 2017), čiji je plod metoda emocionalnog umrežavanja u kojoj se promatra razvijanje odnosa među ljudima te odnosa među ljudima i predmetima i baštinskim fenomenima koji služe kao medijatori ne samo znanja i značenja nego i kao poticatelji različitih emocija (Dibbits, Rana, Willemsen 2017)⁴. Na temelju tih saznanja oblikovan je program **Muzejski predmeti kao sredstva emotivnog povezivanja, koji se pod vodstvom Tiflološkog muzeja trebao provesti 2020. godine u suradnji s nekoliko obrazovnih i muzejskih institucija**. Širi je cilj bio polazno istražiti afektivni kontekst baštine. Na jednoj razini ispitati odnose koje posjetitelji mogu uspostaviti s predmetima baštine, a na drugoj razini proširiti fokus istraživanja na nove moguće putove međusobnog upoznavanja posjetitelja, na moguće implikacije novih emocionalnih uvida na promjene stavova i ponašanja ljudi prema razumijevanju i prihvatanju drugih i drukčijih te na uspostavljanje novih veza među članovima društva. Pri tome je kao kontekst potencijalno plodonosne razmjene afektivnih doživljaja odabrana tematika tzv. „teške baštine”. No društvene okolnosti uzrokovane pandemijom virusa SARS-CoV-2 dovele su do sužavanja njegove realizacije i tako je nastalo preliminarno istraživanje koje smo nazvali *Inventura sentimenta* u odnosu na tešku baštinu. Ono je vođeno, za početak, spoznajama o tome kako su pitanja afektivnih reakcija poput emocija ili pak sentimentata složena jer proizlaze iz individualnog značenja određene situacije ili objekta za pojedinu osobu. Osobna značenja i interpretacije naizgled iste situacije ili objekta mogu biti iznimno različita za različite ljude jer proizlaze iz različitih osobnih referentnih okvira – drukčijih mišljenja i stavova, osobne povijesti iskustava, vrijednosti, ciljeva, težnji, životne pozicije osobe itd. Iz

³ Prilog nosi naslov *Constructing Heritage through Subjectivity*.

⁴ S obzirom na to da je krajnji cilj nizozemskih istraživača razvijanje aplikacije za provođenje emocionalnog povezivanja, podsjećamo na ovom mjestu i na zanimljivo preliminarno istraživanje uporabe tzv. *Human-Computer Interaction (HCI)* sustava za bilježenje emocionalnih odgovora u susretu s muzejskim predmetima autora Alelisa, Bobrowitza i Anga iz 2013.

navedenih razloga, smislenom se polaznicom činilo istražiti prvo kakve sve mogu biti reakcije različitih članova društva na tematiku teške baštine općenito te preliminarno analizirati ima li ovaj kontekst potencijala za komunikaciju o temama odnosa prema drugima i drukčijima. Daju li te reakcije naznake da bi promicanje ovakvih tema u muzejskom djelovanju te poticanje ovakvih oblika emotivne razmjene i povezivanja mogli predstavljati dodatne kanale promicanja „kulture različitosti“?

O ciljevima i metodologiji ovog istraživanja

Glavni cilj moguće je izraziti kao propitivanje afektivnog odnosa pojedinca prema bilo kojem predmetu koji bi, iz svojeg kuta sagledavanja društva u kojem živi, izdvojio i osobno svrstao pod neki oblik „teške baštine“.

U okviru njega oblikovani su sljedeći **istraživački problemi i hipoteze**:

1. Usporediti zastupljenost sentimenata različite hedonističke kvalitete među odgovorima navedenima uz osobne asocijacije sudionika na pojam „teške baštine“

H1. S obzirom na moguće konotacije centralnog pojma preliminarne studije, „teške baštine“, među sentimentima izraženim pored osobnih asocijacija sudionika na ovaj pojam, očekuje se veća zastupljenost negativnih sentimenata u odnosu na pozitivne ili miješane sentimente.

2. Ispitati istaknutost teme „odnosa prema drukčijima“ među osobnim asocijacijama sudionika na „tešku baštinu“

H2. Tema „odnosa prema drukčijima“ bit će najistaknutija među onim asocijacijama uz koje su izraženi popratni negativni sentimente.

3. Istražiti stajališta u podlozi nespremnosti na uključivanje u temu „teške baštine“

H3. Među navedenim razlozima sudionika koji nisu odabrali sudjelovanje bar jedna kategorija odgovora upućivat će na odsustvo emocije koja bi motivirala uključivanje.

Prikupljanje podataka u ovom istraživanju provedeno je online, putem poveznice na Google obrasce. Uvodna uputa za potencijalne sudionike uključivala je osnovne informacije o projektu u okviru kojeg se provodila ova studija, cilj projekta, a zatim upoznavanje potencijalnih sudionika s centralnim pojmom preliminarne studije. Pojašnjenje pojma „teška baština“ oblikovano je na sljedeći način: *Na ovoj se stepenici istraživanja usmjeravamo prema tzv. 'teškoj baštini'.*

Prema stručnjacima, teška se baština bavi poviješću i temama iz prošlosti koje se ne uklapaju lako u osjećaj identiteta zajednice čiji su dio povijesti. Ona može izazvati razotkrivanje društvenih razlika (nekad i sukoba) s obzirom na to da se bavi uznemirujućim povijesnim temama, a ne 'herojskom poviješću' ili poviješću napretka s kojima su mjesta baštine i memorije tradicionalno bila dovodena u vezu. Često je to bolna prošlost, no ne vezuje se isključivo uz ratno-povijesni kontekst, već sve one dijelove prošlosti koje su ljudi skloni selektivno zaboravljati ili ih preoblikovati u blažu verziju u sadašnjosti.

Kao primjer jednog predmeta koji bi se mogao svrstati među 'predmete teške baštine', prikazujemo Vam fotografiju oznake koje su slijepe osobe 60-ih godina dvadesetog stoljeća nosile na rukavu kao javno obilježje svojega invaliditeta. Danas se ovakvo označavanje u nekim zemljama koristi, u nekima ne. Predmet na slici je izrađen od obojane tkanine, poslan je iz Švicarske, a čuva se u Tifloškom muzeju u Zagrebu.

Potom je naveden naslov i svrha ove studije te naglašeno kako je sudjelovanje anonimno, kako će se podaci analizirati samo na općoj razini, a stečena saznanja koristiti isključivo u znanstveno-stručne svrhe. Potencijalnim sudionicima je naglašeno i kako mogu odustati u bilo kojem trenutku ako se predomisle. Tvrdnja *Na temelju uvodnih informacija: a) pristajem sudjelovati; b) ne pristajem sudjelovati* usmjerava daljnji postupak. Osobama koje nisu pristale sudjelovati ostavljen je prostor za komentar ili napomenu (unos odgovora nije određen kao obvezan) ako nešto sami žele dodati. Poduzorak sudionika iz studentske populacije dobio je dodatnu uputu da bi, u slučaju da ne pristanu sudjelovati, bilo korisno steći uvid u različite moguće razloge za to. Drugo, zamoljeni su da razmisle mogu li se dosjetiti neke osobe koju poznaju, a za koju vjeruju da bi bila zainteresirana za sudjelovanje te zašto to misle. Povratne informacije dobivene ovim putem namijenjene su za prilagodbu metodologije u idućim etapama projekta. Osobe koje su pristale sudjelovati ispunjavale su dalje instrumentarij konstruiran za potrebe ove studije.

Sudionicima je na samome početku naveden opis hipotetske situacije: *Vaš je zadatak zamisliti sebe kao dio grupe ljudi koji će pomoći osoblju nekog muzeja u pripremi događaja pod nazivom Izložba 'teške baštine': postav građana. Vaš bi se doprinos sastojao u tome da predložite jedan predmet koji bi, prema Vašem doživljaju, svakako trebao biti dijelom jedne takve izložbe.*

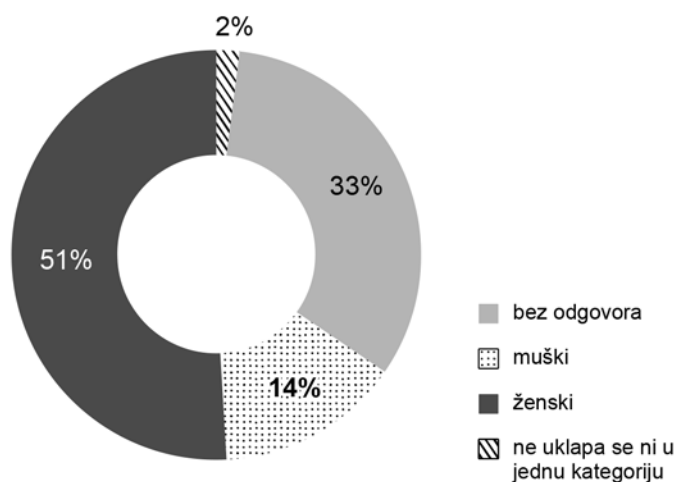
Usljedilo je nekoliko pitanja otvorenog tipa usmjerenih na: **1. osobne asocijacije na pojam „teške baštine”** (Što bi bio Vaš odabir jednog predmeta za jednu takvu izložbu?); a zatim i: **2. obrazloženje vlastita viđenja tj. na: a) samoiskaze o**

popratnim sentimentima (*Kakav osjećaj(e) u Vama osobno izaziva taj predmet?*); te **b) osobnu konstrukciju smisla** usmjeravanja na takav predmet (*Prema Vašem gledištu, koja bi bila važna poruka tog predmeta za posjetioce jedne takve izložbe? Drugim riječima, kakav biste poticaj na promišljanje time voljeli dati članovima društva u kojem živite?*).

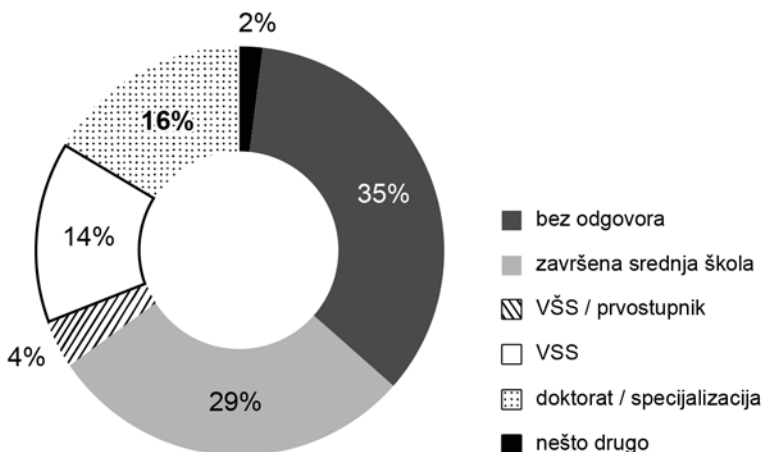
Zadnja skupina pitanja odnosila se na opće podatke, od kojih su samo dva pitanja označena kao obvezna: dob i mjesto življenja. Pri tome je dodana sljedeća napomena: *Ako na ovo pitanje ne biste željeli odgovoriti, primjerice radi zadržavanja osobno prihvatljive razine anonimnosti, možete napisati i samo županiju.* Uz preostala tri pitanja (spol, razina obrazovanja te struka) unos odgovora nije određen kao obavezan.

Sudionici

Uzorak sudionika u ovoj studiji prikupljen je metodom snježne grude, a sadržavao je i prigodan poduzorak sudionika – studenata prve godine psihologije Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, koji su u istraživanju sudjelovali u okviru svojih nastavnih zadataka iz tematske cjeline o afektima. Uvodni je opis studije pročitala N=51 osoba, od kojih se n=34 odlučilo na sudjelovanje (M=32 godine, raspona dobi: 18–60), iz različitih područja življenja: Brodsko-posavska, Karlovačka, Međimurska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Vukovarsko-srijemska županija i Zagrebačka županija.

Slika 1: Struktura uzorka osoba koje su pročitale uvodnu uputu (n=51) po spolu

Slika 2: Struktura uzorka osoba koje su pročitale uvodnu uputu (n=51) po razini obrazovanja

Rezultati istraživanja i rasprava

Zastupljenost sentimenata različite hedonističke kvalitete uz pojam „teške baštine”

Među osobama koje su odabrale sudjelovati, većina (n=31) je uz svoju osobnu asocijaciju na pojam „teške baštine” navela popratni sentiment ili više njih koji se mogu svrstati u kategorije prema hedonističkoj kvaliteti (negativni, pozitivni ili miješani osjećaji u vezi s istim objektom). U Tablici 1. prikazana je zastupljenost pojedinih kategorija, kao i neki primjeri odgovora u pojedinoj kategoriji. U skladu s očekivanim, među popratnim sentimentima izdvojenih osobnih asocijacija na „tešku baštinu”, sudionici su u znatno većoj mjeri navodili negativne u odnosu na pozitivne i miješane sentimente.

Negativni sentiment/i 23	Miješani sentiment 4	Pozitivni sentiment/i 4
<i>npr. sažaljenje, oprez, strah, osjećaj tuge, potištenosti, nemoćnosti, sram; traume; osjećaji gađenja, uznemirenosti, ljutnje...</i>	<i>npr. pozitivan, ali i negativan; nostalgija i bliskost; sažaljenje i poštovanje...</i>	<i>npr. pozitivan, osjećaj poštovanja...</i>

Tablica 1. Frekvencija sudionika koji su uz osobnu asocijaciju na pojam „teške baštine” naveli sentimente pojedine hedonističke kategorije i primjeri odgovora u pojedinoj kategoriji

Obrazac dobivenih odgovora upućuje na to da tema „teške baštine” uglavnom asocira na objekte uz koje ljudi vežu negativne sentimente, kako je očekivano te implicitno vjerojatno dijelom sugerirano već i samim nazivljem. No opažanje da već i preliminarni odgovori sudionika nisu jednoobrazni daje naslutiti kako tematika „teške baštine” ima potencijal i za pobuđivanje miješanih emocija u vezi određenih pojava. To može poslužiti kao plodnija podloga za povezivanje s drugima kroz razmjenu višeslojnih afektivnih doživljaja, za proširivanje prostora razumijevanja i prihvaćanja tuđih perspektiva, a kroz te procese možda i boljeg osvješćivanja vlastitog spektra emocija. Ukratko, čini se da bi ova tematika mogla pružiti nove mogućnosti za razvoj različitih aspekata emocionalne inteligencije. Dio pak pozitivnih sentimentata vezanih za osobne asocijacije uz temu „teške baštine” (poput dragosti, poštovanja i sl.) pruža naznake da ovakva tematika može čak možda ponuditi prilike i za procese „emocionalne zaraze” u pozitivnom smjeru te za nove poveznice među članovima društva uslijed dijeljenja pozitivnih sentimentata vezanih uz neki dio zajedničke baštine.

Zastupljenost teme „odnosa prema drukčijima” među asocijacijama na tešku baštinu

U kvalitativnoj analizi odgovora sudionika na pitanja otvorenog tipa (posebno 2b), zabilježeno je u koliko je odgovora na izravniji način istaknuta tema „odnosa prema drukčijima” u bilo kojem smislu. U Tablici 2. prikazana je prisutnost ove teme među osobnim asocijacijama koje su sudionici iznijeli uz pojam teške baštine. U skladu s postavljenom hipotezom, utvrđeno je kako je tema „odnosa prema drukčijima” najistaknutija među onim osobnim asocijacijama sudionika popraćenim negativnim sentimentima.

U asocijacijama sudionika popraćenim...		
negativnim sentimentima	miješanim sentimentima	pozitivnim sentimentima
11	0	0

Tablica 2. Frekvencija pojave teme „odnosa prema drukčijima”
u asocijacijama sudionika na pojam „teške baštine”

Što sve sudionici ističu u okviru teme „drugih i drukčijih”, pokazuju neki primjeri odgovora: *Poslužio bi i za promišljanje o temi mentalnog zdravlja i depresije kao i stigmi koju imaju ljudi s mentalnim bolestima; Voljela bih ukazati*

na to da bi pripadnici različitih vjeroispovijesti trebali imati jednaka prava, bez obzira kojoj vjeri pripadali...; Svi ljudi su jednaki bez obzira na rasu, nacionalnost, spol ili vjeroispovijest; Probuditi svijest o tome kako se odnosimo prema ljudima u teškim životnim pozicijama oko nas? Bilo ljudima bez kuće, bilo ljudima koji traže po kantama iskoristive stvari... pogotovo prema onima u starijoj životnoj dobi; ...potrebna svijest da se takav pokret može dogoditi u bilo kojem društvu, okrenut protiv bilo koje skupine koja je portretirana kao 'inferiornija'.

Negativni sentimente koje sudionici ovdje navode govore da se na te asocijacije uglavnom nastavljaju neki problematični aspekti odnosa društva prema drugima i drukčijima. Ovakvi bi nalazi upućivali na to da u je svijesti sudionika, kada se razmišlja o pitanjima odnosa prema drugima i drukčijima, prisutna svojevrsna „emocionalna signalizacija” da su neka stanja stvari neodgovarajuća. Pri tomu, ekspresija takvih sentimentata može biti vrijedna jer ima potencijala dovesti do veće empatije prema ljudima u različitim nepovoljnim životnim/društvenim pozicijama i kod drugih osoba u toj emocionalnoj razmjeni. Ipak, iako empatija može biti polazna komponenta društvene korekcije, tek promjene u ponašanju vode konkretnijim pomacima. Po tom pitanju, mogli bismo očekivati da negativni sentimente mogu imati korisne efekte ako se vodimo spoznajama o funkcionalnom aspektu emocija – pri čemu neugodne emocije (posebno ljutnja) mogu biti snažan motivator promjene nezadovoljavajućeg stanja stvari.

Samoiskazi o stajalištu u podlozi nespremnosti na uključivanje u temu teške baštine

Među osobama koje su odabrale ne sudjelovati u glavnom dijelu preliminarnе studije (n=17), većina (n=14) je obrazložila vlastito stajalište u odnosu na temu studije koje kod njih osobno određuje nespremnost za sudjelovanje. Iznesena viđenja mogu se grupirati u kategorije: a) nedostatak osobnih doticaja s temom; b) izostanak ugodne emocije (npr. zainteresiranost) koja bi bila motiv za uključivanje; c) percipirana težina zadatka (npr. *jer je tema dosta teška i zahtjevana te se ne mogu dosjetiti ničег smislenog*); d) percipirani nedostatak kompetentnosti o temi studije (npr. *nemam previše znanja i iskustva kako bih ostavio izgrađujući doprinos temi*); ili e) smanjena samodjelotvornost u kontekstu vremenskog ograničenja za zadatak (npr. *Sudjelovala bih kada bih imala još malo više vremena za razmisliti o svemu*).

Nadalje, iz nekih se odgovora mogu iščitati stavovi da bi za sudjelovanje u takvoj aktivnosti bile važne neke stručne kompetencije (npr. *Moja je predodž-*

ba da bi ljudi koji poznaju povijest, umjetnost i/ili književnost najlakše odgovorili na postavljena pitanja), ali i stavovi o očekivanim razlikama u interesu za tematiku (teške) baštine (npr. Ne znam koliko su mlađe osobe zapravo upoznate s temom baštine i koliko su uopće zainteresirane za promišljanje o toj temi; Mislim da bi to više zanimalo možda starije ljude, koji već imaju nekakvu vrstu invaliditeta ili su više vezani i zainteresirani za prošlo vrijeme).

No mišljenja o mogućim dobnim razlikama u interesu za temu u odgovorima se razlikuju. Naime, osobe koje su promišljale o tome poznaju li nekoga za koga drže da bi ga tema mogla zanimati te na ovo pitanje odgovorile potvrdno navode primjere osoba raznolike dobi (raspon 18-60 godina).

Podsjećamo na ovome mjestu i na komentar jednog od sudionika istraživanja koji se osvrnuo na moguću sudioničku izložbu predmeta teške baštine: *Na kraju bih samo rekao da je ideja vrlo zanimljiva i inovativna te smatram kako bi izložba u jednom takvom muzeju mogla biti uspješna uz uvjet da je popraćena bogatim sadržajem koji će odgovarati većem broju generacija kako muzej ne bi bio usmjeren u samo jednom pravcu.*

Što se tiče metodologije, odgovori upućuju na potrebu njezine prilagodbe u mogućoj sljedećoj etapi istraživanja, prije svega u smjeru stvaranja upute s više primjera predmeta – reprezentanata iz područja teške baštine te svakako osiguravanja više vremena za sudjelovanje ako se ostane pri korištenju metode ankete. Kod mlađih dobnih skupina, čini se kako bi metoda snježne grude mogla biti korisna za doseganje onih koji bi mogli biti više zainteresirani za teme teške baštine.

Zaključak

Nalazi ove preliminarne studije, u kojoj je propitivan afektivni odnos pojedinca prema bilo kojem predmetu koji bi izdvojio i osobno svrstao pod neki oblik „teške baštine”, upućuju na nekoliko zaključaka. Prvo, uz osobne asocijacije na pojam „teške baštine”, sudionici pretežno navode negativne popratne sentimente, u znatno većoj mjeri nego pozitivne ili miješane.

Drugo, među osobnim asocijacijama sudionika na „tešku baštinu” zastupljena je i tema „odnosa prema drukčijima”, a najistaknutija je među onim asocijacijama na koje sudionici osjećaju različite negativne sentimente (ljutnja zbog nepravde, sram, sažaljenje i sl.).

Treće, iznesena osobna stajališta u podlozi nesprenosti na uključivanje u temu „teške baštine” upućuju na to da su razlozi uglavnom sljedeći: manjak

percepcije osobnog doticaja s temom; nedostatna pobuđenost ugodnih emocija koje motiviraju na uključivanje u situaciju; percepcija zadatka kao teškog; percepcija nedostatne kompetentnosti o temi ili vremensko ograničenje za zadatak.

Ova viđenja mogu poslužiti kao smjernice u planiranju metodologije sljedećeg opsežnijeg istraživanja, a koje bi dublje trebalo ući u raspon i intenzitet ljudskih emocija povezanih s predmetima koje je moguće vidjeti kao tešku, odnosno spornu baštinu. Podsjetimo, slična istraživanja koristila su metodu intervjua gdje su se mogli dobiti finiji kvalitativni podaci za daljnju interpretaciju. Dakako, oni su se provodili ne na slučajnom uzorku nego na ciljanom – onom već zainteresiranom temom i u posjetu institucijama baštine koje se upravo bave temom teške baštine.

Jednako tako smatramo vrijednim istraživanje mogućnosti uporabe spomenute metode emotivnog povezivanja i to u području upravljanja već sabranim i pohranjenim muzejskim predmetima te razvijanja programa koji će posjetiteljima omogućiti pristup izvan uobičajenih stalnih i povremenih izložaba. Pristup tom skrivenom kapitalu muzeja i mogućnosti njegove uporabe za učenje, prisjećanje na neka ranija iskustva ili za međusobnu komunikaciju oko različitih pa i spornih tema, uvijek praćeno različitim emocijama, valja vidjeti kao doprinos društvenoj relevantnosti muzeja i baštinskih institucija, a koja će su ovom (post) pandemijskom vremenu iznova naći u preispitivanju.

Literatura

Alelis, G; Bobrowitz, A; Ang, C.S. (2013). Exhibiting Emotion: Capturing Visitors' Emotional Responses to Museum Artefact, U: A. Marcus (ur.) *Proceedings of International Conference of Design, User Experience, and Usability DUXU 2013 Las Vegas* (str. 429-438). Preuzeto 20.2.2021. s https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-39238-2_47 .

Bedigan, K.M. Developing emotions: perceptions of emotional responses in museum visitors. (2016) *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 16 (5), 87-95. Preuzeto 22. 2. 2021. s <http://maajournal.com/Issues/2016/Vol16-5/Full9.pdf>

Calmez, C. Emotion Networking – *What, How, and Why? An interview with concievers, Mar-lous Willemsen and Hester Dibbits Imagen IC.* (2017). 20. 2. 2021. preuzeto s https://imagineic.nl/content/uploads/2019/10/IIC_MW_Column_Emotionnetworking_2.pdf

Desmet, O. *Designing Emotions* (Doktorska disertacija) (2002). Delft University of Technology Department of Industrial Design, Delf. Preuzeto 20. 2. 2021. s https://www.researchgate.net/publication/261873583_Designing_Emotions

Jasmijn Rana, M. Willemsen & H. C. Dibbits (2017) Moved by the tears of others: emotion networking in the heritage sphere, *International Journal of Heritage Studies*, 23 (10), 977-988. Preuzeto 22. 2. 2021. s https://www.researchgate.net/publication/319241341_Moved_by_the_tears_of_others_emotion_networking_in_the_heritage_sphere

Emotion, Affective Practices, and the Past in the Present Smith, Laurajane; Wetherell, Margaret ; Campbell, Gary (ur.). (2018). New York: Routledge.

Gadsby, J. The Effect of Encouraging Emotional Value in Museum Experiences. *Museological Review*, (2011), 15, 1-13. Preuzeto 22. 2. 2021. s <https://le.ac.uk/museum-studies/about/journals/museological-review>.

Goleman, D. Emocionalna inteligencija. Mozaik knjiga, 1997.

Kardum, I. (2002). Emocije i raspoloženja: sličnosti, razlike i međusobni odnosi. *Psiholojske teme*, 11, 21-39.

Keltner, D. i Haidt, J. (1999). Social functions of emotions at four levels of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505-521.

Klarić, V; Laszlo, Ž; R. Nevidal. (2011) Turistički posjeti muzeju: upravljanje posjetiteljima Zagreb: Globtour Event. Preuzeto 22. 2. 2021. s <https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//muzeji-t-2.pdf>.

Manstead, A. S. R. (1991). Emotion in social life. *Cognition and Emotion*, 5, 353-362.

Maroević, I. Razvija li se emocionalna inteligencija i u muzeju? U: *Zbornik radova II. skupa muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem* (ured. E. Kletečki) (str. 38-45) Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, Sekcija za muzejsku pedagogiju, Arheološki muzej Zadar, 2004. Preuzeto 22. 2. 2021. s http://hrmud.hr/sekcija_pedagoga/zbornik_2_2002/47_Maroevic_Ivo.pdf.

Pine II, J.B, Gilmore, J.H. The experience economy: past, present and future.(2013) U: *Handbook on the Experience Economy*, Edward Elgar. Preuzeto 20. 2. 2021. s https://www.researchgate.net/publication/260917972_The_experience_economy_past_present_and_future.

Poria, Y., Butler, R., and Airey, D. 2003). The core of heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238-254.

Reeve, J. M. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Russell, J. A. i Feldman Barrett, L. F. (1999). Core affect, prototypical emotional episodes, and other things called emotion: Dissecting the elephant. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(5), 805–819.

Shapiro, L. E. *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga, 1998.

Smith, L, Waterton, E. (2009) *Heritage, Communities and Archaeology*. London: Duckworth.

Smith, L; Campbell, G. (2016). The Elephant in the Room: Heritage, Affect and Emotion. U: W. Logan, M. Nic Craith, and U. Kockel (ur.) *A Companion to Heritage Studies*, Chichester: Wiley-Blackwell, 443–460.

“Sentiment inventory” in relation to difficult heritage

Abstract: This paper first gives an introduction to research and literature from a field conditionally called heritage and emotions. Several contributions by domestic authors are also pointed out, including the one on the development of emotional intelligence in museums by I. Maroević from 2002. Furthermore, the goals, hypotheses, method used, the sample, and interpretation of the results within the preliminary study of analyzing the affective relation of an individual towards a potential item from the “difficult heritage” spectrum are presented. In summary, regarding emotions, participants mostly cited negative accompanying sentiments to a much greater extent than positive or mixed ones. Among the personal associations of participants to “difficult heritage”, the topic of “attitudes towards the different” is also represented. This topic is most prominent with associations participants relate various negative sentiments to. As the survey also included data on the unwillingness to be included in the topic of “difficult heritage”, an insight was gained into a number of reasons that may help in developing the methodology for further research. Namely, the context of Croatian museums as places of experiencing and learning through objects is still almost unexplored, and this needs to change.

Keywords: difficult heritage, affect, emotion, sentiment

Praktična primjena teorije igrifikacije u muzejskom okruženju

Sažetak: Komunicirajući s posjetiteljima pomoću izložbi, radionica, prenoseći sadržaje virtualno, muzeji razvijaju modele komunikacije koji potiču i usmjeravaju ljudsko ponašanje. Muzeji se u tom smislu okreću dinamičnoj prezentaciji sadržaja i zabavnom iskustvu prijenosa povijesnih i ostalih činjenica. Poboljšanje korisničkog iskustva odvija se implementacijom različitih igrifikacijskih modela. Igrifikacija je u svojoj definiciji dizajn korisničkog iskustva s ciljem motiviranja pojedinaca i stvaranja vrijednosti kroz kreiranje novih sadržaja. U ovome radu analizira se teorija igrifikacije kroz model Yu-Kai Choua koji se odnosi na značenje, postignuće, osnaživanje, vlasništvo, društveni utjecaj, oskudicu, nepredvidivost i izbjegavanje. Analizira se primjena navedenog modela u muzejskom okruženju, te se zaključuje koje aspekte modela muzeji koriste u interakciji s posjetiteljima.

Ključne riječi: igrifikacija, muzej, posjetitelji, model, muzejsko okruženje

Uvod

Muzeji su mjesta otvorena javnosti te je njihova primarna uloga čuvanje, istraživanje, priopćavanje i interpretiranje informacija vezanih uz muzejske predmete. Razvojem novih tehnologija muzeji su počeli uvoditi nove načine komunikacije s publikom. Komunikacija se promijenila iz fizičke u virtualnu te je upravo ta promjena omogućila muzejima da razviju nove strategije, nove mogućnosti učenja, ali i prilike za komunikaciju s publikom izvan i unutar muzeja. Muzeji su počeli stvarati alate poput obrazovnih igara, virtualnih muzejskih okruženja i izložbi, ali i dinamičnih sadržaja u fizičkom prostoru muzeja. Prema Deterdingu i suradnicima (2011) „igrifikacija je neformalni pojam koji se veže uz korištenje elemenata videoigara radi poboljšanja korisničkog iskustva i angažmana korisnika”. Definicija naglašava korisničko iskustvo i njegovu ulogu u interakciji s korisnicima kako bi se ostvario ciljani angažman i motivacija oko određene aktivnosti. Elementi igrifikacije mogu se koristiti kao dio obrazovnog procesa, u radnom okruženju, kao dio marketinških strategija, u industriji zabave, ali i u muzejima.

Igrifikacija i muzeji

Međunarodno vijeće muzeja (ICOM) definira muzej kao „neprofitnu, trajnu instituciju u službi društva i njegova razvoja, otvorenu za javnost, koja stječe, čuva, istražuje, komunicira i izlaže materijalno i nematerijalno naslijeđe čovječanstva u svrhu obrazovanja, proučavanja i uživanja”. ICOM naglasak stavlja na obrazovanje i uživanje kao važan dio muzejskog procesa te u tom smislu muzeji uvođenjem i redefiniranjem postojećih sadržaja mogu posjetiteljima omogućiti zabavna i zanimljiva iskustva. Huotari i sur. (2012) navode kako se „igrifikacija odnosi na proces unaprjeđenja usluga iskustvom igre kako bi se podržalo cjelokupno stvaranje vrijednosti korisnika”. Također, u definiciji Huotarija i Hamarija, naglasak se stavlja na iskustvo korisnika koji svojim sudjelovanjem stvaraju vrijednost unutar procesa igrifikacije. Muzejima proces igrifikacije može poslužiti za stvaranje dodatnih sadržaja vezano uz vodstvo po muzejskom postavu, sadržaje na mrežnim stranicama, muzejske igre i druge vrste sadržaja. Pitanje koja muzejski djelatnici mogu postaviti jest na koji način posjetiteljima ponuditi različite elemente igrifikacije? Döpker, Brockmann i Stieglitz (2013) se pitaju „kako se potencijalni posjetitelji mogu motivirati da stalno posjećuju muzej i kako se znanje o umjetničkom djelu može prenijeti?” U prilagođavanju elemenata igrifikacije muzeji bi mogli pristupiti procesu prenošenja znanja na neki drugačiji način. Kako navode Döpker i suradnici (2013) „izložbe su prilično pasivne i neangažirane”, što bi značilo da muzeji imaju priliku unutar izložbi razvijati nove strategije igrifikacije. Muzeji bi se u tom kontekstu mogli razvijati „od jednostavnih čuvara kulturnih objekata do obrazovnih i ujedno zabavnih institucija” (Döpker i sur., 2013). Možemo reći kako su sustavi igrifikacije napravljeni prema potrebama korisnika te im je cilj korisniku pružiti podršku kako bi ostao angažiran u sustavu. „Igrifikacija je dizajn koji stavlja naglasak na ljudsku motivaciju” (Chou, 2018). U ovim vrstama sustava angažman se provodi kroz različite vrste nagrada koje potiču korisnika na emocionalnoj razini. „Intrinzične nagrade održavaju angažman jer angažiraju ljude na emocionalnoj razini.” (Burke, 2016). Pružanje intrinzičnih nagrada tjera ljude da se angažiraju i ostanu uključeni u sustav igrifikacije. „Igrifikacija u svojem procesu rastavlja veće ciljeve u manje praktične izazove, ohrabrujući igrače da napreduju kroz razine i emocionalno ih angažirajući kako bi postigli najbolje što mogu” (Burke, 2016). Chou (2018) navodi kako je „gotovo svaka igra zabavna jer se poziva na stvari u nama koje nas motiviraju na određene aktivnosti”.

Igrifikacija muzejskih sadržaja

Model igrifikacije pod nazivom *Octalysis* koji je osmislio Yu-kai Chou sastoji se od osam glavnih motiva odnosno pokretača igrifikacije, a to su značenje,

postignuće, osnaživanje, vlasništvo, društveni utjecaj, oskudica, nepredvidivost i izbjegavanje. Model igrifikacije Octalysis također se može podijeliti na lijevu i desnu stranu, što je izravna poveznica s lijevom i desnom polovicom mozga (Chou, 2016). Lijeva strana „oslanja se na ekstrinzičnu motivaciju – osoba je motivirana jer želi nešto postići” (Chou, 2016). Desnu stranu karakterizira intrinzična motivacija te je sama aktivnost dovoljna nagrada igraču (Chou, 2016). Kategorija značenje prema Octalysis modelu odnosi se na situaciju „gdje igrač vjeruje da radi nešto veće od sebe ili je 'izabran' da učini nešto jako važno (Chou, 2016).” Ljudi u ovakvim situacijama pridonose ili provode puno vremena igrajući se jer vjeruju u višu svrhu koju mogu postići (Chou, 2016). Kategorija postignuće vezana je uz „naš unutarnji nagon za napretkom, razvoj vještina i na kraju prevladavanje izazova” (Chou, 2016). Kategorija osnaživanja označava kako su „korisnici uključeni u kreativni proces u kojem stalno smišljaju nove stvari i isprobavaju različite kombinacije” (Chou, 2016). Kategorija vlasništvo odnosi se na ideju da igrač „želi ono što posjeduje učiniti boljim i posjedovati još više” (Chou, 2016). Kategorija društveni utjecaj vezana je uz pohvale i mentorstva ili druge društveno poticajne povratne informacije. Kategorija oskudica odnosi se na činjenicu da „nešto želimo jer ne možemo imati” (Chou, 2016). Kategorija nepredvidivost označava da su korisnici „stalno angažirani jer ne znaju što će se dogoditi sljedeće” (Chou, 2016). Kategorija izbjegavanje znači „izbjegavanje nečeg negativnog što se događa” (Chou, 2016). Primjerice korisnik pokušava nastaviti prethodno ponašanje kako bi zadržao postojeća postignuća.

U kontekstu muzeja elemente igrifikacije možemo upotrijebiti prilikom izrade stalnog postava, izložbe, muzejskog vodstva, ali i prilikom postavljanja virtualnih svjetova, igara i kvizova na muzejskim mrežnim stranicama. Najčešće kategorije igrifikacije koje se u muzejima javljaju jesu značenje prilikom obavljanja određenog zadatka, postignuće koje se javlja kao osjećaj izvršavanja te nepredvidivost samog zadatka. Također, važno je naglasiti kako se elementi igrifikacije međusobno isprepleću, tako da određena aktivnost sadrži u sebi više elemenata igrifikacije.

Primjerice, u okviru stalne izložbe *Titanic and Liverpool: the untold story*, koja je postavljena u Nacionalnom muzeju u Liverpoolu posjetitelji su na početku izložbe mogli odabrati kartice putnika s osnovnim informacijama. Hodajući kroz izložbu mogli su pratiti priču putnika te saznati što im se dogodilo na Titanicu. U kontekstu ove izložbe upotrijebljen je element nepredvidivosti, ali i osjećaja postignuća.

U okviru muzejskog vodstva na izložbi *Kako živi narod* u Muzeju suvremene umjetnosti također su korišteni elementi igrifikacije. Muzejsko vodstvo sastojalo se od pronalaženja skrivenih predmeta u ladicama te su posjetitelji morali predmete povezati kako bi otkrili određenu priču. Vodstvo je bilo participativno, tako da je više posjetitelja sudjelovalo u određenoj aktivnosti. Možemo reći kako je ovdje riječ o kategoriji igrifikacije društveni utjecaj s obzirom na to da su posjetitelji slušali upute i pohvale vodiča te dobivali povratne informacije.

Nadalje, u muzeju Louvre, kako navodi Corre (2020) u svojem članku, organizirala se avanturistička igra na otvorenom *Mysteries at the Tuileries*. Posjetitelji su organizirali u male timove gdje su mogli istražiti vrt i otkriti njegove tajne. Također, postajale su različite težine zadataka, što je omogućilo da svi krenu u potragu za tajanstvenim blagom. Elementi igrifikacije koji su se koristili bili su postignuće, vlasništvo, nepredvidivost.

Izložba *Samsung D'light* u Južnoj Koreji, kako navodi Corre (2020), omogućila je posjetiteljima interakciju s tehnologijom. Posjetitelji su mogli testirati osobnost, emocije i osjetila, ali mogli su se i fotografirati, preuzeti fotografiju te je fotografija bila izravno izložena na izložbi. Elementi igrifikacije koji su se koristili bili su postignuće, vlasništvo, nepredvidivost.

U muzeju Jamtli u Švedskoj, kako navodi Corre, posjetitelji su mogli otkriti folklornu švedsku povijest kroz pripovijedanje i igranje uloga. Prilikom dolaska u muzej posjetitelji su dobili putovnicu za putovanje kroz vrijeme, za koju su morali prikupiti markice iz određenih vremenskih razdoblja. Kako bi dobili markice, posjetitelji su sudjelovali u aktivnostima i rekonstruiranju povijesnih događaja. Elementi igrifikacije koji su se koristili bili su značenje, vlasništvo, nepredvidivost.

Iz navedenoga možemo zaključiti kako muzeji svojim aktivnostima mogu na različite načine stimulirati posjetitelja, od izrade jednostavne igre, rekonstrukcije prošlosti i omogućavanja participativnog sudjelovanja u kreiranju sadržaja. Kroz takve modele djelovanja i komuniciranja s posjetiteljima omogućen je novi pristup muzejskim predmetima te muzeju općenito.

Zaključak

Muzeji su započeli proces usvajanja igrifikacijskih modela u fizičkom prostoru, ali i virtualnom okruženju. Unošenjem igre u proces otkrivanja i traženja informacija posjetitelj više vremena provodi u interakciji s muzejskim predmetima. Određene tehnike koje se koriste pri muzejskom vodstvu, gdje se posjetitelje traži da otkriju predmet ili da istraže određenu činjenicu, povećava-

vaju angažman i posjetitelja potiču na aktivnost učenja. Uz pomoć igrifikacije muzej ima priliku da izađe iz uobičajenih okvira komunikacije te ima priliku oblikovati nove sadržaje koje bi korisnike poticali na aktivnosti. Testirajući elemente igrifikacije na procesu učenja o muzejskim predmetima te analizirajući njihove rezultate muzejski djelatnici mogu promijeniti način komunikacije s posjetiteljima. Muzeji su ustanove koje mogu obrazovati, ali istodobno i zabaviti svoje posjetitelje.

Literatura

Burke, B. (2016). *Gamify : How Gamification Motivates People to Do Extraordinary Things*. Routledge, 2014.

Chou, Y. (2016). Actionable gamification : beyond points, badges, and leaderboards. Octalysis Media.

Corre, A. Gamification examples transforming the visitor experience in museums. Preuzeto 10.10.2021. s shorturl.at/tuJK5

Deterding, S. i suradnici (2011). Gamification: Using game-design elements in non-gaming contexts. *CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*, 2425-2428.

Döpker, A., Brockmann, T., Stieglitz, S. (2013). Use Cases for Gamification in Virtual Museums. *Jahrestagung der Gesellschaft für Informatik 2013*, 2308–2321.

Göschlberger, B., Bruck, Peter A. (2017). Gamification in mobile and workplace integrated microlearning. *Conference: the 19th International Conference*, 545-552.

Huotari K., Hamari J. (2012) Defining gamification: a service marketing perspective. In Proceedings of the *16th International Academic MindTrek Conference*, 17-22.

Museum definition. ICOM. Preuzeto 20. 8. 2018, s <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>

Chou Y. Gamification & Behavioral Design. Preuzeto 20. 10. 2021. s <http://yukaichou.com/gamification-examples/octalysis-complete-gamification-framework/>

Practical application of the gamification theory in the museum environment

Abstract: By communicating with visitors through exhibitions, workshops, and conveying content virtually, museums have started to develop communication models that encourage and impact human behavior. Museums thus turn to a new model of dynamic presentation and entertaining ways of conveying historical facts. In this way, museums are improving visitor experience by implementing various gaming theories or models. Gamification in its definition means design and user experience with the goal to motivate the individual and create a certain value through the creation of new content. This paper analyzes the theory of gamification through Yu-Kai Chou's model that relates to meaning, accomplishment, empowerment, ownership, social influence, scarcity, unpredictability, and avoidance. Also, it analyzes the application of the model in the museum environment with the goal of understanding which aspects are commonly used in interaction with museum visitors.

Keywords: gamification, museum, visitors, model, museum environment

Helena Kušenić, kustos
 Muzej grada Koprivnice, Trg dr. Leandera Brozovića 1, Koprivnica
 hkusenic@muzej-koprivnica.hr

Muzej kao platforma za inovativna umrežavanja i kreativne integracije

Sažetak: Temeljno poslanje muzejskih ustanova jest briga, čuvanje i prezentacija (povijesne) kulturne baštine. Iako je obrada građe osnovni i primarni zadatak, ona tek u prezentaciji kroz komunikaciju s korisnicima dobiva potpuni smisao i značenje. Društvena zadaća muzeja je jezik komuniciranja učiniti jasnim i razumljivim svim ciljanim skupinama u cilju što veće kohezije i inkluzije. Na temelju iskustva osobe s invaliditetom zaposlene u muzeju predstavljaju se prednosti izravne integracije osobe s invaliditetom u kolektiv muzeja. Na primjeru odabranih aktivnosti muzej se predstavlja kao mjesto otvorenosti, uključivosti, rasta i napretka ranjivih skupina (OSI, Roma). Kroz primjer socijalnog poduzetništva koji razvija Udruga osoba s invaliditetom „Bolje sutra” Grada Koprivnice nude se načini i mogućnosti potencijalne poslovne suradnje između civilnog i javnog sektora kroz izravno umrežavanje muzeja i udruga. Kad je riječ o osobama s invaliditetom, nije dovoljno prilagoditi samo jezik predavljanja predmeta/ izložbi/edukativnih programa nego i prostorne dispozicije ustanova, uz nezaobilaznu stručnu edukaciju djelatnika o bontonu ophođenja. Primjere dobre prakse prilagodbe i pristupačnosti muzeja prema osobama s invaliditetom na temelju osobnih putovanja te tijekom sudjelovanja u Erasmus+ razmjenama predstavljam na primjeru inozemnih muzeja iz Španjolske i Švedske.

Ključne riječi: komunikacija, suradnja, prilagodba, Muzej grada Koprivnice, naivni autsajderi, Malci muzealci, civilni sektor, marginalizirane skupine.

Uvod

Komunikacija je temelj uspješnosti poslovanja muzeja, bilo da je riječ o komunikaciji djelatnik – djelatnik, djelatnik – predmet, djelatnik – posjetitelj ili posjetitelj – predmet. Svaki od ovih segmenata jednako je važan jer čini zaokruženu cjelinu u prezentaciji (povijesne) kulturne baštine. Iako je prvotna uloga muzeja u brizi i (o)čuvanju baštine, puni potencijal postiže se brigom za zajednicu u kojoj djeluje i prezentacijom i komunikacijom sa (suvremenim) korisnikom. *Izložba je primarni medij muzejske komunikacije. Muzejske izložbe jezik su koji mora biti univerzalno razumljiv. Ako je jezik nejasan, posjetitelj će s izložbe otići s više pitanja nego odgovora, što je nepoželjan ishod u bilo*

kojoj djelatnosti. Zadaća je muzeja da izložbu oblikuje prema ciljanoj publici, dok u isto vrijeme ne ograničava potencijalne posjetitelje. Informacija, koja je u izvornosti potpuno nerazumljiva nestručnom osoblju mora biti prevedena i prezentirana na način koji će svi razumjeti, a da u isto vrijeme ne gubi na vrijednosti. (Mašić i Šojat-Bikić, 2012). Time građa iznova potvrđuje svoju vrijednost i važnost. Zahvaljujući znanju i sposobnosti muzejskih djelatnika, ona je konstantno zanimljiva i aktualna unatoč protoku vremena. Kad je riječ o osobama s invaliditetom, nije dovoljno prilagoditi samo jezik predstavljanja predmeta/izložbi/edukativnih programa nego i prostorne dispozicije ustanova, uz nezaobilaznu stručnu edukaciju djelatnika o bontonu ophođenja. *Bonton u svakodnevnoj komunikaciji s osobama s invaliditetom*, kao i *Bontončić ili kako svima biti prijatelj* za mlađe uzraste publikacije su u izdanju Hrvatskog saveza udruga osoba s tjelesnim invaliditetom dobar je vodič i početna točka za upoznavanje jednog aspekta različitosti koji je u Muzeju grada Koprivnice predstavljen suradnjom s Udrugom osoba s invaliditetom Grada Koprivnice Bolje sutra.

Muzej grada Koprivnice za Bolje sutra

Muzej grada Koprivnice manji je muzej lokalnog karaktera koji prikuplja i skrbi o građi s područja Koprivnice, Podravine i šire regije. U manjoj okolini suradnja sa svim akterima društvene zajednice od presudne je važnosti. Postojeća suradnja s Udrugom Bolje sutra produbljena je zapošljavanjem članice udruge na mjesto kustosa krajem 2013. godine. Muzej grada Koprivnice još početkom 2004. zapošljava osobu s invaliditetom (oštećenjem sluha) na mjesto muzejskog tehničara, koja isti posao obavlja i danas. Muzej je stoga poligon izravne komunikacije i interakcije te konstantnog učenja osoba sa i bez invaliditeta. Tajna uspješne suradnje leži u prihvaćanju različitosti, međusobnoj toleranciji i empatiji koja traži neprekidnu nadogradnju i prilagođavanje. Sinergija različitosti dovodi do najboljeg korištenja istaknutih resursa svakog djelatnika. Iako među djelatnicima postoji određena svjesnost o uvažavanju različitosti, ona nažalost još nije reflektirana u prilagodbi muzejskih prostor(ij)a. Muzej grada Koprivnice od 1964. godine smješten je u zgradi nekadašnjeg magistrata (gradske vijećnice) izgrađenog u 17. st. (s dogradnjama kroz 18., 19. i 20. st.). S tim na umu teško je podrazumijevati arhitektonsku pristupačnost o kojoj se u vrijeme izgradnje nije razmišljalo. Ipak, govoreći iz današnje pozicije neophodno je promišljati i djelovati kako bi se prilagodbe provele što brže i obuhvatnije. Suradnja s Udrugom Bolje sutra pokrenula je početnu inicijativu 2014. godine kad su izrađene pristupne rampe u prizemlju

izložbenih dvorana zgrade muzeja u kojima se održavaju povremene izložbe, no većina stalnog postava muzeja koja kroz raznorodne zbirke priča priču o povijesti grada i njegovih stanovnika smještena je na prvi kat i ostaje nedostupna. Vremenom je Muzej grada Koprivnice djelovanje proširio na nekoliko izdvojenih organizacijskih jedinica, od kojih su javnosti dostupni Galerija Koprivnica i Galerija Mijo Kovačić u Koprivnici te Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama. Većina prostora uslijed arhitektonskih nepristupačnosti nedostupna je posjetiteljima s teškoćama u kretanju izuzev Galerije u Hlebinama koja je djelomice pristupačna, ali i dalje zahtijeva određene preinake kako bi bila u potpunosti dostupna svima. Osim arhitektonskih problema stalni ili povremeni izložbeni postavi zasad nažalost nisu opremljeni tehnološkom podrškom koja bi omogućila ljudima drugog tipa invaliditeta konzumaciju kulturnih sadržaja. Unatoč tomu, zahvaljujući trudu i angažmanu muzejskih djelatnika suradnja s udrugama iz civilnog sektora intenzivirana je te su redovito obaviješteni o najnovijim (izložbenim) aktivnostima koje povremeno i pohode. Članovi Udruge slijepih i slabovidnih Koprivničko-križevačke županije tako opipom upoznaju barem dio izložaka u dvoranama, a kroz priču kustosa dobiju cjelovitiji pojam o važnosti predstavljenih predmeta. Internetska stranica muzeja također je odnedavno opremljena mogućnošću odabira alata koji omogućuju lakšu pristupačnost (povećalo, čitljivi font, opisi slika, istaknute veze ili zaglavlja, čitljivi način, povećanje teksta, virtualna tipkovnica, svjetlosni kontrasti).

Umjetnost na marginama

Uvažavanje različitosti reflektira se i kroz izložbene projekte. U posljednjih nekoliko godina u Galeriji naivne umjetnosti prakticira se ciklus studijskih izložbi i predstavljanja tzv. naivnih autsajdera, odnosno autora čije se stvaralaštvo nalazi na razmeđu naivne i autsajderske umjetnosti, odnosno art bruta ili automatskog stvaralaštva. Projekt je zamišljen kao spoj slikarske i kiparske ličnosti, a pokrenut je s ciljem podizanja raznovrsnosti programa, dinamizacije i protočnosti dijela postava. U studiju galerije predstavljaju se dosad manje istraženi autori čime se nastoji uputiti na (neistraženu) raznolikost naivne umjetnosti, ali i mogućnosti otvaranja novih pogleda, vidika i širina u shvaćanju naivne umjetnosti (Kušenić, 2017). U okviru projekta u 2016. godini predstavljeno je stvaralaštvo naivnog slikara Martina Mehkeka i samoukog kipara Milana Horvata.

Martin Mehkek (7. 8. 1936. – 2. 7. 2014.) danas je etablirano ime hrvatske naivne umjetnosti. Sredinom 1960-ih godina u zreloj fazi stvaralaštva nastaju reprezentativna djela kojima autor postaje prepoznatljiv u okvirima Hlebin-

ske škole. Portreti postaju najistaknutija karakteristika opusa, i to kroz prikaze određenih (marginaliziranih) tipova ili skupina ljudi – obično Roma ili slugu. S obzirom na to da je kao dijete živio u blizini romskog naselja i s njima se često družio, a u selu su postojali i bogatiji posjednici koji su imali sluge, izbor motiva ne iznenađuje. Riječ je o poopćenim, plošnim, stiliziranim oblicima, arhetipovima, jasnih kontura, izrazito naglašenog kolorita, iskonske izražajnosti u kojima se lako prepoznaju ekspresionističke i simbolističke tendencije. U svojoj neobuzdanoj ekspresivnosti zadržavaju dozu naturalizma i duhovitosti kojom uspješno nadržavaju i rastežu kanone Hlebinske škole slaveći pojam antiljepote. Intuitivnim miješanjem jarkih osnovnih boja u jednostavnim trodimenzionalnim skulpturicama svoju je svakodnevicu bilježio Milan Horvat. Milan Horvat (17. 4. 1950. – 31. 1. 2007.), Rom s varaždinskog područja, povremeno se bavljao rezbarenjem drveta iz čega nastaju zanimljive kreacije najčešće vezane uz životinje ili poneke svece u bazičnoj formi, s nesvjesnom, ali jasnom simboličnom konotacijom. Kako je istaknuo Marijan Špoljar – *ne treba inzistirati na uvođenju ovih skulpturica u polje umjetnosti. Time ih, međutim, ne separiramo u neku posebnu etno-zonu po kojoj bi ih čitali u njihovom folklornom ili etničkom ključu nego tražimo u njima onaj nevidljivi ili, na prvi pogled, teško saglediv supstrat, njihovo sidrište u onom širokom sloju marginalne kulture*. Upravo ga marginalnost povezuje s naivnom umjetnošću koja je prije procesa etabliranja također bila marginalizirana, a čemu i danas povremeno svjedočimo (Kušenić i Špoljar, 2017). Otvorenje ove izložbe simbolično je upriličeno 8. travnja uz Međunarodni dan Roma pa su program otvorenja plesnim nastupom i recitacijom na hrvatskom i romskom jeziku uveličali članovi Udruge Roma Korak po korak Koprivničko-križevačke županije. Kulturna baština Roma na području Koprivničko-križevačke županije predstavljena je i 2018. u Knjižnici i čitaonici Fran Galović gdje se kroz radove nekoliko važnih imena u naivnoj umjetnosti (Ivan Generalić, Josip Generalić, Josipa Horvat-Ždalski, Nada Švegović-Budaj, Ana Puškaš) pokazalo kako Romi čine važan dio (podravske) kulture (Kušenić, 2018).

Malci muzealci

Posljednjih godina, a posebno po ponovnom zapošljavanju muzejskog pedagoga u Muzeju grada Koprivnice događaju se skokovite promjene u pristupu i otvorenosti prema divergentnoj publici. Pritom (zasad) prednjači pristup usmjeren prema najmlađim (budućim) posjetiteljima koji otvoreno pristupaju svim sadržajima. Upravo za njih je prije više od 20 godina pokrenut pedagoško-edukativni program Malci muzealci. Program je pokrenula viša

kustosica Draženka Jalšić Ernečić, nastavio muzejski pedagog Zvonko Hitrec, ponekad uz pomoć vanjskih suradnika. Od 2013. do 2016. (kada prerasta u trodnevni dječji ljetni kamp KUL Hlebine (Kultura, Umjetnost, Logorovanje) program dobiva novo ruho i počinje se provoditi kontinuirano, subotama od 10 do 13 sati, pod vodstvom Maše Zamljačanec i Helene Kušenić. Kroz raznolike radionice djeca su upoznala prostor(ij)e Muzeja, muzejske zbirke i odjele te naučila razlikovati umjetničke stilove i upotrebljavati različite likovne tehnike, oslikavati tkaninu, oblikovati keramiku, izraditi strip ili umjetničko djelo upotrebom inovativnih materijala – plastike (plastičnih vrećica) – čime se utjecalo na ekološku svijest mladih.

U 2015. godini posebna je pažnja poklonjena socijalnoj osviještenosti i solidarnosti polaznika, uz suradnju s udrugama osoba s invaliditetom i suradnicima iskusnima u tom području djelovanja. Na radionici autoportreta malci su imali prilike upoznati mladog slikara, tada još studenta Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu – Alena Kasumovića. Alen je rođen s artrogripozom, poremećajem koji uzrokuje ukočenost zglobova te deformaciju kostiju i mišića pa je stoga primoran slikati ustima. No to ga nije obeshrabilo da se uz slikanje bavi i fotografijom, ali i sportom, hokejom u kolicima i izraste u mladića koji svojim optimizmom i pogledom na svijet plijeni pažnju. Tema radionice za malce bila je *Autoportret*, ne kao osobni izgled nego kao doživljaj i poimanje samoga sebe. Kako vidim i doživljavam sebe? Tko sam ja? (Kušenić, 2015). Zadatak polaznika bio je napraviti svoj autoportret koji je odraz osobnosti, a ne realistični crtež. Na taj su se način polaznici međusobno povezali, predstavili jedan drugomu te integrirali u grupu. U njihovom izražavanju poticala se apsolutna sloboda bez opterećivanja s vanjskim izgledom – mašta je vodilja! Alen je mališanima demonstrirao svoje slikarsko umijeće te im pojasnio kako najlakše uhvatiti i fiksirati kist u ustima. Nakon oslobađanja od početnog straha od nepoznatog, opuštanja i savladavanja novog i nesvakidašnjeg načina slikanja, malci su izradili neobične, čak i konceptualne autoportrete. „Kako bi se upoznali s vlastitim tijelom i mogućnostima koje ono ima, potrebno se izložiti i postaviti u dotad nepoznatu situaciju. Ono što si sami branimo i uskraćujemo, naše je ograničenje”, inspirativno im je poručio Alen. Kroz ovu radionicu naši najmlađi naučili su razlučiti strah od ne/poznatog, ne/prihvatanja ili diskriminacije na temelju različitosti i uvidjeli važnost empatije i međusobnog uvažavanja.

Muzeji u svijetu – prakse i iskustva

Putovanja pružaju puno novih dojmova, iskustava, ali i osvijeste da se može (i mora) puno bolje, ljubaznije, srdačnije, pristupačnije i tolerantnije. Prilikom

privatnog putovanja u Stockholm posjetila sam nekolicinu muzeja (Millesgården, Moderna museet, ArkDes – Arkitektur i Design museet, Fotografiska museet) i promatrala kako se pitanje uvažavanja različitosti ističe u stockholmskim muzejima. U svakom je muzeju jasno naznačeno koliko su, kako i kome pristupačni – Moderna Museet nudi pomoć i osobama s alergijama, odnosno ostavlja otvorenu mogućnost za individualnu suradnju prema potrebama posjetitelja. Kolica je moguće iznajmiti u svakom muzeju, prilazi su pristupačni, a sanitarni čvorovi prilagođeni. Čini se čudno da je to potrebno naglašavati u 21. stoljeću, no uputite li se u većinu hrvatskih muzeja, postaje jasno zašto je u Hrvatskoj to potrebno stalno ponavljati i isticati. Muzej moderne i suvremene umjetnosti uz fizičku pristupačnost posjetitelja poziva na dijalog te daje mogućnost razgovora o umjetnosti, zbirkama, izložbama i izloženim radovima s djelatnicima muzeja. Sve posjećene švedske muzeje krasi izuzetno ljubazno, susretljivo i nasmijano osoblje, spremno na svaku vrstu pomoći u bilo kojem trenutku. U podrumu muzeja uz manji izložbeni prostor o povijesti muzeja moguće je zaviriti i u načine odlaganja predmeta kroz transparentni dio spremišta za slike. Muzejski park Millesgården obuhvaća skulpture, fontane na nekoliko terasa te kuću umjetnika u kojoj se nalazi kolekcija antikviteta, a prostor se ponekad koristi i za povremene izložbe. Taj dio parka nažalost ostaje teže pristupačan osobama s teškoćama u kretanju, ali dio kompleksa čini i umjetnička galerija s povremenim izložbama koja je u potpunosti prilagođena za slobodno kretanje. U trenutku posjeta održavala se izložba pod nazivom *Gerda Wegener & The Danish girl* koja tematizira Gerdu Wegener kao umjetnicu čije je stvaralaštvo ostalo u sjeni supruga Einara Wegenera, također slikara, koji je bio prva poznata transseksualna osoba pod imenom Lili Elbe. Unatoč tragičnoj sudbini Lili Elbe postala je ikona svih koji se bore za prava transrodnih osoba, dok nam Gerda Wegener također može poslužiti kao uzor po pitanju prihvaćanja, tolerancije i razumijevanja različitosti te poticanja njenog nesputanog izražavanja.

Nesputanost izražavanja važna je kod približavanja muzejske građe posjetiteljima što se potvrdilo prilikom sudjelovanja na treningu u sklopu Erasmus+ platforme „OMG! Youth at the Museums” u Španjolskoj koji je bio namijenjen muzejskim djelatnicima - kustosima, pedagogima, ali i svima koji rade s mladima (učiteljima, profesorima, predstavnicima udruga mladih). U sklopu projekta posjetili smo Nacionalni muzej podvodne arheologije u Cartageni Antigui te Nacionalni muzej keramike u Valenciji koji je, iako je smješten u reprezentativnom prostoru nekadašnje palače, arhitektonski gotovo u potpunosti prilagođen posjetiteljima, a ima razvijene i programe za osobe slabijeg sluha/vida.

Zaključno – potencijali umrežavanja javnog i privatnog sektora

Kao zaključak ovog međunarodnog treninga istaknuta je važnost i slušanje (mladih) posjetitelja prilikom osmišljavanja i provedbe muzejskih programa uz njihov (in)direktni angažman. Slična premisa mogla bi se preslikati i na suradnju s osobama s invaliditetom. Odnosno, prilikom prilagodbi prostora i sadržaja bilo bi uputno konzultirati buduće korisnike što i kako prilagoditi i predstaviti. Kroz raznolike izložbene projekte praeene pedagoško-edukativnim aktivnostima Muzej grada Koprivnice već nekoliko desetljeća komunicira sa zajednicom u kojoj djeluje. U posljednjih nekoliko desetljeća međusobna suradnja i interakcija dodatno je intenzivirana. U 2015. uz Međunarodni dan muzeja u suradnji s Udrugom Bolje sutra održana je radionica izrade drvenih suvenira koja bi u budućnosti mogla poslužiti kao temelj budućih suradnji između civilnog i javnog sektora. Izrada (drvenih) replika muzejskih predmeta i/ili suvenira koju bi izrađivale osobe s invaliditetom bila bi za zajednicu višestruko korisna. Osim što bi osobama s invaliditetom pružila osjećaj korisnosti i svrhe, Muzeju bi dala izravni doticaj s marginaliziranim skupinama čiji bi se rad u konačnici mogao koristiti kao manipulativnu „građu“ za posjetitelje s oštećenjem vida.

Udruga Bolje sutra u procesu je pokretanja Inovativnog koprivničkog socijalnog poduzeća kojim se planiraju stvoriti uvjeti za pokretanje društvenog poduzeća koje će doprinijeti uključivanju osoba s invaliditetom na tržište rada na području grada Koprivnice. Poduzeće će proizvoditi tjesteninu *KoprivITA*, od brašna od cjelovitog zrna mljevenog na vodenici, s jajima od autohtone pasmine kokoši hrvaticice i koprive kao samonikle biljke, izuzetno ljekovite koja raste na područjima izvan naselja, bez kemijskih tretiranja, na zaštićenom području – biljke koja je direktno vezana uz ime grada Koprivnice. Kopriva stoga nudi potencijal stvaranja brenda koji bi mogao prerasti u jednu od prepoznatljivih simbola grada. Spoji li se kopriva s naivnom umjetnošću koja je već usvojena kao identitetska odrednica Podravine, priča dobiva cjeloviti karakter i univerzalnu vrijednost, u korist svih uključenih aktera i šire zajednice. Time se muzej profilira kao mjesto za stvaranje novih prijateljstava, ali i poslovnih poveznica za ostvarenje budućih zajedničkih suradnji i inovativnih projekata.

Literatura

Kušenić, H. (2015). *Malci muzealci* – deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice.

Kušenić, H. (2017). Naivni autsajderi. U: R. Čimin (gl. ur.): *Podravski zbornik 43/2017*. (89–100.). Koprivnica: Muzej grada Koprivnice.

Kušenić, H., Špoljar M. (2017). *Martin Mehkek/Milan Horvat* – deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice.

Kušenić, H. (2018). *Romi u naivnoj umjetnosti*. U: P. Radosavljević i sur.: *Dă-m Šinš*. (str. 40). Zagreb: Pučko otvoreno učilište „Korak po korak“, 2018.

Mašić, B., Šojat-Bikić, M. (2012.). *Izazovi interpretacije – uloga arhivskog gradiva u muzejskoj struci*. Preuzeto 19. 1. 2021. s <http://daz.hr/zad-dan/izazovi-interpretacije-uloga-arhivskoga-gradiva-u-muzejskoj-struci/>

Udruga osoba s invaliditetom Bolje sutra Grada Koprivnice. Preuzeto 18. 2. 2021. s <https://udruga-bolje-sutra.hr/iksoc-inovativni-koprivnicki-socijalni-centar-koprivita/>

Museum as a platform for innovative networking and creative integration

Abstract: The basic mission of museum institutions is the care, preservation, and presentation of (historical) cultural heritage. Although the processing of material is the basic and primary task, only in the presentation through communication with users does it acquire full meaning and significance. The social task of the museum is to make the language of communication clear and understandable to all target groups to achieve greater cohesion and inclusion. Based on the experience of a person with a disability employed in a museum, the advantages of direct integration of a person with a disability into the museum staff are presented. On the example of selected activities, the museum is presented as a place of openness, inclusion, growth, and progress of vulnerable groups (PWD, Roma). The example of social entrepreneurship developed by the Association of Persons with Disabilities "Better Tomorrow" of the Town of Koprivnica offers ways and opportunities for potential business cooperation between the civil and public sectors through direct networking of museums and associations. When it comes to people with disabilities, it is not enough to adapt only the language of presentation of objects / exhibitions / educational programs but also the spatial disposition of institutions, with the inevitable professional training of employees on etiquette. Examples of good practice of adaptation and accessibility of museums to people with disabilities based on personal travel and during participation in Erasmus + exchanges are presented on the example of foreign museums from Spain and Sweden.

Keywords: communication, cooperation, Koprivnica Town Museum, Naïve Outsider Art, Little museers, civil sector, marginalized groups.

Anida Manko, viši asistent
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu,
Franje Račkog br.1, Sarajevo, BiH
anida.sadikovic@ff.unsa.ba

Pedagoški rad u muzeju: razumna prilagodba kao odgovor na različitost

Sažetak: Suvremene tendencije u radu muzeja naglašavaju potrebu uvažavanja različitosti i osiguravanja novih načina komuniciranja sa svim posjetiteljima. Muzeji su namijenjeni svima, stoga na taj način treba i promišljati o mogućim strategijama kojima će se osigurati pristupačnost muzejskim sadržajima. Različitost ne može biti prepreka, nego se treba promatrati kao resurs koji će osigurati da muzeji izgrade nove perspektive u svojem djelovanju. Međunarodni dokumenti nalažu da je potrebno u svim segmentima osigurati ravnopravno sudjelovanje osobama s invaliditetom, posebno u području obrazovanja, kulturnog i javnog djelovanja. U ova tri segmenta muzeji trebaju jednako djelovati tako što će osigurati razumnu prilagodbu koja podrazumijeva adekvatnu izmjenu i potrebnu prilagodbu uvažavajući ljudska prava i osnovne slobode. Pedagoška djelatnost u muzeju nije dominantna, a ona treba imati posebno mjesto jer upravo muzejski pedagog propituje interese i potrebe posjetitelja s ciljem da na najbolji način kreira komunikacijske procese kojima će odgovoriti na sve različitosti koje su sastavni dio društva. Cilj rada jest predstaviti neke od pedagoških strategija koje uz primjenu načela univerzalnog dizajna mogu osigurati jednakopravan pristup sadržajima muzeja svima. Radom se nastoji uputiti na upotrebu univerzalnog dizajna kojim se osigurava i razumna prilagodba s ciljem da se bolje odgovori na potrebe svih posjetitelja. Analizom stanja u praksi u muzejima u BiH nude se prijedlozi za unapređenje pedagoške djelatnosti muzeja s naglaskom na inkluzivnost i pristupačnost.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, univerzalni dizajn, razumna prilagodba, pristupačnost.

Uvod

Globalne promjene uvjetuju muzeje da kreiraju drugačiji način rada u svim područjima, kao i odnos prema publici. Primarna djelatnost muzeja koja uključuje zaštitu kulturne baštine time ne postaje manje važna, nego se upravo ostavlja mogućnost korištenja različitih resursa da kulturna baština i muzejski eksponati postanu dostupni svakoj osobi ravnopravno. Na taj način muzej mijenja perspektivu gdje iz pristupa „njegova visost predmet” kreira pristup „njegova visost pos-

jetitelj” (Krivošajev, 2012). Uloge koje muzej dobiva prateći promjene u društvu međusobno su povezane te uvjetuju stvaranje novih strategija i načina rada koji će odgovoriti na potrebe različite publike. Promjene koje nalaže kako praksa tako i zakonska regulativa očekuju da muzej preispituje svoju ulogu u društvu.

Polazište u kreiranju otvorenosti muzeja prema svima jest razvijanje situacijske svjesnosti svih zaposlenih u muzeju. Situacijska svjesnost je osnova za dobro donošenje odluka, a formira se zapažanjem i razumijevanjem onoga što se događa u neposrednom okruženju (Bjelan-Guska i Manko, 2020). Razumijevanje potreba publike treba biti osnovno polazište u kreiranju muzejskih sadržaja. U tom kontekstu potrebno je analizirati tko sve čini publiku koja dolazi u muzej i kako odgovoriti potrebama svih: djece, učenika, osoba treće životne dobi, osoba s invaliditetom, turista iz drugih država, istraživača itd. Promišljanjem o potrebama publike pri kreiranju muzejskih aktivnosti unaprijed se mogu donijeti odluke kojima će se ukloniti prepreke i osigurati pristupačnost muzeja. Svaka odluka treba biti zasnovana na propitivanju resursa muzeja i traganju za različitim pristupima koji će uvažiti zahtjeve različite publike. Kreiranjem i ostvarivanjem prilika kojima se poštuju ljudska prava stvaramo inkluzivno društvo. „Inkluzija je aktivno, namjerno i kontinuirano bavljenje različitostima. Živjeti i upravljati različitostima znači baviti se različitostima bez stvaranja nepravde.” (Kafedžić, 2020). Inkluzivna kultura, politika i praksa odgovor su za osiguravanje pristupačnosti. Pristupačnost je stanje u okruženju, najčešće se shvaća kao arhitektonska pristupačnost, ali je to samo jedan od aspekata; pristupačnost se ogleda u spremnosti društva i okruženja da omogući ravnopravno sudjelovanje svim osobama u svim segmentima života (Grupa autora, 2003. prema Počuč, 2010). Stoga se u radu fokusiramo na osiguravanje pristupačnosti muzeja gdje svi zaposlenici muzeja, a najviše muzejski pedagog, trebaju promišljati o prilikama kojim će kroz muzejske aktivnosti osigurati uvažavanje i poštivanje osnovnih ljudskih prava. S obzirom na širinu pojma pristupačnosti važno je promišljati o svim resursima kojima muzej treba i može omogućiti otvorenost za sve. Stoga u nastavku rada opisujemo i navodimo strategije pozivajući se na primjenu principa univerzalnog dizajna i razumne prilagodbe kroz pedagošku paradigmu u muzejskom prostoru, a koje su nastale uvidom i analizom stanja u muzejima u Bosni i Hercegovini.

Pedagoški odgovor na različitost

Jedno od univerzalnih ljudskih prava jest i pravo na kulturu. Iako se godinama ovo pravo različito tumačilo, njegova utemeljenost usko je vezana uz priznavanje i poštovanje ljudskog dostojanstva, a time je povezano i s pitanjem iden-

titeta (Baltà i Dragičević Šešić, 2017 prema Dragin, 2019). Sve osobe nemaju jednak pristup i ravnopravan status u zajednici kada su u pitanju brojna prava, a između ostalog i pravo na sudjelovanje u kulturnom životu na osnovama jednakosti. Raznovrsna publika koja posjećuje muzeje, kao ustanove kulture koje su od iznimnog značaja kako za društvo tako i za svakog pojedinca, zahtijeva drugačiji pristup. Najčešće se u međunarodnim dokumentima spominje pravo na sudjelovanje u kulturi i pristup kulturi. Sudjelovanje u kulturi podrazumijeva aktivan odnos publike prema kulturnom životu zajednice, gdje se susreću amatersko ili profesionalno bavljenje umjetnošću ili istraživanje određenih aspekata do sudjelovanja kroz posjete kulturnim događajima. Stoga je zadatak muzeja da na jednakopravnoj osnovi osiguraju pristupačnost svakoj osobi u skladu s njezinim kapacitetima. Postavlja se pitanje je li u praksi izvedivo i zastupljeno uvažavanje različitosti i potreba publike u muzejima.

Međunarodni dokumenti nalažu da je potrebno u svim segmentima osigurati ravnopravno sudjelovanje svim osobama u kulturnom životu zajednice, dok Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2006.) posebno naglašava da je u području obrazovanja, kulturnog i javnog djelovanja potrebno poštivati ljudska prava jer je ustanovljeno da često osobe s invaliditetom nemaju jednak pristup svim sadržajima. U ova tri segmenta muzeji trebaju jednako djelovati tako što će osigurati razumnu prilagodbu koja podrazumijeva potrebne i odgovarajuće izmjene i prilagodbe koje ne nameću nerazmjern ili neprimjeren teret, potrebne u konkretnom slučaju, kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom ravnopravno s drugim osobama uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode. (Članak 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom)

Često se pojam razumne prilagodbe povezuje i s univerzalnim dizajnom, a različitost je u tome što je razumna prilagodba više usmjerena pojedincu, dok je univerzalni dizajn usmjeren na prilagodbu za sve osobe, bez posebnog naglašavanja komu je prilagodba namijenjena. U skladu s tim, pored odgovarajućih mjera¹ koje se svaka država potpisnica Konvencije o pravima osoba

¹ Države se obvezuju preuzeti odgovarajuće mjere u vidu (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2006):

- osiguravanja minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost prostora i usluga namijenjenih javnosti,
- pružanja obuke interesnim skupinama o pitanjima pristupačnosti s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom,
- osiguranja natpisa na brajici kako bi osigurali čitljivost osobama s oštećenjima vida u prostorima otvorenima za javnost,
- osiguranja podrške u vidu asistenata kako bi se olakšao pristup javnim objektima i prostorima otvorenima za javnost,
- promicanja ostalih odgovarajućih oblika podrške osobama s invaliditetom kako bi im se osigurao pristup informacijama,
- promicanja pristupačnosti novih tehnologija,
- promicanja dostupnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sustava u ranoj fazi, s ciljem da postanu pristupačni uz minimalne troškove.

s invaliditetom (2006.) obavezala ispuniti, i muzeji preuzimaju odgovornost za provođenje onih mjera koje su u njihovoj moći tako što će odgovoriti kroz osiguravanje pristupačnosti, dostupnosti i raspoloživosti aktivnosti i sadržaja u muzeju. Jedan od načina jest primjena univerzalnog dizajna i razumne prilagodbe. Univerzalni dizajn podrazumijeva oblikovanje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da ih u najvećoj mogućoj mjeri mogu koristiti sve osobe, bez potrebe prilagođavanja ili posebnog oblikovanja, gdje se pridaje važnost različitosti i inkluzivnosti (Story, Mueller i Mace, 1998. prema Burgstahler, 2019).

Primjena načela univerzalnog dizajna odnosi se na prilagodbu proizvoda i okruženja u sljedećim stavkama: ravnopravna upotreba, fleksibilnost kod korištenja, jednostavna i intuitivna upotreba, uočljive informacije, tolerancija na pogrešku, manji fizički napor i mjere i prostor za upotrebu (The Center for Universal Design, 1997 prema Burgstahler, 2019). Sedam načela univerzalnog dizajna primjenjivo je u fizičkom okruženju te se mogu primijeniti na muzejsko okruženje. Međutim, važno je naglasiti da pored ovih načela univerzalni dizajn obuhvaća i prilagodbu u pružanju informacija i usluga. Nekada je teško odgovoriti na prilagodbu u otklanjanju arhitektonskih barijera, stoga je važno imati razvijenu kolektivnu i pojedinačnu situacijsku svjesnost da bi muzej mogao odgovoriti na potrebe publike. Razlog tomu jest to što se pristupačnost ogleda i u drugim sferama osim ove najviše vidljive arhitektonske barijere.

Nove dimenzije koje prate promjene u društvu pred zaposlenike u muzeju stavljaju nove zadatke. Primjenu i prilagodbu muzejskih sadržaja, informacija i pristupa muzeju trebao bi obavljati tim stručnjaka, ali u nedostatku kadra najčešće te poslove obavljaju kustosi. Posebnu pažnju pri razumijevanju potreba i zahtjeva publike trebao bi posvetiti muzejski pedagog. U zemljama Balkana još uvijek je nejasan status muzejskog pedagoga; iako su dugo prisutni u muzejskoj praksi, njihova djelatnost nije jasno definirana. Jedan od razloga jest taj što se najčešće profil muzejskog pedagoga stječe nakon završenog studija u primarnom području bez dovoljnog poznavanja pedagoškog rada. Stoga Avramović (2014) nudi okvir na kojem se može temeljiti profesionalni rad muzejskih pedagoga. Okvir znanja sastoji se od šest komponenata: konteksta, izbora i motivacije, predmeta, sadržaja, teorija učenja i razgovora, koji su organizirani u tri domene znanja: znanje muzejskog sadržaja, muzejsko pedagoško znanje i muzejsko kontekstualno znanje. Pored toga neophodno je konstantno usavršavanje u polju pedagoške znanosti s ciljem unapređenja rada i praćenja suvremenih tokova u istraživanju, primjeni i realizaciji pedagoških aktivnosti.

Iako u praksi, ali i u stručnoj literaturi nisu jasno definirani zadaci pedagoga u muzeju, navodimo neke elemente na kojima se treba temeljiti pedagoški rad u muzejskom okruženju:

1. Analiza potreba publike na osnovu čega će razvijati programi za sve skupine.
2. Planiranje različite i bogate ponude muzejskih aktivnosti za sve uzraste.
3. Komunikacija s kolegama kustosima u pripremi izložbe.
4. Komunikacija i posredovanje između posjetitelja i izložbe.
5. Priprema obrazovnih i informativnih materijala koji će biti prilagođeni svima.
6. Pedagoško-didaktičko-metodičko planiranje aktivnosti u muzeju.
7. Kreiranje odgojno-obrazovnih sadržaja koji će se povezati s muzejskim resursima.
8. Kreiranje zajedničkog programa rada muzeja i škole².
9. Suradnja s odgojno-obrazovnim i drugim ustanovama.
10. Stručno pedagoško usavršavanje.
11. Evaluacija pedagoško-muzejskog rada.

Muzejski pedagog ima odgovornost za uspješnu realizaciju interpretacije muzejskih zbirki u izravnoj komunikaciji s publikom koja je uvijek drugačija i koja ima svoje potrebe, zahtjeve i interese (Krivošojev, 2012). Osim aktivnog rada i komunikacije s publikom muzejski pedagog treba kreirati strategije kojima će osigurati muzeju novu publiku. Ovaj zadatak muzejskog pedagoga oslanja se na propitivanje potreba publike, analiziranja potreba, interesa i kreiranja programa rada muzeja u pedagoškom kontekstu. Zadaća muzejskog pedagoga vrlo je široka; ponajprije se bavi pedagoškim radom, ali je i glavni muzejski komunikator i osoba za rad s javnošću. Muzejskog pedagoga Hotko (2010) vidi kao glavnu sponu između muzejskog sadržaja, izložbe i posjetitelja/primatelja muzejskih informacija. Zajedničkim radom kustosa i muzejskog pedagoga temeljitije se može odgovoriti na potrebe različite publike. Uobičajeno poimanje rada muzejskog pedagoga svodi se na vođenje radionica, aktivnosti i vođenja posjetitelja. Rad je muzejskog pedagoga daleko opsežniji ili bi barem trebao biti; pedagog bi trebao biti zastupnik interesa širokog kruga publike (Škarić, 2002 prema Detling, 2009). Međutim, u praksi često biva da muzeji nemaju pedagošku službu i da posao pedagoga u muzeju obavljaju kustosi. Ovo upućuje na to da je potrebno govoriti o važnosti i potrebi rada

² U sadašnjim nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola u BiH posjeti muzeju kao jednom važnom resursu znanja nisu predviđene kao obavezne. Nastavnici samoinicijativno nastoje svoj rad obogatiti i učiniti zanimljivim učenicima tako što organiziraju posjete muzejima. Time ne postoji formalna suradnja između muzeja i škola, gdje bi muzejski pedagog u koordinaciji s nastavnicima planirao i kreirao obrazovne sadržaje koji prate Nastavni plan i program.

muzejskog pedagoga i afirmaciji ovog poziva koji će muzejski posao sagledati kroz pedagošku paradigmu.

Osvrt na inkluzivnost muzeja u Bosni i Hercegovini

Muzeji u Bosni i Hercegovini u fazi su transformacije i težnje k reprogramiranju sadržaja i ponude za javnost. Pozitivne primjere možemo vidjeti kroz organizaciju aktivnosti i radionica u kojima se nastoji uključiti različita publika. Često muzeji nazivaju inkluzivne radionice one u kojima sudjeluju isključivo osobe s invaliditetom. Razlog tome jest i dalje usko razumijevanje pojma inkluzije i poistovjećivanje s pojmom integracije. Da bi radionice bile inkluzivne, one trebaju biti namijenjene svima, a ne samo određenoj populaciji. Inkluzivnost podrazumijeva različitu publiku kojoj će biti prilagođeni muzejski sadržaji. Nije dovoljno pozvati osobe s invaliditetom u muzej, nego je potrebno osigurati da se svi osjećaju dobrodošlo na način da muzejski sadržaji budu prilagođeni bez posebnog naglašavanja prilagodbe. Pristupačnost je pojam koji se u praksi ali i stručnoj literaturi odnosio na pristup nekoj ustanovi i promatran je često kroz prizmu invaliditeta. Tako se pojam pristupačnosti u muzejima svodi i promatra kroz arhitektonske prepreke koje su brojne u muzejima u BiH, dok se prepreke poput informacijskih i komunikacijskih često zanemaruju. Pojam pristupačnosti kao nova filozofija i novi način planiranja ima polaznu osnovu upravo u ljudskoj različitosti (Počuč, 2010). Važno je ovom pojmu pristupačnosti pristupiti holistički jer se na taj način djeluje na povećanje mobilnosti u okruženju koje će biti kreirano na način da omogući svakom pojedincu funkcioniranje na što jednostavniji i neovisniji način.

Muzeji nastoje postupno prepoznavati prepreke i nuditi sadržaje i aktivnosti, ali i dalje ne zadovoljavaju minimalne standarde pristupačnosti. Arhitektonske barijere, koje se ogledaju u nepostojanju adekvatnog pristupa zgradi, pristupne rampe, neprilagođenih ulaznih vrata, unutrašnjosti muzeja koja nije prilagođena osobama s invaliditetom, pristupa eksponatima, stubište, osvjetljenje itd. najčešće su prepreke koje sami muzeji identificiraju. Često su u nedostatku financijskih sredstava nemoćni da mijenjaju mnogo toga. Informacijske se prepreke ogledaju u neprilagođenim legendama za svaki eksponat, kao i u netransparentnim uputama i brošurama. Stručni kadar muzeja često zbog straha od nepoznatog stvara komunikacijske prepreke te ne nudi potpune informacije publici koja ima oštećenje vida ili sluha. Rijetki bosanskohercegovački muzeji imaju pedagoški odjel, što govori o potrebi unapređenja obrazovne, ali i društvene uloge muzeja. Jedan veliki nedostatak jest nepostojanje zakonske suradnje muzeja sa školama i obratno. Školski pos-

jeti obično su u sklopu ekskurzije ili izleta, bez sustavno planiranih aktivnosti za različite uzraste i potrebe učenika. Resurse muzeja škola jako malo koriste u pogledu dopune nastavnog sadržaja i osiguravanja iskustvenog učenja u muzejima, što bi uvelike unaprijedilo obrazovanje i osiguralo da muzeji imaju raznovrsnu publiku u budućnosti. Obrazovna uloga muzeja trebala bi biti u rukama muzejskog pedagoga, što treba biti sastavni dio kulturne politike svakog muzeja (Hooper-Greenhill, 1999). Stoga je potrebno raditi na unapređenju inkluzivne kulture, politike, prakse, ali i obrazovne uloge muzeja.

Programi koje većina muzeja realizira, a koji su inkluzivni dio su projektnih aktivnosti, a ne kontinuiranog rada i stalne prakse. Obično završetkom projekta takav oblik rada prestaje ili se djelomično realizira. Ipak pozitivnih inkluzivnih primjera³ ima, kako u nastojanju pojedinih muzeja da realiziraju aktivnosti u čiji rad će biti u potpunosti uključene sve osobe, tako i u nastojanju da se osigura pristupačnost sadržajima muzeja u onoj mjeri koliko je trenutno moguće.

Mogući načini prilagodbe u muzeju

Holistički pristup u osiguravanju pristupačnosti muzeju treba se temeljiti na vrijednosti različitosti. Naime, potrebno je promišljati o uzrastu, fizičkim, senzornim i intelektualnim sposobnostima, privremenim i demografskim karakteristikama publike da bi se okruženje prilagodilo različitim potrebama svih koji posjećuju ili će posjetiti muzej. Na taj se način nastoje unaprijed kreirati prilike i otkloniti prepreke. Da bismo govorili o pristupačnom muzeju, potrebno je osigurati fizički pristup zgradi, pristupačnost informacija i sadržaja, adekvatnu komunikaciju, audio-vizualna rješenja, osvjetljenje i adekvatnu podršku.

Arhitektonska rješenja u muzeju podrazumijevaju da ustanova ima adekvatan pristup: od parkinga, pristupa ulazu, pristupne rampe, horizontalnu i vertikalnu pristupačnost i prilagođenu unutrašnjost za neometano kretanje i pristup muzejskim eksponatima. Kod planiranja izložbe bitno je promišljati o prostoru i načinu cirkulacije publike. Usklađivanje boja i osvjetljenja, kao i raspored eksponata treba biti osmišljen na način da svaka osoba ima adekvatan i neometan pristup. Potrebno je postaviti eksponate i legende na visinu koja je vidljiva svim posjetiteljima. Boje i kontrasti važni su prilikom kreiranja izložbe kao i osvjetljenje.

³ Pozitivni primjeri inkluzivnih praksi u muzejima BiH predstavljani su u publikaciji Balkanske mreže muzeja pod nazivom: Primjeri inkluzivnih muzejskih praksi u Bosni i Hercegovini [Elektronski izvor] = Examples of inclusive museum practices in Bosnia and Herzegovina. Pogledati više na: http://www.bmuseums.net/wp-content/uploads/2020/11/bn_networks2020_digital_final_11_11_2020.pdf.

Važno polazište u razvijanju inkluzivne kulture muzeja koji uvažava različitost treba biti način komunikacije putem koje se uvažava svaki pojedinac uz stav da je uvijek na prvom mjestu osoba, a onda sve specifičnosti te osobe; u tom kontekstu preporučuje se upotreba *People First Language*. Pored toga u komuniciranju je važno predstaviti se i biti strpljiv u čekanju odgovora. Pitati osobu na koji način želi komunicirati i želi li pomoć/podršku. Uvijek je dobro ponuditi eksplicitne upute i koristiti različite načine prezentiranja, izlaganja i motiviranja u toku vođenja. Također, za posjetitelje je važno prilagoditi način komunikacije bez upotrebe stručnih termina, ili kada se već koriste, potrebno ih je objasniti i približiti publici. Inkluzivno okruženje nalaže primjenu načela univerzalnog dizajna i upotrebu asistivne tehnologije da bi se osigurala pristupačnost muzejskih sadržaja svima.

Informacije trebaju biti vidljive, jasne i razumljive svim posjetiteljima: djeci, turistima iz drugih država, osobama koje imaju oštećenje vida, sluha, osobama s tjelesnim invaliditetom i slično. Muzej treba imati jasne navigacijske mehanizme i informacije koje će biti napisane u skladu s europskim standardom izrade teksta *Easy to read*⁴ koji će biti razumljiv i jednostavan za čitanje. Tekst za opis eksponata ne treba biti suviše dug jer opširan tekst može ometati posjetitelja i odvlačiti mu pažnju s eksponata. Preporuka u publikaciji Nacionalnih muzeja Škotske (2002.) za duljinu teksta jest da se navodi od 25 do 200 riječi maksimalno, ovisno o tematici i oznaci eksponata. Ostale informacije mogu se podijeliti putem brošure, letaka ili putem audio/video zapisa. Također, važno je osigurati za osobe s oštećenjem vida legende na brajici ili audio zapise, dok je za osobe s oštećenjem sluha sve informacije potrebno pripremiti u pisanoj formi ili osigurati tumača znakovnog jezika prilikom vođenja izložbe.

Potrebno je pratiti upute World Wide Web Consortiuma (W3C) za standardizaciju tehnologija korištenih na webu i smjernice prilikom objavljivanja informacija putem web stranica. Prilikom prilagođavanja važno je ponuditi adekvatnu zamjenu, a pri tome ne oslanjati se isključivo na drukčije obilježavanje sadržaja ili boje.

Muzeji trebaju razumjeti pitanje pristupačnosti u širem kontekstu kako bi pronalazili adekvatne načine uklanjanja prepreka i osiguravanja prilika da svaki pojedinac sudjeluje u onim aktivnostima koje ga zanimaju, a ne samo u onima koje su mu dostupne. Općeniti načini prilagodbe odgovaraju načela

⁴ Više o Easy to read pogledati na: <https://www.inclusion-europe.eu/easy-to-read/>.

univerzalnog dizajna, a time su odgovor i na razumnu prilagodbu. Koncept univerzalnog dizajna nadilazi puko pružanje posebnih obilježja za različite potrebe osoba; umjesto toga naglašava kreativni pristup koji je sveobuhvatan, gdje u početku procesa dizajniranja treba postaviti pitanje kako proizvod, okruženje ili javni prostor mogu biti estetski ugodni i funkcionalni za najveći broj osoba (McGuire, Scott i Shaw, 2006 prema Eagleton, 2013).

U pedagoškom kontekstu univerzalni dizajn moguće je primijeniti u muzeju kroz tri načela univerzalnog dizajna u obrazovanju s obzirom na to da se pedagoški muzejski rad treba temeljiti na obrazovnoj funkciji muzeja. To se može ostvariti kroz:

- *primjenu različitih interpretacijskih strategija*: predstavljanje sadržaja putem različitih medija: tekst, fotografija, animacija, audio/video zapisi, replike eksponata, prilagođeni materijali na brajici, uvećan font slova, digitalizacija sadržaja, interaktivne mape, upotreba asistivne tehnologije, osiguravanje tumača znakovnog jezika i slično.
- *osiguravanje različitih sredstva djelovanja i izražavanja*: muzejski posjetitelji trebaju biti aktivni sudionici u radu muzeja, gdje je potrebno osigurati da se izraze u skladu s mogućnostima i podrškom koju muzej može pružiti. Načini komunikacije mogu biti različiti –od usmene komunikacije, pisane riječi, slike, geste ili rukovanja predmetom. Podrška kustosa može se pružiti kroz modeliranje, davanje primjera, konkretnih uputa, demonstracije, prilagođavanja i upotrebe raspoloživih sredstava muzeja.
- *osiguravanje i poticanje različitih načini stvaranja zainteresiranosti*: ovaj se aspekt može primijeniti u pogledu poticanja sudjelovanja u aktivnostima muzeja, ali i u stvaranju interesa za različite muzejske sadržaje. U ovom aspektu treba biti fleksibilan u očekivanjima vezanim za sudjelovanje publike, ali svakako ne treba zanemariti vrijednost koju publika donosi svojim posjetom ili sudjelovanjem u muzejskim sadržajima.

Osiguravanjem triju navedenih pristupa u velikoj se mjeri odgovara zahtjevu razumne prilagodbe. Ako muzej u planiranju i pripremanju aktivnosti razmišlja o potrebama svih posjetitelja, u velikoj će mjeri zadovoljiti zahtjevima razumne prilagodbe koji trebaju biti u skladu s potrebama svakog pojedinca. U muzejskom kontekstu razumnu prilagodbu u muzeju možemo promatrati na razini zahtjeva i potreba svake pojedine osobe, što bi značilo da muzej treba poznavati publiku koja mu dolazi. Takvo što ponovo uvjetuje potrebu za muzejskim pedagogom koji će propitivati potrebe publike, komunicirati i koordinirati sa svojim kolegama da bi muzej na najbolji način odgovorio

na različitost. Muzeji imaju priliku njegovati vrijednosti inkluzivnog društva kroz poštivanje različitosti i osiguravanje prilika za ravnopravno učešće svakog posjetitelja u muzeju. Na taj način muzeji opravdavaju svoju društvenu ulogu, gdje uvažavajući ljudska prava osiguravaju da različitost bude resurs kojim će se predrasude i diskriminacija u društvu ukloniti ili bar smanjiti.

Zaključak

Pristup kulturi važan je ne samo iz perspektive ljudskih prava nego i za razvoj društva u cjelini. Muzej je ustanova koja treba biti na usluzi društvu, svakom pojedincu, te treba omogućiti osobama s invaliditetom da razvijaju i koriste svoje potencijale, ne samo za svoje vlastito dobro nego i zbog obogaćivanja društva. Potrebno je pratiti inicijative i preporuke na globalnoj razini u području otvorenosti muzeja za sve. Nerealno je očekivati da će se uvijek pronaći idealna rješenja u osiguravanju pristupačnosti jer nekada to nije moguće, ali poboljšanja u pogledu pristupačnosti trebaju biti cilj svake javne ustanove. Arhitektonske barijere koje su na prvi pogled najvidljivije nisu uvijek najveće i nepremostive. Najvažniji segment jest stav muzeja i muzejskih zaposlenika, odnosno svijest i odgovornost da muzej učine mjestom za svakog pojedinca kao primarno polazište u osiguravanju prilagodbe. Svi zaposlenici imaju jednaku obvezu unapređivati svoje znanje i načine komuniciranja s različitim publikom. Nedostataka jest mnogo, ali je važno iskoristiti postojeće resurse i težiti poboljšanju putem stručnih i kontinuiranih usavršavanja svih zaposlenika muzeja zbog razvijanja senzibiliteta prema različitostima i u svrhu razvijanja inkluzivne kulture muzeja. Na taj način muzeji se mogu prilagoditi za najprikladnije i najrazličitije metode komunikacije s ciljem usmjeravanja na rastuće različitosti javnih potreba (Vuillaume, 2015).

Primjena načela univerzalnog dizajna i razumne prilagodbe jest proces, potrebno je vrijeme da se primijene sva rješenja, ali isto je tako moguće primijeniti neke ideje bez dodatnih financijskih ulaganja. Važno je u procesu stvaranja inkluzivnog muzeja propitati potrebe publike, a zbog opsega posla i složenosti ovog zadatka muzeji trebaju promišljati o afirmaciji pedagoškog rada u svojoj djelatnosti. Partnerstvo unutar muzeja i s različitim organizacijama i pojedincima, pretpostavka su niza kvalitetnih muzejskih aktivnosti, stoga muzeji trebaju komunicirati s publikom, ali i sa stručnjacima iz drugih područja. Unutar muzeja neophodna je komunikacija muzejskog pedagoga i kustosa, pojašnjava Nikočević (2012) te navodi da muzejska pedagogija treba biti uključena u većinu muzejskih aktivnosti i djelatnosti, kao što i drugi djelatnici u muzeju trebaju biti povremeno ili do izvjesne mjere uključeni u programe muzejske

pedagogije. Zajedničkim radom muzeji će postati mjesta informalnog učenja koja uvažavaju individualnost i osiguravaju prilike da svaki pojedinac uživa u kulturnom životu na ravnopravnoj osnovi.

Literatura

- Avramović, M. (2014). Uloge pedagoga u muzeju, u Zbornik radova: *Identitet profesije pedagog u savremenom obrazovanju*, Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Bjelan-Guska, S, i Manko, A. (2020). Modul 3. *Okruženje koje podstiče individualizirano učenje*, Univerzitet u Sarajevu: Stamparija Fojnica.
- Burgstahler, S. (2019). *Universal Design: Process, Principles, and Applications*, University of Washington: DO-IT.
- Detling, D. (2009). *Uloga muzejskog pedagoga u muzejskoj komunikaciji na konkretnom primjeru Muzeja Slavonije*. Osijek: Muzej Slavonije.
- Dragin, D. (2019). *Pravo na kulturu ili pravo na razvoj kulturnih potreba*. Novi Sad: Zbornik radova akademije umetnosti 7, 32-46.
- Eagleton, M. (2013). *Universal design for learning (UDL)*. Research Starters: Education (Online Edition: EBSCO Research Starters).
- Hooper-Greenhill, E.(1999). *The Educational Role of the Museums*, New York: Routledge.
- Hotko, J. (2010). *Nastava povijesti u muzeju i uloga muzejskog pedagoga – Hrvatski povijesni muzej*. Povijest u nastavi. br. 2 (16), str. 231– 245. Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu.
- Kafedžić, L. (2020). Inicijalni Modul: *Osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi*, Univerzitet u Sarajevu: Štamparija Fojnica.
- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*, (2006). Preuzeto: 21. 12. 2020. S: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Medjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf>
- Krivošejev, V. (2012). *Muzeji, menadžment, turizam: ka savremenom muzeju, od teorije do prakse*. Valjevo: Narodni muzej i NIP Obrazovni informator.
- National Museums of Scotland, (2020). Exhibitions for All: A practical guide to designing inclusive exhibitions. Scotland: NMS Design Office.
- Nikočević, N (2012). Uloga muzejskih pedagoga u planiranju muzejskih djelatnosti, Preuzeto: 26. 12. 2020. S: http://hrmud.hr/sekcija_pedagoga/zbornik_7_2012/239_Nikocevic_Lidija.pdf
- Počuč, M. (2010). *Pristupačnost i dizajn za sve*. HERETICUS-Časopis za preispitivanje prošlosti, (03+ 04), 60-70.
- Vuillaume, D. (2015). *Introduction in: Revisiting the Educational Value of Museums: Connecting to Audiences*, NEMO 23rd Annual Conference Pilsen, Czech Republic: NEMO-The Network of European Museum Organisations.

Pedagogical work in the museum: reasonable adjustment in response to diversity

Abstract: Contemporary tendencies in the work of the museum emphasize the need to respect diversity and provide new ways of communicating with all visitors. Museums are intended for everyone, so it is necessary to think about possible strategies that will ensure accessibility to museum exhibits. Diversity cannot be an obstacle but should be seen as a resource that will ensure that museums build new perspectives in their work. International documents stipulate that it is necessary to ensure equal participation of persons with disabilities in all segments, especially in the field of education, cultural and public activities. In these three segments, museums should act equally by ensuring reasonable adjustment, which implies adequate change and the necessary adjustment respecting human rights and fundamental freedoms. Although pedagogical activity in the museum is not dominant, it should have a special place because the museum pedagogue questions the interests and needs of visitors to best create the communication processes that will respond to all the diversities that are an integral part of society. The aim of this paper is to present some of the pedagogical strategies that, with the application of the principles of universal design, can ensure equal access to the contents of the museum for all. The paper seeks to point out the use of universal design that ensures a reasonable adjustment in order to respond to the needs of all visitors. The analysis of the situation in museums in BiH offers proposals for the improvement of the pedagogical activity of the museum with an emphasis on inclusion and accessibility.

Keywords: people with disability, universal design, reasonable adjustment and accessibility.

Program Muzej za svakoga, svi u muzej! u Galeriji Meštrović

Sažetak: Kada se govori o osobama s teškoćama u razvoju, pogotovo kada je riječ o djeci, uvijek se ističe značenje te važnost okoline i lokalne zajednice u procesu njihove integracije i inkluzije u društvo. Muzeji kao kulturne institucije koje su osnovane i namijenjene svim slojevima društva trebali bi imati veću ulogu u procesu integracije osjetljivijih skupina posjetitelja. Stoga nam je bila namjera da u 2020. godini proširimo i prilagodimo svoj godišnji pedagoško-edukativni program na društveno osjetljive skupine našega grada i bliže okolice (djecu bez roditeljske skrbi, osobe s tjelesnim oštećenjima, djecu s autističnim poremećajima, osobe s Downovim sindromom itd.). Približavanjem pedagoško - edukativnih aktivnosti osjetljivijim skupinama građanstva i publike, koji zbog različitih potreba u manjoj mjeri konzumiraju kulturne sadržaje gradskih muzeja, nastojali smo pružiti što bolji doživljaj upravo njima kao krajnjim korisnicima. Programom smo obuhvatili seriju vođenja s naglašenim senzornim elementima te radionice prilagođene potrebama korisnika, kako izborom materijala, tako i različitim tehnikama za likovno izražavanje (oblikovanje nije nužno u glini, nego i u gipsu ili pak žicom, konopom, kartonom, folijom). Koristeći ovakve raznovrsne senzorne podražaje, pokušali smo potaknuti intrinzičnu motivaciju za uključenost u likovno stvaranje i aktivno sudjelovanje.

Ključne riječi: muzej, inkluzija, prilagodba, doživljaj, aktivno sudjelovanje

Muzeji Ivana Meštrovića od svojeg osnutka kontinuirano provode akcije namijenjene svim skupinama posjetitelja. U povijesti inkluzivnih akcija treba istaknuti razglednice za videće, slijepe i slabovidne osobe¹ (Šeparović Palada, 2005) te recentnu muzejsku ediciju „Lako razumljiva knjiga” (Šeparović Palada, 2017, 2019), koja obrađuje pojedine dijelove života Ivana Meštrovića. Unatoč stalnoj prisutnosti pedagoških aktivnosti, sve do 2018. godine one su se uglavnom

¹Knjige u ovoj ediciji namijenjene su svima, a posebice osobama koje imaju intelektualne poteškoće s čitanjem i razumijevanjem, koje traže jednostavan sadržaj i osnovne informacije o temi ili osobama koje ne poznaju dobro hrvatski jezik.

Publikacije zadovoljavaju europske standarde za izradu lako razumljivih informacija i pravila Inclusion Europe – europske udruge osoba s intelektualnim teškoćama i njihovih obitelji. Pisane su na jednostavan i lako razumljiv način i bogato su ilustrirane.

realizirale u sklopu određenih manifestacija (EMA, Međunarodni dan muzeja, Noć muzeja itd.), a nikada kao dio stalne ponude muzeja.

Nadalje, u našim događanjima sudjelovala su ponajviše djeca, vrtići i škole, obitelji i turisti, dok su izostali mladi srednjoškolskog uzrasta te odrasli i umirovljenici. Međutim, u novije vrijeme obogaćivanjem ponude muzeja s programom Muzej za svakoga, svi u muzej! povećala se broj starijih posjetitelja (odrasli i umirovljenici) te korisnika raznih udruga i centara za obrazovanje.

U listopadu 2019. Muzeji Ivana Meštrovića pokrenuli su ovaj program s ciljem omogućavanja različitim skupinama građanstva sudjelovanje u kreativnom umjetničkom stvaranju unutar muzeja i to u neposrednoj blizini umjetničkih djela. Posebno smo prilagodili vodstva po postavu ističući senzorni element kako bismo pružili posjetiteljima što bolji doživljaj i dublje muzejsko iskustvo² (vodstvo *Dodirni i osjeti*), dok su radionice izborom tema i tehnika dogovorene sa samim sudionicima (oblikovanje nije nužno u glini, nego i u gipsu ili pak žicom, konopom, kartonom, folijom itd.). Na ovaj način posjetitelji su imali određenu slobodu u izboru pedagoških aktivnosti i njihovoj realizaciji, a istraživanje i učenje kroz djelovanje u muzejskom prostoru zamijenilo je krutu tradicionalnu organizaciju. Tehnike i motivi birani su u dogovoru sa sudionicima i prema njihovim mogućnostima te zbog činjenice da su poteškoće heterogene unutar same skupine posjetitelja i zahtijevaju fleksibilan pristup.

Ovakvim prilagodljivim pristupom i otvorenošću prema željama posjetitelja, posebice onima s raznim poteškoćama, obogatili smo njihovu okolinu te ojačali ulogu muzeja u procesu društvene integracije. Gledajući na lokalnoj razini, muzeji na ovaj način daju doprinos u smanjenju kulturne deprivacije te postaju prostor mogućnosti za jači kulturni angažman. To potvrđuju i riječi samog Meštrovića: „Ujedno želim kazati (...) svojim prijateljima umjetnicima da možemo i trebamo biti zadovoljni sa svojim načinom izražavanja; isto tako trebamo imati osjećaj i saznanje, da i mi imamo jednu misiju: obogatiti i sebe i svoju ljudsku okolinu. Ukoliko je ta okolina siromašnija, utoliko je naša dužnost veća.” (Meštrović, 1933).

U razdoblju od listopada 2019. do ožujka 2020. godine³ kroz program je realizirano 20 različitih radionica i prilagođenih stručnih vođenja u kojima je

² Senzorno vodstvo *Dodirni i osjeti* pruža korisnicima neposredan dodir s umjetninama. Tako posjetitelji dodirivanjem izabranih skulptura u stalnom postavu a izvedenih u različitim materijalima istražuju, osjećaju i uspoređuju same materijale i njegove teksture koje je Meštrović tako vješto koristio kako bi udahnuo život u svoja djela.

³ Program je trenutačno obustavljen zbog odluke o zatvaranju u ožujku 2020. godine te nemogućnosti sudionika da posjete muzej (zabranjene sve izvannastavne i terenske aktivnosti).

sudjelovalo 144 korisnika (srednjoškolski uzrast i odrasli polaznici COO Juraj Bonaći te korisnici Udruge gluhoslijepih osoba grada Splita i Udruge sv. Jeronim iz K. Gomilice). Odaziv je bio preko naših očekivanja; posebno smo zadovoljni što su nam se korisnici vraćali iznova, a to je realan pokazatelj o uspješnosti programa. O izvrsnoj prihvaćenosti programa govori i činjenica da su nas korisnici COO Juraj Bonaći posjećivali dvaput tjedno u dogovorenom terminu, izmjenjujući se u malim grupama od sedam sudionika. Zadani cilj aktivnosti bio je omogućiti sudjelovanje u programu svim korisnicima centra (nekoliko stotina njih) kroz izmjenjivanje grupa sudionika, naravno ovisno o spremnosti pojedinaca za sudjelovanje u pojedinim aktivnostima. Neki su sudionici tako imali radionice modeliranja u glini, drugi su se pak okušali i u zahtjevnijim kiparskim tehnikama kao što je lijevanje skulpturica od gipsa uz pomoć kalupa, dok su neki pak „samo” crtali u ugljenu prema izloženim umjetninama. Međutim, trenutačna situacija s Covidom-19 obustavila je daljnju realizaciju, koja se planira nastaviti čim prilike budu dopuštale.

Planovi za Muzej za svakoga, svi u muzej! u 2021. godini

Pojedini elementi programa planirani za ljepše proljetno vrijeme te vezani uz skulpture u našem muzejskom vrtu, a koji se zbog epidemiološke situacije nisu ostvarili, prebacuju se za narednu 2021. godinu. Tako ćemo npr. kod čitanja skulpture *Kiklopa* koristiti predmete kao što su vuna (u dijelu priče kada Odisej bježi od Kiklopa skriven ispod ovce) ili kamen (dio priče kada Kiklop bijesan baca kamen prema Odiseju koji bježi s otoka na brodu), a kod skulpture *Žena pored mora* pomoću multimedijskog uređaja pustit ćemo zvuk šuma mora ili degustirajući morsku sol pokušati dočarati okus mora itd. Koristeći ovakve raznovrsne senzorne podražaje pokušat ćemo materijalizirati dijelove priča iz stručnog vodstva i na taj način potaknuti intrinzičnu motivaciju za uključenost u likovno stvaranje, aktivno sudjelovanje. Nadalje, nakon praktičnog dijela radionice uvijek ostavimo vremena za opuštanje; ako vrijeme posluži, korisnici mogu hodati po travi u vrtu ili pak jednostavno odmarati na dekici za piknik.

Radionice su prilagođene i slabije pokretnim osobama jer je omogućen pristup osobama u kolicima do prostora vrta. Međutim, za posjetitelje iz ove skupine ostaju nedostupne skulpture u stalnom postavu koje se nalaze unutar zgrade Galerije Meštrović zbog prevelikog broja stepenica raspoređenih na tri etaže. Iako muzej posjeduje unutar kuće Jolly-rampu za prijevoz osoba u invalidskim kolicima uz stubište, prostorna dispozicija našeg muzeja ostaje ograničena jer je korištenje rampe iznimno sporo što je neprihvatljivo za korisnike. Tako je

primjerice za prijevoz jedne osobe u invalidskim kolicima do razine prvog kata galerije potrebno oko 25 minuta za svladavanje stubišta od vrta do prizemlja te od prizemlja do prvoga kata. Međutim, potrebno je cijeli postupak ponoviti i za izlazak, stoga se uobičajeno trajanje vodstva od 1 sata gotovo udvostručuje, slijedom čega dolazi do gubitka kvalitete u prijenosu informacija i koncentracije te u konačnici i samog muzejskog doživljaja.

Tu fizičku nedostupnost skulpturama u Galeriji pojedinim skupinama posjetitelja namjeravamo nadomjestiti radionicama i vodstvom u prostoru vrta. U doba godine kada nam vremenski uvjeti budu dopuštali (proljeće, ljeto i rana jesen) organizirat ćemo radionice modeliranja u glini, crtanja i oblikovanja u tehnici mix-medije za ove skupine sudionika.

U idućoj godini odnosno razdoblju nastojat ćemo općenito uključiti što više udruga na području grada i okolice te dodatno prilagoditi pojedine sadržaje (digitalizacijom i video materijalima) za što bolji doživljaj našoj novoj i budućoj publici. Noviteti u programu za 2021. godinu jesu uz navedene digitalne sadržaje i izrada taktilne mape prostorne orijentacije muzeja te taktilne knjige za najmlađe posjetitelje.

Očekujemo da ćemo nastavkom ovog uspješnog programa u 2021. smanjiti ovu dodatnu izolaciju u kojoj se trenutno nalazimo te sudionike aktivno uključiti u kulturno djelovanje našega grada.

Literatura

Meštrović, I. (1933). *Mjesto predgovora*. U M. Ćurčin, Meštrović, (str. 8). Zagreb: Nova Europa

Muzeji Ivana Meštrovića – www.mestrovic.hr. Preuzeto 21. 12. 2020. s <https://mestrovic.hr/category/projekti/>

Šeparović Palada, M. (2017). *Ivan Meštrović*, Split: Muzeji Ivana Meštrovića, edicija Lako razumljiva knjiga (Inclusion Europe)

Šeparović Palada, M. (2019). *Ivan Meštrović u Splitu*, Split: Muzeji Ivana Meštrovića, edicija Lako razumljiva knjiga (Inclusion Europe)

Museum for everyone, everyone to the museum! program at the Meštrović Gallery

Abstract: When it comes to people with disabilities, especially children, the importance and significance of the environment and the local community in the process of their integration and inclusion in society is always emphasized. Museums as cultural institutions established and intended for all strata of society should play a greater role in the process of integrating more vulnerable groups of visitors. Therefore, in 2020, following the ICOM theme “Museums for Diversity and Inclusion”, we intended to expand and adapt our annual pedagogical and educational program to socially vulnerable groups in our city and the surrounding area (children without parental care, people with physical disabilities, children with autistic disorders, people with Down syndrome, etc.). By bringing pedagogical and educational activities closer to more sensitive groups of citizens and audiences, who due to different needs consume the cultural content of city museums to a lesser extent, we tried to provide the best possible experience for them as end users. The program included a series of guides with accentuated sensory elements and workshops tailored to the needs of users, both in the choice of materials and various techniques for artistic expression (working not necessarily only with clay, but also with plaster or wire, rope, cardboard, foil). Using such diverse sensory stimuli, we tried to encourage intrinsic motivation for involvement in artistic creation and active participation.

Keywords: museum, inclusion, adaptation, experience, active participation

Igor Maroević, viši kustos
Tiflološki muzej, Šenoina 34/III, Zagreb
imaroevic@tifloloskimuzej.hr

Nina Sivec, viši kustos i viši dokumentarist
Tiflološki muzej, Šenoina 34/III, Zagreb
nsivec@tifloloskimuzej.hr

Taktilna galerija Tiflološkog muzeja – rani primjer kulture pristupačnosti

Sažetak: Na koji način pomiriti jedno od temeljnih pravila izlaganja građe u muzejima i način „gledanja” slijepih osoba? Kako osobama kojima je dodir glavno osjetilo spoznaje oblika i teksture omogućiti da „vide” likovno djelo? Jedno od mogućih rješenja, u Tiflološkom muzeju, predstavlja Taktilna galerija sa svojim ciklusom izložbi koje je upravo poželjno istraživati dodirrom. Dijelom su uključeni i dvodimenzionalni izložci koji su pomno razrađenim načinima prilagodbe čitljivi slijepim osobama. Na taj način čak i videći posjetitelji imaju mogućnost doživjeti umjetničko djelo na način slijepe osobe. Taktilna galerija nije neki posebni izložbeni prostor. Ona predstavlja ideju o izložbenoj aktivnosti u okviru koje će slijepe osobe, ali i sve ostale kategorije osoba s invaliditetom imati mogućnost postati ravnopravnim posjetiteljima i sudionicima izložbenih prostora.

Ključne riječi: taktilna galerija, taktila, prilagodba, pristupačnost, jednake mogućnosti

Kako uskladiti jedno od temeljnih pravila izlaganja građe u muzejima s načinom na koji slijepe osobe „gledaju”? Kako osobama kojima je glavno osjetilo spoznaje oblika i teksture dodir omogućiti da „vide” likovno djelo? U Tiflološkom muzeju to je Taktilna galerija sa svojim ciklusom izložbi koje je poželjno istraživati dodirrom. Ponekad su u izložbe uključeni i dvodimenzionalni izložci koji su pomno razrađenim načinima prilagodbe čitljivi slijepim osobama. Tako je i videćim posjetiteljima omogućeno doživljavanje umjetničkog djela na način slijepe osobe.

Taktilna galerija nije neki poseban izložbeni prostor. Ona u stvari predstavlja ideju o izložbenoj aktivnosti u okviru koje će slijepe osobe, ali i sve ostale kategorije osoba s invaliditetom imati mogućnost postati ravnopravnim posjetiteljima i sudionicima izložbenih prostora.

Objasnimo, na početku, pojam „taktila”. Riječ je o terminu iskovanom unutar likovnih krugova koji podrazumijeva medalju, reljef, sitnu plastiku koju, uz umjetničku vrijednost i likovno određenje, karakteriziraju i posebnost forme, različitost materijala, specifičnost volumena i dimenzija. Pojednostavljeno, riječ je o omogućavanju korespondiranja umjetničkog djela s fizičkim mogućnostima prstiju, dlanova i ruku.

Godine 1961. u Tiflološkom je muzeju održana izložba skulptura samoukog slijepog autora Remzije Đumišića, kojom prigodom su izloženi radovi bili dostupni dodiru. Ta izložba predstavlja početak Taktilne galerije. Navedena je izložba nesumnjivo zadobila pažnju javnosti, budući da su vrlo rijetki bili (a i danas su) iskoraci slijepih osoba u područje praktične vizualne likovnosti.

Mogućnost taktilnog upoznavanja skulpture, koja je ujedno i specifičnost svih izložbi Taktilne galerije, sasvim je sigurno te 1961. godine predstavljala revolucionarni iskorak unutar muzejskog okruženja na našim prostorima.

Iako je nakon te prve izložbe slijedila stanka od 17 godina, Taktilna galerija Tiflološkog muzeja predstavlja od 1978. godine neprekinuti niz izložbi na kojima je posjetiteljima dozvoljeno dodirivati eksponate.

Nakon niza izložbi 1980. godine se po prvi put u katalogu „Izložba keramike - ciklus Aquarius” Ljerke Njerš takva izložbena praksa definira pojmom Taktilna galerija.

Autore koji su izlagali u okviru ciklusa izložbi Taktilne galerije možemo podijeliti u tri temeljne skupine: slijepi samouki kipari, videći samouki autori i akademski kipari. Isto tako, tri su osnovna cilja koja nastojimo doseći Taktilnom galerijom:

Prvo, izlažući kiparske radove slijepih autora pokazujemo kako nedostatak vida kod talentiranih pojedinaca nije prepreka likovnom stvaranju.

Drugo, želimo izloženim skulpturama potaknuti i ohrabriti pojedine slijepce posjetitelje da se i sami okušaju u tom području likovne umjetnosti.

Treće, izlažući radove akademskih kipara pružamo mogućnost posjetiteljima oštećena vida da dodirom upoznaju likovni izričaj školovanih i eminentnih umjetnika.

Do danas su u okviru ciklusa izložbi Taktilne galerije održane 44 izložbe, samostalne i skupne. Nažalost, vrlo je malo slijepih samoukih umjetnika koji su spremni svoj rad dati na uvid i prosudbu javnosti. To je razlog zbog kojeg je izložbena aktivnost slijepih autora u okviru Taktilne galerije svedena na

svoga šest imena: Remzija Gjumišić (Đumišić), Ivan Ferlan, Sanja Fališevac, Vlado Horvatinec, Enver Jusić i Josip Mihelčić. Međutim, unatoč tomu priređeno je 11 samostalnih izložbi navedenih umjetnika i to: Gjumišić (1961., 1978.), Ferlan (1979., 1988., 2003., 2015. (In memoriam)), Fališevac (1999., 2008., 2017.), Horvatinec (1984.), Jusić (1998.) i Mihelčić (1990.). Također, djela ovih umjetnika izlagana su i u okviru pet skupnih izložbi slijepih likovnih stvaralaca (1980., 1981., 1985., 1986., 1995.).

Zanimljiva je činjenica da su održane samo četiri izložbe videćih samoukih likovnih umjetnika – 1981. godine skupna Izložba keramike likovnih stvaralaca općine Medveščak, samostalna izložba „Stvari” Tomislava Hruškovca 1988. godine, izložba Zdenka Borenića „Grbovi” 1994. godine te izložba Stephana Lupina „Lupinizam ili socijalna osviještenost” 2016. godine.

U povijesti Taktilne galerije godina 1979. predstavlja ujedno i početak izlaganja radova eminentnih akademskih umjetnika. Izložba kojom je uvedena ta praksa bila je ona akademske kiparice Vere Dajht Kralj.

Zaključno s godinom 2020. pod egidom Taktilne galerije održano je 13 samostalnih izložbi akademskih umjetnika, redom: Vera Dajht Kralj (1979.), Ljerka Njerš (1980.), Želimir Janeš (1983.), Zdravko Brkić (1984.), Aida Alikadić (1988.), Ljubomir Stahov (2004.), Hrvoje Dumačić (2006.), Petar Barišić (2010.), Iva Perović (2012.), Marko Pogačnik (2014.), Damir Mataušić (2014.), Danijela Šušak (2017.) i Gabriela Butković (2019.).

Godina 1984. donosi svojevrsnu potvrdu nastojanjima Taktilne galerije. Naime, u Muzejskom prostoru (današnja Galerija Klovićevi dvori) postavljena je uz suradnju Tiflološkog muzeja popratna izložba radova Ivana Meštrovića prilagođena osobama s oštećenjem vida. Time je Muzejski prostor prvi među hrvatskim muzejima/galerijama (osim naravno Tiflološkog muzeja) pružio mogućnost doživljavanja likovnog djela i slijepim posjetiteljima.

Skupna izložba „Taktila '85”, posvećena Vanji Radaušu, održana je 1985. godine. Na njoj je bilo izloženo 67 radova tridesetdevetoro akademskih kiparica i kipara. U predgovoru katalogu izložbe likovni kritičar Matko Peić napisao je:

Uz rijetku uzrečicu: oni imaju srce na dlanu, postoji još jedna rjeđa uzrečica: on ima oko na dlanu. Prva uzrečica govori o izuzetnim ljudima, koji su posebni – u etičkom smislu – jer ono što osjećaju i misle govore iskreno. Druga uzrečica besjedi – u estetskom smislu – o čovjeku kojem je priroda uskratila da gleda okom, ali mu je duh dao da vidi dlanom – točnije opipom.

Kiparstvo je umjetnost koja govori napol vidom, napol opipom. Izgleda da čim je kipar dulje u mraku prvotne emocije, a manje u svjetlu kultiviranog razuma – u plastičkom govoru je izravniji, puniji. I ne samo da je izravniji i puniji, nego je i za likovnu svijest čovjeka kojem je uskraćeno lako svjetlo oka, a podareno teško svjetlo duha – mnogo susretljiviji, ljudskiji.

O, sretni vi među kiparima koji ne modelirate samo sviješću vida nego i podsviješću opipa – blagodat ste ove izložbe! Vašem dlanu koji gleda, ususret se pruža stotine dlanova koji žude da vide!¹

Godine 2005. u Taktilnoj galeriji Tiflološkog muzeja, u suradnji s Taktilnom galerijom muzeja Louvre iz Pariza, organizirana je izložba „Dodir antike”. Konceptijski i načinom postava ova izložba može se smatrati prvim konkretnim iskorakom na području cjelovite prilagodbe. Niz rješenja korišten je da bi se slijepim osobama što više približila izložena građa. Radi lakše orijentacije izrađena je taktilna karta postava, pažnja je posvećena visini postamenata, legende na brajici postavljene su pod kutom koji je ugodan za čitanje, legende za slabovidne osobe izrađene su u uvećanom tisku, raspored postamenata omogućavao je pristup i kretanje uokolo izložaka, na pod su aplicirane taktilne podne trake radi usmjeravanja slijepih kroz izložbu. Osim toga pazilo se na kontrast između skulptura i prostora, a izloženi su i veliki fotografski formati malih skulptura. Osobama u invalidskim kolicima bila je prilagođena visina postamenata kao i smještaj legendi u visini očiju. Osobama oštećena sluha omogućeno je upoznavanje izložbe na znakovnom jeziku.

Značaj ovakve cjelovite implementacije elemenata prilagodbe za osobe s invaliditetom prepoznala je i struka te je autorskom timu izložbe, dr.sc. Morani Vouk, mr. sc. Željki Sušić i Davoru Šiftaru, dodijelio nagradu Hrvatskog muzejskog društva za 2005. godinu.

Izložbom „Vlado Martek – čitajte gledanje”, postavljene 2015. godine, napravljen je značajan iskorak u omogućavanju doživljaja avangardne umjetnosti slijepim osobama.

Vlado Martek kao pjesnik i likovni umjetnik u svojim djelima povezuje riječi s fotografijama, crtežima i objektima. Slijepi su osobe inače zakinute za vizualni dojam Martekovih akcija, međutim zahvaljujući provedenoj prilagodbi i korištenju novih i drugačijih medija, ovaj put to je bilo drugačije.

¹ Peić, M. (1985) Oko na dlanu. U: Mršić, V., ur., Katalog izložbe Taktila '85. Zagreb: Tiflološki muzej Jugoslavije, str. 1.

Serijski radovi „Elementarni procesi u poeziji” koja predstavlja Martekove misli o poeziji napisane na listu papira, s drvenom olovkom zalijepljenom na istom listu, a sve uokvireno i ostakljeno kao „prave” slike, prilagođena je bila slijepim osobama na način da je izrađena replika svakog pojedinog rada, ali s tekstom na brajici. Replike su bile izložene ispod originala, na visini i pod kutem koji su ugodni za čitanje slijepoj osobi.

Na izložbi su bila izložena i Martekova ulja na platnu. Njihovo doživljavanje slijepoj osobi omogućeno je izradom i postavljanjem replika u tehnici reljefnih otisaka smanjenog formata ispod svake pojedine slike, na visini ugodnoj za taktilno pregledavanje.

Prilagodba Martekova fotografskog portreta riješena je na vrlo zanimljiv način. Konture i relevantni dijelovi fizionomije lica gravirani su na ploči pleksi stakla koje je potom postavljeno iznad fotografije. Na taj je način omogućena vidljivost fotografije za videće, a istodobno i čitljivost za slijepce posjetitelje.

Za sve izložene radove izrađeni su i zvučni opisi na izradi kojih je sudjelovao i sam Vlado Martek, čime je postignuta vrlo kvalitetna deskripcija ne samo vizualne nego i filozofsko sociološke poruke svakog pojedinog djela.

Dugačak put i velike pomake napravila je Taktilna galerija Tiflološkog muzeja u 60 godina svojeg postojanja. Od skromnih početaka, koji su uključivali samo mogućnost dodirivanja izloženih skulptura, do današnjih korištenja suvremenih spoznaja i tehnologija o mogućnostima i načinima prilagodbe. Nije neskromno reći da je Taktilna galerija pridonijela jačanju svjesnosti o mogućnostima slijepih osoba na području umjetnosti. Također, značajan je i njezin doprinos drugačijim promišljanjima drugih izložbenih prostora o potrebi, ali i načinima da se slijepim osobama omogući pristupačnost likovnoj umjetnosti.

Upravo one stotine dlanova o kojima piše Matko Peić, koji žude da vide, razlog su postojanja Taktilne galerije Tiflološkog muzeja.

Literatura

K. (1961). Izložba slijepog kipara. *Socijalna misao*, VIII (11), 453-454.

Peić, M. (1985). Oko na dlanu. U: Mršić, V., ur., *Katalog izložbe Taktila '85*. Zagreb: Tifloški muzej Jugoslavije, str. 1.

Vouk, M. (2005). Antika bez barijera. U: *Katalog izložbe Dodir antike*. Zagreb: Tifloški muzej, str. 10-12.

Bosnar Salihagić, Ž. (2016). Protiv predrasuda – 60 Tifloškog muzeja. U: Ž. Bosnar Salihagić (ur.): *Protiv predrasuda* (str.28-61). Zagreb: Tifloški muzej

Tactile Gallery of The Typhlological Museum – an early example of a culture of accessibility

Abstract: How to reconcile one of the basic rules of exhibiting the material in museums and the way how blind people "see"? How to enable people whose main sense of cognition of shape and texture is touch to "see" a work of art? One of the possible solutions, at the Typhlological Museum, is the Tactile Gallery with its cycle of exhibitions where it's welcome to explore by touch. Two-dimensional exhibits, which are readable to blind people by carefully elaborated ways of adaptation, are also included in part. In this way, even visitors without visual impairment can experience a work of art the way a blind person can. The Tactile Gallery is not a special exhibition space. It represents the idea of exhibition activity in which blind people, but also all other categories of people with disabilities, can become equal visitors and participants in exhibition spaces.

Keywords: tactile gallery, tactile, adjustment, accessibility, equal opportunities

Usluge u turizmu za osobe s invaliditetom na području grada Splita

Sažetak: Posljednjih nekoliko godina globalni turizam okreće se pristupačnosti sadržaja te uslugama vezanima uz osobe s invaliditetom. Uzimajući u obzir doprinos turističkih usluga u BDP-u Republike Hrvatske te broj osoba s invaliditetom koje putuju, važno je ustanoviti i analizirati prisutne usluge u turističkom sektoru namijenjene osobama s invaliditetom. Promatrajući grad Split analiziraju se mogućnosti pružanja usluga i kreiranja itinerara lokalnih turističkih agencija te turističkih vodiča i pratitelja za osobe s invaliditetom. Cilj rada jest predstaviti teoriju prilagodbi usluga za osobe s invaliditetom u turističkom sektoru te istražiti pomoću metode intervjua postojeće usluge koje se nude na području grada Splita. Zaključuje se kako postoji mogućnost dodatnog razvoja turističkih usluga namijenjenima osobama s invaliditetom te prilagodba postojećih usluga koje se svakodnevno pružaju posjetiteljima u destinaciji.

Ključne riječi: pristupačni turizam, osobe s invaliditetom, prilagodba usluga

Uvod

Cilj rada jest predstaviti mogućnosti za unaprjeđenje usluga u turizmu na području grada Splita. Prateći trenutne trendove u turizmu postoji mogućnost za razvoj specifičnog tržišnog segmenta prilagođenog osobama s invaliditetom. Uz pomoć metode intervjua prikupljene su dodatne informacije od stručnjaka u turizmu – turističkih djelatnika (vlasnici, direktor, voditelji i/ili vodiči) na području grada Splita.

Temeljem dostupnih podataka vidljivo je kako je turizam brzorastuća industrija. U 2018. godini bilo je ukupno 1,4 milijarde turističkih dolazaka u svijetu (Our World in Data, 2019), dok je u Republici Hrvatskoj bilo sveukupno 12 400 000 turističkih dolazaka u 2019. godini (Turizam u brojkama 2019). Od toga je bilo 3 657 000 dolazaka na području Splitsko-dalmatinske županije te 9 411 000 dolazaka u grad Split tijekom 2019. godine (Turizam u brojkama 2019). Split je treći grad po turističkom prometu te bilježi konstantan rast broja posjetitelja (Turizam u brojkama 2019). Dodatno, udio turizma u

BDP-u Hrvatske iznosio je 19,5 % u 2019. godini (Turizam u brojkama 2019). U svrhu postizanja odgovornog i održivog turizma, potrebno je logističko upravljanje turističkom destinacijom koje pridonosi rastu udjela turizma u bruto društvenom proizvodu (Šerić, Stojanović, Peronja, 2020). U isto vrijeme potrebno je kreirati specijaliziranu turističku ponudu koja se temelji na originalnim i inovativnim turističkim proizvodima koji često podrazumijevaju komercijalizaciju prirodnih, kulturno povijesnih i drugih resursa (Šerić, Peronja, Marušić, 2020).

Dostupni podaci vezani uz osobe invaliditetom prikazuju da trenutno postoji 1 milijarda svjetske populacije s određenom vrstom invaliditeta (Inclusive City Maker, 2019). Prema WHO-u u 2011. bilo je 785 milijuna osoba s invaliditetom, što čini 15% svjetske populacije (World Report on Disability, 2011). Također, 962 milijuna svjetske populacije starije je od 60 godina (World Population Ageing, 2017). Prema podacima Europske komisije (2010) više od polovice pojedinaca s određenim invaliditetom unutar Europske unije putovalo je 170 milijuna dana i imali su sličan broj putovanja s noćenjem unutar Europske unije tijekom 2012. i 2013. godine (Ozogul i Baran, 2016). Procjenjuje se da postoji 127,50 milijuna ljudi koji predstavljaju tržište zrelije životne dobi i osoba s invaliditetom koje teže putovanju bez ograničenja (Economic impacts and travel patterns of accessible tourism in Europe – final report, 2013).

Pristupačan turizam za sve (Tourism for all) proces je suradnje između dionika u turizmu koji omogućuje osobama s invaliditetom funkcionirati samostalno kroz ponudu univerzalno dizajniranih turističkih proizvoda i usluga (UNWTO, 2015). Osobe s invaliditetom imaju jednako pravo na mogućnost samostalnog putovanja, pristupačne sadržaje, obučeno osoblje, pouzdanu informaciju i inkluzivan marketing (UNWTO, 2015). Pristupačnost je definirana kao mogućnost da osobe s invaliditetom imaju pristup jednak drugima prema fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijskim tehnologijama te svim drugim sadržajima i uslugama (Europska komisija, 2010). Potrebno je bolje razumjeti motivaciju za putovanje osoba s invaliditetom kao i prepreke pri putovanju (Bauer, 2018). Uska povezanost s tržištem osoba s invaliditetom jest tržište starijih koji imaju potrebu za turizmom bez barijera (Rathinam, 2006). Kod tržišta starijih putnika treba uzeti u obzir faktore poput namjere o provođenju vremena s obitelji, prijateljima, novim ljudima, želja za isprobavanjem novih aktivnosti, socijaliziranjem (Bas, 2016). Faktori koji utječu na tržište starijih putnika jesu i starost, zdravstveno stanje, samopouzdanje, sigurnost, prihod, mogućnost planiranja te životne navike općenito (Bas, 2016).

Metodologija

U radu će se predstaviti literatura koja obrađuje tematiku pristupačnosti u turizmu zajedno s trendovima putovanja osoba s invaliditetom. Kriterij za pretragu literature bio je relevantnost materije i tematika vezana uz putovanja osoba s invaliditetom. Dodatno, kreiran je strukturirani intervju za odabrane stručnjake u turizmu na području grada Splita. U sklopu intervjua djelatnici u turizmu koji se svakodnevno susreću s turistima mogli su podijeliti svoja iskustva s osobama s invaliditetom i prijedloge kako unaprijediti njihovo iskustvo u destinaciji. U sljedećim poglavljima analizira se dostupna literatura i predstavljaju glavni trendovi u turizmu za osobe s invaliditetom, a potom se predstavljaju nalazi anketnog upitnika. Zaključno, predstaviti će se mogućnosti prilagodbe postojećih turističkih usluga za osobe s invaliditetom te razvoj potencijalno novih usluga prilagođenih upravo ovoj skupini turista.

Turizam dostupan svima

Osim što je osnovno ljudsko pravo koje bi trebalo biti svima dostupno, turizam je i način putem kojeg se promiče socijalna inkluzija (Figueiredo, Eusebio i Kastenholz, 2021 prema CESE, 2004, Richards i sur., 2010). Socijalna inkluzija podrazumijeva pravo svake osobe da ima dostupne proizvode ili usluge u određenoj industriji i time se smanjuje marginalizacija pojedinih skupina u društvu (Coleman, 2015). Turizam i rekreacija predstavljaju važnu komponentu rehabilitacije osoba s invaliditetom i doprinose minimiziranju efekata ograničene fizičke mobilnosti (Kaganek i sur., 2017). Glavna motivacija za putovanjem kod osoba s invaliditetom proizlazi iz pozitivnog utjecaja putovanja povezanim uz osjećaj slobode, podizanja samopouzdanja i pobjeđivanje sumnje u svoje sposobnosti (Bauer, 2018). Najčešće barijere pri putovanju za osobe s invaliditetom uključuju financijske, socijalne, psihološke, organizacijske, opremu, arhitektonske barijere kao i manjak osoblja i turističke ponude (Kaganek i sur., 2017). Pozitivno iskustvo putovanja za osobu s invaliditetom potiče samopouzdanje i motivira osobu da češće putuje (Yau, McKercher, Packer, 2004). Na dionicima u turizmu jest ponuditi podršku osobama s invaliditetom kroz točne informacije kako bi se realiziralo pozitivno iskustvo putovanja (Yau i sur., 2004).

Načini prilagodbe usluga u turizmu povezani su s elementima turističkog lanca (Recommendations on Accessible Tourism, UNWTO, 2013):

- Institucije odgovorne za destinacijski menadžment trebale bi provoditi strategiju pristupačnog turizma te omogućiti dostupnost pristupačnih objekata, infrastrukture i prijevoza.

- Turističke informacije o destinaciji predstavljene u promotivnim materijalima trebale bi imati jasne informacije o pristupačnim uslugama i objektima.
- Turistički objekti trebali bi imati pristupačna i prilagođena parkirna mjesta.
- Objekti bi trebali komunicirati turističke informacije uz upotrebu znakovnog jezika, brajice i drugih alternativnih načina komunikacije.
- Svi javni načini komunikacije trebali bi biti dizajnirani tako da su dostupni svima.
- Signalizacija, horizontalna i vertikalna komunikacija u objektu trebala bi biti prilagođena osobama s invaliditetom.
- Cijene svih usluga i proizvoda trebale bi biti jednake kao i za sve klijente.
- Potrebno je imati prijevozna sredstva u smislu javnog prijevoza i turističkih izleta prilagođena osobama s invaliditetom, koja su lako dostupna te pružaju informacije koje mogu razumjeti osobe s invaliditetom.
- Smještajni objekti kao i ugostiteljski objekti trebali bi imati određeni dio površine koji su u potpunosti pristupačni – to se odnosi na hotelske sobe, uređenje restorana ili pak načine na koji su pisane informacije na jelovniku.
- Muzeji i druge institucije trebali bi imati prilagođen pristup osobama s invaliditetom i imati educirano osoblje.
- Preporuka je na izletima imati tiskane materijale kao i osobu koja se zna služiti znakovnim jezikom.
- Osoblje u turizmu treba biti educirano na području prava osoba s invaliditetom kako bi moglo pružiti bolju podršku osobama s invaliditetom.

Predviđa se da usluge u turizmu za osobe s invaliditetom neće više biti smatrane nišom, kao i da će se ponuda dodatno prilagoditi osobama s invaliditetom te će se time povećati broj turističkih destinacija koje imaju mogućnost dodatne ponude specijaliziranog turističkog proizvoda (Ozogul i Baran, 2016). Gledajući mogućnosti smještaja, preporuke za hotele u smislu pružanja usluga osobama s invaliditetom orijentirane su da poboljšaju usluge za osobe s invaliditetom u smislu edukacije osoblja o različitim potrebama osoba s invaliditetom (Poria, Reichel, Brandt, 2010). Poduzeća u turizmu trebala bi kreirati proizvode i usluge koji su pristupačni za osobe s invaliditetom (Figueiredo i sur., 2012), s time mogu ostvariti konkurentsku prednost na tržištu (Ozogul i Baran, 2016).

Strukturirani intervju - analiza rezultata

Za potrebe ovog istraživanja proveden je strukturirani intervju sa stručnjacima u turizmu kako bi se istražila njihova iskustva s osobama s invaliditetom kao konzumentima turističkih usluga. Prigodno odabrani uzorak uključio je

stručnjake u turizmu poput turističkih vodiča, djelatnika i/ili vlasnika te odgovornih osoba turističkih agencija. Svih je 13 sudionika s područja Splitsko-Dalmatinske županije te većinom nude klijentima usluge na području grada Splita poput povijesnih i arheoloških razgleda, izleta u prirodu, eno-gastro izleta te biciklističkih tura.

Može se zaključiti kako sudionici imaju svijest o tome što predstavlja prilagodba turističkih usluga za osobe s invaliditetom. Sudionici su kroz primjere objasnili kako bi oni prilagodili određenu uslugu u turizmu ili su na neki način naglasili potrebu za pružanjem jednakih usluga svima. Temeljem dostupnih odgovora vidljivo je da su odabrani dionici u turizmu imali iskustva u organiziranju i provođenju turističkih izleta i obilazaka za osobe s invaliditetom. Osobe s invaliditetom koje su već bili klijenti sudionicima imale su različite vrste invaliditeta, što znači da su sudionici imali različita iskustva rada u praksi. Sveukupno je osam sudionika imalo do 3% osoba s invaliditetom u odnosu na ukupan broj gostiju, dok dvoje sudionika nije imalo osobe s invaliditetom kao klijente. Troje sudionika je imalo 10% i više osoba s invaliditetom za klijente u 2019. godini. Sudionici su opisali i stvarne situacije koje su doživjeli te načine na koje su prilagodili svoju uslugu. Navedene situacije uključuju prilagođavanje rute i tempa ture ili pak skraćivanje ture, prilagođavanje postojeće usluge kako bi se svi osjećali ugodno na turi. Sudionici su pokazali interes za prilagodbu postojećih turističkih usluga koje nude kako bi navedene usluge bile što pristupačnije za osobe s invaliditetom. Također, neki su pružili konkretne prijedloge, gdje se vidi motiviranost na individualnoj razini za pružanje jednako kvalitetnih usluga u turizmu za osobe s invaliditetom. U isto vrijeme sudionici su izrazili djelomičnu nemogućnost potpune prilagodbe svojih usluga osobama s invaliditetom iz razloga što na području grada Splita još uvijek postoje infrastrukturne prepreke radi kojih pristup različitim turističkim objektima u staroj gradskoj jezgri još nije uvijek moguć za osobe s invaliditetom. Dio sudionika je dao prijedlog koje bi usluge odgovarale osobama s invaliditetom – poput izleta u prirodu, prilagođenog auta, edukacije vodiča, skraćivanja izleta i slično. Naveli su i određena ograničenja u prilagodbi zbog neprilagođenosti infrastrukture i pristupa turističkim atrakcijama. Sudionici su nakon toga pružili odgovore na pitanje kako bi prilagodili usluge osobama s invaliditetom za osobe u invalidskim kolicima te su izjavili da bi promijenili i skratili rutu izleta kako bi izbjegli stepenice i druge prepreke. Za slijepo osobe sudionici su predložili naglasak na priči o destinaciji i lokalitetima uz pomoć audio pomagala. Za osobe koje ne čuju prijedlozi su korištenje znakovnog jezika i obilazak vizualno atraktivnih lokaliteta. Za obje vrste in-

validiteta predložili su gastronomska iskustva i vožnju brodom kao aktivnosti u kojima se može uživati. Svi navedeni odgovori doprinos su djelomičnom razumijevanju na koji način u praksi bi se mogle prilagoditi usluge za osobe s invaliditetom na području grada Splita.

Zaključak

Split je turistička destinacija s konstantnim rastom broja posjetitelja te je važno da takva destinacija pruža usluge za sve. U radu je predstavljena motivacija, ali i glavne prepreke za ostvarivanje putovanja kod osoba s invaliditetom i starijih osoba kao i brojke koje upućuju na veličinu tržišta potencijalnih korisnika turističkih usluga koje su ujedno osobe s invaliditetom. U poglavlju Turizam dostupan svima predstavljeni su i konkretni prijedlozi što bi jedna destinacija trebala ponuditi i kako prilagoditi usluge osobama s invaliditetom. Temeljem provedenog istraživanja vidljivo je da su djelatnici u turizmu motivirani prilagoditi vlastite usluge osobama s invaliditetom. Sudionici naglašavaju i važnost prilagodbe postojeće infrastrukture, što je navedeno kao čest problem pri izvođenju kvalitetnog turističkog sadržaja. Nadalje, većina sudionika bi rado prilagodila postojeće usluge na način da osobe s invaliditetom mogu uživati u njima. Iz dostupnih odgovora jasno je kako postoji interes za ponudom specijaliziranih usluga koje bi bile prilagođene osobama s invaliditetom. Važno je i da postoji svijest o postojećim preprekama u smislu razgleda određenih lokaliteta kod dionika u turizmu. Nalazi strukturiranog intervjua upućuju na probleme koje dionici u turizmu uočavaju u svakodnevnom radu s turistima, a koji su povezani uz nedostatnu prilagodbu i pristupačnost objekata, nedovoljno uređenu infrastrukturu destinacije. Navedeno je poticaj za turističke djelatnike pri turističkim zajednicama i drugim državnim tijelima za prilagodbu usluga i infrastrukture. Što se tiče konkretne prilagodbe ponude turističkih agencija i turističkih vodiča koji su bili u fokusu ovog istraživanja, sudionici su ponudili informacije i ideje kako bi se određen turistički sadržaj u kontekstu izleta mogao prilagoditi. Kako je veći dio sudionika imao već priliku raditi i organizirati i provesti izlet u destinaciji na području Splita i Splitsko-dalmatinske županije, time su mogli izravno uočiti potrebe osobe s invaliditetom te prilagoditi sadržaj izleta ili druge usluge upravo tom klijentu. Određena ograničenja istraživanja postoje jer je za potrebe rada odabran prigodan uzorak sudionika samo na području Splita i Splitsko-dalmatinske županije. Svi podaci i informacije odnose se na kretanja u turizmu i literaturu dostupnu do 2020. te nije uzeta u obzir pandemijska godina, kad su se turističke navike promijenile u svim segmentima. Sve navedeno može biti poticaj

za buduća istraživanja vezana uz tematiku prilagodbe usluga u turizmu za osobe s invaliditetom. Takvo istraživanje može obuhvatiti i veći broj destinacija, čime bi se mogla dobiti bolja slika koliko su usluge u turizmu uistinu prilagođene za osobe s invaliditetom na području Hrvatske. Unatoč tomu, ovaj rad nudi obuhvat određenih već istraženih pozitivnih praksi u turizmu za osobe s invaliditetom. Rad predstavlja i praktične prijedloge kako ponuditi bolju uslugu osobama s invaliditetom i unaprijediti navedene usluge na području grada Splita, što će pomoći djelatnicima u turizmu, ali i osobama s invaliditetom može biti poticaj na donošenje odluke o putovanju i odabiru adekvatne destinacije za odmor.

Literatura

Bas, M. (2016). Common constraints of tourism market segments: Examples of senior tourism and disabled tourism. International Conference on Tourism Dynamics and Trends, proceedings book, 54–73

Bauer, I. (2018). When travel is a challenge: Travel medicine and the 'dis-abled' traveller, *Travel Medicine and Infectious Disease*, 22, 66-72

Coleman, L.E.. (2016). *The socially inclusive museum: A typology re-imagined*, 9, 41-57

Figueiredo, E., Eusébio, C. i Kastenholz, E. (2012): How Diverse are Tourists with Disabilities? A Pilot Study on Accessible Leisure Tourism Experiences in Portugal. *International Journal of Tourism Research*, 14, 531-550

Kaganek, K., Ambroży, T., Mucha, D., Jurczak, A., Bornikowska, A., Ostrowski, A., Janiszewska, R., Mucha, T. (2017): Barriers to Participation in Tourism in the Disabled. *Polish Journal of Sport and Tourism*. 24. 10.1515/pjst-2017-0013.

Özogul, G. i Baran, G.G. (2016): Accessible tourism: the golden key in the future for the specialized travel agencies, *Journal of Tourism Futures*, Vol. 2 No. 1, 79-87

Poria, Y., Reichel, A. i Brandt, Y. (2011): Dimensions of hotel experience of people with disabilities: An exploratory study, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23, 571-591

Rathinam, A. (2006). Access & Mobility for the Mobility Impaired, *Mobility for all 2006: National Conference on Accessible Transportation*, IIT Delhi, 2006.

Šerić, N., Peronja, I. i Marušić, F. (2020). *Upravljanje razvojem specijaliziranog turističkog proizvoda*. Split: Redak

Šerić, N., Jakšić Stojanović, A. i Peronja, I. (2020): Testiranje modela logističkog upravljanja destinacijom u funkciji održivog i odgovornog turističkog razvoja, *Zbornik radova IX. Naučne konferencije sa međunarodnim učešćem, Jahorinski poslovni forum 2020*.

Yau, M., Mckercher, B., Packer, T. (2004): Traveling with a disability: More than an Access Issue. *Annals of Tourism Research*, 31, 946-960

Economic impact and travel patterns of accessible tourism in Europe – final report, <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7221/attachments/1/translations/en/renditions/native> (08.09.2020.)

European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier Free Europe, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2010%3A0636%3AFIN%3AEN%3APDF> (08.09.2020.)

Turizam u brojkama 2019., https://www.htz.hr/sites/default/files/2020-07/HTZ%20TUB%20HR_%202019%20%281%29.pdf (12.09.2020.)

UN, World Population Ageing, https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf (12.09.2020.)

World Tourism Organization (2013): *Recommendations on Accessible Tourism*, UNWTO, Madrid, <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284415984> (12.09.2020.)

World Tourism Organization and Fundación ACS (2015): Manual on Accessible Tourism for All – Public-Private Partnerships and Good Practices, UNWTO, Madrid, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416585> (12.09.2020.)

WHO, World Report on Disability

https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf?ua=1 (12.09.2020.)

Inclusive City Maker, <https://www.inclusivecitymaker.com/disabled-people-in-the-world-in-2019-facts-and-figures/> (10.09.2020.)

Our World in Data

<https://ourworldindata.org/tourism#:~:text=International%20arrivals%20by%20world%20region,-Arrivals%20by%20world&text=The%20United%20Nations%20World%20Tourism,is%20a%2056%2Dfold%20increase> (10.09.2020.)

Overview of accessible tourism services in the city of Split

Abstract: In the last few years, global tourism has been offering an increasing number of accessible tourism services to people with disabilities. Considering the contribution of tourist services to the GDP of the Republic of Croatia and the increasing number of people with disabilities who travel, it is important to identify and analyse the present services in the tourism sector intended for people with disabilities. This paper will analyse the possibilities of providing accessible services and creating itineraries for people with disabilities by local travel agencies and tourist guides in Split. The aim of this paper is to present a theory of making tourism services accessible for people with disabilities in the tourism sector, and to conduct research among existing tourism stakeholders in Split with the use of the interview method. In conclusion, there is a possibility of additional development of tourist services for people with disabilities and the adaptation of existing services that are provided daily to visitors in the destination.

Keywords: accessible tourism, disabled people, adjustment of services

Erika Nad-Jerković, akademska slikarica, muzejska savjetnica
Odjel Likovna galerija Muzeja Medimurja Čakovec
erika.nad.jerkovic@mmc.hr

Muzej za POGLED – edukativno-inkluzivni projekt čakovečkoga muzeja za djecu u spektru autizma

Sažetak: Muzej za POGLED (MzP) je interdisciplinarni muzejski projekt koji se provodi s djecom u spektru autizma, jednom od najranjivijih socijalnih skupina. Poremećaji iz spektra autizma (PAS) izrazito otežavaju svakodnevni život, socijalizaciju i integraciju u društvo pa su takva djeca isključena iz kulturnoga života zajednice. S težnjom da im se muzejski sadržaji učine dostupnima, u Muzeju Medimurja Čakovec pokrenut je 2018. projekt MzP. Provodi se sustavno treću godinu zaredom u suradnji s međimurskom Udrugom za autizam Pogled i Psihologijskim centrom Čakovec. Projekt je sufinanciran proračunskim sredstvima Grada Čakovca i povremenim donacijama gospodarskih subjekata i pojedinaca. Suradnjom muzejske i psihološke struke osmišljen je model koji djecu s PAS-om uvodi u svijet likovne i kulturne baštine. Svake godine osmišljaju se likovne radionice temeljene na fondusu likovnih zbirki čakovečkoga muzeja, a metode se prilagođavaju sposobnostima djece. Aktivno sudjelovanje kliničkoga psihologa kao moderatora ključno je za uspješnu realizaciju ovoga projekta. Svaki ciklus radionica završava izložbom dječjih radova u prostoru muzeja za sudionike i širu javnost. Ostvareni rezultati evaluiraju se i dokumentiraju u tiskanoj brošuri koju uređuju autorice i izvoditeljice projekta: E. Nađ-Jerković (MMČ) i mr. sc. Jelena Klinčević, klinička psihologinja (PSČ), vanjska suradnica Udruge za autizam Pogled. Projekt obuhvaća i rad s roditeljima. Njima su omogućeni besplatni posjeti Muzeju uz stručno vodstvo kao kulturni doživljaj, neformalno učenje, druženje i relaksacija od zahtjevne svakodnevice. Informiranjem šire javnosti o aktivnostima projekta utječe se na osjetljivost zajednice za probleme povezane s poremećajima u spektru autizma.

Ključne riječi: muzejska edukacija, ranjive skupine, autizam, inkluzija

Uvod

Iz perspektive muzealca pred mirovinom dopustit ću si slobodu da problem ranjivih skupina u muzejskom okruženju komentiram iz ponešto drukčijeg rakursa¹ negoli ostali kolege sudionici i službeni organizatori zagrebačke kon-

¹ Riječ je o osobnom viđenju i stavovima autorice teksta.

ferencije *Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju 2020*. Konferencija je dala objektivnan uvid u trenutačnu situaciju po pitanju spomenute problematike, ali i potaknula različita razmišljanja kojima su posvećeni reci u nastavku.

Tijekom tranzicije hrvatske države od 1990. došlo je do golemih promjena na svim razinama društva. Javni muzeji također prolaze kroz složeni proces tehnološko-marketinško-turističke preobrazbe koji bi ih u konačnici trebao učiniti samoodrživim ili će sasvim izvjesno biti suočeni s gašenjem². Ranjive društvene skupine našle su se u procjepu između deklarativne državne skrbi i njezine praktične (ne)provedbe. Pojedinci su postali nemoćni u borbi za ostvarenje svojih ljudskih prava zajamčenih lijepo sročnim deklaracijama od krovno UN-a do lokalnih razina. Svatko ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost, piše u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima usvojenoj 10. prosinca 1948. na Općoj skupštini UN-a. Taj **Svatko** podrazumijeva pojedinca koji je u realnom svijetu zapravo postao **Nitko** kada se radi o običnim ljudima, koje usput često nazivamo i malima. Da bi spomenuti pojedinci uopće mogli komunicirati s državnom birokracijom, moraju se registrirati kao udruge civilnoga društva, zatim istraživati koga i na koji način moliti za ono što im zakoni na papiru jamče, na široko i debelo obrazlažući svoje potrebe. U začaranoj šumi civilnoga društva nerijetko ostaju zakinuti upravo oni kojima je pomoć najpotrebnija, ali nije prikladno ni potrebno da to ovom zgodom analiziramo. U skladu s globalnim politikama i naša je država dio svojih ovlasti preusmjerila civilnom društvu, tj. ranjivim skupinama prepustila da se brinu same o sebi. Diktatom hijerarhijske podređenosti u cijelu priču uklapaju se javni muzeji čije plaće i materijalni troškovi zasad još uvijek terete proračune svojih osnivača. Međunarodne krovne strukovne organizacije, poznate muzealcima, zadnjih godina učestalo apeliraju na socijalnu osjetljivost muzeja suptilno ih instruirajući za zadaću, da uz sad već kako-tako usustavljen civilni sektor, aktivno preuzmu dio brige o različitim ranjivim skupinama kroz jasno definiranu marketinško-tržišnu strategiju o ciljanoj publici. Zanimljivo je pratiti kako se muzejska struka suočava s ovim izazovima. Na zagrebačkoj konferenciji *Kultura različitosti* (2020.), čiji je organizator bio Tiflološki muzej kao u nas

² U Zagrebu je 2019. povodom Međunarodnoga dana muzeja održan panel Međunarodni dan muzeja – Novi izazovi za muzejsku struku. Glavni izlagač bila je predsjednica ICOM-a, dr. sc. Suay Aksoy, a osvrnula se na proces izrade nove globalne definicije muzeja. Privatni muzeji posvuda se navode kao primjer samoodrživosti, a MDC organizira predavanja na temu Muzeji i održivo društvo (predavanje dr. Rudolfa Baera, Muzej Saurer, Arbon, Švicarska); imperativ samoodrživosti promiče se putem mreže, npr. Hrvatski prirodoslovni muzej razvija se u smjeru samoodrživosti (jedan od naslova objavljen na portalu Novac.hr 9. siječnja 2019.) itd.

najkompetentniji po pitanju ranjivih skupina, došlo se do logičnoga zaključka da je muzealcima potrebna određena edukacija kako bi se mogli uspješnije nositi s ovom vrstom izazova. Neosporno je da se tijekom radnoga vijeka potrebno stalno usavršavati u struci i stjecati različite dodatne kompetencije, ali u konkretnom slučaju muzejima se kroz marketinšku optiku neizravno nameće vrlo složena socijalno-medicinska problematika iz globalističke perspektive. Zašto bi ciljano dovodenje ranjive publike bilo u ingerenciji muzeja, a muzejsko bi osoblje trebalo prolaziti poseban trening i edukaciju u tom smislu? Zar naši muzeji nisu i prije bili otvoreni svim vrstama publike? Mislim da empatija i socijalna osjetljivost prema ranjivim skupinama generalno u našim muzejima nikada nije bila upitna. Istini za volju, nije se uvijek vodila briga o njihovoj fizičkoj dostupnosti u smislu arhitektonskih prepreka i na tome treba poraditi. Specijalizirani muzeji poput Tiflološkoga s jasno definiranom misijom potrebni su i ljepši dio priče o marginaliziranim i ranjivim skupinama u muzejskom okruženju.

Nakon uvodne digresije podijelit ćemo iskustvo projekta Muzej za Pogled, čije su se autorice u ime čakovečkoga muzeja uhvatile u koštac s brojnim izazovima u radu s djecom iz Udruge za autizam Pogled, oslanjajući se na vlastiti altruizam i humanističke ideale kojih je u tehnološki dehumaniziranom, digitalno-robotiziranom i kontroliranom svijetu u koji smo zakoračili sve manje. Iako se čini da budućnost u kojoj će živjeti nadolazeći naraštaji čovječanstva nije baš ružičasta, svi imamo obvezu raditi za opće dobro, neovisno o vanjskim čimbenicima i sukladno vlastitoj savjesti.

Zašto je Muzej za Pogled jedinstven?

Globalna epidemija autizma s porastom incidencije čini ovaj neurorazvojni poremećaj sve vidljivijim. Pogledamo li laički brojke povezane sa stopom učestalosti autizma u SAD-u, koja je 1980. bila 1 na 10 000 stanovnika, a 2017. ona iznosi 1 na 36, vidimo golem porast³. Dio porasta djelomično je uzrokovana promjenama dijagnostičkih kriterija, no brojke su alarmantno zabrinjavajuće, dok se mogući uzroci autizma istražuju uz kontroverze. Zanimljivo je da ovom prigodom sve druge aspekte ovog problema, preostaje nam veliki broj osoba s autizmom koje imaju sva ljudska prava, a društvo bi im život trebalo

³ Podatak naveden na Wikipediji. Linda Racey Bogle. The ratio of the number of required vaccines vs. the dramatic increase in autism. Facebook, 23. ožujka 2018. (pristupljeno 31. ožujka 2018.; 6. prosinca 2020.) Konkretni nasumično odabrani podatak pokazuje omjer broja propisanih obaveznih cjepiva u odnosu na porast broja slučajeva autizma u SAD-u i jedan je od mogućih pogleda na ovaj problem još uvijek znatveno neistražen. Dostupni podaci neovisno o izvoru upućuju na povećanu učestalost slučajeva autizma.

učiniti podnošljivijim i ljepšim kroz dostupnost i korištenje svih odgovarajućih sadržaja među kojima su i muzejski programi. Budući da se svi relevantni podaci o čakovečkom projektu daju iščitati već iz sažetka, a na *online* konferenciji faktografija je bila ilustrirana fotografijama, u nastavku teksta navodim nepoznate pojedinosti povezane s njegovim nastankom i izvođenjem radi cjelovitosti uvida.

Prije pokretanja projekta pokušala sam 2017. dobiti podatke MDC-a o radu hrvatskih muzeja s populacijom u spektru autizma. Odgovoreno mi je da statistika u tom smislu ne postoji. Pretraživanjem mrežnih izvora naišla sam na sporadične vijesti. U malom broju naših muzeja provedene su jednokratne akcije ili fotografske izložbe s ciljem prikupljanja sredstava za različite potrebe udruga koje brinu o osobama u spektru autizma. Isticala se kolegica Željka Jelavić koja je 2016./2017. organizirala veći broj radionica *na poziv socijalne radnice ili drugoga stručnog djelatnika* (Vrsalović, 2018) zagrebačkoga Centra za autizam s kojima su dogovarani termini i sadržaj programa primjeren njihovim korisnicima, a poglavito se radilo o sadržajima iz postojeće ponude zagrebačkoga Etnografskog muzeja.

Projekt *Muzej za Pogled* osmišljen za djecu u spektru autizma i pokrenut 2018. u okrilju čakovečkoga muzeja korespondira s globalnim težnjama muzejske zajednice u smislu pridobivanja nove publike, ali njegovo pokretanje ne izvire iz tog inputa niti možebitnog programskog zahtjeva uprave MMČ-a. Motiviran je isključivo osobnom involviranošću inicijatorice projekta, bliske onoj koja je pokretala Patriciju i Dalibora Kuhtu, roditelje djevojčice u spektru da 2009. sa sebi sličnima osnuju *Udrugu za autizam Pogled* kako bi pomogli svojoj djeci jer im sustav nije nudio potrebnu skrb. Zahvaljujući angažiranosti i stručnosti mr. sc. Jelene Klinčević, kliničke psihologinje koja je krajem 2017. podržala inicijativu za pokretanje muzejskoga programa namijenjenoga djeci u spektru autizma, te kasnijem obostrano inspirativno-kreativnom entuzijazmu muzejske i psihološke struke, zaživio je projekt *Muzej za Pogled*. Zahvalila bih na nesebičnoj moralnoj podršci kolegici Željki Jelavić koja se vjerojatno prva, prema dostupnim podacima, službeno suočila s fenomenom autizma u muzejskom okruženju. Citirat ću dio njezine e-poruke podrške koju nam je uputila 6. travnja 2018.:

Izuzetno je važno da se muzeji otvore različitim ranjivim skupinama društva, stoga mi je jako drago da se i Muzej Međimurja odlučio za takvu suradnju.

Slobodna sam ukazati Vam na upravo objavljeni tekst kolegice Silvije Vrsalović o iskustvima rada i suradnji s Centrom za autizam iz Zagreba koji Vam može biti koristan.

U slučaju čakovečkoga projekta MzP **inicijativu je pokrenula muzejska savjetnica Erika Nađ - Jerković iz Muzeja Međimurja**, a radionice su osmišljene isključivo za ciljanu skupinu. Posebnost ovih radionica unutar našega muzeja jest i u tome da s djecom u spektru autizma **radimo u stalnom postavu likovnih zbirki**⁴ kao bazičnom prostoru gdje djeci osiguravamo rad bez ometanja. U vrijeme radionica ne puštamo ostale posjetitelje da razgledavaju taj dio stalnoga postava. Prostor stalnoga postava preliminarno sužava izbor likovnih tehnika zbog prevencije koja uključuje muzeološki i psihološki aspekt projekta, ali podržava limitiranu koncentraciju djece u spektru autizma budući da su radionice iz istog razloga vremenski ograničene na 45 minuta, tj. 60 minuta uključujući prijem i ispraćaj djece.

Radionice su temeljene na fondusu likovnih zbirki, poglavito djelima u stalnom postavu, ali se prema potrebi koriste i djela iz čuvaonice. Kako tiskamo publikaciju s evaluacijom po završetku godišnjega ciklusa radionica, u njih uvrštavamo i djela ili zbirke korištene u radu s djecom. Djeca sudionici dobivaju publikaciju pa se zajedno s roditeljima uvijek mogu podsjetiti na ono što su kod nas radila i vidjela jer u muzej dolaze rijetko, tj. u jednogodišnjem intervalu. To je djeci i roditeljima lijepa uspomena na postignuto, ali ih se pomoću brošure i educira iz perspektive muzeja.

Svaku novoosmišljenu **radionicu mora odobriti klinička psihologinja**, a teme i metodološki pristup detaljno se dogovaraju mjesecima prije održavanja. Metodološke opise naših radionica ne treba promatrati kao pripremu školskoga sata likovne kulture, nego kao vrlo fleksibilan okvir unutar kojega moderator vodi dijalog s djecom o odabranim likovnim djelima kako bi ih pokušao potaknuti da komuniciraju s umjetničkim djelom, drugim članovima skupine i u konačnici sami sa sobom, ali ne nužno tim redoslijedom. Nastoji se oprezno varirati i povećavati zahtjeve u smislu tehničke složenosti izvedbe likovnoga rada sa svakom godinom održavanja radionica, uz uvažavanje realnih mogućnosti pojedinoga djeteta prilikom realizacije tijekom radionica. U tri godine osmišljeno je šest likovnih radionica, a iz praktičnih razloga prednost su imale suhe tehnike, kolaž i crtanje olovkama u boji, flomasterima, masnim pastelama. Na radionicama tijekom 2020. djeci su ponuđeni kist i crni tuš uz već spomenuto, a dvoje od dvanaestoro djece iskoristilo je tu mogućnost. Druge godine održavanja (2019.) u rad s djecom uključili smo

⁴ U našem muzeju inače je uobičajeno da skupina djece pogleda jedan od stalnih postava u sklopu određene radionice, a zatim se praktični dio odvija u odvojenom višenamjenskom prostoru Muzejskoga informativnog centra.

vanjskoga suradnika volontera, educiranoga grafičkog dizajnera, kao fotografa. Bile su osmišljene dvije nove radionice koje se izvode simultano, što je djeci i moderatorici bilo iznimno zahtjevno. Tada im nismo ponudili papir i bojice, nego su imali zadatak da individualno uz asistenciju moderatorice prouče nekoliko izabranih slika i skulptura, a zatim svoje spoznaje i doživljaje pokušaju izraziti pred objektivom fotoaparata. Kako bi se lakše uživalo u ovaj njima apstraktan i zahtjevan zadatak fizičke ekspresije osobnoga doživljaja i reinterpretacije umjetničkoga djela, koji iziskuje složenije misaone procese i duhovno-emotivnu angažiranost, ponuđeni su im rekviziti poput okvira za sliku, postamenta za skulpturu, pastirskoga štapa i roga. Sva su se djeca fotografirala, što znači da su umijećem moderatorice bila uspješno vođena kroz zadatak. Pokazuje nam to **ulogu i važnost stručne skrbi za djecu u spektru autizma iz perspektive projekta MzP.**

Djeca uključena u MzP pohađaju redovne osnovne i srednje škole uglavnom s asistentima pa su dobro socijalizirana. Svi su uključeni u različite rehabilitacijske tretmane kroz *Udrugu Pogled* već od vrtičke dobi i grafomotorički su uglavnom sposobna odraditi tražene zadaće uz manju asistenciju. Djeca se međusobno poznaju i družu se na različitim terapijama i aktivnostima u *Udrugi Pogled*. Kod **selektiranja sudionika i formiranja grupa po uzrastu moderatorica pazi na osobne sklonosti, uzajamne simpatije i animozitete među djecom.** Tako se postiže da oni jedni druge bodre i potiču, komuniciraju tijekom radionica i ne stvaraju se kontraproduktivne napetosti. Zbog bolje dinamike grupe povremeno se uključuju i djeca s drugim razvojnim poremećajima koja su također članovi *Udruge*. **Radi se u malim skupinama** (2, 3 ili 4 djece), što također pridonosi kvalitetnijem radu.

Suprotno svim muzeološkim pravilima, ali psihološkim razlozima opravdano, ciljano i strogo kontrolirano dopuštamo djeci da povremeno dodiruju umjetnička djela, uglavnom skulpture. Senzorno procesiranje i drugi aspekti složene razvojne problematike djece u spektru autizma su domena kliničke psihologinje i moderatorice naših radionica, pa nije nužno da se sa stajališta muzeja referiramo na to. Potrebno je istaknuti da **bez stručnosti i terapijskoga iskustva kliničke psihologinje mr. sc. Klinčević ne bismo mogli dosegnuti sadašnju razinu projekta.** Kao višegodišnja suradnica *Udruge Pogled* psihologinja J. Klinčević osobno je upoznala djecu koja sudjeluju na radionicama i kao stručnjakinja zna najbolji način kako motivirati pojedino dijete i ostvariti dobar rezultat glede postavljene zadaće. Ovakvim pristupom postignuto je da se rad na radionicama odvija bez većih ispada, da teče glatko od početka do svršetka i da djeca dovrše svoje likovne radove kako bi po završet-

ku godišnjega projektnog ciklusa na zajedničkoj izložbi ponovno bila suočena sa svojim postignućem, što je iznimno važno za njihovo samopouzdanje. Ne smijemo zaboraviti ni njihove roditelje, koji su redovito ugodno iznenađeni ostvarenjima svoje djece i ponose se njihovim postignućem u okružju muzeja koje ne pripada njihovoj dnevnoj rutini. Izložba dječjih radova u muzejskom prostoru, sa završnom svečanosti na kojoj sudjeluju u pratnji roditelja i drugih članova Udruge Pogled uz pozornost medija, pozitivan je primjer inkluzije.

Nakon odrađene treće sezone projekta zapažamo da su djeca svake godine sve opuštenija prilikom dolaska u muzej, da se tu osjećaju ugodno i iskazuju želju za povratkom. Šteta što im zbog vrlo kompleksne organizacije njihova dolaska na radionice nije moguće osigurati da provode više vremena u muzeju. Udruga kao partner u projektu trebala bi se malo više angažirati oko poticanja svojih članova za posjet muzeju. Muzej je u tom smislu pokazao socijalnu osjetljivost osiguravajući paket besplatnih ulaznica za obiteljske posjete u pratnji kustosa svim članovima Udruge Pogled već od 2018., neovisno o sudjelovanju na radionicama. Prilikom svakoga susreta iskazuje im se dobrodošlica i ljubavno poziva da iskoriste mogućnost besplatnoga posjeta. Najviše obiteljskih posjeta bilo je u prvoj godini provođenja projekta, a 2019. roditelji su se pojavili isključivo kao dječja pratnja na završnoj izložbi. U 2020. nisu zabilježeni posjeti članova Udruge Pogled niti tijekom ljetnih mjeseci kada se moglo odahnuti od pošasti epidemije, iako je muzej, izuzev proljetne karantene, bio stalno otvoren za posjet.

Budući da 2020. globalno protječe u znaku epidemije virusom Covid-19, dominantna je virtualna komunikacija s publikom. Iako odgovara većini prosječnih muzejskih korisnika, pokazala se manjkavom kada je riječ o djeci u spektru autizma s kojom radimo u projektu MzP-a. Nakon izlaska iz proljetne karantene osmislili smo za njih i postavili na muzejske mrežne stranice virtualnu izložbu fotografija s radionica nastalih 2019. (autor: Marko Vučenik) u povodu Međunarodnoga dana muzeja 18. svibnja.

Ponuđeni virtualni sadržaj trebao je poslužiti kao motivacijska podloga za individualni psihološko-kreativni rad s djecom. Očekivali smo da će djeca i roditelji kod kuće, uz komunikaciju s moderatoricom, realizirati svoj likovni i/ili literarni odgovor na sve što su doživjela i proživjela u dosadašnjoj interakciji s muzejom. Zadaća je bila konceptualno zahtjevnija za djecu, a operativno za roditelje i samu moderatoricu, pa je tijekom srpnja dogovorno odlučeno da se ništa ne forsira, a da se sukladno općoj situaciji radionice ipak održe prije početka nove školske godine. Da je jedno dijete ipak odgovorilo na virtual-

ni poticaj i napisalo poruku, saznali smo na radionicama održanim tijekom kolovoza 2020. **Potrugu za bikom**, našu zadnju radionicu, djeca su odradila s veseljem. To nam je omogućilo da tiskamo kalendar s dvanaest lijepih dječjih radova i popratnim tekstovima autorica projekta i predsjednice Izvršnog odbora Udruge Pogled. Djeca su krajem prosinca dobila publikaciju na kućnu adresu, iz poznatih nam razloga. Neovisno o vanjskim okolnostima muzej će tako u formi kalendara cijelu godinu biti s njima, a kada bude moguće nastaviti ćemo s nekim novim radionicama.

Zaključak

Napravljen je mali pomak u lokalnoj sredini s ciljem da djeca iz spektra autizma zakorače u svijet umjetnosti, baštine i kulture koji im dotad nitko nije ponudio iako su živjela u neposrednoj blizini muzeja.

Uzajamno uvažavanje različitih struka dovelo nas je do respektabilnoga rezultata u samo tri godine suradnje. Muzej za Pogled pokrenut je 2018. i prepoznat je unutar struke kao eksperimentalni autorski projekt (Cukrov, 2018). Snažno je odjeknuo u lokalnoj sredini već u prvoj godini izvođenja i proglašen je Naj-akcijom Grada Čakovca, a zatim i na državnoj razini svrstan u 10 Naj-akcija hrvatskih gradova prijatelja djece namijenjenih podizanju kvalitete života. Autorice su projekt predstavile odvojeno na nekoliko stručnih skupova. Na razini muzejske struke projekt MzP priskrbio je Muzeju Međimurja Posebnu nagradu Hrvatskoga muzejskog društva za pedagoško-edukacijski program izveden 2019. To je prvo strukovno priznanje našem muzeju.

Dobivene nagrade mali su poticaj sudionicima da osiguraju kontinuitet projekta vodeći se isključivo željom za dobrobiti djece u spektru autizma. Rezultati s aspekta ove ranjive skupine objektivno bi mogli biti mjerljivi nakon više godina izvođenja ako se održi kontinuitet i postigne da djeca više vremena provode u muzeju.

Muzej za Pogled – pregled održanih radionica 2018. – 2020.		
naziv radionice, opis	datum i broj radionica	uzrast i broj djece
2018. Na krilima leptira ; kolaž skupni rad	12. 6. – 1	5 – 8 g. (5)
Moja galerija ; kolaž, crtanje individualni rad, u paru	12. 6. – 2	9 – 10 g. (3) 11 – 13 g. (4)
Ja to mogu ; kolaž, crtanje reinterpretacija	13. 6. – 1	12 – 17 g. (4)
	20. 6. – 1	14 – 18 g. (3)
2019. Miran kao kip / Lijep kao slika reinterpretacija umj. djela fotografski zabilježena	25. 4. – 2	8 – 10 g. (3) 9 g. (2)
	26. 4. – 2	12 – 14 g. (3) 14 – 17 g. (4)
2020. U potrazi za bikom rad sa šablonom, kolaž, slobodno crtanje	19. 8. – 2	10 – 13 g. (4)
	25. 8.	15 – 19 g. (5) 11 – 15 g. (3)

Sudionici projekta

Muzej Međimurja Čakovec (MMC) je ustanova u kojoj se provodi projekt MzP. Osnovan je prije 66 godina. Najznačajnija je javna kulturna institucija na području Međimurja, smještena u središtu grada Čakovca. Ovaj regionalni kompleksni muzej posluje u Starom gradu, ostavštini nekada moćne obitelji Zrinski. Kompleks utvrde i palače mijenjao je vlasnike kroz povijest. U suvremeno doba nacionalni je spomenik graditeljske baštine, okružen Perivojem Zrinskih, također zaštićenim spomenikom parkovne arhitekture. Dio pokretne baštine iz fundusa, s trenutačno oko 28 000 inventariziranih jedinica u 52 zbirke, izložen je u stalnim postavima pet muzejskih odjela te povremeno na tematskim izložbama. Edukativne radionice u našem muzeju od prije su uhodane, ali zapošljavanjem muzejske pedagoginje (2018.) postaju svakodnevna aktivnost kojom se transferira znanje našim posjetiteljima širokoga dobnog raspona, iako se primarno najviše radi s djecom unutar obrazovnoga sustava.

Inicijatorica projekta MzP **Erika Nađ-Jerković** (1963.) diplomirala je na slikarskom odsjeku zagrebačke Akademije likovnih umjetnosti u klasi prof. Đure Sedera. U Muzeju Međimurja Čakovec zaposlena je od 1990. na radnom mjestu restaurator-preparator (stručni ispit MDC 1992.), a zatim obavlja poslove kustosa Likovne galerije i Memorijalne zbirke Ladislava Kralja Međimurca (stručni ispit MDC 1993.). Zvanje višega kustosa stekla je 2000., a muzejskoga savjetnika 2018. godine. Od 1994. do 2006. bila je zadužena za aktivnosti Školskoga servisa MMČ-a. Autorica je tridesetak edukativnih izložbi, radionica i predavanja ostvarenih samostalno ili sa suradnicima. Edukativno-pedagoške aktivnosti MMČ-a predstavila je na 1. skupu muzejskih pedagoga Hrvatske u Puli 2001. Autorica je više izložbi i publikacija povezanih s muzejskom građom likovnih zbirki te zavičajnim slikarima i kiparima. U MMČ-u je 2008. organizirala stručni skup posvećen 110. obljetnici rođenja kipara Luje Bezeredija te bila urednica tiskanoga *Zbornika radova*. Autorica je koncepcije novoga Stalnog postava likovnih zbirki MMČ-a 2016. i Stalne izložbe donacije iz zbirke dr. sc. Danijela Režeka 2019.

Autorica je koncepta projekta MzP, teme i metodologije likovnih radionica za djecu s PSA-om iz *Udruge Pogled* i surađuje u njihovoj izvedbi.

Udruga za autizam Pogled iz Nedelišća djeluje na području sjeverozapadne Hrvatske od 2009. godine. Osnovali su je roditelji djece s poremećajima u spektru autizma. Udruga trenutačno ima 104 nominalna člana i razgranatu mrežu počasnih prijatelja, volontera i donatora. *Udruga Pogled* organizira i kontinuirano provodi više vrsta socijalizacijskih, sportsko-rekreativnih i edukacijsko-rehabilitacijskih programa za djecu u spektru autizma i njihove roditelje, a korištenje svojih usluga i programa omogućuje i djeci s ostalim razvojnim poremećajima. Pomaže i posreduje kod uključivanja u programe rane intervencije na području Međimurske i Varaždinske županije (ANGERONA, MURID, VURID).

Psihologijski centar Čakovec osnovan je 2000. godine i jedina je privatna praksa u području kliničke psihologije u Međimurskoj županiji. Voditeljica centra **Jelena Klinčević** (1963.), mr. spec. kliničke psihologije, diplomirala je psihologiju na Odsjeku za psihologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1986., gdje je obranila i magistarski rad 1991. godine. U razdoblju od 1986. do 2000. radila je u Medicinskom centru Čakovec i Domu zdravlja Čakovec. Jedna je od osnivačica i predsjednica **Društva za psihosocijalnu pomoć Čakovec** (1996. – 2006.) i **Sekcije psihologa u medicini rada Hrvatskoga psihološkog društva** (1997. – 2001.), članica predsjedništva **Županijske lige**

protiv raka Čakovec (1998. – 2012.). Od 2002. godine sudjeluje u radu **Koordinacijskoga odbora Grada Čakovca – prijatelja djece**, s više regionalnih civilnih udruga koje okupljaju oboljele s različitim medicinskim dijagnozama i članove njihovih obitelji surađuje na provođenju programa psihosocijalne podrške. Kao vanjska stručna suradnica **Udruge za autizam Pogled** od 2014. oblikuje programe psihološke pomoći roditeljima djece s poremećajima iz autističnoga spektra.

Autorski je oblikovala psihološki program projekta MzP koji se odnosi na odabir i operativnu koordinaciju sudionika, motivacijsku pripremu i moderiranje radionica.

Osim spomenutih glavnih sudionika i izvoditelja projekt podupire neolicina volontera donatora čija nam podrška puno znači.

Literatura

Cukrov, Tončika. 2018. Eksperiment s područja socijalne inkluzije – projekt „Muzej za Pogled“. *Informatica museologica*. MDC Zagreb.

Vrsalović, Silvia. 2017. Programi Etnografskoga muzeja za osobe s poremećajima iz spektra autizma. *Etnološka istraživanja* 22, 115–125.

<http://udrugapogled.hr> (pristupljeno 4. 12 2020.)

Linda Racey Bogle. *The ratio of the number of required vaccines vs. the dramatic increase in autism*. Facebook, 23. ožujka 2018. (pristupljeno 31. 3. 2018.; 6. 12. 2020.)

Museum for POGLED, an educational inclusive project for children with autism spectrum disorder at the Museum of Međimurje, Čakovec

Erika Nađ-Jerković, academy-trained painter and museum consultant at the Museum of Međimurje, Čakovec Art Gallery, erika.nad.jerkovic@mmc.hr

Museums for POGLED - an educational and inclusive project of the Čakovec Museum aimed at children on the autism spectrum

Abstract: Museum for POGLED (MfP) is an interdisciplinary museum project carried out with one of the most vulnerable social groups – children with autism spectrum disorder (ASD). ASD severely affects everyday life, social interaction, and integration, which results in children with ASD being excluded from the community's cultural life. MfP is a project initiated in 2018 by the museum consultant Erika Nađ-Jerković with a tendency to make the museum content at the Museum of Međimurje, Čakovec accessible to children with ASD. The project has been carried out systematically for three years in a row in collaboration with the Autism Organization Pogled from Međimurje and the Psychology Center Čakovec. The project has been co-funded by the Town of Čakovec budgetary resources and occasional donations made by individuals and businesses. Collaboration of museology and psychology resulted in a model which brings children with ASD closer to the world of art and cultural heritage. Each year there has been a different series of creative workshops inspired by the artwork from the Art Gallery collections at the Museum of Međimurje, Čakovec, while the methods of work have been adjusted to children's abilities. Furthermore, a clinical psychologist has been actively involved as the workshop moderator, which has been key to successful realization of the project. Each series of workshops closes with an exhibition of children's artwork at the Museum for both the project participants and the general public. The outcomes of the project have been evaluated and documented in a publication edited by the project's authors and moderators Erika Nađ-Jerković and Jelena Klinčević, clinical psychologist at the Psychology Center Čakovec and an external associate at the Autism Organization Pogled. The project includes parents as well. The parents have been provided with free guided museum tours that offer cultural experience, informal learning, socializing and a break from their challenging daily routine. The promotion of the project among the general public aims to raise awareness of the ASD related issues.

Keywords: museum education, vulnerable social groups, autism, inclusion

Mr. sc. Snežana Nikolić, magistar tiflogologije,
nastavnik individualne nastave
snezana.nikolic@smp.edu.rs

Mirjana Isakov, akademski slikar,
koordinatorka obrazovanja odraslih
mirjana.isakov@smp.edu.rs

Svetlana Kekić, diplomirani novinar, PR manager
svetlana.kekic@smp.edu.rs

Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović” s domom učenika
Braće Ribnikar 32, Novi Sad, Srbija; www.smp.edu.rs

Kultura za sve u lokalnoj zajednici

Sažetak: U radu se razmatraju polazne točke i ciljevi koje je potrebno ostvariti kako bi kulturne institucije i umjetnički sadržaji u lokalnoj zajednici bili dostupni svim ljudima, bez obzira na njihove razlike. Navedena su osnovna sredstva koja ciljeve čine ostvarivim, ali i brojna ograničenja s kojima se zajednice i osobe s invaliditetom suočavaju u stvarnosti. Osnovna su sredstva ponajprije edukacija o različitosti od najranijeg uzrasta, senzibilizacija zajednice pomoću podrške vidljivost različitosti u svakodnevnom životu i medijima, profesionalno usavršavanje na području univerzalnog dizajna u okviru akademskog obrazovanja i primjena principa dizajna za sve u svim sferama života. Opisane su brojne aktivnosti Škole za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović” kao primjer dobre prakse. Škola već godinama stvara i provodi različite umjetničke projekte kako bi maksimalno uključila svoje učenike i korisnike u lokalnu zajednicu, olakšala im pristup umjetnosti, senzibilizirala lokalnu zajednicu i umjetnike, ali i pomogla svojim učenicima i korisnicima da izraze umjetničke potencijale.

Ključne riječi: umjetnost, inkluzija, ŠOSO „Milan Petrović”

Uvod

Ravnopravnost, pristupačnost, razumno prilagođavanje, nediskriminacija, participacija, izgradnja kapaciteta, inkluzivne politike... Sve su to vrijednosti i aktivnosti koje se promiču u strateškim dokumentima koji se bave pitanjima pristupačnosti kulture za sve građane. One bi trebale obuhvatiti sve naše različitosti: spol, etničku pripadnost, uzrast, invaliditet, obrazovanje, kulturnu i religijsku pripadnost; obuhvatiti ih i tako osigurati da će rješenja koja će biti ponuđena i primijenjena biti takva da kulturni sadržaji koji se u zajednici nude budu dostupni svima.

Ono čemu treba težiti jesu inkluzivne kulturne institucije i kulturni sadržaji pristupačni za sve.

U tom slučaju neće biti potrebno izdvajati, naglašavati, apostrofirati, stavljati različite prefikse, truditi se samo u određenim danima ili jubilarnim godinama, nego bi to bilo utkano u sve pore društvenog sustava.

Tada pristupačnost nije nečija odluka i poštovanje određenih principa i zakonskih propisa, već dio svakodnevnog života, svih članova društvene zajednice. Tada invaliditet nije balast, kao ni sve druge različitosti, već bogatstvo društvenog sustava u kojemu su svi ravnopravni u smislu ostvarivanja svojih prava.

Ovakav način razmišljanja automatski povlači pitanje kako je to moguće ostvariti u praksi? Očigledno je da je za ostvarivanje tako visoko postavljenih ciljeva potrebno usuglasiti nekoliko ključnih elemenata: zakonodavstvo, materijalnu podršku, organizaciju životne sredine prema načelima univerzalnog dizajna. Uz sve ovo, neophodno je, a možda i najteže, dosegnuti razinu razumijevanja u društvu u cjelini.

Kako prevesti ove riječi u djelo u svojoj ustanovi, u svojoj lokalnoj zajednici? Šta treba učiniti da svi građani zaista mogu uživati prava koja su im zajamčena potpisanim konvencijama, zakonima i propisima i kako omogućiti da aktivno sudjeluju u kulturnom i javnom životu zajednice bez obzira na različitost? Kako uklanjati predrasude u shvaćanju invaliditeta koje su ukorijenjene u društvu? Mogu li se barijere ukloniti odmah i svuda, u fizičkom i u virtualnom prostoru, i kako biti siguran da se u tome uspjelo?

Sredstva koja možemo primijeniti i koja dugoročno sigurno daju rezultat jesu: **trajna edukacija o različitosti** od najmlađeg uzrasta, kroz praksu univerzalnog dizajna u svim sferama života. Dakle, senzibilizacijom i edukacijom počevši od uzrasta kada se o različitosti razgovara ne-posredno, nenametljivo, svakodnevno jer upravo su to trenutci kada se buduća ličnost formira; **profesionalno usavršavanje** kroz uključivanje univerzalnog dizajna u programe humanističkih i inženjerskih studija; **vidljivost različitosti** u svakodnevnom životu i kroz medije; **primjena načela univerzalnog dizajna** u svim sferama života.

Dakle, nije dovoljno deklarativno pričati o različitosti, potrebno je promatrati svijet iz vizure drugih, drugačijih potreba, mogućnosti, drugačijih puteva saznavanja.

Kultura u lokalnoj zajednici – neophodnost inkluzije i primjene načela univerzalnog dizajna/dizajna za sve

Kako bi se u bilo kojem segmentu života i društva ostvarila potpuna inkluzija, neophodno je da se savladaju različite prepreke. Dakle, potrebno je ukloniti različite stvari ili pojave koje onemogućuju bilo koju osobu, a posebno osobu s invaliditetom u obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti koje se podrazumijevaju za svako ljudsko biće. Prepreke su višestruke: arhitektonske i fizičke, informacijske i komunikacijske, tehnološke, prepreke u ponašanju ljudi u okruženju i dr.

Kako bi se one savladale, osmišljen je koncept univerzalnog dizajna/dizajna za sve. Prema Stokholmskoj deklaraciji iz 2004¹, univerzalni dizajn definiran je kao dizajn za ljudsku raznolikost, društvenu inkluziju i jednakost. On teži omogućiti svim ljudima jednake mogućnosti za sudjelovanje u svakom aspektu društva. Da bi se to postignulo, izgrađena sredina, svakodnevni objekti, usluge, kultura i informacije – ukratko, sve što dizajniraju i stvaraju ljudi da bi koristili ljudi – mora biti pristupačno, za svakoga u društvu pogodno za upotrebu i odgovarajuće za razvijanje ljudske raznolikosti. Djelovanje dizajna za sve čini osvješćuje primjenu analize ljudskih potreba i težnji i zahtijeva sudjelovanje krajnjih korisnika u svakoj etapi procesa dizajniranja.

U ovom radu naglasak je na primjeni onih načela pristupačnosti koja su od posebne važnosti u javnim ustanovama, koje ostvaruju svakodnevni i neposredan kontakt s građanima kao svojom publikom i korisnicima usluga ustanova kulture. To se odnosi ne samo na elemente arhitektonske pristupačnosti nego i na sve ostale elemente pomoću kojih se ostvaruje pristupačnost sadržajima koji se u ovim institucijama ostvaruju ili čuvaju.

U našem društvu inkluzivni pristup najviše je zastupljen u obrazovanju i ponegdje u sferi radnog angažiranja osoba s invaliditetom. Pravo na dostupno i redovno sudjelovanje u kulturnim i umjetničkim sadržajima tek posljednjih je godina postalo sastavni dio života tih osoba. I zato je veoma važno da institucije kulture (muzeji, galerije, knjižnice...) češće otvaraju vrata osobama s invaliditetom, prilagođavajući im prostor i osiguravajući dostupnost sadržajima.

Postizanje načela pristupačne komunikacije u neposrednom kontaktu s korisnicima ili putem tiskanih ili elektronskih medija jedan je od realnih ciljeva koji se može postići edukacijom zaposlenih i usvajanjem normi i procedu-

¹ https://dfaeurope.eu/wordpress/wp-content/uploads/2014/05/stockholm-declaration_serbian.pdf (19. 10. 2021.)

ra adekvatne komunikacije, u čemu svakako pridonose jasni zahtjevi koje postavljaju standardi pristupačnosti EU-a poput *EN 301 549 V2.1.2 (2018-08) Accessibility requirements for ICT products and services*² podržani odlukama i direktivama EU-a.

Iskustva Škole „Milan Petrović” – primjeri dobre prakse

Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović” s domom učenika³ najveća je jedinstvena institucija u regiji koja brine o djeci sa smetnjama u razvoju i osobama s invaliditetom i teškoćama od rođenja do starosti. Škola radi na više od 30 adresa u Novom Sadu, u Edukativnom kampu Čenej i u 6 dislociranih odjeljenja u Južnobačkom okrugu, a pohađa je 1200 djece i korisnika kao i više od 500 djece u programima dodatne podrške. Organizirana je kao mreža centara i službi koji se bave odgojem i obrazovanjem, rehabilitacijom, zdravstvenom njegom, zapošljavanjem, stanovanjem uz podršku, prodajom proizvoda i usluga, društveno-kulturnim aktivnostima djece, mladih i odraslih kojima je potrebna specifična društvena podrška u cilju obrazovne i socijalne inkluzije.

Shodno svojoj osnovnoj funkciji, ali i svim izvannastavnim aktivnostima i izraženoj želji da se učenici i korisnici maksimalno uključe u život i aktivnosti lokalne zajednice, kao i da im se ponude mogućnost da izraze svoje talente i potencijale, škola već dugi niz godina aktivno radi na razvoju adekvatnih okruženja za učenje, stanovanje, rad, rekreaciju, kulturu i umjetnost.

To podrazumijeva prilagođavanje interijera i eksterijera prostora u kojima se odvijaju školske i izvanškolske aktivnosti, osmišljavanje i realizaciju prilagođenih nastavnih materijala, pokretanje inicijativa i partnerstava u lokalnoj zajednici za sudjelovanje u kulturnom životu zajednice, ali i konzultantske usluge za povećanje pristupačnosti institucija kulture i partnerstva s umjetničkim organizacijama te uključivanje učenika i korisnika u njihove aktivnosti. Pored toga, poseban segment predstavljaju inkluzivni umjetnički projekti, kojih je posljednjih godina sve više.

Projekt „Dodirni i osjeti”⁴ Spomen zbirke Pavle Beljanski u Novom Sadu nastao je 2007. godine. Ova zbirka baštini reprezentativnu zbirku jugoslavenske moderne umjetnosti izloženu u namjenski izgrađenom objektu u centru Novog Sada. Osobnim entuzijazmom nakon nekoliko godina truda ostvaren je

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX%3A32018D2048> (19. 10. 2021.)

³ www.smp.edu.rs; <https://www.facebook.com/milanpetrovicschool> (19. 10. 2021.)

⁴ <http://www.muzejisrbije.rs/2019/04/17/spomen-zbirka-pavla-beljanskog/?pismo=lat> (19. 10. 2021.)

projekt koji podrazumijeva audio zapise o odabranim djelima, replike skulptura, kao i određen broj slika koje su taktilnim dijagramima predstavljene tako da ih slijepe osobe mogu percipirati.

Osnivanje „Art radionice” u okviru Radnog centra škole⁵ rezultat je težnji da se osobe s invaliditetom afirmiraju kao autentični i ravnopravni stvaratelji koje prepoznaje struka. U Art radionici okupljeni su talentirani mladi ljudi s invaliditetom koji su izabrali likovno stvaralaštvo kao životni poziv. Ovi mladi umjetnici stjecali su umjetničku praksu i sudjelovanjem u projektima nekoliko umjetničkih udruženja. Izdvajamo dvadesetogodišnji projekt *Umjetnost i inkluzija*⁶ asocijacije Per.Art; projekt *Reciklar*⁷ koji je trajao tri godine u suradnji s Akademijom umjetnosti; *Na istom zadatku*⁸ ostvaren u višegodišnjoj umjetničkoj razmjeni s grupom Led Art (sada Šok zadruga); bogatu suradnju sa Spomen zbirkom Pavla Beljanskog – ustanovom kulture koja je u više navrata izlagala djela naših učenika i korisnika.

Bliska suradnja s umjetničkim krugom oko Nikole Džafa okupljenim u asocijaciju Šok zadruga rezultirala je formiranjem „ŠOK ŠOSO”⁹ galerije u okviru škole. Ideju o dislociranju umjetnosti iz centra i elitnih prostora kulture Šok zadruga ostvarila je osnivanjem nekoliko „mini” galerijskih prostora u stambenim četvrtima. Pod parolom „publici na noge” mladi, društveno angažirani umjetnici su pored umjetničkog veoma svjesni socijalnog konteksta svojeg rada. Zato su izložbeni prostori u ambijentu gdje ih nitko ne očekuje i namijenjeni su netipičnoj galerijskoj publici. U razbijanju predrasuda prema umjetnosti aktivno uključuju i osobe s invaliditetom kao ravnopravne aktere.

Projekt „Inkluzivna galerija” škola je pokrenula sa željom da u početku Novosađanima, a kasnije i najširoj publici približi koncept „umjetnosti za sve” i da inkluziju proširi i na područje umjetnosti. Natječaj je namijenjen prije svega mladim, neafirmiranim umjetnicima, studentima umjetničkih fakulteta, ali i svim drugim umjetnicima koji razmišljaju izvan okvira i koji su senzibilizirani za različitost i potrebe osoba s invaliditetom. Već četvrtu godinu zaredom nagrađeni se radovi honoriraju, realiziraju i izlažu na web portalu www.inkluzivnagalerija.rs.

⁵ <https://www.facebook.com/dnevni.boravakmp/> (19. 10. 2021.)

⁶ <http://www.seecult.org/vest/umetnost-i-inkluzija/> (19. 10. 2021.)

⁷ <https://akademija.uns.ac.rs/reciklar/> (19. 10. 2021.)

⁸ <https://sokzadruga.com/na-istom-zadatku/> (19. 10. 2021.)

⁹ <https://sokzadruga.com/sok-soso/> (19. 10. 2021.)

Još jedan iskorak ostvaren je kroz projekt „Umjetničko stvaralaštvo kao način inkluzije; Inkluzija kroz kreativno izražavanje – likovne umjetnosti”¹⁰ koji je 2017. godine ostvaren u suradnji s Akademijom umjetnosti u Novom Sadu. U projektu su sudjelovali učenici i korisnici koji su tijekom školovanja pokazali veliku potrebu i posvećenost likovnom izražavanju, a nekima od njih je likovni izraz najrječitiji i glavni vid komunikacije. Projekt je u prvoj fazi podrazumijevao druženje sa studentima i nastavnicima likovnog odsjeka Akademije umjetnosti u školi, a u drugoj fazi projekta učenici i korisnici upoznavali su se sa slikarskim tehnikama i različitim mogućnostima izražavanja koje ti materijali omogućuju. Samostalno ili uz pomoć studenata i nastavnika ostvareni su i prvi likovni radovi koji su kao i sam proces rada i interakcija među polaznicima i studentima biti predmet analize u cilju kreiranja studijskog programa koji bi omogućio kvalitetniju obrazovnu i kulturnu inkluziju mladih stvaratelja.

Izložba odabranih radova postavljena je u Galeriji ŠOSO „Milan Petrović”. Galerija koja se nalazi u hodnicima i u predvorju osnovne i srednje škole i obuhvaća ne samo radove nastale tijekom ovog projekta nego i mnoge druge koji su ostvareni tijekom godina kroz zajedničke radionice učenika i korisnika i akademskih slikara. Pored toga kolekciju dopunjavaju i donirane instalacije i drugi umjetnički radovi renomiranih stvaratelja, ali i kolekcija radova nastalih tijekom dvadesetak godina održavanja likovne kolonije „Na kanalu između dva mosta”¹¹.

Škola je kroz nekoliko umjetničkih projekata uključena u programe obilježavanja godine u kojoj će Novi Sad biti europska prijestolnica kulture¹². Uz to, tijekom priprema za ovaj značajni događaj zaposleni u školi su u svojstvu stručnjaka bili uključeni u projekt čiji je cilj bio da se analizira i unaprijedi pristupačnost ustanova kulture u Novom Sadu. Obuhvaćeno je 29 ustanova kulture i analizirana je pristupačnost prostora i komunikacije – prilaz i ulaz u objekt, kretanje u objektu, vizualna pristupačnost, komunikacije i orijentacija u prostoru/natpisi i oznake, mobilijar i sigurnost... U okviru pristupačnosti sadržaja analizirani su postojeći tiskani materijali, audiovizualni i interaktivni sadržaji, pristupačan web/aplikacija.

Tijekom prethodnih godina, u razdoblju kad se Novi Sad priprema za Europsku

¹⁰ <https://akademija.uns.ac.rs/umetnost-dostupna-svima/> (19. 10. 2021.)

¹¹ <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:612186-Za-20-godina-umetnici-donirali-vise-od-1250-radova> (19. 10. 2021.).

¹² <https://novisad2022.rs/> (19. 10. 2021.).

prijestolnicu kulture – Novi Sad 2022., primjetno je veće zanimanje javnosti i veća uključenost školskih projekata u život umjetničke scene u gradu, ali i povećana aktivnost na prilagođavanju institucija kulture za sve za sve ljude – „bez prefiksa, sufiksa i zareza”.

Culture in the local community

Abstract: The paper discusses the starting points and goals that need to be achieved in order to make cultural institutions and art contents in the local community accessible to all people, regardless of their differences. It seems that it is necessary to strive for inclusive cultural institutions, but also for cultural contents accessible to all. The basic means which make the goals attainable are listed, but also numerous limitations that communities and people with disabilities face in reality. Basic means, above all, are the following: permanent education on differences, professional development of young people, visibility of differences and application of the principles of universal design in all spheres of life. It further considers ways to overcome different types of barriers in the local community and suggests that it is necessary to apply inclusion and the principles of Universal Design as much as possible. The emphasis is on the application of those accessibility standards that are of special importance in public institutions. Various activities of Elementary and Secondary Boarding School "Milan Petrović" are described as an example of good practice. For years, the school has been creating and implementing different artistic projects in order to maximally involve its students and users in the local community, facilitate their access to art, sensitize the local community and artists, but also help its pupils and users to express their artistic potentials.

Keywords: Art, Inclusion, ESBS "Milan Petrović"

Dr. sc. Tijana Palkovljević Bugarski, muzejska savjetnica,
ravnateljica Galerije Matice srpske
Galerija Matice srpske, Trg galerija 1, Novi Sad, Srbija
t.palkovljevic@galerijamaticesrpske.rs

Uloga i poslanje muzeja u suvremenom društvu na primjeru Galerije Matice srpske

Sažetak: Pozicija muzeja kao tradicionalne, spore i vrlo često konzervativne ustanove u suvremenom je društvu sklonom brzim i nepredvidivim promjenama vrlo kompleksna i izazovna. Muzejski stručnjaci moraju istovremeno oslušivati potrebe publike, pratiti njihove interese, ali i prepoznati/predvidjeti sva ona pitanja koja život u suvremenom dobu postavlja pred pojedinca, obitelj, struku, grad, državu i civilizaciju. Galerija Matice srpske prepoznala je neophodnost promjena u 21. stoljeću i u skladu s trendovima muzeološke struke započela sveobuhvatnu transformaciju svojih programskih aktivnosti i sveukupne djelatnosti. Ta transformacija ogledala se kroz adaptaciju zgrade, unapređenje uvjeta čuvanja i izlaganja umjetničkih djela, formiranje novog stalnog postava i uvođenje atraktivne izložbene i izdavačke aktivnosti te uvođenje inovativnih pristupa u komunikacijskim vještinama. Usporedno s tim, velika pažnja posvećena je uspostavljanju i razvijanju međunarodne suradnje i uvođenju edukativnih programa za različite dobne kategorije. Sve to praćeno je kontinuiranom upotrebom novih tehnologija u cilju uspostavljanja suvremenih modela prezentacije kulturnog nasljeđa.

Ključne riječi: muzej, poslanje, relevantnost, suvremeno društvo, muzejski mislilac, transformacija djelatnosti

Galerija Matice srpske jedna je od najstarijih muzejskih ustanova u Srbiji sa zbirkom koja broji 10.000 umjetničkih predmeta nastalih u razdoblju od 16. do 21. stoljeća. Početkom 20. stoljeća Galerija se našla na velikoj prekretnici i pred izazovom kako da se transformira od tradicionalnoga, moglo bi se reći konzervativnog muzeja koji izlaže djela likovne umjetnosti u suvremen, aktivan i aktualan muzej koji teži društvenoj relevantnosti. Na temu relevantnosti kao mjere uspješnosti jedne muzejske ustanove uputila je Nina Simon u knjigama *Participativni muzej* i *Umjetnost relevantnosti*¹ i time pokrenula raz-

¹ Simon, N. (2010.), *Participatory museum*, Santa Cruz, California: Museum 2.0; Simone, N. (2016.), *The Art of relevance*. Santa Cruz, California: Museum 2.0.

nolike diskusije u muzejskoj zajednici. Također, velik doprinos našim razmišljanjima na temu socijalne uloge muzeja i važnosti pozicije muzejskog mislioca u sustavu djelovanja muzeja pružila nam je suradnja sa Sandrom Debonom² i njegovo izlaganje na konferenciji *Muzeji, mladi, aktivizam* u Galeriji Matice srpske 2020. godine.

U Galeriji Matice srpske proces transformacije započet je početkom 21. stoljeća rekonstrukcijom zgrade – najprije izložbenih prostorija, depoa i konzervatorskih ateljea u cilju postizanja stručnih muzejskih standarda za čuvanje i izlaganje umjetničkih djela. Proces je završen deset godina kasnije obnovom fasade 2017. godine kao krunom radova višegodišnje adaptacije. Istovremeno, kontinuirano i aktivno se radilo na promjeni pristupa osmišljavanja i realizacije programskih aktivnosti i definiranju nove vizije i misije. Sve navedene aktivnosti imale su za cilj postaviti temelje koji će omogućiti ostvarivanje nove uloge muzeja u suvremenom društvu.

Da bi se to ostvarilo, planski se radilo na trajnom obrazovanju i usavršavanju stručnjaka zaposlenih u galeriji i stvaranju partnerskih odnosa s muzejskim ustanovama u Srbiji i okruženju, kroz razmjenu znanja, sudjelovanje i organiziranje stručnih skupova na teme različitih područja muzejskog djelovanja³. Uključivanje u strukovna udruženja i aktivnosti organizacija poput Nacionalnog odbora ICOM Srbija, NEMO-a (Network of European Museum Organizations), Foruma slavenskih kultura, pridonijelo je povezivanju s kolegama i ustanovama u regiji te kroz to otvorilo brojne mogućnosti za praćenje aktualnosti na području muzejske djelatnosti.

Istovremeno usmjerili smo veliku pozornost na očekivanja i potrebe publike i javnosti kako bismo promijenili perspektivu gledanja na bit i mjesto muzeja u društvu. Kao i većina muzejskih ustanova, promijenili smo fokus s njegova visočanstva predmeta na poruku i narativ koji on prenosi publici i tako se priključili takozvanoj „muzejskoj revoluciji 21. stoljeća”. Ta izmjena znatno je promijenila odnos prema odabiru tema koje su obrađivane i predstavljane na izložbama u Galeriji Matice srpske⁴, ali i odabiru koncepata prilikom kreiranja novih stalnih postava formiranih u razdoblju od 2007. do 2017. godine⁵.

² Sandro Debono je povjesničar umjetnosti, muzeolog i muzejski mislilac, autor projekta MUŽA. Vidjeti više na: <https://sandrodebono.com/> i The Humanist Museum <https://medium.com/the-neo-humanist-museum> (pristupljeno 22. 1. 2021.).

³ U galeriji su tijekom prethodnih godina održane brojne međunarodne konferencije i stručni skupovi: Transformacija muzeja (2012.); „Lanterna” – Nuklearne i druge analitičke tehnike u izučavanju i zaštiti kulturnog naslijeđa (2014.); Open Museum (2017.), Čišćenje: etika, tehnika i estetika (2019.), Mladi, muzeji, aktivizam (2020).

Prije svega, transformaciju programskih aktivnosti započeli smo uvođenjem novih sadržaja. Vjerujući da kada imamo djecu u muzeju imamo i cijelu porodicu i da se buduća publika gradi upravo u najmlađem uzrastu, počeli smo još 2006. godine s realizacijom edukativnih programa za djecu. U suradnji s predškolskom ustanovom i privatnim vrtićima iz Novog Sada uspostavili smo godišnje edukativne programe za djecu u kojima tijekom godine učestvuje oko 5000 do 6000 mališana. Svaki program prati publikacija koju dijete dobije na dar, a koja je za pojedine programe osim srpskoga tiskana i na engleskome i francuskom jeziku. Na taj smo način novosadske predškolke i učenike nižih razreda osnovne škole usporedno obrazovali u području umjetnosti i stranih jezika. Osim radionica koje se redovno odvijaju tijekom radnog tjedna, uvedene su i radionice subotom koje su otvorenog tipa i nude osim edukativnog sadržaja čitav niz različitih kreativnih aktivnosti. Njihov sadržaj usklađen je s aktualnim izložbenim aktivnostima ili tematski određen u skladu s programom galerije.

S vremenom smo programe za djecu proširili i na posebno osmišljene programe za mlade/tinejdžere vjerujući da je to nedovoljno prisutna skupina u muzejima, a da zaslužuje posebnu pažnju. Kroz ostvarenje europskog projekta HEAR.ME. Bringing Youth and Museum Together u suradnji s Umjetničko-povijesnim muzejom u Beču (KHM) i Narodnom galerijom Slovenije u Ljubljani razmijenili smo iskustva, znanja i zajednički kreirali program i metodologiju rada s tinejdžerima koji su se pokazali iznimno uspješni. Rad s mladima nastavili smo kroz posebno osmišljen program „Mala škola muzeologije”, na čijim rezultatima je nastala izložba „Mladi biraju⁶. Pozvali smo učenike novosadskih gimnazija da „obuju” naše cipele, obučili ih što je muzejski posao i omogućili im da naprave izložbu u skladu sa svojim interesima. Mladi su birali temu, umjetnička djela, osmislili postav i katalog i pokazali kako mlade generacije vide muzejsku izložbu. Najveći uspjeh ovako osmišljene

⁴ Neke od realiziranih izložbi: „Između estetike i života. Predstava žene u slikarstvu Paje Jovanovića” (2010.); „Gradanski modernizam i popularna kultura: epizode modnog, pomodnog i modernog (1918-1914)” (2011.); „Slike prolaznog svijeta. Odnosi francuskog i srpskog intimizma” (2017.); „Europski fenomeni u kolekciji Galerije Matice srpske” (2018.).

⁵ Stalni postavi formirani su kronološki: „Poetika i retorika srpske umjetnosti 18. stoljeća” (2007.); „Teme i ideje srpske umjetnosti 1900-1941” (2008.); „Ljudi i događaji slika prošlosti. Srpska umjetnost 19. stoljeća” (2009.); „Umjetnost 18. stoljeća u kolekciji Galerije Matice srpske” (2014.); „Modernizmi – kontinuiteti i sučeljavanja” (2017.). U okviru jubileja 170. godina galerije formiran je u prizemlju zgrade tematski postav „Slike velikih formata - svedočanstva epohe” (2017.).

⁶ Kao rezultat rada na ovom projektu nastao je priručnik Muzej za mlade? Iskustva Galerije Matice srpske u realizaciji projekta Mala škola muzeologije autorice Ivane Rastović. Na tim iskustvima planira se realizacija novog projekta Novosadani biraju tijekom 2021. godine.

izložbe bio je iznimno velik broj mladih na njezinu otvaranju koji su otkrili galerijski prostor kao novo mjesto u gradu i postali ne samo redovna publika nego i mladi kustosi i članovi Kluba prijatelja mladih Galerije Matice srpske.

Usporedno s tim razvili smo i program za bebe. Kao prvi *baby-friendly* muzej u Srbiji opremili smo se neophodnom opremom (stolac za dojenje, prematalica, sterilizator itd.) i uveli besplatan ulaz utorkom za roditelje s bebama. Kao posebnu aktivnost pokrenuli smo seriju posebnih koncerata za bebe u suradnji s Beogradskom filharmonijom. Time smo željeli pokazati da smo muzej otvoren i za tu skupinu – roditelje s bebama. Uz brojne aktivnosti u samom prostoru realizirali smo i prateću publikaciju *Beba u Galeriji*. Prvi koraci uz umjetnost kao neku vrstu „kulturne” radosnice.

Svjesni da muzej pripada svima i da mora biti otvoren za sve marginalizirane skupine sklopili smo partnerstvo s nevladinom organizacijom Per.Art koja se bavi osmišljanjem i realizacijom raznovrsnih umjetničkih aktivnosti za osobe s invaliditetom. Realizirali smo brojne radionice, izložbe i konačno 2019. godine predstavu *Mi nismo čudovišta* koja se odvija u prostoru stalnog postava. Uključivanjem osoba s invaliditetom u rad galerije promijenili smo svoje poimanje dostupnosti i otvorenosti i razvili kod svojih zaposlenih vještine komuniciranja i suradnje s osjetljivim skupinama. Kao rezultat aktivnog rada s osobama s invaliditetom tijekom adaptacije fasade i zgrade, ugradnjom lifta i rampe učinili smo je u cjelokupnom prostoru dostupnom za osobe u invalidskim kolicima. U narednoj godini u planu je uvođenje jednog toaleta za osobe s invaliditetom kako bismo omogućili sve neophodne uvjete za dulji boravak u Galeriji.

Također, analizom svojih aktivnosti uočili smo da smo kao umjetnički muzej nedovoljno otvoreni za suvremene umjetnike. Dominantno usmjereni na slikarstvo prošlih epoha, od 18. do 20. stoljeća, odlučili smo pokrenuti novu seriju izložbi i publikacija *Tradicija i suvremeno stvaralaštvo*⁷ i tako pozvati suvremene stvaratelje da nadahnuti prošlošću stvaraju umjetnička djela posebno osmišljena za prostor našeg muzeja. Realizirana tijekom proteklih godina ova inicijativa pokazala je da zgrada ustanove, njezina povijest i djela koja čuvamo mogu biti vrlo zanimljivi za suvremene interpretacije u različitim formama suvremenog stvaralaštva. Serija *Tradicija i suvremeno stvaralaštvo* osigurala nam je veći interes tog dijela umjetničke scene i istovremeno donijela novu publiku.

Aktualna društvena pitanja i razbijanje predrasuda također su postali dio naše izložbene djelatnosti u Galeriji Matice srpske. U suradnji s British Council

Serbia smo kao dio velikog regionalnog projekta „Percepcije” realizirali izložbu „Žena po mjeri društva⁸. U okviru izložbe usporednim smo izlaganjem djela iz kolekcije galerije i radova autorica suvremene britanske scene uputili na aktualnost teme i načine predstavljanja žena na umjetničkim djelima kao i položaja slikarica. Izložbu je pratio velik broj raznovrsnih pratećih programa sa sudionicima iz različitih područja društvenog života. Time je izložba osigurala veću vidljivost i privukla publiku različitih interesa.

U kreiranju programskih aktivnosti stalno vodimo računa o održavanju ravnoteže između očekivanog i inovativnog. Takvim pristupom trudimo se sačuvati visoke standarde očekivanja, a da istodobno publiku izvodimo iz zone komfora i potičemo na nova iskustva. Na taj način publiku stalno pokrećemo na razmišljanja biranjem atraktivnih tema, upotrebom novih tehnologija i inovativnih pristupa. O tome najbolje svjedoči aplikacija *Doživi umjetnost* koja pruža mogućnost tri različite ture obilaska stalnog postava galerije s elementima proširene stvarnosti (augmented reality).

Realizacijom svih navedenih projekata nismo samo utjecali na publiku i pratitelje nego i na svoje zaposlene i njihovo najbliže okruženje – obitelj i prijatelje. Raznovrsnost programa, trajna edukacija u različitim područjima kulturnog djelovanja učinila je stručnjake galerije otvorenijim i tolerantnijim ljudima za različite društvene fenomene i spremnim da odgovore na svaki izazov. Također, građenjem odnosa utemeljenih na povjerenju s medijskim kućama i novinarima uspjeli smo promijeniti sliku ustanova kulture i njihove djelatnosti kao važne i relevantne za razvoj društva. Sve su to učinci naše transformacije koji imaju mnogo širi utjecaj na društveno okruženje u suvremenom trenutku. Transformacijom muzeja i njegove djelatnosti mijenjali smo se iznutra, ali smo imali izniman utjecaj i na svijet oko nas.

U novonastaloj situaciji globalne pandemije COVID-19 logično smo sebi postavili pitanje koja je uloga muzeja u ovakvim izvanrednim okolnostima. Zatvaranje za publiku kao dio opće izolacije potaknulo nas je na razmišljanje kako da se postavimo u novoj „normalnosti”. Na samom početku imali smo potrebu dati doprinos kreiranju javnog mnijenja te smo skulpturama ispred galerije stavili maske na lice. Time smo željeli uputiti na važnost nošenja maske jer one štite život, a da naše poslanje da čuvamo kulturnu baštinu podrazumijeva i da štitimo zdravlje ljudi i potičemo dobre navike. Tijekom proljetnog razdoblja izolacije pristupili smo projektu *Između umjetnosti i karantene* i tako potaknuli pratitelje na društvenim mrežama da se kreativno aktiviraju, izaberu djelo iz naše kolekcije i fotografiraju se u kućnom ambijentu po uzoru

na umjetničko djelo. Kampanju smo započeli fotografijama stručnjaka galerije, zatim naših suradnika i prijatelja, a onda je uslijedio odaziv šire publike. Rezultati ove akcije objavljeni su na društvenim mrežama, a kao *highlight* godine našli su se i na novogodišnjoj čestitki Galerije Matice srpske.

Po otvaranju muzeja za javnost nakon razdoblja karantene poželjeli smo vidjeti publiku i u skladu s propisanim epidemiološkim mjerama pokrenuli smo akciju *Oči u oči s umjetnošću*. U okviru nje održavali smo vođenja kroz aktualne izložbe i stalni postav za petoro najavljenih posjetitelja, a s vremenom smo taj broj povećavali u skladu s popuštanjem mjera. Usporedno s tim i laganim vraćanjem normalnom životu transformirali smo dječje programe u obiteljske. Započeli smo seriju obiteljskih programa *Avantura za velike i male* i omogućili roditeljima da sa svojom djecom provedu kvalitetno vrijeme u muzeju kroz posebno osmišljene aktivnosti predstavljene u obiteljskom vodiču. U trenucima kada je zbog pogoršane situacije bilo zabranjeno okupljanje u zatvorenim prostorima usmjeravali smo ih kako da umjetnički provedu vrijeme kod kuće ili pred kulturnom i prirodnom baštinom grada Novog Sada.

I konačno, u aktualnom trenutku pandemije COVID-19 razmišljali smo što je to što publika u ovom trenutku očekuje od muzeja i što je to što muzej može ponuditi. Shvatili smo da je muzej najsigurnije mjesto konzumiranja kulture jer omogućuje održavanje preporučene distance, nošenje maski i kontrolu samih posjetitelja kako se kreću i koliko se zadržavaju u prostoru. Osmislili smo *Sobu za prepuštanje* u kojoj izlažemo jedno djelo s pratećim efektima (zvucima, mirisima) i omogućujemo samo jednoj osobi, jer postoji jedna fotelja, da uživa u slici i odmakne se od stresne svakodnevice. Umjetničko djelo mijenja se svakog mjeseca, a s njim se usklađuje ambijent – glazba i miris, koji imaju za cilj pridonijeti kvaliteti doživljaja izloženog djela. Ovim iskorakom publici smo ponudili muzej kao mjesto za meditaciju i opuštanje jer nam se činilo da to može biti lijek u teškim vremenima. Svjesni da su podrška i solidarnost uvjet za preživljavanje kulture u teškim vremenima priključili smo se projektu Beogradske filharmonije *Muzika svuda* i počeli u svojem prostoru puštati njihove izvedbe klasičnih kompozicija čuvenih europskih autora poput Beethovena, Dvořáka.

U svim našim aktivnostima nikada se nismo udaljili od svoje osnovne djelatnosti: izlaganja umjetničkih djela i edukacije različitih starosnih kategorija kroz umjetnost. Raznovrsnim programima težimo skrenuti pozornost na naše uvjerenje da je muzej mjesto susreta koje postavlja pitanja i nudi odgovore kroz izlaganje predmeta likovne umjetnosti. U tom uvjerenju stalno os-

luškujemo potrebe suvremenog trenutka, zapitanosti pojedinca i društvenih grupa i trudimo se biti u službi društva. A sve to s idejom da damo doprinos kvaliteti života u našem gradu, državi i regiji.

Suradnjom s brojnim muzejskim ustanovama u okruženju sklapamo partnerstva i realiziramo najraznovrsnije programe. U proteklim godinama surađivali smo s Muzejom suvremene umjetnosti Republike Srpske u Banja Luci i Tiflološkim muzejom u Zagrebu na prezentaciji taktilne izložbe „Prostor, oblik, dodir⁹ i podijelili iskustvo kreiranja izložbe za osobe s invaliditetom. S Muzejom Jugoslavije konzervirali smo i predstavili dio njihove zbirke na izložbama „Pusen i petokraka. Zbirka slika druga predsjednika” i „Umjetnost i vlast. Pejzaži iz zbirke Josipa Broza Tita”. S Povijesno-umjetničkim muzejom u Beču (KHM) i Narodnom galerijom u Sloveniji realizirali smo program za tinejdžere, redovno smo razmjenjivali stručnjake i izložbe, a s Umjetničkim muzejom u Temišvaru sklopili smo partnerstvo u cilju razmjene i zajedničke realizacije izložbi. Kroz takve raznovrsne suradnje unaprijedili smo sebe i istodobno s partnerima podijelili sva svoja dobra i loša muzejska iskustva. Na tim temeljima pozicionirali smo se kao regionalno prepoznatljiv muzej baš kao što smo to postigli i kroz sudjelovanja na međunarodnim stručnim konferencijama i kandidiranjima za brojne muzejske nagrade .

Stoga mislim da je Galerija Matice srpske uzoran primjer ideje da se samo posvećenim promišljanjem muzejskih mislilaca o djelatnosti i socijalnoj ulozi muzeja mogu mijenjati perspektive, odnosno da se može dati doprinos relevantnosti svoje ustanove. Samo na taj način stvaraju se uvjeti za bolju percepciju muzeja u suvremenom društvu.

Literatura

- Antić, I. (2014). *Praznine*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Čupić, S. (2011). *Građanski modernizam i popularna kultura: epizode modnog, pomodnog i modernog (1918-1914)*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Čupić, S. (2008). *Teme i ideje modernog: srpsko slikarstvo 1900-1941*. Novi Sad: Galerija Matice Srpske.
- Čupić, S. i dr. (2007). *Galerija Matice srpske XX veka*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Herbst, B. ed. (2017). *HearMe: Bringing youth and Museums together*. Museum Manual. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Kulić, B. (2007). *Galerija Matice srpske 18. veka*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Kulić, B. (2013). *Umetnost XVIII veka u kolekciji Galerije Matice srpske*. Beograd: SANU i Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Merenik, L. (2017). *Modernizmi – kontinuiteti i sučeljavanja*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Metlić, D. (2017). *Slike prolaznog sveta. Odnosi francuskog i srpskog intimizma*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Mišić, S. (2014). *Galerija Matice srpske XIX veka*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Ognjanović, J. (2016). *Odrastanje uz umetnost. Deset godina saradnje Galerije Matice srpske i Predškolske ustanove „Radosno detinjstvo” na edukativnim programima za decu*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Ognjanović, J. (2018). *Percepcije. Žena po meri društva*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Palkovljević-Bugarški, T. (2017). *Slike velikih formata – svedočanstva epohe / Large-Scale Paintings – Testimonies of the Epochs*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Panić, A. (2014). *Ujetnost i vlast. Pejzaži iz zbirke Josipa Broza Tita*. Novi Sad: Galerija Matice srpske i Beograd: Muzej istorije Jugoslavije.
- Radić, N. (2012). *Pusen i petokraka. Zbirka slika druga predsednika*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Rastović, I. (2020). *Muzej za mlade? Iskustva Galerije Matice srpske u realizaciji projekta Mala škola muzeologije*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Simon, N. (2010). *Participatory Museum*, Santa Cruz, California: Museum 2.0.
- Simone, N. (2016). *The Art of Relevance*. Santa Cruz, California: Museum 2.0.
- Timotijević, M., Merenik, L. ur. (2010). *Između estetike i života. Predstava žene u slikarstvu Paje Jovanovića*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.
- Vujković, S., Logar, T. (2015). *DATES 1. Radenko Milak & Roman Uranjek*. Banja Luka: Muzej suvremene umjetnosti Republike Srpske.
- Vujković, S., Vukičević, Ž. (2015). *Prostor, oblik, dodir. Specijalizovana izložba za slijepa i slabovidna lica*. Banja Luka: Muzej suvremene umjetnosti Republike Srpske.

Vuksanović, D. (2016). *Košnica. Tradicija i suvremeno stvaralaštvo*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.

Vuksanović, D. (2020). *Matrica. Monologija Danila Vuksanovića*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.

Vuksanović, D. (2018). *(O)gledanje Miloša Vujanovića: Tradicija i suvremeno stvaralaštvo*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.

Vuksanović, D. i dr. (2018). *Evropski fenomeni u kolekciji Galerije Matice srpske / European Phenomena in the Collection of the Gallery of Matica srpska*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.

Žarkov, M. (2019). *Beba u Galeriji. Prvi koraci uz umetnost*. Novi Sad: Galerija Matice srpske.

<https://sandrodebono.com/> (pristupljeno 22. 1. 2021).

<https://medium.com/the-neo-humanist-museum> (pristupljeno 22. 1. 2021).

The role and the mission of museums in modern society

Abstract: The position of the museum as a traditional, slow and very often conservative institution is, in modern society inclined to quick and unpredictable changes, very complex and challenging. Museum professionals must listen to the needs of the audience, following their interests and they also have to recognize/forsee all the questions that life in the modern age brings to an individual, family, profession, city, state and civilization. Therefore, a museum expert must be well-informed, broadly educated, proactive, extremely creative and a bit of a magician in order to overcome any challenges that may be encountered along that way. On these grounds, a new museum profession has emerged and is increasingly being encountered in museum studies - the Museum Thinker. The need to think and find innovative approaches in museums and about museums that will contribute to the relevance of museums in the present moment led to the growing number of experts of different educational profiles who deal with the role, the mission and therefore with the position of the museum in the time we live. How can a contemporary museum with its program activities affect people who work in it, its visitors, the media, the local community, the museum community or a public opinion? These are all questions that we will be answered by giving examples from the activities of the Gallery of Matica srpska and similar close institutions in the region with which it actively cooperates.

Doc. dr. sc. Dunja Pivac

Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Zagrebačka 3, Split
dpivac@inet.hr

Danijela Šušak, mag. lik. kulture i lik. umjetnosti
Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Hrvatska

Crteži u glini slijepe učenice nastali na temelju doživljaja slikarskih djela

Sažetak: U nastavi likovne umjetnosti susreli smo se sa slijepom učenicom. To nas je potaknulo da joj prilagodimo odabrana slikarska djela kako bi ih mogla doživjeti. Osmislili smo edukativan pristup kojim smo ispitanici omogućili doživljaj likovnog djela i likovno izražavanje doživljenoga te analizirali promjene likovnog izraza doživljenog u vremenu. Tijekom našeg pristupa upoznala je pet prilagođenih slika Vincenta van Gogha, izrađenih u tehnici slijepog tiska. Potom je njezin doživljaj bio poticaj za likovno izražavanje u mediju gline. Ispitanica se likovno izrazila nakon prvog i posljednjeg doživljaja odabranih djela, pri čemu je ostvareno deset likovnih interpretacija – crteža u glini. Rezultati dobiveni komparativnom analizom crteža u glini potvrdili su značaj prethodnog iskustva, utemeljenog na poznavanju i prepoznavanju sadržaja prilagođene taktilne slike. Višestruko doživljavanje slikarskog djela utjecalo je na to da je drugi likovni izraz, crtež u glini svakog djela, jasniji i bogatiji od prvog. Osim toga, poboljšala se i tehnička izvedba pojedinih nacrtanih oblika, čak i prikaz vanjskog prostora te proporcija lica. Zamjetna je i velika intrinzična motivacija ispitanice te pozitivan transfer prema likovnom edukatoru, što je zasigurno imalo pozitivan utjecaj na doživljavanje slikarskih djela. Također, rezultati upućuju i na značaj višeosjetilnog doživljaja, učenja i druženja u neformalnom, ali i formalnom okruženju škole ili muzeja.

Ključne riječi: taktilna percepcija, slikarsko djelo, slijepe osoba

Uvod

Danas je poznato mnogo načina i metoda kojima se umjetničke slike mogu prilagoditi slijepim osobama. Takvi pristupi koriste se u velikim svjetskim muzejima poput Metropolitan Museum of Art ili The Museum of Modern Art u New Yorku. Na originalan način odabrana slikarska djela mogu doživjeti slabovidne i slijepe osobe i u Modernoj galeriji u Zagrebu¹. Afirmirale su se

¹Hrvatska povjesničarka umjetnosti Nataša Jovičić osmislila je metodu nazvanu 1 u 5, koja razlaže sliku u pet taktilnih dijagrama kako bi ih slijepe osoba mogla taktilno percipirati uz audio vođenje koje joj pruža precizne upute o kretanju unutar slikarskoga djela. (Tenžera, 2012).

i organizacije, odnosno programi koji promiču likovnu umjetničku edukaciju prilagođenu slijepima i za slijepe, poput Art Education for the Blind (AEB). Svima njima zajedničko je isto ishodište koje je utemeljeno na prevođenju vizualnih i likovnih elemenata sadržanih u dvodimenzionalnom likovnom djelu u taktilne elemente taktilne slike kako bi ih slijepa osoba mogla percipirati i doživjeti.

U ovom radu predstaviti ćemo rezultate kvalitativnog dijela istraživanja koje smo proveli s kongenitalno slijepom osobom, dok smo rezultate kvantitativnog dijela istraživanja već objavili u radu pod nazivom *The art experience of a blind person* (Pivac, Runjić, Bilić Prčić, 2017). Motivaciju za osmišljavanje istraživanja pružio nam je susret sa slijepom učenicom u nastavi likovne umjetnosti. Željeli smo istražiti kako slijepa osoba doživljava likovno djelo, što ona može percipirati te kako će doživljeno moći likovno izraziti. Preglednu sintezu dosadašnjih spoznaja, ali i ključnih teorijskih razmimoilaženja objavili su De Coster i Loots (2004), ističući potrebu za pronalaženjem smislene likovne edukacije namijenjene slijepim osobama. Prema njihovu gledištu, ona bi se trebala ostvariti u interakciji između dodira i vida, a uloga inter-osjetilnog moderatora pripala bi likovnom edukatoru. Na tragu njihova promišljanja osmislili smo edukativan pristup kojim smo ispitanici omogućili doživljaj odabranih slikarskih djela i likovno izražavanje doživljenoga.

Suodnos između osjetila vida, taktilne percepcije i likovnog doživljaja kongenitalno slijepo osobe

S obzirom na to da je slikarsko djelo složeni vizualni stimulus, za očekivati je da ga osoba slijepa od rođenja ne može doživjeti u cijelosti i samostalno. Stoga se danas najčešće koristi kombinirana metoda taktilne percepcije prilagođenog likovnog djela s audio vodičem koji pričom dopunjuje taktilni doživljaj.

U komunikaciji sa slikarskim djelom slijepa osoba višestruko je ograničena u njegovu punom doživljavanju. Na temelju provedenih složenih ispitivanja jedna grupa istraživača smatra da osobe slijepe od rođenja imaju značajna ograničenja u stvaranju višestrukih i neobičnih veza u memoriji zbog odsutnosti vizualnog iskustva (De Beni i Cornoldi, 1988), stoga su njihove predodžbe doslovne, siromašne i nisu fleksibilne, poglavito prostorne predodžbe, (Thinus-Blanc i Gaunet, 1997). Također, I i Shiu (2010) navode kako kongenitalno slijepo osobe ne mogu shvatiti i prezentirati sve prostorne dimenzije, posebno linearnu perspektivu. Njihovi rezultati potvrđuju ključnu misao koju

je iznio Lowenfeld (1981), kada je zaključio da je velik dio iskustava koja su videćoj djeci dostupna jednostavnim gledanjem slijepoj djeci potpuno ili izrazito teško dohvatljiv. To mišljenje dijele i Holbrook i Koenig (2000) u svojoj preglednoj sintezi poučavanja slabovidne djece i mladeži. No druga je skupina istraživača došla do drugačijih rezultata s kongenitalno slijepim osobama. Hayhoe (2013) navodi kako suvremena empirijska istraživanja opovrgavaju uvriježeno mišljenje prema kojem slijepa osoba, čak i one koje nemaju vizualnu memoriju, ne mogu razumjeti vizualne koncepte. Kennedy (1980, 1985, 2006) je otkrio da kongenitalno slijepa osoba mogu taktilno percipirati i prikazati koncepciju prostora, linije koje predstavljaju krajeve površina, ravninu zemlje, oblike poznatih stvari, ulogu udaljenosti, promatračevo očiste, osnovne principe perspektive (linearne perspektive), pokret, čak i metafore. Driver i Spence (2004) prema Hayhoe (2013) objašnjavaju kako je to moguće jer je dodir jedino opažanje koje omogućava efikasne informacije, a osim toga opažanje je multimodalno.

U nedostatku vida osobe slijepa od rođenja za upoznavanje i doživljaj slikarskog djela koriste nadomjesna osjetila, dodir i sluh (tj. verbalan opis djela). Revesz (1950) prema De Coster i Loots (2004) navodi da slijepa osoba na temelju taktilnog pretraživanja slike nastoje stvoriti mentalne predodžbe, pri čemu je to znatno lakše onima koji imaju prethodna vizualna iskustva. No čak i kongenitalno slijepi uspijevaju stvoriti prilično točne predodžbe o taktilno percipiranom sadržaju iako je još uvijek nejasno kako. Kennedy (1983) navodi da je to moguće jer je isto područje u mozgu odgovorno za prepoznavanje kontura vidnim putem kao i onih percipiranih taktilno-kinestetičkim putem. Stoga, uspješnost percipiranog sadržaja ovisi o iznimno uvježbanoj i razvijenoj taktilno-kinestetičkoj percepciji, tj. haptičkom sustavu koji osobama slijepima od rođenja omogućava korištenje taktilnih grafičkih prikaza (Stančić, 1991; Heller, McCarthy i Clark, 2005; Bosnar Salihagić, 2011). On podrazumijeva suradnju dvaju senzoričkih modaliteta, kinestetičkog i taktilnog (Arnheim, 1990). Točnost u prepoznavanju predmeta povećava se i kad se slijepa osoba tijekom *promatranja* verbalno usmjerava pružajući im informacije za bolje razumijevanje (Heller, 1989.,1996., prema Bosnar Salihagić, 2011).

Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj istraživanja obuhvaćao je ispitivanje doživljaja slikarskih djela kroz likovnu ekspresiju osobe slijepa od rođenja.

S obzirom na cilj istraživanja postavljene su hipoteze:

H1: Zbog višestrukog doživljaja slikarskih djela, vrijeme potrebno za njihovo percipiranje smanjivat će se, kao i vrijeme potrebno za likovno izražavanje.

H2: Višestruko doživljavanje slikarskih djela utjecat će na to da drugi likovni izraz svakog djela bude jasniji i bogatiji te slobodnije interpretiran od prvoga.

H3: Doživljavanje i likovno izražavanje motiva interijera bit će najsloženije i trajat će najduže.

Metode rada

Uzorak

U istraživanju je sudjelovala jedna ispitanica, kongenitalno slijepa učenica koja je jedina u šk. godini 2014./15. bila uključena u redovni nastavni program predmeta Likovna umjetnost u trećem razredu jezične gimnazije u Splitu. Predstavljala je, stoga, raspoloživi uzorak.

Mjerni instrument i način provođenja istraživanja

Mjerni instrument koji je korišten u istraživanju sastojao se od pet odabranih slikarskih djela Vincenta van Gogha različitih motiva (detalj slike *Zvezdana noć*, 1889.; *Spavaća soba u Arlesu*, 1889.; *Žitno polje s čempresima*, 1889.; *Sijač prema Milletu*, 1888.; *Autoportret*, 1889.) te mjerenja promjena vremena potrebnog za doživljaj slikarskog djela kao i njegovu likovnu ekspresiju.

Korištena su slikarska djela V. van Gogha zbog sljedećih razloga: upoznavanje s njegovim slikarstvom činilo je obvezni dio nastavnog programa, njegov je opus sadržavao motive interijera, eksterijera, figure i portreta, a slikarski rukopis bio je primjeren za transformaciju u slijepi tisak. Kako bismo omogućili ispitanici doživljavanje odabranih likovnih djela te njihovo izražavanje, prilagodili smo ih taktilnom percipiranju, primjenjujući *prevođenje*² u slijepi tisak (ispupčeni reljef).

Tijekom osmišljenog edukativnog pristupa ispitanica je svako od pet slikarskih djela taktilno percipirala i doživjela više puta, pri čemu se bilježilo vrijeme potrebno za pojedinačni doživljaj, kao i verbalna i neverbalna komunikacija ispitanice s likovnim djelom i likovnom edukatoricom. Zatim je prvi i posljednji doživljaj odabranog djela bio poticaj za likovno izražavanje doživljenog. Pri tome je ostvareno deset likovnih interpretacija – crteža u glini.

² Spomenuto prevođenje ostvarila je tadašnja studentica Danijela Šušak u kontekstu likovnog istraživanja realiziranog u njezinu stručnome magistarskom radu. Ona je kao buduća magistra likovne kulture i likovne umjetnosti (likovna edukatorica) bila i u ulozi interesjetilne moderatorice tijekom višestrukih susreta naše ispitanice s odabranim slikarskim djelima.

Metode obrade podataka

U svrhu uvida u promjene percipiranog sadržaja i doživljaja slikarskih djela provedena je komparativna analiza kvalitativnih promjena crteža u glini nastalih nakon prvog i posljednjeg doživljaja. Istraživanje je utemeljeno na kvalitativnoj istraživačkoj paradigmi koja je uključivala tri faze: prikupljanje podataka, interpretaciju sadržaja i komparativnu analizu likovnih radova ispitanice (Glaser i Strauss, 1967; Willis, 1978; Strauss i Corbin, 1990).

Rezultati i rasprava

Prije svakog doživljaja prilagođenih taktilnih slika likovna edukatorica i ispitanica vodile su kratak razgovor o motivu koji je predstavljen na odabranoj slici. Na primjer: što je to detalj slike; što je interijer, a što eksterijer; od čega se sastoji ljudsko lice? Također, razgovarale su i o nekim elementima likovnog jezika i kompozicijskih načela, npr. obrisnoj i strukturnoj crti, plohi, ritmu, proporcijama i drugome s ciljem njihova boljeg razumijevanja i prepoznavanja u likovnom djelu.

Tijekom procesa doživljavanja pozornost je bila usmjerena na spontanu analizu prilagođenog djela. Taktilni doživljaj omogućio je ispitanici da istraži sliku bez dodatnih smjernica kako bi se izbjegao utjecaj na percepciju doživljenog i nacrtanog u glini. Likovni izraz ostvaren je na unaprijed pripremljenoj glinenoj pločici koja je odgovarala formatu taktilne slike (A3), a ispitanica je crtala: *dužim drvenim štapićem, odvijačem s plosnatim završetkom, tupom olovkom i nožićem za drvorez*, sukladno osobnom odabiru.

Prvo doživljavanje slikarskih djela u prosjeku je trajalo oko petnaest minuta, a likovno izražavanje doživljenoga oko pedeset minuta. Ispitanica je najduže percipirala motiv interijera, tj. drugu sliku – *Soba u Arlesu*, 16 minuta. Također, za likovno izražavanje tog motiva trebalo joj je najviše vremena, 55 minuta. Za treće slikarsko djelo *Žitno polje s čempresima*, tj. motiv eksterijera, utrošila je najmanje vremena za percipiranje, 12 minuta, dok joj je za likovno izražavanje spomenutog motiva bilo potrebno 50 minuta, jednako kao i za prvu sliku *Zvezdana noć* – detalj te peto likovno djelo *Autoportret*. Prvi susret s prilagođenim slikarskim djelima ispitanica započinje opreznim taktilnim istraživanjem nepoznatog sadržaja taktilne slike. Pristupa analitički kako bi odredila što čini strukturu i sadržaj djela. Pokreti njezine ruke djeluju ukočeno dok traži i otkriva dijelove prikaza, potom oblike i konačno sam motiv slike. Prema Bosnar Salihagić (2011), analitičkim putem spoznavanja slijepa osoba opipava i spoznaje detalje pomoću kojih stvara sliku predmeta, dok

sintetičkim putem zahvaća cjelinu, što je vodi do njegova prepoznavanja.

Tijekom likovnog izražavanja ispitanice prevladava građenje crtom. Jednom rukom crta, drugom prati trag koji ostavlja. Takav način rada omogućila joj je vrlo dobro razvijena taktilno-kinestetička percepcija, odnosno fina motorika ruke i prstiju. Crtu koristi kao posrednika u komunikaciji, izražavajući spoznato, a ona svojim kretanjem opisuje sam tijek stvaralačkog procesa, potvrđujući iznimnu razvijenost motorike ruke i prstiju. Dok stvara i gradi crtež u glini, ispitanica ga verbalno nadopunjuje i komentira, dajući do znanja interosjetilnoj moderatorici što je doživjela, spoznala, izrazila te kako se osjeća tijekom stvaranja.

Treće, ujedno i posljednje doživljavanje slikarskih djela u prosjeku je trajalo oko osam minuta, a likovno izražavanje doživljenog oko četrdeset minuta. To je očekivano jer su taktilne slike ispitanici već bile u mnogočemu poznate, stoga je samo nadopunjavala svoj doživljaj i spoznaju. Najduže je percipirala prvo slikarsko djelo, detalj slike *Zvezdana noć*, 10 minuta, dok je motiv eksterijera, treću sliku – *Žitno polje s čempresima*, taktilno istraživala svega 5 minuta. Za likovno izražavanje motiva interijera, druge slike – *Soba u Arlesu*, trebalo joj je najviše vremena, 45 minuta. Navedeno potvrđuje da je razumijevanje složenih prostornih odnosa, tj. linearne perspektive te različitih predmeta i njihovih međuodnosa u prostoru slike, za ispitanicu bilo najizazovnije i nakon višestrukog doživljavanja. Za treće slikarsko djelo *Žitno polje s čempresima*, tj. motiv eksterijera, utrošila je najmanje vremena za likovno izražavanje, 35 minuta. Posljednjem doživljavanju ispitanica pristupa znatno opuštenije. Koristeći se sjećanjima iz prethodnih dvaju taktilnih doživljaja, i ovaj započinje traženjem već poznatih elemenata, analizirajući ih i uspoređujući s ostalim dijelovima kompozicije, a smjer percipiranja i doživljavanja ide od poznatog prema manje poznatom dijelu slike. Fina i koordinirana motorika ruke i prstiju prati analitičko opipavanje strukture onih elemenata koji su joj u prethodnom doživljaju ostali nejasni. Pri ovom taktilnom percipiranju, u usporedbi s prethodnima, uočava se razlika u pokretima ruke. Oni su precizniji i nisu toliko ukočeni kao tijekom prvog doživljavanja prilagođenih slikarskih djela. Ispitanica taktilne pokrete nadopunjuje verbalnim opisivanjem elemenata i sadržaja kompozicije koje uglavnom s lakoćom prepoznaje.

Zaključak

Rezultati istraživanja potvrdili su da je primjena osmišljenog edukativnog pristupa utjecala na vrijeme doživljavanja i likovnog izražavanja doživljenog slikarskog djela kod osobe slijepa od rođenja. Potvrđen je značaj prethodnog iskustva,

poznavanja i prepoznavanja sadržaja prilagođene taktilne slike za brže i bolje stvaranje mentalne slike. Zbog toga se vrijeme potrebno za percipiranje i likovno izražavanje doživljenog smanjilo nakon višestrukog doživljavanja. Zamjetna je i velika intrinzična motivacija ispitanice te pozitivan transfer prema likovnom edukatoru, što je zasigurno imalo pozitivan utjecaj na doživljavanje slikarskih djela. Usprkos očekivanim ograničenjima u percipiranju, poglavito interijera, proporcija na ljudskom tijelu i licu te različitih detalja sadržanih u odabranim slikarskim djelima, predstavljeni edukativni pristup pomogao je ispitanici da unaprijedi doživljaj prilagođenih djela pri njihovu višestrukom percipiranju. To potvrđuju njezini likovni radovi, crteži u glini, kao i verbalne izjave tijekom doživljavanja slikarskih djela i komunikacije s likovnim edukatorom. Komparativna analiza crteža u glini potvrdila je kako je višestruko doživljavanje slikarskih djela utjecalo na to da drugi likovni izraz, crtež u glini svakog djela, bude jasniji i bogatiji te slobodnije interpretiran od prvoga. Osim toga, pojedini oblici sigurnije su i točnije nacrtani, čak i prikaz vanjskog prostora te proporcija svih elemenata lica. Nažalost, opseg ovog rada ne dopušta nam iscrpnu analizu i usporedbu svih deset crteža u glini.

S obzirom na tendenciju uključivanja slabovidnih i slijepih osoba u redovne osnovne i srednje škole u Hrvatskoj, potrebno je osmišljavati učinkovite i ekonomične edukativne pristupe koji bi im omogućili doživljavanje likovnih djela unutar kurikulumu likovne kulture i likovne umjetnosti koji pohađaju. Opravdanost i prednost predstavljenog edukativnog pristupa proistječe iz njegove učinkovitosti, ekonomičnosti i dostupnosti te primjenjivosti u cjelovitom odgojno-obrazovnom te muzejskom sustavu.

Literatura

AEB (Art Education for the Blind/Likovna edukacija za slijepce). Preuzeto 25. 4. 2017. s <http://www.artbeyondsight.org/sidebar/aboutaeb.shtml>.

Arnheim R. (1990). Perceptual Aspects of Art for the Blind. *The Journal of Aesthetic Education*, 24(3), 57-65.

Bosnar Salihagić, Ž. (2011). *Relacije taktilne percepcije i funkcioniranja i nekih čimbenika u djece oštećena vida. (Neobjavljeni Magistarski rad)*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

De Beni, R., Cornoldi, C. (1988). Imagery Limitations in Totally Congenitally Blind Subjects. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 14(4), 650-655.

De Coster, K., Loots, G. (2004). Somewhere in between Touch and Vision: In Search of a Meaningful Art Education for Blind Individuals. *International Journal of Art & Design Education*, 23(3), 326-334.

Glaser, B., Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine Publishing.

Hayhoe, S.J. (2013). A Practice Report of Students from a School for the Blind Leading Groups of Younger Mainstream Students in Visiting a Museum and Making Multi-modal Artworks. *Journal of Blindness Innovation & Research*, 3(2), 1-11.

Heller, M.A., McCarthy, M., Clark, A. (2005). Pattern Perception and Pictures for the Blind. *Psicologica: International Journal of Methodology and Experimental Psychology*, 26(1), 161-171.

Holbrook, M.C., Koenig A.J. (2000). *History and Theory of Teaching Children and Youths with Visual Impairment*. New York: AFB Press, American Foundation for the Blind.

I, B., Shiu, C.-J. (2010). Examining Explanations for Differences in Two-Dimensional Graphic Spatial Representation of Cubes Among Totally Blind Subjects. *Visual Arts Research*, 36(1), 12-22.

Kennedy, J.M. (1980). Pictures and the Blind. *Journal of the University Film Association*, 32(1/2), 11-22.

Kennedy, J.M. (1983). What Can We Learn about Pictures from the Blind? Blind people unfamiliar with pictures can draw in a universally recognizable outline style. *American Scientist*, 71(1), 19-26.

Kennedy, J.M. (1985). Arnheim, Gestalt Theory and Pictures. *Visual Arts Research*, 11(1), 23-44.

Kennedy, J.M. (2006). How the Blind Draw. *Scientific American Special Edition*, 16(3), 44-51.

Lowenfeld, B. (1981). *Berthold Lowenfeld on blindness and blind people. Selected Papers*. New York: American Foundation for the Blind.

Pivac, D., Runjić, T., Bilić Prčić, A. (2017). The art experience of a blind person. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53 (Supplement), 127-140.

Stančić V. (1991). *Oštećenja vida - Biopsihosocijalni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.

Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage Publications, Inc.

Tenžera, M. (2012). Janson za slijepe. Preuzeto 2. 10. 2017. s <http://ditacta.tumblr.com/to-see-themona-lisa>.

Thinus-Blanc, C., Gaunet, F. (1997). Representation of Space in Blind Persons: Vision as a Spatial Sense?. *Psychological Bulletin*, 121(1), 20-42.

Willis, G. (1978). Qualitative evaluation as the aesthetic, personal, and political dimensions of curriculum criticism. U: G. Willis (ur.), *Qualitative Evaluation: Concepts and Cases in Curriculum Criticism* (str.2–18). Berkeley, CA: McCutchan Publishing.

Drawings in clay of a blind student created based on the experience of paintings

Abstract: We met a blind student in art classes, which prompted us to adapt selected paintings so that she could experience them.

We designed an educational approach which allowed our participant to experience works of art and the artistic expression her experience, and we analysed the changes in the artistic expression experienced over the course of the research. During our approach, she was introduced to five adapted paintings by Vincent van Gogh, made in the technique of blind printing. Then her experience of painting was a stimulus for artistic expression in the medium of clay. The participant expressed herself artistically after the first and last experience of the selected works, with ten artistic interpretations – drawings in clay.

The results of the approach which derived from the comparative analyses of drawings in clay confirmed the importance of previous experience, based on knowledge and recognition of the content of the adapted tactile image. The multiple experience of the painting influenced the second artistic expression, the drawing in clay of each work, to be clearer and richer in details than the first. In addition, the technical performance of individual drawn shapes has been significantly improved, even the display of exterior space and facial proportions. The great intrinsic motivation of the participant and the positive transfer towards the art educator was also noticeable, which certainly had a positive impact on the experience of the paintings.

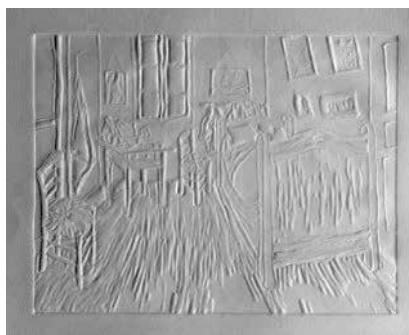
Furthermore, the results pointed to the importance of a multi-sensory experience, learning, and socializing in an informal, but also formal environment of a school or museum.

Keywords: tactile perception, painting, blind person

Slika 1. Drugo slikarsko djelo: V. van Gogh, *Soba u Arlesu*, 1889.

V. van Gogh, *Soba u Arlesu*, 1889.

Prilagođena taktilna slika
(autorica Danijela Šušak)

Prvi doživljaj i likovni izraz:
Vrijeme trajanja: 16 min (dož.), 55 min
(lik. izraz)

Posljednji doživljaj i drugi likovni izraz:
Vrijeme trajanja: 8 min (dož.), 45 min
(lik. izraz)

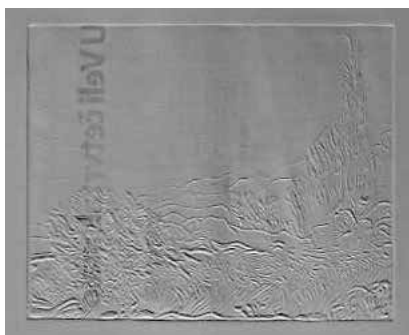

Slika 1a. Prikaz viziranja (odmjeravanja) tijekom likovnog izražavanja ispitanice

Slika 2. Treće slikarsko djelo: V. van Gogh, *Žitno polje s čempresima*, 1889.

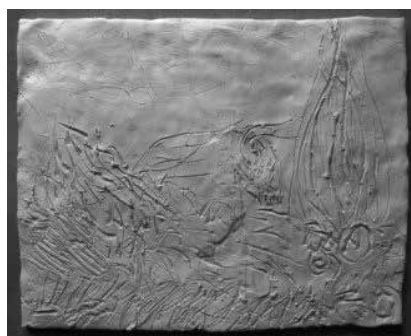
V. van Gogh, *Žitno polje s čempresima*, 1889.

Prilagođena taktilna slika
(autorica Danijela Šušak)

Prvi doživljaj i likovni izraz:
Vrijeme trajanja: 12 min (dož.), 50 min
(lik. izraz)

Posljednji doživljaj i drugi likovni izraz:
Vrijeme trajanja: 5 min (dož.), 35 min
(lik. izraz)

Sl. 2a. N. N., Interpretacija po doživljaju
van Goghova *Žitnog polja s čempresima*,
crtež u glini (prvi likovni izraz)

Sl. 2b. N. N., Interpretacija po doživljaju
van Goghovog *Žitnog polja s čempresima*,
crtež u glini (drugi likovni izraz)

Katarina Počedić, viša kustosica
katarina.pocedic@ppmi.hr

Katarina Marić, viša kustosica
katarina.maric@ppmi.hr

Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale
dell'Istria, Gradinski uspon 6, Pula-Pola

Fort centar Pula – interpolacijom do nove vrijednosti

Sažetak: Projektom predstavljanja pulskog fortifikacijskog sustava Povijesni i pomorski muzej Istre i Grad Pula žele aktivirati ogromni potencijal kulturne baštine kroz ulaganje u održivo korištenje kulturnih dobara i povećati ponudu različitih edukativnih sadržaja i događanja u gradu. Jedna od najvećih prepreka posjećenosti cijelog sustava utvrda u Puli i okolici pa i samog muzeja jest neadekvatan pristup vozilima i neravan teren. U podnožju brežuljka gdje je smješten muzej nalaze se podzemni tuneli, hodnici i prostorije otvoreni za posjetitelje kao autentični prostor pulske povijesti. Prostor će biti uređeni i povezani ugradnjom dizala, što će pružiti mogućnost svim posjetiteljima, osobito slabije pokretnim koji im danas ne mogu pristupiti, da kroz ugodan ambijent tunela dizalom dođu do svih etaža i uživaju u posjetu muzejskim prostorima i pogledu koji se pruža s vidikovca. Fort Centar Pula povećat će mogućnosti izložbenog prostora muzeja, a pomoću multimedijalnih sadržaja koji se predviđaju na svim etažama, svim će skupinama posjetitelja na isti način biti predstavljen fortifikacijski sustav Pule i dijelovi sustava do kojih je pristupačnost ograničena ili nemoguća. Pri tome se ne planira samo inkluzivnost s fizičko-osjetilnog stajališta nego i društveno-kulturološkog kako bi glavni cilj bio fokus na integraciji ljudi i područja na kojem žive.

Ključne riječi: Pula-Pola, Fort centar, fortifikacijski sustav, utvrde, tuneli, uključivost

Uvod

Pula je prije početka Prvoga svjetskog rata bila glavna ratna luka i važno vojno-strateško središte tadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Radi njezine obrane izgrađen je razgranat sustav utvrda koji se protezao od zapadne do istočne obale Istre uključujući i Mali Lošinj.

Osim rasprostranjenih fortifikacijskih objekata u gradu i okolici, u samom centru ispod pulskih brežuljaka, austrougarske su vlasti za potrebe sklanjanja ljudi

u slučaju zračnih napada na grad izgradile i podzemni sustav tunela – skloništa s različitim spremištima i komunikacijskim hodnicima.

Na vrhu središnjega gradskog brežuljka od 1955. godine djeluje Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria. Smješten je u mletačkoj utvrdi Kaštel izgrađenoj 1633. godine s koje se pruža panoramski pogled na grad i luku. Pod upravom muzeja podno brežuljka nalaze se i podzemni tuneli na dvije razine: jedan ispod utvrde Kaštel, i drugi u njegovu podnožju, nazvan Zerostrasse, koji poput nulte ulice povezuje dijelove užega centra grada. Izgrađeni su između 1913. i 1915. godine u dužini od oko 500 metara.

Podzemni dio utvrde Kaštel ima tri ulaza, sa sjevernoga, južnoga i zapadnoga dijela brežuljka. Sastoji se od dva hodnika u kojima se nalazi nekoliko različitih prostorija, spremišta, kuhinja i četiri zatvorske ćelije. Tuneli *Zerostrasse* imaju čak četiri ulaza s različitih strana podnožja brežuljka koji podzemnim hodnicima vode prema jedinstvenom prostoru u središtu.

Ulazi u oba tunnelska prostora raspoređena su tako da cijelom sustavu omogućuju pravilno strujanje zraka, a temperatura zraka u svako godišnje doba oscilira od 14 do 18 °C.

Ovi se tuneli od 2011. godine koriste kao galerijski prostori muzeja.

O projektu

S obzirom na svoju poziciju i smještaj na najvišem gradskom brežuljku, Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria atipičan je muzej s otežanim fizičkim pristupom i nepovezan s centrom. Uočavanje barijera bio je prvi korak u poduzimanju mjera za dostupnost svih posjetitelja pa se u spajanje prostora pristupilo interpolacijom unutar tunela i baroknog kaštela – ugradnjom dizala.

Inicijativu spajanja muzeja i tunela kako bi se oživio i povezoao stari dio grada Grad Pula-Pola muzej je pokrenuo u lipnju 2019. godine, kada se uključio u program mehanizma Integrirano-teritorijalnog ulaganja u kulturnu baštinu s projektom *Fort Centar Pula – Pulski fortifikacijski sustav kao novi kulturno-turistički proizvod*. Nositelj projekta je Grad Pula-Pola, Upravni odjel za prostorno uređenje komunalni sustav i imovinu, a partneri su Turistička zajednica grada Pule i Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, kao krajnji korisnik¹.

¹ Dokument se može naći na [www.https://www.pula.hr/hr/vodici/medunarodna-suradnja/o-odsjeku/novosti/detail/20547/projekt-pulski-fortifikacijski-sustav-kao-novi-kulturno-turisticki-proizvod/](https://www.pula.hr/hr/vodici/medunarodna-suradnja/o-odsjeku/novosti/detail/20547/projekt-pulski-fortifikacijski-sustav-kao-novi-kulturno-turisticki-proizvod/).

Provedba programa započela je krajem 2020. godine kroz integraciju različitih, ali povezanih arhitektonskih zahvata koje će na prostoru obuhvata projekta unijeti značajne fizičke promjene. Osim sanacije krova, uređenja prostora za ugostiteljski objekt, preuređenja sanitarnog čvora i uređenja sanitarnog čvora za osobe s invaliditetom ključna je gradnja dizala koji će povezivati tunele Zerostrasse, podzemni dio utvrde Kaštel i atrij utvrde.

Kao ishod projekta realizirat će se posjetiteljski centar s izložbom i multi-medijskom prezentacijom pulskog fortifikacijskog sustava koji će aktivirati cjelokupan potencijal uređenih muzejskih prostora, povećati ponudu kulturnih i edukativnih sadržaja i utjecati na održivi razvoj gospodarstva, posebno turizma. Muzej će novim izložbenim postavom i novim uslugama dobiti priliku ispraviti dosadašnje nedostatke i postati socijalno ukljuživ.

Fort Centar Pula – posjetiteljski centar

Fort Centar Pula posvećen je predstavljanju i izlaganju povijesti i baštine vojne arhitekture. U osmišljavanju muzeološkog dijela projekta promišljali smo o njegovoj društvenoj ulozi u sadašnjem muzeju. Centar je zamišljen kao ishodišna točka u razumijevanju fortifikacijske baštine, otvoren kako bi posjetitelji različitih skupina dobili dojam o obujmu, izvrsnosti, kompleksnoj gradnji i sofisticiranoj organizaciji Pomorske tvrđave Pula, obrambenog sustava glavne ratne luke Habsburške Monarhije. Preko dvije stotine građevina različitih oblika i veličina često na vrlo nepristupačnim mjestima predstavlja najveću barijeru za upoznavanje šire zajednice s temom. Stavljajući utvrde u njihov povijesni, tehnološki i vojni kontekst, centar bi trebao postati mjesto na kojem svi mogu dobiti uvid u dokumentaciju i izvore za daljnja istraživanja jedinstvenog sustava fortifikacija koji se prostire na površini od gotovo 700 hektara.

Fortifikacijski sustav Pule i okolice naslijeđe je koje nazivamo austrijskim, austrougarskim, kasnije u dijelovima i talijanskim, a koje su gradili i u njoj boravili pripadnici nekoliko različitih nacionalnosti, no ono jest na koncu naša (hrvatska) baština i takvom je moramo prikazati, čuvati i zaštititi. Ona je isto tako jedan od načina da se naš muzej uključi u niz muzeja koji su inkluzivni te da ustanovu i baštinu približi različitim grupama posjetitelja, osobito onim skupinama kojima je do ovog projekta muzej bio teže dostupan.

Osobito je važno to što će posjetiteljima djelomice biti omogućeno upoznati dijelove baštine koji su inače nepoznati jer se često nalaze na vrlo teško pristupačnim mjestima, što zbog konfiguracije terena, što zbog činjenice da se dio njih još uvijek nalazi u zonama vojne uprave.

Ova vojna arhitektura, savršeno uklopljena u prirodni krajolik, stvarana i dizajnirana kako bi očuvala autoritet i imovinu ratne luke, bila je pretpostavka pretvaranja Pule u moderan grad sredinom 19. stoljeća. Postav izložbe, iako je riječ o vojnom graditeljskom naslijeđu, neće prikazivati i veličati rat i ratno nasljeđe ili ulaziti u povijesno-političke rasprave, već će prikazati utvrde kao sredstvo vojske koje je služilo jedino i isključivo za obranu, zaštitu života i mira. Izložbom i multimedijским rješenjima ova će se baština posjetiteljima približiti na razumljiv, tematski povezan i emotivan način.

Prezentacija i oblikovanje sadržaja

Pristup kojim smo se vodili u izradi rješenja za postav izložbe bio je da bude prostorno i sadržajno razumljiv.

Prva simbolička barijera koju je na postavu trebalo razriješiti bila je jezik na kojem će tekstovi biti napisani. Pula je dvojezičan grad i redovno se svi sadržaji prikazuju na hrvatskom i talijanskom jeziku. S obzirom na to da je Istra turistička regija i da veliki dio posjetitelja dolazi iz inozemstva, postav će imati i tekstove na engleskom i njemačkom jeziku. To zasigurno neće zadovoljiti sve potrebe naših posjetitelja, ali zbog jasnoće sadržaja gotovo je nemoguće uvrstiti nove prijevode na ravnopravnoj razini. Pomoću mobilne aplikacije sadržaj će biti prilagođen za osobe s oštećenjem vida, a vodstva će biti organizirana i na znakovnom jeziku. Upravo radi višejezičnog postava tekstovi i sadržaj u centru moraju biti, kratki, sažeti i jasni.

Izazov u sadržajnom oblikovanju očitovao se u predstavljanju geografskog područja na kojem se Pomorska tvrđava Pula nalazila, zatim obrambene okruge u koje je podijeljena te tri obrambena pojasa koja su je okruživala. To će biti omogućeno pomoću reljefne karte južne Istre na kojoj će biti pozicionirane sve utvrde, veće i manje bitnice te biti označeni manji obrambeni objekti. Multimedijским sadržajem posjetitelji će uz stare fotografije i tehničke informacije o pojedinoj utvrdi ili bitnici moći pratiti i snimke današnjeg stanja utvrda te se na taj način upoznati s baštinom koju je često in situ nemoguće posjetiti.

Postav će biti oplemenjen i zvučnim sadržajem i didaktičkim materijalima. Makete utvrda biti će izrađene prema tipu, različitih oblika i imat će mogućnost dodira tako da se posjetiteljima omogući zorniji prikaz i oblik samih utvrda. „Što je više osjetila uključeno, to će informacije koje nudimo posjetitelju biti potpunije.” (Scarpatti, 2017).

Baštinu je važno predstaviti činjenično, ali je potrebno obuhvatiti i emocionalni dio koji bi u komunikacijskom dijelu trebao imati važnu ulogu i biti razum-

ljiv svima. Takav doživljaj izazvat će se osobnim predmetima vojnika, njihovim pismima obiteljima ili zaručnicama i predmetima iz njihove svakodnevnice. Komplex građevina će se tada iz hladnih kamenih zdanja pretvoriti u objekte u kojima su godinama boravili ljudi različitih sudbina, iz različitih krajeva Monarhije. Ovaj će sadržaj biti dodatno naglašen i elementima proširene stvarnosti (AR) kako bi posjetitelji mogli donekle dobiti uvid u život vojnika u utvrdi.

Iako se u posljednje vrijeme puno pažnje posvećuje iskustvu posjetitelja usredotočenom na suradnju, interakciju i multiosjetilni pristup, uz primjenu svih pet osjetila (Scarpati, 2017), potrebno je voditi računa i o onim posjetiteljima koji nerado prihvaćaju takve sadržaje ili ih se naprosto boje. Veće količine ekrana na dodir, slušalica, sadržaja virtualne i proširene stvarnosti znaju izazvati odbojnost (Drevet, 2020), stoga će klasičan postav s panelima služiti da se posjetitelja koji ne želi digitalnu interakciju ne zakine za informacije.

Tehnološki inovativan postav privlači više posjetitelja, osobito dječje dobi, kod kojih treba povećavati kreativnost i razvijanje sklonosti prema okruženju i baštini. Tu treba uključiti obrazovni sustav i zajedničke projekte, posebno tehničku i likovnu kulturu, povijest i hrvatski jezik, geografiju i biologiju, koji se mogu odvijati u školama i vrtićima s prezentacijom rezultata u muzeju, a posebno se osmišljavaju programi koji će se odvijati u muzeju, a koji su prilagođeni svim skupinama – od predavanja do ručnog piljenja kamena pomoću sajle, podizanja tereta pomoću zupčanika i kolotura, gradnje s velikim kockama od laganog materijala i sl. Centar, a time i muzej, posjetiteljima će ponuditi učenje, zabavu, novo iskustvo, novi kontakt gotovo istovjetno kao i neki zabavni centar.

Doživljaj našeg muzeja u javnosti i očekivanja od muzeja u društvu s novim tehnološkim primjenama i preispitivanjima načina na koji nudimo informacije u ovom projektu sada je sofisticiraniji. Muzej već dugo surađuje s različitim udruženjima i ustanovama, posebno s grupama u zajednici, što mu daje novu ulogu, nove mogućnosti i društvene funkcije, a odbacivši svoju statičnu verziju rada stječe i novi, značajniji položaj u zajednici (usp. Silverman i O'Neill, 2004).

Zaključak

Fort Centar Pula kod posjetitelja teži stvoriti jednaku potrebu uvažavanja i zapažanja arhitekture koja ih okružuje, inženjerska dostignuća iz određenog vremena, kao i umjetnost koja se nazire u detaljima. Sva znanja i umijeća koja su bila potrebna u izgradnji utvrda u Puli i okolici značajno se razlikuju od onih koja će biti potrebna da ih se očuva. Danas su nažalost najvećim dijelom

zapuštene i u lošem stanju, osim nekoliko primjera dobre prakse u prenamjeni utvrda u drugačije sadržaje. Otvaranje posjetiteljskog centra omogućiti će bolje planiranje sadržaja, zaštite i očuvanja cijelog kompleksa.

U pokušaju da se muzej i Centar približe lokalnoj zajednici i većem broju posjetitelja, osobito onima s određenim specifičnim potrebama, a koje se očituju u materijalnom (status, porijeklo, obiteljski uvjeti), tjelesnom (dob, rasno porijeklo, spol, fizičke i mentalne sposobnosti) i simboličkom (kultura, jezik, rod i posebni afiniteti), do ostalih različitosti koje je teško sve i obuhvatiti (Down centar, PSA i sl.) trebamo postati i društveno odgovorni i svjesni da proces uključivosti nikad ne bi trebao ni završiti. Projekt će se zato razvijati u smjeru konstantnog praćenja potreba posjetitelja. Razumljivo da u prvoj fazi ni približno nećemo zadovoljiti sve potrebitosti različitih skupina posjetitelja, ali truditi ćemo se uključiti one prepoznate. Nikakve otegotne okolnosti nisu isprika niti je ikakvo izdvajanje unutar izložbenog prostora za posebne skupine opravdano. Paradoksalna je činjenica da globalizacija otvara put izdvajanju sve većeg broja različitosti: osobnih sklonosti, senzibilnosti, vrijednosnih sustava, interesa, orijentacija, afiniteta i umreženosti² i u tim okolnostima muzeji moraju postati mjesta koja će čuvati razne uspomene i sjećanja za budućnost, a jamčiti jednaka prava i jednaku dostupnost baštini svim osobama kako stoji u predloženoj novoj definiciji muzeja³. Inkluzivnost je važna za muzeje jer posjetitelje aktivno uključuje u očuvanje baštine i stvara od njih sudionike u zajedničkoj misiji prepoznavanja kulturne baštine, njihove zaštite i obnove. Pulske utvrdama to je prijeko potrebno.

Kao svaki drugi tako i naš muzejski društveni potencijal i nove mogućnosti uključivosti trebaju dugoročnu razvojnu perspektivu uz inovativne ideje i novi pristup radu kako se nastojalo u planiranju ovog centra, uz suradnju različitih tipova muzeja, institucija, državnih i lokalnih, kao i pojedinaca iz zajednice. (Brstilo, Jelavić 2010) Upravo ovakvim pristupom želimo da naš Centar postane poveznica i iskorak u novim promišljanjima.

² Sixth international conference on the Inclusive museum, Statens Museum for Kunst, National Gallery of Denmark Copenhagen, Denmark 22-24 April 2013. About the conference / Scope and concerns / Visitors.

³ <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/>.

Literatura

Brstilo, I., Jelavić, Ž. (2010). Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije, *Etnološka istraživanja*, 15, 145-160.

Drevet, Jessica, The Future of Accessible and Inclusive Museums During & Post COVID-19 Preuzeto 1. 12. 2020. sa https://massivart.com/news_post/the-future-of-accessible-and-inclusive-museums-during-post-covid-19/

Scarpati, Dario, The Democratic Museum – Accessibility as a Stimulus for Social Inclusion, 7 u *Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences: The Inclusive Museum – Challenges and Solutions, State of the Art and Perspectives* (9th November 2017 in Udine / Italy and 26th June 2018 in Erfurt / Germany); preuzeto 10. 12. 2020 sa

http://www.ami-pula.hr/uploads/media/IVR_24_COME-IN__Proceedings_Thematic_Conferences_about_The_Inclusive_museum_FHE_Nov._2018_01.pdf

Silverman, Lois H.; Mark O Neill. Change and Complexity in the 21st-Century Museum.

U: Museum News November/December 2004. Preuzeto 1. 12. 2020 sa http://www.aam.us.org/pubs/mn/MN_ND04_ChangeComplexity.cfm

<https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/>

Fort center Pula – achieving new value through interpolation

Abstract: Based on the project of revitalization of the Pula fortification system, the History and Maritime Museum of Istria and the City of Pula want to activate the huge potential of cultural heritage through investment in sustainable use of cultural goods and increase the variety of educational activities. One of the biggest obstacles to visiting the entire system of fortifications in Pula and its surroundings, as well as the museum itself, is inadequate access to vehicles and uneven terrain. At the foot of the hill where the museum is located, there are underground tunnels, corridors, and rooms open to visitors as authentic spaces of Pula's history. The premises will be arranged and connected by an elevator, which will provide an opportunity for all visitors, especially the less mobile who cannot access them today, to reach all floors through the pleasant ambience of the tunnel and enjoy visiting museum spaces and the view from the observation deck. The project will increase the possibilities of the museum's exhibition space, but also inclusiveness through multimedia content provided on all floors, through which the Pula fortification system and parts of the system to which accessibility is limited or impossible will be presented to all groups of visitors in the same manner. Not only is inclusiveness from a physical and sensory point of view planned, but also a socio-cultural one, so that the main goal would be to focus on the integration of people and the territory in which they live.

Keywords: Pula-Pola, Fort Center, fortification system, fortifications, tunnels, inclusiveness

Maja Popović, dipl. knjiž.,
 Gradska knjižnica, Starčevićev trg 6, Zagreb
 maja.popovic@protonmail.com

Mr. sc. Željka Sušić, muzejska savjetnica
 Tiflološki muzej, Šenoina34, Zagreb
 zsusic@tifloloskimuzej.hr

Muzeji – mjesta mogućnosti socijalne interakcije i refleksije

Sažetak: U tekstu je prezentiran kratak i sažet pregled korištenja nekih od socioloških termina unutar muzeološkog konteksta te je dan uvid u značenja socijalna isključenost i socijalna uključenost. Kroz prikaz odabranih inozemnih i domaćih edukativnih projekata koji zastupaju ciljane skupine posjetitelja i korisnika moguće je uočiti društvene potencijale muzeja. Jednako tako ističe se važnost suradničkog rada muzeja i skupina koje nisu uvijek u fokusu društvenog interesa. U nastavku rada predstavljen je blog *Kulturom na kotačima*, koji pokazuje kulturnu ponudu u Zagrebu i to iz perspektive osobe koja kulturu doseže iz invalidskih kolica te tako na najbolji mogući način progovara o muzejima kao mjestima moguće socijalne interakcije. Ističu se potencijali digitalnih platformi koji u novim životnim okolnostima i uvjetima (pandemija) mogu postati suradnički kanal te na taj način pridonijeti ostvarenju komunikacije između pojedinaca i ustanova.

Gljučne riječi: socijalna isključenost i uključenost, socijalna interakcija, društvene mreže, blog

Uvod

Termini kao što su socijalna inkluzija, isključenost, marginalizirane skupine te određivanje njihova značenja unutar muzeološkog konteksta počinju se više koristiti od kraja prošlog stoljeća. Također i pojmovi koji se upotrebljavaju unutar znanstvene discipline sociologije započinju se primjenjivati i koristiti pri kreiranju muzejskih poslanja, a autori poput Richarda Sandella upućuju na mogućnost i potrebu primjene novih socioloških znanstveno-stručnih diskursa unutar rada muzejskih ustanova (Sandell, 2003). Povezanost društvenih pojava i muzeja u smislu njihove vezanosti preko muzejskih projekata i programa neupitna je. Muzeji postaju idealan prostor za različite aktivnosti koje pridonose stvaranju ili učvršćivanju društvenih kohezivnih veza, a

predmeti iz zbirke koriste se za osmišljavanje programa koji pridonose boljem općem stanju društva.

Programi za zajednicu

Osmišljavaju se edukativni programi koji su usmjereni prema određenim društvenim skupinama, primjerice program za oboljele od Alzheimerove bolesti (House of Memories, 2012), programi koji propituju značenje dodira za unapređenje razumijevanja i učenja (Pye, 2008 prema Chatterjee, 2008), a razvijaju se i započinju projekti koji propituju povezanost i značenje koje rukovanje predmetom ima na emocije (Dibbits, Willemsen, Rana, 2017). Svi-ma njima zajedničko je to što muzejske zbirke, muzejske prostore i postave koriste na način da im pridodaju šira značenja te ih primjenjuju u stvaranju novog društveno-muzeološkog konteksta. Unatrag nekoliko desetljeća mogu se uočiti projekti okrenuti prema posjetitelju, a zbirke i prikupljeno znanje o predmetima koriste se za iniciranje socijalnih promjena te pridonose socijalnoj dobrobiti marginaliziranih članova zajednice.

I u lokalnom okružju također je uočljiva prisutnost sve većeg broja projekata i programa kojima se širi područje djelovanja muzeja. Tako svjedočimo projektima kojima su u fokusu određene, ciljane skupine posjetitelja, a uključivanje hrvatskih muzeja u različite europske projekte kojima se promiče pristupačnost i socijalna uključenost još više tomu pridonosi.

O pojmovima

Što je socijalna isključenost i uključenost i zašto se posljednja dva desetljeća toliko o njoj govori? Je li riječ o pomodnom nazivu, kao što se pitaju sociolozi Matković i Štulhofer (2006), ili je riječ o razumijevanju društvenih nejednakosti na kojima je potrebno još dodatno raditi kako bi se te nejednakosti, ako ne uklonile, barem smanjile.

Na manjak preciznosti pri korištenju termina socijalna isključenost upućuje se neko vrijeme (Šućur, 2006) te bi se shodno dvojabama o uporabi točno određenog nazivlja unutar kulturnog okvira moglo promišljati, ali za potrebe ovog rada priklonit ćemo se terminu Europske komisije, koja je još 2004. godine dala definiciju isključenosti, za koju kaže da je to proces koji članovima društvene zajednice onemogućuje sudjelovanje u normalnim aktivnostima društva u kojem žive (European Commission, 2004). Slijedom navedenoga, potrebno je kulturne ustanove sagledavati kao otvorena mjesta koja trebaju biti dostupna svim članovima zajednice, ali i kao mjesta koja kroz svoje politike i aktivnosti uključuju isključene skupine društva u svoje djelovanje.

Viziju muzeja kao otvorenog mjesta za sve, kao prostor za razgovor i diskusiju, početkom sedamdestih godina dvadesetog stoljeća daje Duncan Cameron (Cameron, 1971 prema Salgado, 2009). Muzejski stručnjaci globalno počinju prihvaćati i širiti ideju sudionništva pri osmišljavanju muzejskih programa. Nacionalna i internacionalna muzejska udruženja kao što su Museums Association i International Council of Museums u svojim dokumentima o etičkom ponašanju u muzejima ističu te podupiru uključivanje, konzultaciju i suradnju s društvenom zajednicom (Salgado, 2009). Djelovanje cjelokupne muzejske zajednice potvrđuje da je riječ o razumijevanju društvenih zbivanja te o njezinu odgovoru u smislu promjene poimanja uloge i zadaća muzeja, od onog zatvorenog, usko znanstvenog pristupa prema otvorenom, uključivom prostoru koji odgovara na potrebe zajednice.

Jedan od mogućih načina kojima se ostvaruje društvena zadaća muzeja jest i socijalna interakcija, za koju kažemo da je ponašanje usmjereno prema drugima. „Socijalna interakcija je proces u kojem postoji međusobno djelovanje između dvije ili više osoba tako da je njihovo doživljavanje i ponašanje uzajamno uvjetovano i međuovisno. (...) Dakle, radi se o dvosmjernom, obostrano aktivnom odnosu koji dovodi do promjena u ponašanju kod učesnika interakcije.” (Petz, 1992).

Upravo zbog ostvarivanja zajedničkog cilja, a to je pozicioniranje muzeja kao prostora u kojemu će se odraziti potrebe, ali i postignuća određenih skupina zajednice, važno je poticati aktivan odnos koji uključuje suradništvo. Ono (suradništvo) će potom dovesti do ukupnih pozitivnih promjena, bolje uključenosti i povezanosti te na taj način pridonijeti stvaranju čvrste strukture društva. Projekti kao što je međunarodno povezan i financiran COME – IN (COME – IN, 2019) u rad uključuju udruge i pojedince koji reprezentiraju korisnike i njihove zajednice, povezuju ih s muzejima, s različitim obrazovnim ustanovama i na taj način kreiraju društvenu mrežu koja učvršćuje cjelovitost zajednice. Programi poput navedenoga, u koje su uključene i same osobe s invaliditetom, podupiru tezu o muzejima kao mjestima u kojima je moguće provoditi socijalnu inkluziju (Sandell, 2003) i to na način kako ga definira i Europska komisija, kao proces koji omogućuje svakom članu društvene zajednice sudjelovanje u normalnim aktivnostima društva u kojem živi (European Commission, 2004).

Nove okolnosti

Suradnički, zajednički odnos pozitivno se odražava na sve sudionike procesa i nije ga moguće zaustaviti. Dobri, vrijedni i važni projekti ni tijekom pandemije

nisu bili prekinuti, u vremenu kada javne ustanove nisu bile dostupne za fizički posjet. Suradnja je omogućena i provodila se drugačijim kanalima komunikacije, onim kanalima koji su bili primjereni i dostupni nastaloj situaciji. Kao primjer iznimno dobre i uspješne suradnje spomenimo participativan projekt koji je nastao u suradnji više dionika - Udruge za samozastupanje, Centra za ženske studije i Tehničkog muzeja Nikola Tesla - a uz financijsku podršku Ministarstva kulture i medija. Zajednički rad rezultirao je izdavanjem dviju publikacija koje su prvo osmišljene, potom prilagođene, a zatim i tiskane na lako razumljivom jeziku. To su publikacije o Mariji Jurić Zagorki i Nikoli Tesli, a cilj im je osobe s intelektualnim poteškoćama, na njima primjeren način, upoznati sa životom, radom i djelom osoba koje su ostavile značajan trag u raznim područjima znanstveno stručnog rada za hrvatsko pa i svjetsko društvo.

Na društvu je i njegovim sastavnicama, u konkretnom slučaju muzejskim ustanovama, da omoguće provođenje što više takvih programa. Rad pojedina, udruga i ustanova koje rade na socijalnoj inkluziji mora se poticati i isticati što je više moguće. Uvažavanje mišljenja samih korisnika kulturnih ustanova, o radu i djelovanju ustanove te moguće korekcije uočenih nedostataka zasigurno su jedan od oblika koji pridonosi povećanju kvalitete rada.

Kratak uvod u razvoj društvenih mreža i njihov doprinos interaktivnosti weba

Pojam Web 2.0 pojavio se 2004. godine kao naziv niza web konferencija u organizaciji izdavačke kuće Tim O'Reilly¹ (Encyclopedia Britannica, 2020). Sam termin smišljen je kako bi se naglasila razlika između dotadašnjeg, statičnog World Wide Weba i novog, društvenog aspekta mrežnih alata putem kojih svatko tko ima računalo i pristup internetu može kreirati vlastiti sadržaj i podijeliti ga s cijelim svijetom. Unaprjeđenjem Weba 2.0 komunikacija i umrežavanje doživjeli su procvat postavši dostupni svima, a za kreiranje sadržaja korisniku više nije potrebno znanje u programiranju niti treba biti upoznat s arhitekturom mreže preko koje se spaja.

Iako se tehnologija instant poruka (engl. instant messaging) razvila još krajem devedesetih godina prošlog stoljeća², ubrzo su uslijedili razvoj i procvat društvenih mreža (Myspace, Facebook)³ te su se pojavile i mogućnosti

¹ Termin koji se još i danas može naći u literaturi koja opisuje interaktivnost WWW-a.

² Sjetimo se svima dostupnog ICQ-a koji se na WWW-u pojavio još 1996. godine i imao je preko 100 milijuna registriranih korisnika. ICQ se i danas koristi, iako ne u tolikoj mjeri jer su se pojavili drugi servisi kao što su Viber, Whatsapp ili Facebook Messenger.

potpuno besplatnog kreiranja vlastitog bloga (Wordpress, Blogger) ili čak i besplatne web stranice (Google sites), i to, kako je već napomenuto, bez znanja u programiranju i dizajniranju tih stranica.

U svrhu ovoga rada zadržat ćemo se na blogu kao web servisu putem kojeg je moguće kreirati i objavljevati sadržaj te ga dijeliti sa svima kojima bi taj sadržaj mogao biti ne samo zanimljiv nego i koristan u realnom vremenu i prostoru.

Definicija i prednosti objavljivanja sadržaja putem bloga

Blog ili web zapisnik (engl. Web log) jest mrežni dnevnik putem kojeg pojedinac ili grupa mogu iznositi svoje mišljenje ili stavove te zapisivati određene aktivnosti. Iako je blog jedna vrsta web stranice, ono što ga razlikuje od standardne web stranice jest to što je dinamičniji, dok su standardne web stranice statične i ne ažuriraju se često. Osim toga, za blog nije nužno potreban zakup domene niti je potrebna izgradnja stranice na kojoj će se sadržaj postavljati. Blog servisi uglavnom nude već predefiniiran izgled stranice te je potrebno odabrati onu koja se potencijalnom autoru bloga najviše sviđa.

Prednosti su mnogobrojne: blog je prije svega **besplatan**, a ako je u postavkama odabrana opcija „javno”, dostupan je i „**pronalažljiv**” putem raznih web preglednika. Sustav je relativno **jednostavan** i lako je stvarati i objavljevati sadržaj. Osim toga, ako je tema koju autor pokriva zanimljiva, blog može privući veliki broj posjetitelja s kojima onda može **komunicirati** putem komentara te vidjeti što ih zanima i što bi još voljeli vidjeti. Na kraju, dobro osmišljen blog i odabrane teme mogu inspirirati, educirati ili čak i u određenoj mjeri pomoći svojim posjetiteljima korisnim savjetima⁴.

Česta je predodžba bloga kao web mjesta na kojem osoba ili više njih iznosi vlastita iskustva i stavove, no okreću mu se i poduzetnici i profesionalci iz različitih područja djelovanja kako bi ovim putem oglašavali svoje ideje i proizvode te komunicirali sa svima zainteresiranima⁵. Osim toga, blog može biti i web stranica ako se preuzme jedan od paketa u ponudi određenog servisa te time izgled stranice učiniti profesionalnijim.

³ Iako Myspace nije prva društvena mreža koja se pojavila početkom 2000-ih godina, svakako je jedna od najpopularnijih mreža koja je uz Facebook još i danas aktivna. Prva društvena mreža bila je SixDegrees.com.

⁴ Na webu postoji niz blogova koji pokrivaju razne teme kao što su npr. kuhanje, šivanje, izrada kreativnih, „napravi sam” projekata (engl. DIY) te recenziranjem knjiga i raznih proizvoda.

⁵ Pogledajmo samo primjer FFZG-a: neki su odsjeci svoje web stranice napravili u Wordpresu, kao što su Odsjek za romanistiku: <http://www.ffzg.unizg.hr/roman/> ili Odsjek za arheologiju: <https://arheo.ffzg.unizg.hr/>.

Blog Kulturom na kotačima:

kretanje kulturnim institucijama Grada Zagreba za osobe u kolicima

Veliki broj onih koji su ili sami osobe s invaliditetom (dalje u tekstu kao OSI) ili su dio obitelji i poznanstava u kojima je i OSI znaju da je prije uglavnom svakog posjeta potrebno dobro se informirati o institucijama koje se posjećuju. Potrebno je znati mogu li OSI same pristupiti određenoj ustanovi ili će pri ulazu biti potrebna nečija pomoć, a ta je informacija posebno važna onima koji se samostalno kreću gradom.

Blog Kulturom na kotačima jest i nastao iz potrebe za konkretnim informacijama o prilagođenosti/pristupačnosti kulturnih institucija Zagreba s obzirom na to da te informacije nisu uvijek navedene, a u onim slučajevima kada jesu, znaju biti i pogrešne. Trenutno je u gradu Zagrebu preveliki broj kulturnih institucija nepristupačan OSI te je u svrhu senzibilizacije javnosti pokrenut ovaj projekt kao mjesto na kojem će se moći naći konkretne informacije o pojedinim institucijama te naglasiti važnost mogućnosti samostalnog posjeta. Kao platforma na kojoj se objavljuje odabran je Wordpress, koji ne samo što ima kvalitetne alate za upravljanje sadržajem nego je moguće i kupiti jedan od paketa usluga, čime i veći broj alata postaje dostupan, koji opet autoru bloga nude veće mogućnosti. Na ovaj je način blog moguće i pretvoriti u statičnu web stranicu ili čak portal. Komunikacija je isto jedan od pozitivnih segmenata bloga. Posjetitelji mogu komentirati objave, mogu se pretplatiti na blog putem mail adrese, a mogu izravno kontaktirati administratora/autora bloga putem maila ili drugih društvenih mreža na kojima autor objavljuje sadržaj i koje je povezo sa svojim blogom.

Blog Kulturom na kotačima kreiran je početkom mjeseca rujna 2019. godine, a 23. rujna objavljena je prva objava. Do sada je objavljeno 37 objava, a blog je pogledan 1457 puta. Do bloga se uglavnom dolazi putem Google pretraživača, a blog ne čitaju samo posjetitelji iz Hrvatske nego su objave stigle i do Sjedinjenih Američkih Država, Švedske, Bosne i Hercegovine, Njemačke, Slovenije, Francuske i Austrije.

Kao što mu i naziv govori, blog se bavi problematikom pristupačnosti/dostupnosti kulturnih dobara primarno osobama u kolicima. Objave su koncipirane tako da u tekstualnom dijelu daju jasan uvid o kretanju određenim prostorom, a sve fotografije u objavi prate tekst prikazujući sva arhitektonska rješenja u tome prostoru (rampe, stepenice, dizala, pokretne platforme, pragove na ulazu...). Kako ovakav projekt ne bi imao smisla kada iza njega ne bi stajao i zakonski okvir zemlje u kojoj se provodi, na blog je dodana i stranica

s izvacima iz zakona i pravilnika Republike Hrvatske koji, barem napismeno, jamče slobodan pristup institucijama javnog i općeg dobra. Osim toga, na blogu se mogu naći korisni linkovi na razne udruge i radove koje se bave OSI, a na kraju nalaze se i osnovne informacije o autorici bloga i kontakt mail adresa. Tekst objava je na hrvatskom i engleskom jeziku.

Ustanove obuhvaćene su: *Državni arhiv, galerije, kazališta, knjižnice, koncertne dvorane i muzeji*. Osim za navedenu skupinu, na blogu se mogu naći i osvrta na druge prilagodbe, što za osobe koje koriste druga pomagala za kretanje, što za slijepe, što za gluhe osobe, i to u slučaju da su te prilagodbe jasno istaknute. U razmišljanju je trenutno uvrštavanje u projekt i kino dvorane.

Kratak osvrt na zagrebačke muzeje i galerije

Kad su *muzeji i galerije* u pitanju, prema popisu kulturnih institucija koji se nalazi na blogu, u Zagrebu je trenutno 66 galerija te 30 muzeja, a popis je u originalu preuzet sa stranica Grada Zagreba (Popis kulturnih institucija u gradu Zagrebu, 2017). Treba napomenuti da se broj institucija mijenja kako se one posjećuju jer su na blogu prikazani svi kulturni objekti, bili oni gradski ili privatni (koji se s vremena na vrijeme pojave na kulturnoj karti Zagreba te ih na službenom popisu nema). Jednako tako, iako su neke institucije na popisu navedene kao galerije, one zapravo obavljaju muzejsku zadaću, tako da i u ovome segmentu može doći do promijene broja na popisu na blogu.

Do sada je u svrhu istraživanja pristupačnosti u gradu Zagrebu posjećeno 16 muzeja i 6 galerija. Od 16 posjećenih muzeja, njih 10 osobama u kolicima nije pristupačno, a od šest galerija njih tri potpuno su nepristupačne, dok se jednu može djelomično obići. Iako je u ovome trenutku broj posjećenih muzeja i galerija relativno malen, već po ovome uzorku možemo vidjeti koliko je broj prilagođenih institucija porazno malen: od 22 institucije, pristupačno je njih tek devet.

Nameće se pitanje možemo li govoriti o socijalnoj uključenosti ako je određenoj zajednici ulaz u institucije onemogućen? Dosadašnji posjeti pokazali su da je izrazito veliki broj institucija osobama u kolicima potpuno nepristupačan, dok je određeni broj tek jednim dijelom riješio pitanje pristupačnosti (stepenica na ulazu, no nepristupačni dijelovi unutar zgrade). Postavlja se i pitanje pružanja informacijama posjetiteljima putem weba, što se također pokazalo loše izvedenim – informacija o samom prostoru zapravo nema, a ako su i dostupne, nisu lako uočljive.

Neposredni problemi socijalne uključenosti/isključenosti s posebnim osvrtom na zagrebački potres i pandemiju

Kada je u pitanju socijalna isključenost, treba se osvrnuti i na 2020. godinu, koja se za cijeli planet pokazala izrazito teškom i izazovnom. Pandemija uzrokovana virusom SARS-CoV-2 (COVID-19) odnijela je 1.4 milijuna ljudskih života⁶ te je zatvorila mnoge zemlje i zamrzнула njihova gospodarstva. Osim toga moraju se spomenuti i jaki potresi: onaj magnitude 5,5 prema Richteru (PMF, 2020) koji je u ožujku 2020. godine pogodio glavni grad Hrvatske, te razoran potres magnitude 6,2 po Richteru koji je 29. 12. 2020. pogodio Petrinju (PMF, 2021), a koji se uvelike osjetio i u Zagrebu, nanijevši dodatnu štetu već oštećenim javnim i stambenim zgradama. Određeni broj kulturnih institucija Zagreba još uvijek nije otvoren javnosti zbog šteta koje su pretrpjele u potresima.

U vremenima kada je ljudsko djelovanje vezano za vlastite domove, postavlja se pitanje kako doživjeti muzeje i galerije kada ih nismo u mogućnosti posjetiti, kada nam željena institucija ne radi? Treba napomenuti kako smo svi, i OSI i oni bez invaliditeta, u jednome trenutku kada je kretanje životnim prostorom u pitanju bili izjednačeni i svi smo na samo jedan način mogli pristupiti muzejima i galerijama, i to putem društvenih mreža i servisa. Preduvjeti za takvo što su računalo, pristup internetu i ono najvažnije – mrežni sadržaj institucija kojem bismo željeli virtualno svjedočiti.

Iako se cijeli svijet trenutno nalazi u nepovoljnom položaju, bez obzira na potres i pandemiju, IT sektor i informacijske znanosti trebali bi funkcionirati kao podrška prezentiranju usluga i sadržaja putem mreže, stvarajući nove informacije/sadržaj o svojem fundusu te na taj način pružati svima virtualno iskustvo posjeta muzeju. Pogotovo u vremenima nakon Weba 2.0, kada su svima, i to besplatno, dostupni razni servisi putem kojih mogu komunicirati sa svojim posjetiteljima i putem kojih mogu prezentirati barem dio svojeg fundusa/zbirke i time ga učiniti dostupnim svima.

Iako je primarna ideja bila posvetiti ovaj projekt fizičkoj/arhitektonskoj pristupačnosti/prilagođenosti kulturnih institucija osobama u kolicima, globalna pandemija te snažan potres pokazali su koliko je bitno uz fizički svim dionicima društva osigurati i virtualni pristup kulturnom sadržaju. Upravo je zbog

⁶ Ovaj dio članka pisan je početkom 12. mjeseca 2020. godine i podatak o broju umrlih preuzet je sa stranice Svjetske zdravstvene organizacije: <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update---1-december-2020> (5. 12. 2020.).

toga na blogu u novim objavama osvanula nova kategorija: **dostupnost online sadržaja**. Osim razmatranja fizičke dostupnosti, prilikom kreiranja objava gledat će se i na sve ono što određena institucija nudi putem društvenih mreža.

Blog čeka i redizajn, koliko god će to besplatni alati Wordpress sustava dopustiti, te se ujedno razmatra i korištenje drugih platformi društvenih mreža, kao što su Instagram i Youtube, ne bi li se povećala prisutnost teme o prilagodbi prostora OSI na društvenim mrežama i naglasila važnost socijalne uključenosti koja je još daleko od idealne, barem kada su kulturne institucije u pitanju. Za razmisliti je koliko smo daleko kao društvo došli, koliko smo konkretnih koraka napravili nakon toliko projekata koji su u fokusu imali socijalnu uključenost i dostupnost informacija, kada je još uvijek veliki broj institucija, i to ne samo onih kulturnih/baštinskih, nepristupačan određenim, marginaliziranim skupinama.

Literatura

Chatterjee Helen J. (2008). *Touch in Museums. Policy and Practice in Object Handling*. (str.1) New York: Routledge

Matković, Teo, Štulhofer, Aleksandar (2006). Socijalna isključenost u Hrvatskoj – empirijska analiza. Objavljeno kao „Istraživanje socijalne isključenosti – empirijska analiza socijalne isključenosti“ / U: N. Starc, L. Ofлак i Šelo Šabić, S. (ur.): *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. (str.1). Zagreb: UNDP.

Petz, Boris (1992). *Psihologijski rječnik*. (str. 407.) Zagreb: Prosvjeta.

Šućur, Zoran (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35 (1-2), str.45-60. Hrvatsko sociološko društvo.

COME-IN. Preuzeto 22. 9. 2021. s <http://www.ami-pula.hr/en/linkani-dokumenti/activities/> .

European Commission Joint report on social inclusion 2004 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 2004. str. 10. Preuzeto 19. 1. 2021. s https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf .

House of Memories, National Museums Liverpool. Preuzeto 9. 3. 2018. s <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/news/press-releases/museums-are-dementia-experts> .

Internet : Web 2.0. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 5. 12.2020. s <https://www.britannica.com/topic/Web-20> .

Jasmijn Rana , M. Willemsen & H. C. Dibbits, *Moved by the tears of others: emotion networking in the heritage sphere*, *International Journal of Heritage Studies*, 2017. Preuzeto 19. 1. 2018. s <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13527258.2017.1362581> .

Popis kulturnih institucija u gradu Zagrebu (2017.). Preuzeto 5. 12. 2020. s <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/Ustanove%20za%20kulturu%202017.pdf> .

Salgado, Mariana. *Openness, Inclusion and Participation in Museums*, Conference paper, December 2009. Preuzeto 11. 2. 2021. s https://www.researchgate.net/publication/233782466_Openness_Inclusion_and_Participation_in_Museums .

Sandell, R. 2003. *Social inclusion, the museum and the dynamics of sectorial change*; u *Museum and Society*, 1(1): 45-62., 2003. Preuzeto 5. 9. 2020. s https://www.researchgate.net/publication/27244654_Social_Inclusion_the_Museum_and_the_Dynamics_of_Sectorial_Change .

Seizmološka služba pri Geofizičkom odsjeku PMF-a. Potresi u Zagrebu od 22. ožujka do 14. travnja 2020. godine. Preuzeto 14. 11. 2020. s https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/o_zagrebackom_potresu_2020?@=1lrg6#news_97581 .

Seizmološka služba pri Geofizičkom odsjeku PMF-a. Razoran potres kod Petrinje. Preuzeto 11. 3. 2021. s https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/izvjesca_o_potresima?@=1m68n#news_45225 .

Svjetska zdravstvena organizacija. *Weekly epidemiological update - 1 December 2020*. *World Health Organisation*. Preuzeto 5. 12. 2020. s <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update---1-december-2020>.

Museums - places of opportunities for social interaction and reflection

Abstract: The text presents a brief and concise overview of the use of some of the sociological terms within the museological context and provides an insight into the meaning of social exclusion and social inclusion. Through the presentation of selected foreign and domestic educational projects that represent the target groups of visitors and users, it is possible to see the social potential of the museum. The importance of collaborative work of museums and groups that are not always in the focus of social interest is also emphasized. Further in the paper, the blog Culture on Wheels was presented, which shows the cultural content in Zagreb from the perspective of a person who approaches culture from a wheelchair and thus speaks in the best possible way about museums as places of possible social interaction. The potentials of digital platforms that in new life circumstances and conditions (the pandemic) can become a collaborative channel and thus contribute to the realization of communication between individuals and institutions are highlighted.

Keywords: social exclusion and inclusion, social interaction, social networks, blog

Nina Sivec, viši kustos i viši dokumentarist
Tiflološki muzej, Šenoina 34/III, Zagreb
nsivec@tifloloskimuzej.hr

Igor Maroević, viši kustos
Tiflološki muzej, Šenoina 34/III, Zagreb
imaroevic@tifloloskimuzej.hr

Zvučni opis sadržaja video materijala u baštinskom okružju

Sažetak: Socijalno uključivanje svakog pojedinca u život zajednice, na svim razinama, jedna je od najvećih vrijednosti društva. Kulturalna uključenost podrazumijeva dostupnost svih oblika kulturnih sadržaja, pa tako i audiovizualnih, koje nude muzeji i druge baštinske ustanove. Potreba pristupačnosti različitih vizualnih sadržaja za osobe oštećenog vida prepoznata je te je svoje mjesto pronašla i u kulturnim ustanovama. Zvučni opisi sadržaja video materijala pokazali su se neophodnima u produkcijama u kulturi kao i pri pojašnjavanju različitih internetskih i streaming usluga. U ovom radu predstaviti će se smjernice za osiguravanje pristupačnosti video materijala za slijepe i slabovidne osobe s posebnim naglaskom na zvučni zapis o sadržaju video materijala u muzejskom okružju, koji osobama oštećenog vida prenosi značajne vizualne informacije.

Ključne riječi: pristupačnost, prilagodba, zvučni opis

Uvod

Problematika uključenosti osoba s invaliditetom u zajednicu tema je koja sve više privlači pažnju u javnom diskursu pa je svoje mjesto našla i u kontekstu proučavanja ove tematike. Ono što je očito i svima razvidno potvrđuju i neka istraživanja¹. Leutar, Penava i Marković (2014.) navode da su „osobe s invaliditetom nedovoljno uključene u život zajednice” te da „funkcionalne sposobnosti visoko koreliraju s uključenosti osoba s invaliditetom u život zajednice.”

Socijalno uključivanje svakog marginaliziranog pojedinca u sve razine svakodnevnog života odgovornost je sviju nas kako bismo socijalno ranjivim skupinama, kako se ističe na mrežnim stranicama Rehabilitacijskog centra

¹ Istraživanje je provedeno u okviru projekta „Socijalni položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj”, koje je provelo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti u suradnji s Pravnim fakultetom u Zagrebu, 2009.

za stres i traumu (<https://rctzg.hr/-/socijalno-ukljucivanje/>), „olakšali pristup društvenim, ekonomskim, zdravstvenim, obrazovnim i kulturnim resursima”. Osim obrazovanja, zapošljavanja, materijalnog statusa i ostalih važnih sastavnica u procesu uključivanja osoba s invaliditetom u zajednicu, kulturna uključivost zauzima visoko mjesto.

U ovom radu bavit ćemo se dostupnošću kulturnih sadržaja s naglaskom na audiovizualne medije koji su namijenjeni osobama oštećena vida u baštinskim institucijama.

Pristupačnost sadržaja u baštinskim institucijama

Otvorivši svoja vrata osobama s invaliditetom baštinske ustanove vrlo su brzo uočile da je komponenta pristupačnosti od istinske važnosti. Uz arhitektonsku pristupačnost tu je i sadržajna, koja zaokuplja pažnju muzejske zajednice i drugih institucija u kulturi. Pitanje kako osigurati pristupačnost i dostupnost muzejskim sadržajima osobama s invaliditetom sve češće je u fokusu muzejskih i drugih baštinskih institucija. U tom smislu nekolicina je europskih institucija, poput Victoria and Albert Museum, Kunsthistorisches Museum te Thyssen-Bornemisza i Lázaro Galdiano u Madridu, uz potporu softverske platforme Arches², provela studiju kojom se tražio odgovor na pitanje kako muzeje učiniti pristupačnijima osobama s invaliditetom. Uz savjetodavnu potporu osoba s invaliditetom dizajnirane su digitalne tehnologije koje omogućuju prilagodbu muzejskih sadržaja putem multimedijalnih taktilnih reljefa, video zapisa na znakovnom jeziku, audio opisa, aplikacija, raznih interaktivnih aktivnosti i dr. (<https://www.theartnewspaper.com/news/how-to-make-museums-more-accessible>).

U hrvatskim muzejima i drugim ustanovama kulture potreba za pristupačnost sve se više prepoznaje pa se te institucije sve češće upuštaju u projekte koji podupiru prilagodbu prostora i izložbenih sadržaja.

Tiflološki muzej od samog osnutka, već i po svojem poslanju, njeguje kulturu prilagodbe za sve osobe s invaliditetom s naglaskom na osobe oštećena vida. Unazad petnaestak godina mogućnost taktilnog doživljaja nadržastao je puko dodirivanje eksponata. Uvodi se ciljano, smisleno opisivanje za osobe oštećena vida koje danas prepoznajemo pod nazivom verbalni opisi. Ne opisuju se samo izložena umjetnička djela nego i sva ostala građa pri čemu se sve češće koriste multimedijalni alati. Korištenje audiovizualnih materijala u ustanova-

² Arches je softverska platforma otvorenog koda, koja pomaže pri upravljanju podacima o kulturnoj baštini.

ma kulture nude nove mogućnosti za slijepi i slabovidne osobe. Kako ih prilagoditi, zvučno opisati i približiti slijepim i slabovidnim posjetiteljima iskorak je s kojim se svakodnevno suočavamo.

Zvučni opis sadržaja video materijala

Potreba za zvučnim opisima audiovizualnih sadržaja prepoznata je sredinom 1970-ih godina u SAD-u na Državnom sveučilištu za kreativne umjetnosti u San Franciscu, kada se za slijepi i slabovidne razvija audio opis poznat kao i audio film. Ova ideja zaživjela je u Europi gotovo dvadesetak godina kasnije, kada je njemačka televizija 1993. godine prvi put emitirala film s dodatnom jezičnom verzijom za osobe oštećena vida. Primjena zvučnih opisa audiovizualnih sadržaja ostaje rezervirana za kina i televiziju sve do danas. U ustanovama kulture, poput muzeja, više se razmišlja o tome kako slijepim i slabovidnim osobama opisati sadržaje u okviru izložbi pa se sve češće spominju zvučni opisi slika, skulptura, dokumenata, fotografija, multimedijalnih, filmskih i video sadržaja, animacija ili nekih drugih vizualnih sadržaja. Takva vrsta prilagodbe poznata je pod nazivima verbalni opisi, audio opisi, zvučni opisi, audio deskripcija, naracija, tiflo opisivanje i sl. Iako se radi o sličnim postupcima opisivanja, neki autori naglašavaju razlike među njima pa tako Art Beyond Sight³ izraz verbalni opis koristi za prezentaciju likovne umjetnosti, dok za opise filmova i videozapisa koriste izraz audio deskripcija. U ovom radu mi ćemo se koristiti izrazom zvučni opis i obrazložiti što podrazumijeva sintagma zvučni opisi sadržaja video materijala.

Zvučni opisi

Da bi slijepi i slabovidni mogli u cijelosti pojmiti oblik i sadržaj nekog umjetničkog djela ili nekog medijskog proizvoda, potrebno je zvučno opisati sve relevantne vizualne sastavnice, koje mogu pomoći u stvaranju mentalne slike vizualnog predloška. Zbog svoje složenosti i slojevitosti zvučni bi opisi trebali omogućiti cjelovit doživljaj svih vizualnih elemenata, odnosno sadržaja, koji bi kroz jezik potaknuli osjećaje i maštu te prenijeli emocionalni naboj i estetiku. U tom kontekstu zvučni se opisi mogu koristiti na različitim područjima kao potpora u doživljaju i razumijevanju različitih vrsta umjetnosti i medijskog sadržaja, i to od audiovizualnih djela, nastupa uživo u kazalištu, sportskih događanja i izložaba. Zvučni opisi se snimaju na audio vodiče, a slijepa osoba ih prati putem slušalica. U muzejskom okruženju zvučni opisi

³ Ustanova za muzejsko obrazovanje.

mogu se ponuditi u osobnom kontaktu sa slijepim i slabovidnim posjetiteljima ili kao audio snimke koje osobe oštećena vida mogu koristiti samostalno. N. Čosić u svojem predavanju „Zvučni opisi za slijepe osobe” u okviru edukacija Tiflološkog muzeja „Muzej za sve” ističe kako postoje neke općenite smjernice kod izrade zvučnih, verbalnih opisa te kako one nisu znanstveno utemeljene, već su rezultat preporuka koje se temelje na dobroj praksi. Čosić ističe kako je osnovno načelo kojeg bi se trebalo pridržavati ono koje govori o tome da se opisuje ono što se vidi. Bez obzira o kojem je mediju riječ, općenito zvučni opisi morali bi dati odgovore na ključna pitanja: tko, što, kada, gdje i kako.

Zvučni opis u audiovizualnoj umjetnosti

Zvučni opisi koji se koriste u dinamičnoj, audiovizualnoj umjetnosti, poput filmova ili videa, trebali bi osobama oštećena vida olakšati stvaranje mentalnih slika scena i prostora. Opisivanjem neverbalnih scena podupire se proces vizualizacije pojedinačnih sekvenci i prostora unutar kojih se događaju dijalozi među likovima. Takav zvučni opis, koji za razumijevanje sadrži neophodne vizualne elemente, umeće se u tzv. „prirodne stanke” u izvornom zvučnom zapisu.

Zbog nedosljednosti izrade zvučnih opisa različitih autora i institucija javila se potreba za sistematizacijom i ujednačenošću procesa izrade zvučnih opisa, koji bi se artikulirali u smjernicama.

Da bi se definirale i osmislile smjernice koje bi slijepim i slabovidnim osobama omogućile dostupnost umjetnosti i medijskih proizvoda korištenjem zvučnih opisa, pokrenut je istraživački projekt o audio opisima namijenjenih osobama oštećena vida. Trogodišnji projekt (2011. – 2014.) ADLAB (Audio Description: Lifelong Access to the Blind) financirala je Europska unija u okviru Programa cjeloživotnog učenja s ciljem otvaranja škola za obuku stručnjaka za izradu zvučnih opisa, kao i ciljem izrade smjernica za zvučne opise, utemeljenih na istraživanjima. U projektu su sudjelovali partneri iz šest europskih zemalja, Italije, Španjolske, Portugala, Belgije, Poljske i Njemačke, koji su utvrdili nekonzistentnost u metodama izrade i politikama pružanja usluga zvučnih opisa, na europskoj razini. Sudionici projekta Aline Remael, Gert Vercauteren i Nina Reviers sa Sveučilišta u Antwerpenu uredili su smjernice za izradu zvučnih opisa te ih predstavili u dokumentu Audio Description: Lifelong Access to the Blind. Kroz nekoliko poglavlja predstavljen je koncept zvučnih opisa i smjernica za pisanje scenarija zvučnih opisa za audiovizualne sadržaje. Dokument sadrži i niz dodataka poput skripata, pojmovnika s ključnim pojmovima i definicijama i dr. (<http://www.adlabproject.eu/Docs/adlab%20book/index.html>).

Na projekt ADLAB prirodno se nastavio projekt ADLAB PRO (2016. – 2019.) s ciljem stvaranja slobodnog pristupa didaktičkim materijalima kojima bi se osposobljavali zvučni opisivači zaduženi za izradu verbalnih opisa širokog spektra, koji obuhvaćaju audiovizualne i muzejske sadržaje, plesna i sportska događanja, vjerske ceremonije i drugi sadržaj namijenjen slijepoj zajednici, ali i svim drugim korisnicima, socijalno ranjivim skupinama različitog uzrasta (<https://www.adlabpro.eu/project/>).

Smjernice koje su proizišle iz projekta ADLAB detaljno opisuju svaki segment procesa izrade zvučnih opisa audiovizualnih sadržaja, a u ovom radu naglasit ćemo samo one glavne, koje su neophodne u protokolu pri izradi zvučnih opisa.

U smjernicama se naglašava kako je za izradu korisnog zvučnog opisa potreban tim stručnjaka različitih profila poput dramaturga, urednika naracije, glumca/naratora i osoblja za tehničku potporu koji sudjeluju u procesu stvaranja zvučnih opisa i koji se međusobno nadopunjuju. Osim dobre suradnje i poznavanja materije neophodna je i dobra priprema koja uključuje nekoliko koraka.

Priprema izrade zvučnih opisa za početak podrazumijeva pregled i analizu video materijala. Pregled uključuje i tzv. „slijepo gledanje”, odnosno audio pregled. U tom procesu sudjeluju dramaturg i urednik naracije, koji je uglavnom slijepa osoba. Kod analize izvornog audiovizualnog materijala važno je razlikovati tzv. temeljne elemente filma od sekundarnih, kako bi se odredili narativni element koji će se zbog ograničenog vremena opisivati ili izostaviti. Kako primarnu ciljnu publiku čine heterogeni, po etiologiji i funkcionalnim sposobnostima, slijepi i slabovidni gledatelji, važno je zadovoljiti širok spektar različitih potreba pri opisivanju, odnosno pronaći „zlatnu sredinu” prihvatljivu za sve korisnike.

Nakon analize slijedi pisanje scenarija, odnosno teksta zvučnog opisa i određivanje njegova trajanja. Potrebno je uskladiti napisani tekst s vremenom trajanja kako ne bi došlo do preklapanja s dijalozima, a opet kako bi se omogućilo dostatno praćenje video sadržaja. Slijedi pregled scenarija zvučnog opisa tijekom gledanja filma. U tom procesu dramaturg i osoba oštećena vida zajedno prate film, pri čemu se iz opisa dramaturga mogu izdvojiti dijelovi scenarija dostatnih za pratnju audiovizualnog sadržaja. Nakon uvježbavanja teksta s naratorom i uvođenja konačnih promjena po potrebi, slijedi snimanje zvučnih opisa te njihova montaža zajedno s izvornim zvučnim zapisom u odgovarajućem formatu. Svi navedeni koraci mogu se koristiti i pri izradi zvučnih opisa video materijala u baštinskom okružju.

Smjernicama za izradu zvučnog opisa video materijala bavilo se i Američko vijeće slijepih u okviru Projekta zvučnog opisa (<http://www.acb.org/adp/guidelines.htm>). Njihov odbor za smjernice izdao je dokument koji sadrži okvir namijenjen stručnjacima koji izrađuju zvučne opise.

Smjernice su osmišljene na način da odgovaraju na dva ključna pitanja: što i kako opisati?

Kako je zvučni opis ponajprije namijenjen osobama oštećena vida, svrha opisa jest stvaranje što cjelovitije mentalne slike onoga što se prikazuje. U tom smislu opisuju se sve neverbalne scene koje su važne za razumijevanje i vizualizaciju, uključujući i elemente koji su važni u smislu dramskog zapleta i karaktera. Opisati se može sve što može biti prisutno u pojedinoj sceni i kadru, a obuhvaća namještaj, osvjetljenje, boje, kostime, akcije, geste i dr. Nije potrebno opisivati svaku scenu, nego se mora naći balans između onoga što je važno za razumijevanje i raspoloživog vremena između dijaloga ili novih scena. Osim neverbalnih scena opisuju se i likovi i sve ono što je važno uz likove a pridonosi boljem razumijevanju, od fizičkog izgleda, izraza lica, pokreta, akcija, gesta, kostima i dr. Iako u procesu opisivanja postoje individualna odstupanja, važno je voditi se objektivnim odrednicama i opisivati ono što se vidi na zaslonu, bez interpretacije i sugestije. Svakako treba verbalizirati titlove ako se pojavljuju zbog korištenja stranog jezika ili drugih razloga, potom popis svih sudionika kao i popis zasluga u filmovima, serijama ili dokumentarcima. Što opisati i u kojoj količini odlučit će se temeljem raspoloživog vremena uz uvažavanje relevantnih informacija neophodnih za razumijevanje audiovizualnog sadržaja. Važno je uvažavati pravila koja kažu kako opis ne smije zbunjivati i ometati izvorni zvučni zapis te kako dobar opis treba osigurati atmosferu koja će pojačati i nadopuniti ugođaj. Smjernice upućuju kako opisivati audiovizualni sadržaj. U tom smislu opis, kad ga se prvi put čuje, mora biti lako razumljiv pa se preporuča korištenje jednostavnih i kratkih riječi. Naglašava se kako se opis treba ograničiti na ono što se vidi, bez tumačenja ili osobnog komentara. Nadalje se ističe kako je potrebno uskladiti vokabular sa sadržajem video materijala, pri čemu treba izbjegavati dvosmislen i figurativan jezik. Narator bi trebao uskladiti stil, tempo i ton sa sadržajem video materijala te bi trebao zvučati samouvjeren, zainteresirano, toplo, s dobrom dikcijom. Trebao bi govoriti jasno, brzinom koja se može razumjeti. Dobar bi se opis trebao neprimjetno uklapati, stvarajući jednu cjelinu. U smjernicama se navodi kako nije nužno ispuniti svaku stanku među dijalozima, već treba dozvoliti da pozadinski zvukovi stvore atmosferu. Zaključuje se kako dobar opis usmjerava pozornost na sadržaj, a ne na samoga sebe.

Zvučni opisi audiovizualnih medija u baštinskom okružju

Pojava novih tehnologija u hrvatskim muzejima zadnjih desetljeća unaprijedila je dokumentiranje i prezentaciju muzejskih sadržaja Antoš (2000) u članku *Uporaba multimedije i hypermedije u muzejima* navodi kako korištenje multimedije u muzejima ima dokumentacijsku, edukativnu i znanstvenu vrijednost. Ističe kako je multimedijske aplikacije potrebno koristiti na način da izložba posjetitelju bude što zanimljivija, ali ne i da prevlada nad izloženim eksponatima ili da ih zamijeni. U kontekstu prilagodbe takav oblik prezentacije putem raznih multimedijskih aplikacija čini slijepim i slabovidnim nepremostivu prepreku ako se sadržaji ne prilagode pomoću zvučnih opisa. U muzejima i drugim baštinskim ustanovama sve se češće koriste audiovizualni mediji i nove audiovizualne tehnologije. Ako su ti audiovizualni sadržaji u funkciji izložbenog predmeta, oni ravnopravno s ostalim muzeografskim pomagalicama prezentiraju baštinu. No audiovizualni sadržaji mogu imati i karakter pomagala u interpretaciji teme koja se prezentira. Prilagodba takvih sadržaja osobama oštećena vida u baštinskom, ali i u drugom okružju postaje uvjet bez kojeg se ne može. Danas se u svijetu sve više koristi multimedija koja uz pomoć tehnologije i ljudske stručnosti omogućuje pristupačnost video zapisa slijepim i slabovidnom osobama. Jedna od njih na tržištu je i 3Play Media (<https://www.3playmedia.com/company/about/>), koja se zalaže za stvaranje široko dostupnog web videa i pruža cjelovite usluge za video pristup objavljene pod nazivom „The Ultimate Guide to Audio Description”. Poput verbalnih opisa namijenjenih osobama oštećena vida i pristupačnost audiovizualnih materijala u ustanovama kulture polako postaje dio standarda. Bez obzira na to radi li se o igranom, dokumentarnom ili animiranom filmu, u procesu izrade zvučnih opisa svaki od ovih filmskih rodova ima svoje zakonitosti koje su se kroz praksu usvojile kao preporuke.

Kod eksperimentalnog filma izazov izrade zvučnih opisa puno je veći. U novije vrijeme eksperimentalni film često se povezuje s video umjetnošću, jednim posebnim žanrom u čijem se prostoru eksperimentalno razvijaju filmske ideje i postupci koji su vezani uz konceptualnu umjetnost i tzv. nove tehnologije. Izrada verbalnih opisa video materijala, koje karakterizira odsustvo priče, odnosno u kojem je narušena „realnost zbilje”, velik je izazov.

Neovisno o funkciji video materijala, izrada verbalnih opisa zahtijeva temeljitu pripremu i intradisciplinarni pristup svih sudionika kako bi se izradio koristan zvučni opis. Iz tog razloga preporuča se da se u proces izrade zvučnih opisa audiovizualnih sadržaja u muzejima, uz uobičajene aktere, uključi i kustos izložbe.

Prilagodba izložaba za slijepo i slabovidne posjetitelje podrazumijeva osmišljavanje raznih kreativnih rješenja koja bi trebala osiguravati cjelovitiji doživljaj. Izrada zvučnih opisa audiovizualnih materijala namijenjenih osobama oštećena vida neće biti sama po sebi dostatna, osobito ako se radi o nekoj vrsti video umjetnosti. Postavlja se pitanje može li audio uvod slijepim i slabovidnim korisnicima omogućiti sveobuhvatnije razumijevanje video umjetnosti? U tom bi smislu audio uvod prije korištenja zvučnih opisa audiovizualnih sadržaja trebao omogućiti kontekstualan uvod te pružiti činjenične i vizualne informacije o audiovizualnom materijalu.

Zaključak

Dostupnost svih kulturnih sadržaja osobama s invaliditetom preduvjet je njihove uključivosti u društvenu zajednicu. Zvučni opisi audiovizualnih materijala u baštinskom okružju sve češće postaju prepoznati kao nužnost u procesu prilagodbe muzejskih i ostalih baštinskih sadržaja slijepim i slabovidnim.

Uključivanje osoba oštećena vida u projekte izrade zvučnih opisa audiovizualnih sadržaja, zalog je uspješnosti, a njihova standardizacija jamstvo kvalitete i primjenjivosti.

Literatura

ADLAB (Audio Description: Lifelong Access to the Blind). Preuzeto 2. 10. 2021. s <http://www.adlabproject.eu/Docs/adlab%20book/index.html>.

ADLAB PRO (2019) About the project. Preuzeto 2. 10. 2021. s <https://www.adlabpro.eu/project/>.

American Council of the Blind. Guidelines for Audio Describers. Preuzeto 5. 10. 2020. s <http://www.acb.org/adp/guidelines.htm>.

Antoš, Z. (2000). Upotreba multimedije i hypermedije u muzejima, Etnografski muzej Zagreb, IM/2000

Art Beyond Sight. Preuzeto 1. 10. 2021. s <http://www.artbeyondsight.org/index.php>.

Ćosić, N. (2019). Zvučni opisi za slijepo osobe. *Edukacija Muzej za sve* (interni materijali). Zagreb: Tiflološki muzej.

Guidelines for Audio Describers. Preuzeto 2. 10. 2021. s <http://www.acb.org/adp/guidelines.htm>.

How to make museums more accessible for disabled people? Ask them; The Art Newspaper. Preuzeto 1. 10. 2021. s <https://www.theartnewspaper.com/news/how-to-make-museums-more-accessible>.

Leutar, I., Penava, T., Marković, N. (2014) Uključenost osoba s invaliditetom u zajednicu. Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti, Vol. 1 No. 1, 110-111. Preuzeto 19. 10. 2021. s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=261743.

McGivern, H. (2019) How to make museums more accessible for disabled people? Ask them; The Art Newspaper. Preuzeto 1.10.2020. s <https://www.theartnewspaper.com/2019/12/10/how-to-make-museums-more-accessible-for-disabled-people-ask-them>.

3Play Media. The Ultimate Guide to Audio Description. Preuzeto 5. 10. 2020. s <https://www.3playmedia.com/company/about/>.

Rehabilitacijski centar za stres i traumu Zagreb. Socijalno uključivanje. Preuzeto 1. 10. 2020. s <https://rctzg.hr/-/socijalno-ukljucivanje/>.

Remael, A., Reviere, N., Vercauteren, G., ur. (2014) Pictures painted in Words., ADLAB Audio Description guidelines. Preuzeto 2.10.2021. s <http://www.adlabproject.eu/Docs/adlab%20book/index.html>.

What is Arches? Preuzeto 1. 10. 2021. s <https://www.archesproject.org/>.

Audio description of the content of video materials in the heritage environment

Abstract: The social inclusion of every individual in the life of the community, at all levels, is one of the greatest values of society. Cultural inclusion implies the availability of all forms of cultural content, including audiovisual content, offered by museums and other heritage institutions. The need for accessibility of diverse visual content for the visually impaired has been recognized and has found its place in cultural institutions. Audio descriptions of video material content proved to be necessary in cultural productions as well as in the explanation of various internet and streaming services. This paper will present guidelines for ensuring the accessibility of video material for blind and partially sighted people with special emphasis on the audio recording of the content of video material in the museum environment, which conveys significant visual information to visually impaired people.

Keywords: accessibility, adaptation, audio description

Sara Sopić, kustosica
 Muzej Jugoslavije, Mihaila Mike Jankovića 6, Beograd
 sara.sopic@mij.rs

Muzeji kao medijatori društvenih promjena: projekt „Znakovni muzej – inkluzija zajednice gluhih”

Sažetak: Nova muzeologija nalaže društveno odgovornu ulogu muzeja kao dominantnu, implicirajući da muzeji moraju biti medijatori društvenih promjena i pokretači procesa društvene kohezije u lokalnoj zajednici. Ovaj rad bavi se širokim poljem društvene inkluzije, fokusirajući se primarno na osobe s invaliditetom i ulogu koju muzeji imaju u borbi za bolji položaj ovih marginaliziranih grupa. Koristeći kao studiju slučaja projekt *Znakovni muzej* Muzeja Jugoslavije, iz pozicije autorice i koordinatorice samog projekta, ovaj rad nastoji pokazati dobre strane primjene participativne metodologije u radu s marginaliziranim grupama. Pristup koji nalaže ravnopravnu ulogu marginalizirane grupe u kreiranju muzejskih programa dovodi ne samo do uspješnijih rezultata u prilagođavanju muzejskog sadržaja potrebama specifične grupe i većeg osnaživanja pripadnika marginalizirane grupe nego i vodi većem utjecaju ostvarenog muzejskog programa na njihov svakodnevni život. Naime, muzeji moraju razumjeti i koristiti istaknuti položaj koji uživaju u društvu kao i mogućnost da izravno utječu na relevantne probleme u lokalnoj zajednici. Ovaj rad predstaviti će proces rada tijekom prethodnih pet godina, koji je doveo do toga da Muzej Jugoslavije ima stalno angažiranoga gluhog vodiča koji vodi na srpskom i međunarodnom znakovnom jeziku kroz stalni postav i do obuke triju novih pripadnika zajednice gluhih koja je trenutno u tijeku. Pored nastojanja da detaljno uputi na sve pojedinosti procesa međusobnog upoznavanja i osnaživanja lokalne zajednice gluhih i muzejskih radnika, ovaj rad prikazati će i na koji način Muzej Jugoslavije nastoji adresirati najveće izazove s kojima se pripadnici lokalne zajednice gluhih svakodnevno suočavaju i koji su realni dometi i ostvareni rezultati sudjelovanja jednog muzeja u borbi za nadilaženje ovih izazova.

Ključne riječi: muzej, zajednica gluhih, znakovni jezik, inkluzija, participacija, društvena odgovornost

Marginalizirane grupe obuhvaćaju širok spektar zapostavljenih zajednica zbog različitih neosnovanih kriterija poput etničke, vjerske i nacionalne pripadnosti, seksualne orijentacije ali i invaliditeta. Osobe s invaliditetom u nedovoljnoj su mjeri prisutne u društvenom životu šire zajednice, njihovi problemi nedovolj-

no vidljivi, a kontakt s njima limitiran. Svjetska zajednica učinila je puno na planu poboljšanja uvjeta njihova života, međutim u Srbiji tretman osoba s invaliditetom nije na zadovoljavajućoj razini i ne može se tvrditi kako se angažirano radi na rješavanju ovog problema. Institucije nisu prilagođene njihovim potrebama iako postoje zakoni koji ih obavezuju na to. Pravni okvir koji se odnosi na ovaj problem iznesen je u *Strategiji za poboljšanje statusa osoba s invaliditetom* (2007. – 2015.), *Zakonu o zabrani diskriminacije osoba s invaliditetom* (2006) i ratifikaciji Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (2009). Spomenute zakonske odredbe odnose se i na zajednicu gluhih, koja čini 25% svih ljudi s invaliditetom i zagovara njihovu participaciju u kulturnom životu, pravo na priznavanje njihova posebnog kulturnog identiteta i jednak pristup gluhoj djeci. Nažalost, ne postoji odgovarajuća implementacija ovih odredbi. Zajednica gluhih u Srbiji u nedovoljnoj je mjeri priznata i često isključena iz kulturnog života, marginalizirana u društvu i nema nikakav pristup programima u području kulture. Nedostatak komunikacije i nepoznavanje zajednice gluhih dovodi do stvaranja predrasuda i netolerancije u društvu.

Projekt *Znakovni muzej* nastao je upravo kao odgovor na nedostatak kulturne ponude namijenjene zajednici gluhih, a preduvjeti za razvijanje projekta ostvareni su 2014. godine na inicijativu *Gradske organizacije Gluvih i Asocijacije tumača znakovnog jezika*, koja je prepoznala *Muzej Jugoslavije* kao poželjnog partnera u dugoročnom procesu povećanja dostupnosti muzejskih programa zajednici gluhih. Prva faza projekta podrazumijevala je prijevod kustoskog vođenja na srpski znakovni jezik posredstvom tumača. Svi muzejski programi te godine bili su prilagođeni zajednici gluhih. Ova adaptacija muzejskog programa potrebama zajednice gluhih donijela je velik odaziv i interes pripadnika same zajednice koji su u velikom broju prisustvovali turi, kao i njihove pozitivne reakcije i neizmjernu zahvalnost, što je bio jasan znak da treba nastaviti s implementacijom sličnih aktivnosti u budućnosti. S tim ciljem pokrenuta je druga faza projekta *Znakovni muzej* pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RS, koji je osim spomenute *Gradske organizacije gluvih*, *Asocijacije tumača znakovnog jezika* i *Muzeja Jugoslavije* uključio i niz drugih partnera poput *Kulturno umetničkog društva Radivoj Popović*, *Narodnog muzeja u Beogradu* i *Muzeja grada Beograda*. Tri vodeće muzejske institucije adaptirale su svoje najatraktivnije programe od stručnih vođenja kroz tekuće izložbe do standardnih posjeta svojih kompleksa i time pridonijele obogaćivanju kulturne ponude namijenjene ovoj marginaliziranoj skupini. Projektom je obuhvaćen i edukativni seminar koji je imao za cilj postaviti osnovne smjernice muzejskim profesionalcima za rad s gluhim i nagluhim osobama i time omo-

gućiti dalje širenje kulturne ponude na ostale muzejske institucije u Srbiji, ali i nepohodno umrežavanje kulturnih institucija s organizacijama koje se primarno bave problemima inkluzije zajednice gluhih.

Nakon održavanja posljednje aktivnosti (seminara za muzejske radnike) projektni tim organizirao je sastanak u Gradskoj organizaciji gluhih radi evaluacije projekta. Evaluacija je bila u obliku neformalnog sastanka na kojemu su sudjelovali gotovo svi članovi zajednice gluhih koji su redovno posjećivali muzejske programe. Nakon procjene dosadašnjih projektnih aktivnosti i rezultata nastojalo se definirati smjernice za dalji razvoj projekta. Predloženi budući koraci muzejskih profesionalaca išli su u pravcu osiguranja trajne dostupnosti muzejskih sadržaja zajednici gluhih uz pomoć tehničkih uređaja s videima na kojima tumač znakovnog jezika daje osnovne informacije o samom muzeju, trenutnom postavu, zbirci, ali i servisne informacije. Međutim, pripadnici zajednice gluhih bili su stava da bi bilo mnogo bolje obučiti nekoga od njih da vodi kroz muzej na svojem materinjem jeziku. Na taj bi se način otišlo korak dalje od samog prilagođavanja programa jer bi se gluhe osobe dodatno osnažile, a utjecalo bi se na predrasude koje šira zajednica ima prema zajednici gluhih. Naime, ako imate jednu uglednu javnu instituciju koja među svojim osobljem ima gluha osobu, zajednica onih koji čuju s vremenom će, uslijed kontinuiranih pozitivnih iskustava, početi uviđati da osoba s invaliditetom nije netko koga treba žaliti nego osoba koja ima jednake sposobnosti za uspješno obavljanje bilo kojeg posla samo uz osiguranje odgovarajućih uvjeta. Za samu zajednicu gluhih to što bi ih u muzeju dočekala gluha osoba značilo bi znatno kvalitetniji program jer je kvaliteta jezika neuporedivo bolja u odnosu na slučaj kad se angažira tumač, a da i ne spominjemo jak, osnažujući utjecaj na sve pripadnike osjetljive skupine, koji se inače stalno osjećaju nevidljivi i manje sposobni, kada vide „jednog od njih” u tako istaknutoj i važnoj ulozi. S druge strane, ovakav pristup iz pozicije institucije u potpunosti odražava nastojanje muzeja da promiče jednakost pripadnika marginalizirane grupe, u ovom slučaju zajednice gluhih sa onima koji čuju, ističe njihove sposobnosti i tretira ih kao jednake, a ne kao osobe s „posebnim potrebama”. Time što je gluha osoba postala dio muzejskog osoblja odstupilo se od pristupa u kojem kustosi koristeći svoja znanja i vještine prilagođavaju muzejske programe specifičnim potrebama određene marginalizirane skupine, nego se pripadnici marginalizirane skupine uključuju u tim i zajedno s kustosima s potpuno jednakog položaja grade dugoročnu strategiju pristupačnosti. Ovakvim pristupom inkluzivnim praksama ne postiže se samo dostupnost sadržaja pripadnicima određene marginalizirane grupe nego se oni osnažuju, dobijaju glas i aktivnu ulogu u borbi za svoja prava.

Stoga je sljedeća faza u razvoju projekta podrazumijevala obuku gluhe osobe za vođenje kroz stalni postav Muzeja Jugoslavije, ali i dalje primjenjujući participativnu metodologiju. To je značilo da je obuka provedena tako da Mihailo Gordić, koji se prijavio za ovaj posao, provede gotovo četiri mjeseca s kustosima muzeja i tumačem za znakovni jezik u prostoru stalnog postava slušajući o svim predmetima koji su izloženi, širim temama i fenomenima koji se vezuju za same predmete, kako bi naposljetku sam odabrao one predmete koji su njemu bili najzanimljiviji i konstruirao vlastitu turu koja se razlikuje od bilo koje druge kustoske ture u muzeju. Naime, Mihailo je birao one teme koje su njemu bile bliske i zanimljive, ali uvijek imajući u vidu opće karakteristike zajednice gluhih. Naglasio je ona mjesta u postavu koja su relevantna gluhim osobama, davao primjere koji su bliski onima koji rastu u zajednici gluhih i na taj način dodao još jednu razinu pristupačnosti muzejskog programa. Dakle, ne samo da je komunikacija postojećeg muzejskog sadržaja bila takva da su je gluhe osobe mogle razumjeti nego je i sam muzejski sadržaj bio u potpunosti osmišljen od početka iz perspektive gluhih osoba.

Tako, primjera radi, kod fotografije potpisivanja mira u Drugom svjetskom ratu, na kojoj su prikazani Winston Churchill, Josif Staljin i Theodore Roosevelt, Mihailo ne govori samo o ovom povijesnom događaju nego i o invaliditetu američkog predsjednika koji je vješto skrivan od očiju javnosti. Kod vitrine u kojoj su izloženi predmeti o Zimskim olimpijskim igrama održanima u Sarajevu 1984. Mihailo se nastavlja s pričom o Olimpijadi gluhih osoba, koja se prvi put u Europi održala u Jugoslaviji. Za potrebe upotpunjavanja ove priče napravljen je javni poziv u zajednici gluhih kako bi se prikupili predmeti od onih članova koji su sudjelovali na Olimpijadi pa se tako došlo do fotografija. Dakle, angažiranje gluhe osobe kao redovnog člana muzejskog osoblja dovelo je i do osvajanja „najutvrđenijeg dijela muzejskog posla”, odnosno do intervencije u sam muzejski fond i akvizicije koja je dobila na značaju prije svega jer se odnosi na zajednicu gluhih pa tek onda zbog svoje povijesno-dokumentarne vrijednosti. Na ovaj način postigla se još snažnija intervencija inkluzivne prakse u sam sadržaj koji se plasira određenoj osjetljivoj skupini, što ide u korak sa stavom Richarda Sandella (1998) da muzeji i kulturne institucije moraju naći način kako postati relevantni određenoj diskriminiranoj skupini, a to se najbolje postiže kad pripadnici ovakvih skupina pronađu one priče i predmete koji govore o njima samima.

Od prve ture *gluhog kustosa*, koja je ostvarena 2018. godine, Muzej Jugoslavije posjetilo je više od tri stotine pripadnika i pripadnica lokalne i međunarodne zajednice gluhih, uz vođenje na svojem materinjem jeziku. Tijekom 2019.

muzej je uveo opciju prijave za tura gluhog kustosa uz tumača, kako bi i posjetitelji koji čuju koji ne koriste srpski i/ili međunarodni znakovni jezik mogli prisustvovati turi. Od tada muzej ima stalne zahtjeve posjetitelja koji čuju i žele prisustvovati turama na srpskom znakovnom jeziku uz prijevod na srpski jezik. Jasno je koliko je ovo potpuna promjena uobičajne početne paradigme, gdje se određeni program, zgrada, sadržaj prilagođuje osobama s invaliditetom, nego se program koji kreira i implementira gluha osoba prilagođuje široj zajednici. Mogućnost rezerviranja tura gluhog kustosa postala je stalna ponuda Muzeja Jugoslavije dostupna u bilo kojem trenutku nakon popunjavanja prijavnog obrasca dostupnom na muzejskoj web stranici i stranici lokalne organizacije gluhih i nagluhih osoba.

Usporedno s održavanjem tura u ožujku 2020. započet je proces obuke novih gluhih vodiča koju su sada provodili kustosi muzeja zajedno s Mihailom i tumačem za znakovni jezik. Na ovaj korak tim projekta odlučio se nakon Mihailovog isticanja koliko je važno motivirati mlade gluhe osobe u Srbiji da ulože dodatan napor i koriste svoje slobodno vrijeme da rade na nadoknađivanju ozbiljnih propusta nastalih uslijed neodgovarajućeg i zastarjelog obrazovnog programa gluhe djece. Nakon intenzivne promocije projekta među mlađom zajednicom gluhih oformio se tim od tri gluhe mlade osobe koje su tek završile srednju školu, i to dvije djevojčice i jednog dječaka. Ove mlade osobe nikada nisu imale povijest, geografiju, književnost ni likovno obrazovanje u svojem školovanju pa je bio pravi izazov prolaziti s njima kroz muzej, izazovnije nego što je to inače s tinejdžerima. Uvodni sastanci zamišljeni su tako da je naglasak bio na druženju i otklanjanju neugodnosti i pritiska od nove uloge za koju se moraju pripremiti. Naime, uglavnom su dolazili družiti se u muzejskom kafiću s kustosima i dijelom zajednice gluhih koja je već radila na projektu i tek bi po neku informaciju dobili svakim dolaskom. No aktivnosti na obuci ovog novog mladog tima privremeno su obustavljene nakon izbivanja pandemije koronavirusa. Ipak, ova faza projekta umnogome dokazuje mogućnost muzejskih institucija da ozbiljno interveniraju i utječu na svakodnevni život pojedinih pripadnika marginalizirane skupine. Otkrivajući najveće izazove s kojima se određena zajednica suočava i usmeravajući muzejske kapacitete prema pokušaju nadilaženja tog izazova pravac je u kojem bi trebalo razvijati inkluzivne prakse kulturnih institucija.

Participacija kao metodološka osnova projekta Znakovni muzej

Participacija su mnogi teoretičari (De Haan, 2001; Fragonard, 1993; Sandell, 1998; Silver, 1994) proglasili glavnom metodologijom u programima koji se

bave inkluzijom sugerirajući da je ova metodologija ključna za građenje jakih partnerstava s predstavnicima marginaliziranih grupa. Projekt *Znakovni muzej* u potpunosti je utemeljen na participativnoj metodologiji, gdje su pripadnici zajednice gluhih imali istaknutu ulogu u procesu donošenja odluka od samog početka suradnje, a uloga kustosa muzeja bila je da bude medijator i promicatelj društvenih promjena, što i nalažu kulturne institucije i teoretičari Nove muzeologije (Ross, 2004; Vergo, 1989; Santos i Primo, 2010), ali i u smjernicama europske kulturne politike koje su namijenjene borbi za socijalnu pravdu u domeni kulture, kako navodi Waldschmidt (Waldschmidt, 2009).

Od samog početka projekt *Znakovni muzej* redovno se konzultirao s predstavnicima zajednice gluhih za svaku važnu odluku u implementaciji projekta. Kustos muzeja bio je prisutan na svim redovnim sastancima organizacije gluhih, zblizavao se sa članovima organizacije, slušao njihove probleme i stjecao njihovo poverenje. Prve konzultacije odnosile su se na odluke o tome kad će se program održati, koji im je program posebno zanimljiv, kako žele organizirati posjet i sl. S vremenom su konzultacije, ali i evaluacije organiziranih aktivnosti postajale znatno kompleksnije jer su se gluhe osobe osećale znatno slobodnije izraziti svoje stavove i izložiti ozbiljne kritike kako projekta tako i nepovoljne društveno-političke situacije s kojom se suočavaju svakodnevno u Srbiji. Vrlo brzo kustos je počeo uviđati koji su to glavni problemi s kojima se pripadnici zajednice gluhih suočavaju, što je bio korak bliže ozbiljnijoj medijaciji, usredotočenoj na poboljšanje položaja gluhih od strane muzeja. Jedan od glavnih problema do kojeg se stalno dolazilo bio je zastarjeli obrazovni sustav gluhih koji podrazumijeva posebne škole za gluhu djecu u kojima se obučavaju da govore, čitaju s usana kako bi se lakše integrirala u lokalnu zajednicu. Obrazovni program samim time trpi i ne ide u skladu s nastavnim programom redovnih škola, što dovodi do situacije u kojoj nakon završene osnovne škole gluha djeca nisu ni približno na razini obrazovanja djece koja čuju, što im uskraćuje mogućnosti da upišu srednju školu. Dakle, nastava na materinjem jeziku gluhih osoba, srpskom znakovnom jeziku, bila bi neophodna kako bi se iole izjednačio položaj koju gluhe osobe imaju u srpskom društvu. Ovakva situacija samo je još jedan od dokaza teorije koju izvode i Hilary Silver i Richard Sandell o tome kako do marginalizacije određene osjetljive skupine nikada ne dolazi samo po jednoj osnovi, nego da jedno isključivanje rađa drugo isključivanje i tako unedogled.

Blizak odnos kustosa muzeja i pripadnika lokalne zajednice gluhih doveo je do međusobnog razumijevanja i porasta povjerenja i naklonosti gluhih prema Muzeju Jugoslavije, koji su počeli osjećati kao svoje mjesto u koje rado

svraćaju čak i izvan organiziranih posjeta. Osim što su slobodnije raspravljali o aktivnostima projekta, počeli su spontano preuzimati obveze i odgovornosti u vezi s organizacijom projektnih aktivnosti i cjelokupna se atmosfera promijenila. Od početne suzdržanosti i velike zahvalnosti što bilo koja kulturna institucija organizira neki program za njih do potpune emancipacije i kreiranja tima koji funkcionalno pridonosi implementaciji projekta. Ovakva atmosfera je i dovela do trenutka u kojem se pripadnici zajednice gluhih osjećaju dovoljno osnaženo da predlože kao nastavak suradnje stalno angažiranje gluhe osobe kao muzejskog vodiča.

Ako analiziramo formu participacije u projektu Znakovni muzej u skladu s podjelom na indukcijsku i organsku participaciju koji je definirao Bühler (Bühler, 2002), ovaj projekt koristio je kombinaciju *top-down* i *bottom-up* pristupa. *Bottom-up* jer je ovaj projekt dao glas zajednici gluhih omogućivši im da utječu na modeliranje oblika inkluzivnog procesa koji se na njih odnosi. *Top-down* pristup ogleda se u komunikaciji rezultata projekta u širu zajednicu gdje je muzej koristio moćan položaj koji jedna javna institucija kulture uživa u društvu da provede medijaciju kako bi posredno došlo do poboljšanja položaja gluhih. Ovakav kombinirani pristup omogućuje marginaliziranoj skupini da bude inicijator društvenog aktivizma, ali uz neophodnu podršku jake javne institucije koja daje legitimnost ovoj borbi. S druge strane, postavljajući ponekad muzejsku instituciju u podređeni položaj u odnosu na zajednicu kojoj se obraća, onemogućuje čestu pojavu da moćni pokrovitelji projekta oblikuju „potrebe” osjetljive skupine u odnosu na to što projekt i sama institucija mogu ostvariti.

Ako se dalje osvrnemo na rad Ute Bühler (2002), koja smatra da se pri primjeni participativne metodologije uvijek mora misliti o pojmu dostojanstva, možemo reći da sama mogućnost davanja glasa marginaliziranoj skupini u inkluzivnom procesu nije dovoljna. Predstavnici deprivilegirane skupine koji su aktivno uključeni u realizaciju inkluzivne strategije jednog projekta moraju zadržati ili pak u slučaju većeg dijela zadobiti po prvi put svoje dostojanstvo. Oni moraju biti tretirani kao jednaki i njihov glas mora imati jednaku vrijednost kao i glas predstavnika institucije, stručnjaka, predstavnika vlasti. Dakle, nije dovoljno imati participativni proces u implementaciji projekta kako je to opisano u knjizi *Participativni muzej* Nine Simon, uz stalne konzultacije zajednice i njihovo parcijalno uključivanje kada je kustosima zgodno, bez veće mogućnosti utjecaja na one bitne odluke u projektu, već se mora otići korak dalje kao što je to slučaj u projektu *Znakovni muzej*. Ako pokušamo naći razlog zbog čega je ovaj projekt bio uspješan u primjeni dostojanstvene participativne

metodologije, opet odgovor možemo pronaći u radu Ute Bühler (2002), koja ističe da se ovakav pristup postiže iznimno teško, ali je moguće ako se radi dugo i posvećeno s jednom zajednicom. Nekoliko razvojnih faza projekta „Znakovni muzej” kao i dugo razdoblje od pet godina omogućili su provođenje dosljedne participativne prakse u djelo.

Zaključna razmatranja

U ovom trenutku muzeji u Srbiji stoje između potencijala koji imaju da pokrenu značajne društvene promjene u domeni društvene kohezije i očiglednog nerazumijevanja donositelja odluka, muzejskih radnika, ali i samih građana za ovaj potencijal. Ovaj rad polazi od teorijskog okvira istraživača koji nastoje istaknuti ulogu javnih institucija u borbi marginaliziranih skupina za jednakost i bolje uvjete života. Dalje, imajući u vidu da su muzeji jedne od najstarijih javnih institucija ukorijenjenih u tradicionalnu strukturu društva više od dva stoljeća, jasno je da se argument o važnosti javnih institucija u borbi za socijalnu pravdu umnogome odnosi na muzejske institucije. Ovakav stav podržavaju i teoretičari nove muzeologije, koji nalažu promjenu fokusa muzeja od kolekcija ka publici i smatraju da su aktivna uloga muzeja u procesu razvoja zajednice i rad na društvenoj koheziji primarni fokus današnjih muzeja. Polazeći od analize projekt *Znakovni muzej* kao primjera dobre prakse, ovaj rad nastoji uputiti na važnost primjene participativne metodologije u projektima koji se bave društvenom inkluzijom i naglasiti neophodnost ravnopravnog uključivanja pripadnika zajednice na koju se projekt odnosi u njegovo koncipiranje i realizaciju. Iskustvo rada na ovom projektu može poslužiti kao neka vrsta smjernice kolegama pri koncipiranju inkluzivnih projekata. Nadam se da će ovo istraživanje biti ohrabrenje muzejskim profesionalcima da počnu uviđati koliko istaknutu ulogu imaju u borbi za socijalnu pravdu, bolje i tolerantnije društvo u kojima njihovi muzeji funkcioniraju. Moja je ideja bila da pokažem da čak i projekt koji je vrlo skromno postavljen može biti od velikog značaja za zajednicu koja je bila zapostavljena toliko dugo. Nadam se da će kolege iz ovog rada iščitati poruku da muzejski posao ima potencijal stvoriti ozbiljne promjene u društvu i – zašto ne, spasiti svijet.

Literatura

- Bühler, U. (2002). *Participation with Justice and Dignity: Beyond the New Tyranny*, Peace conflict and development, Issue 1
- De Haan A. (2001). *Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation*, Institute of Development Studies and Poverty Research Unit, University of Sussex, Sussex, UK
- Fragonard, B. (1993). *Cohesion sociale et preventions de l'exclusion*, Commissariat General du Plan, Paris, 1993.
- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom , Službeni glasnik RS, broj 42/09, strana 214. od 2. 6. 2009.
- Lamas, M; de Hond, D; van der Lans, S; Weldon, R. *To understand New Museology in the 21st Century*, Lisbon, 2010.
- Ross, M. (2004). *Interpreting the new museology, Museums and society Vol 2, N.2*, University of Leicester, 2004.
- Sandell, R. (1998). *Museums as Agents of Social Inclusion*, *Journal: Museum Management and Curatorship* Volume 17, Issue 4, 401-418.
- Sandell, R. (2003). *Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change*, *Journal: Museums and Society*, University of Leicester
- Sandell, R; Dodd, J; Garland-Thomson, R. (2010). *Re-Presenting Disability: Activism and Agency in the Museum*, Routledge, New York.
- Santos, P; Primo, J. (2010). *Sociomuseology to understand new museology in the 21st century*, Edições universitárias lusófonas, Lisbon
- Silver, H. (2007). *The Process of Social Exclusion: The Dynamics of an Evolving Concept*, *Chronic Poverty Research Centre*, Manchester, 2007.
- Simon N. (2010). *The Participatory Museum*, Museum ZO, California
- Strategija za unapređenje položaja osoba s invaliditetom u Srbiji, Službeni glasnik RS, broj 01/07, strana 26. od 5. 1.2007.
- The United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*, 1948.
- Vergo, P. (1989). *The New Museology*, London, Reaktion
- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom, Službeni glasnik RS, broj 33/06, strana 3 od 17. 4. 2006..
- Waldschmidt, Anne *Disability policy of the European Union: The supranational level*, Faculty of Human Sciences, University of Cologne, Cologne, 2009.

Museums as mediators of social change: the project "Sign Museum - inclusion of the deaf community"

Abstract: New museology dictates the socially responsible role of museums as dominant, implying that museums need to be mediators of social change and drivers of social cohesion in the local community. This paper deals with a broad field of social inclusion, focusing primarily on people with disabilities and the role that museums play in the fight for a better position for these marginalized groups. Using the case of the Museum of Yugoslavia project as a case study, from the position of the author and coordinator of the project, this paper seeks to show the good sides of the application of participatory methodology in working with marginalized groups. An approach that requires an equal role of marginalized groups in creating museum programs leads not only to more successful results in adapting museum content to the needs of a specific group and greater empowerment of members of marginalized groups but also leads to greater impact of the museum program on their daily lives. Namely, museums must understand and use the prominent position they enjoy in society as well as the opportunity to directly influence relevant issues in the local community. This paper will present the work process over the past five years, which has led to the Museum of Yugoslavia having a permanently engaged deaf guide providing tours in Serbian and international sign language through a permanent exhibition and training of three new members of the deaf community currently underway. In addition to trying to portray all the details of the process of getting to know each other and strengthening the bond between the local community of deaf and museum workers, this paper will show how the Museum of Yugoslavia seeks to address the biggest challenges facing members of the local deaf community and what the results of a museum's participation in the struggle to overcome these challenges are.

Keywords: museum, deaf community, sign language, inclusion, participation, social responsibility

Aida Šarac, muzejska edukatorica
Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine,
Zelenih beretki br. 8., Sarajevo, BiH
aidaa91@live.com

Plavi artizam: program za djecu iz spektra autizma u muzeju umjetnosti

Sažetak: U kontekstu uloge muzeja (umjetnosti) u društvu, rad elaborira outreach program za djecu iz spektra autizma pod nazivom „Plavi artizam”, koji je 2018./2019. godine implementiran u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine. Za provedbu ovakvog oblika muzejske prakse, neophodno je demokratizirati muzej putem suradnje sa zajednicom, diversifikacijom i studijama muzejske publike te revizijom interpretativnih strategija kojima će se povećati pristupačnost sadržajima i značenjima zbirki. Otvaranjem prema širim slojevima društva, muzej (umjetnosti) će uvećati svoju relevantnost prema različitim grupama koje egzistiraju u društvu i na taj način omogućiti ravnopravnu pristupačnost zbirki i njenim značenjima. Prema tome, rad iznosi najvažnija iskustva programa „Plavi artizam” i rezultate istraživanja koja su pratila šestomjesečne aktivnosti sa sudionicima. Radom se želi dokazati da muzej umjetnosti, koristeći se resursima kolekcije i prilagođenim metodama rada, djeci iz spektra autizma može ponuditi dodatne prilike za socijalnu inkluziju i time zauzeti odgovorniju ulogu u društvu.

Ključne riječi: demokratizacija muzeja (umjetnosti), outreach muzejski program, muzej umjetnosti, djeca iz spektra autizma

Demokratizacija i deelitizacija muzeja umjetnosti

Višestoljetni dominantni fokus muzejskog djelovanja usmjeren na zbirke temelji se na tradicionalnim funkcijama muzeja koje obuhvaćaju prikupljanje, čuvanje, istraživanje i izlaganje eksponata¹. Ovakav način muzejskog rada pridonijet će zanemarivanju šireg kruga publike² ali i manjinskih skupina u

¹Prema definiciji Međunarodnog vijeća za muzeje iz 1946. godine muzejom se smatra svaka zbirka otvorena javnosti. Definicija je 1956. godine nadopunjena osnovnim funkcijama muzeja koje podrazumijevaju očuvanje zbirke, njezino proučavanje i izlaganje. Navedene funkcije usmjerit će muzej ponajprije na kolekciju nauštrb potreba publike i generalnog društva. Trentačno važeća definicija muzeja iz 2007. godine podvrgnuta je reviziji koja još uvijek traje zbog potrebe da muzej zauzme veću ulogu u društvu. Definicije preuzete sa: http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html (stanje na dan 10. 7. 2021.)

² Tako su muzeji provodili studije publike od 19. stoljeća, sustavna istraživanja dijela populacije koja posjećuje muzej, ali ne obuhvaćaju i zašto, počeo se provoditi tek u drugoj polovici 20. stoljeća kao posljedica tzv. nove muzeologije u okviru novih muzejskih praksi.

društvu, što će muzej odvesti u jedan oblik elitizma koji će ga izolirati od svakodnevnog života čovjeka i društva. Ova vrsta elitizma posebno je karakteristična za muzeje umjetnosti jer je umjetnost vjekovima stvarana za privilegirane slojeve društva. Da bi muzej umjetnosti postao društveno angažirana institucija, treba prije svega demokratizirati metode rada, čime će pridonijeti relevantnosti svojih sadržaja širim slojevima društva. Demokratizacija muzeja provodi se različitim suvremenim muzejskim praksama koje uključuju: dodatne aktivnosti i (*outreach*) programe, diversifikaciju i kontinuirane studije muzejske publike te aktivnu suradnju sa zajednicom kako bi se zadovoljile potrebe šireg društva.

Prema mišljenju McClellana, opetovani pritisci koje je socijalni aktivizam u muzejskom diskursu³ provodio na muzeje zapadnog svijeta pridonijeli su osvještavanju uloge koju muzej zauzima u društvu (McClellan, 2008). Preorijentacija muzeja sa zbirke na publiku dugotrajan je proces koji se očituje u demokratizaciji muzejske prakse i deelitizaciji institucije. Demokratizacija muzeja znači „otvaranje” muzeja prema širem sloju društva i njegovim potrebama uz pomoć praksi kojima će se različite grupe iz društva uključiti u rad i aktivnosti muzeja. Tako demokratizacija muzeja podrazumijeva diversifikaciju i studije muzejske publike, organizaciju dodatnih (*outreach*) programa i aktivnosti te aktivnu suradnju sa širom društvenom zajednicom. Navedene muzejske prakse kojima se provodi demokratizacija institucije, prema mišljenju Mandić (2014), proizilaze iz tzv. „nove muzeologije”, koja se javila sedamdesetih godina 20. stoljeća s ciljem da se propitaju tradicionalni načini muzejskog funkcioniranja. Jedna od značajnijih studija publike u muzejima umjetnosti koju su proveli Bourdieu i Darbel (1966) pokazala je da najveći postotak posjetitelja europskih muzeja umjetnosti čine bogati i školovani slojevi društva. Rezultati ove studije potaknuli su dublje propitivanje pristupačnosti sadržaja muzeja umjetnosti širim slojevima društva⁴.

³ Socijalni aktivizam u muzejskom diskursu javlja se u dva navrata tijekom 20. stoljeća: prvi put dvadesetih i tridesetih godina motiviran društvenim pritislima koji su proizlazili iz Velike depresije, kada muzeji nude besplatan ulaz otvarajući se svim slojevima društva, i drugi put šezdesetih godina, kada će se javiti pitanje koliko je muzej uopće relevantan u društvu u kontekstu globalnih društvenih pokreta koji će kulminirati krajem tog desetljeća.

⁴ U Sjedinjenim Američkim Državama 1968. godine održan je seminar pod nazivom „Muzej iz susjedstva”, na kojem je ravnatelj muzeja Anacostia uputio na pitanje prisustva urbanih manjina u muzeju. U ovom razdoblju

Nacionalna zaklada za humanističke znanosti i Nacionalna zaklada za umjetnost kreiraju dodatne programe u muzejima putem kojih se uključuju manjinske skupine društva. Center for Arts Administration Sveučilišta u Wisconsinu 1974. godine proveo je istraživanje o povećanju publike u američkim muzejima te su identificirali 124 muzeja koja su u tu svrhu organizirali dodatne aktivnosti.

Razvojem uloge koju muzej zauzima u društvu kreirat će se nove strategije rada s društvenim zajednicama. Jedna od najvažnijih strategija kojima se suvremeni muzeji koriste kako bi određene skupine društva uključili u svoj rad jesu i *outreach* programi. Ovaj tip dodatnog programa muzej organizira za skupine društva koje iz određenog razloga nemaju pristup muzeju i njegovim kolekcijama ili kako Mandić (2014) navodi da su to programi „uz pomoć kojih muzeji izlaze izvan svojih zidova i prodiru u prostor društvene zajednice s ciljem da je upoznaju sa sadržajem kolekcija i aktivnostima tako da su zaposlenici edukativnog odjela vrlo mobilni”.

Outreach program podrazumijeva aktivnu suradnju muzejskog osoblja s društvenom zajednicom na identifikaciji manjinske skupine koju želi uključiti, istraživanju specifičnih potreba te skupine te kreiranju aktivnosti uz pomoć kojih će se ova skupina uključiti u sadržaje i rad muzeja.

Kako bi muzej u svoj rad i aktivnosti uključio skupinu koja je u društvu marginalizirana, kao što su osobe s invaliditetom, prije svega treba preispitati svoju pristupačnost u stavovima zaposlenika prema toj skupini, pristup zgradi muzeja, izložbama i vizualnu signalizaciju te pristupačnost interpretativnim sadržajima i dizajnu kojima se publici prenosi značenje i poruka izložbe. Socijalni model pristupa osobama s invaliditetom u muzejskom se kontekstu koristi kako bi se identificirale barijere u pristupu i pristupačnosti muzeju i njegovim sadržajima. Ovaj model pristupa, prema mišljenju Kafedžić (2020), za razliku od prethodnih⁵ koji su vladali prema ovoj skupini barijere vidi u fizičkom okruženju i društvenoj organizaciji zajednice i prema tome, koristi se razumnim prilagodbom okruženja kako bi osobe iz ove grupe imale ravnopravan pristup javnim uslugama, objektima i informacijama. Pored korektnog modela pristupa ovoj grupi, u muzejima se implementira i univerzalni dizajn (za učenje) koji se služi lako razumljivim jezikom, jasnim fontovima, razumnom prilagodbom arhitekture i vizualne signalizacije u muzeju te načelima ravnopravno pristupačnog dizajna (Disability Directory for Museums and Galleries, 2001).

„Plavi artizam”: program za djecu iz spektra autizma u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine

Pomno osluškujući promjenjive potrebe lokalne zajednice muzeja, Umjetnička galerija BiH, uočili smo da u Sarajevu nedostaje kulturno-umjetničkih

⁵ Medicinski model pristupa osobama s invaliditetom bio je dominantan kroz povijest odnosa društva prema ovoj marginaliziranoj skupini. Ovaj model u fokusu ima teškoću osobe koja joj onemogućuje da se uključi u tijekove društva. Prelazni model jest model milosrđa, koji se koristi emotivnim jezikom i heroizacijom i na taj način osobe s invaliditetom stavlja u nepovoljan položaj.

sadržaja koji će ciljati na to da zadovolje specifične obrazovne, emotivne, komunikacijske, socijalne i informacijske potrebe djece iz spektra autizma. Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine u toku 2018/2019. godine implementirala je eksperimentalni program „Plavi artizam” uz financijsku podršku Fonda za Otvoreno društvo Federacije Bosne i Hercegovine⁶. Šest sudionika⁷ iz spektra autizma zajedno s tipičnom djecom sudjelovalo je u dvanaest aktivnosti na različite teme⁸ u kontekstu šest različitih izložbenih postava⁹. Aktivnosti programa trajale su šest mjeseci i održavane su svake subote u podne, kada je u galeriji prisutno najmanje posjetitelja, kako ne bi došlo do distrakcije sudionika i nepredviđenih situacija.

Osnovni razlog za kreiranje programa za djecu iz spektra autizma u galeriji jest prepoznavanje obrazovnog potencijala kolekcije koju ovaj muzej čuva. Pretpostavljajući da visoko vrijedna umjetnička djela, univerzalnih emotivnih i narativnih kvaliteta, mogu funkcionirati kao kognitivni most u boljem razumijevanju svijeta koji okružuje djecu s teškoćama u razvoju, njihovih osobnih emocija i emocija ljudi koji ih okružuju. Vođeni ovom teorijskom premisom, koja je utemeljena u tzv. augmentativnoj komunikaciji¹⁰, a koju zagovara školski priručnik „Poučavanje učenika s autizmom” (1999), kreirali smo metodologiju muzejsko-obrazovnog rada s djecom iz spektra autizma uzrasta od 10 do 14 godina.

Program se koristi muzejsko-obrazovnim metodama koje galerija dugi niz godina provodi u radu s tipičnom djecom i mladima, a koje su govorno-jezično, intelektualno, informacijski i obrazovno prilagođene individualnim po-

⁶ Program je implementiran u galeriji u suradnji s Odsjekom za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Sarajevu, Zavodom za specijalno obrazovanje „Mjedenica” u Sarajevu i Udruženjem „Dajte nam šansu” Stari Grad Sarajevo.

⁷ Tri sudionika su učenici redovnog inkluzivnog školskog sustava osnovnih škola s područja Kantona Sarajevo, a ostala tri su učenici Zavoda za specijalno obrazovanje „Mjedenica”. Na ovaj način željeli smo usporediti utjecaj školskog sustava na percepciju vizualne umjetnosti kod djece iz spektra autizma. Sudionici su se međusobno miješali na radionicama, a na inkluzivnim radionicama pridruživala bi im se i tipična djeca približnog uzrasta.

⁸ Nazivi radionica: „Aranea”, „Fantazmagorične životinje”, „Geštalt vježba”, „Komosar u ugljenu”, „Komosarev Povrtnjak”, „Moj prostor slobode”, „Odiseja Dunde Dubrovačana”, „Primorski motivi”, „Pješčani pejzaži”, „Prstima u glini”, „Instalacije skijaša” i „Stećak”.

⁹ Izložbe u kojima su se održavale radionice obuhvaćale su izložbe u produkciji UGBIH i gostujuće izložbe: „Zbirka u zbirci: Zbirka Mirka Komosara”, stalni postav „Oprostorena intima”, gostujuća samostalna izložba skulptura Josipa Mijića „Aranea”, gostujuća izložba skulptura i akvarela Jagode Buić, portretne metalne i drvene skulpture iz kolekcije UGBIH i plakati XIV. Zimskih Olimpijskih igara u Sarajevu iz arhiva UGBIH.

¹⁰ Augmentativni sustav komunikacije jest svaki pristup kojim se podržava, unapređuje ili pridonosi načinu na koji osoba nešto saopćuje. Potpomognuta ili augmentativna komunikacija može obuhvaćati: korištenje stvarnih predmeta za prenošenje poruka, slikovnih prikaza, pisanih poruka, gestikulaciju ili pokrete tijelom za izražavanje značenja itd.

trebama sudionika. Kriteriji¹¹ po kojima se provodila selekcija sudionika jesu afinitet prema likovnom izražavanju i starosni uzrast od 10 do 14 godina. Inicijalni dio programa obuhvatio je istraživanje o individualnim senzornim, komunikacijskim, socijalnim, intelektualnim, informacijskim, emotivnim i fizičkim potrebama sudionika programa, koje je provedeno putem upitnika koji je diseminiran roditeljima/skrbnicima sudionika i na temelju pojedinačnih opservacija sudionika.¹² Na temelju rezultata opservacija i upitnika ustanovljene su sljedeće individualne potrebe sudionika programa: komunikacijske, tj. jezično-govorne individualne potrebe sudionika su ili usko povezane sa specifičnim poimanjem situacija, pojmova i predmeta ili se ogledaju u oblicima eholalije. Skoro svi učesnici pokazuju teškoće u pragmatičnoj komunikaciji, ali samo neki među njima imaju poteškoće u održavanju razgovora koji inicira druga osoba. Svi osim jednog djeteta svladali su vještine čitanja i pisanja, ali nijedan sudionik ne iskazuje razumijevanje kompleksnijeg teksta. Svaki učesnik na svoj način iskazuje specifične sposobnosti razumijevanja i interpretacije informacija za čije su razumijevanje često neophodne konzultacije sa roditeljima. Pojedini sudionici izražavaju stereotipije kao oblike emotivne samoregulacije koje se kreću od manifestacija ljuljanja tijelom, rukom do pervazivnih interesa prema nekom predmetu, temi ili osobi. Većina sudionika ima izraženiju potrebu za kretanjem i fizičkom aktivnošću, a neki sudionici hipersenzibilni su na jaku svjetlost i blic fotoaparata.

Nakon istraživanja o individualnim potrebama sudionika programa, roditeljima/skrbnicima je diseminirana 'socijalna priča'¹³ s fotografijama eksterijera i interijera galerije i zaposlenika s kojima će se dijete susresti u muzeju. Na ovaj način dijete iz spektra autizma, koje može imati teškoću u adaptaciji na novi prostor i nove ljude, sigurno uvodi u prostor muzeja. Drugi dio istraživanja

¹¹ Opće je poznato da stanje autizma podrazumijeva određene tzv. pervazivne (preplavljujuće) interese i da kada se djetetu u ovom stanju nameće određena aktivnost, može doći do regresije stanja. Kriterij starosnog uzrasta od 10 do 14 godina pretpostavlja razvijenije vještine pragmatične komunikacije kod sudionika.

¹² Promatranje sudionika provodio je muzejski edukator galerije u okviru redovitih sati likovne kulture u Zavodu za specijalno obrazovanje „Mjedena” u Sarajevu. S grupom sudionika iz redovnih inkluzivnih školskih sustava do kojih se došlo posredstvom Udruženja „Dajte nam šansu” nije bilo moguće provesti pojedinačne opservacije iz razloga manjka prostornih kapaciteta udruženja. Iz ovog razloga s roditeljima/skrbnicima ovog dijela sudionika programa ostvarena je dublja suradnja kako bi se identificirale njihove individualne potrebe.

¹³ Socijalna priča je pedagoška metoda koja se koristi u procesu prelaska učenika iz spektra autizma iz jedne škole u drugu ili u novo razredno okruženje. Tiskani ili digitalni dokument podrazumijeva fotografije eksterijera i interijera nove građevine i fizičkog okruženja te fotografije osoba s kojima će se dijete susresti u procesu prelaska. Ove fotografije prati tekst u prvom licu jednine koji pozicionira dijete u novi kontekst. Na ovaj način se dijete iz spektra autizma, koje zbog specifičnosti svojeg stanja može imati poteškoću u promjeni prostora na koji je naviknulo ili u susretu s novim licima, može lako i bezbolno uvesti u novo fizičko i društveno okruženje.

obuhvatio je šestomjesečno razdoblje realizacije programskih aktivnosti tijekom kojih su asistenti muzejskog edukatora promatrali ponašanja sudionika u muzejskom prostoru. Pored istraživanja na koji način aktivnosti u muzeju mogu utjecati na razvoj komunikacijskih i socijalizacijskih vještina kod sudionika, asistenti su istovremeno evaluirali i rad muzejskog edukatora.

Program je zahtijevao čvrstu strukturu s aktivnostima koje se ponavljaju iz tjedna u tjedan, zbog specifičnog stanja u kojem se osobe iz spektra autizma mogu naći, a to je potreba za sigurnošću kroz očekivane i predvidljive aktivnosti. Svaka tjedna aktivnost započinjala je vježbama disanja u pokretu koje su za svrhu imale snižavanje potencijalne anksioznosti kod učesnika i pripremu za kognitivni rad koji slijedi. Zatim se pristupalo usmjerenom propitivanju o odabranim umjetničkim djelima.¹⁴ Ova aktivnost temelji se na muzejskoj metodi strategije vizualnog razmišljanja¹⁵ i za svrhu ima uvesti promatrača duboko u detalje slike i njezina moguća značenja. Parafraziranjem pojedinačnih odgovora muzejski edukator validira svaku individualnu interpretaciju umjetničkog djela, čime se pridonosi izgradnji samopouzdanja kod sudionika. U tijeku razgovora o odabranim umjetničkim djelima, koji su bili govorno-jezično i intelektualno prilagođeni, sudionici su se dodatno motivirali na razgovor o dodijeljenim naljepnicama. Ove naljepnice mijenjale su se za osvježnja na petominutnim pauzama između aktivnosti. Pauze su bile neophodne svakih dvadeset minuta aktivnog rada kako bi sudionici obnovili koncentraciju i fokus te zadovoljili potrebe za dodatnim fizičkim kretanjem. Važan dio svake tjedne aktivnosti bile su i taktilne vježbe s ciljem da omogućе jasniju senzornu spoznaju umjetničkih eksponata i teme koja se obrađuje. U ovu svrhu muzejski edukator galerije izradio je taktilnu kutiju na koju su aplicirani materijali različitih tekstura¹⁶ koje su sudionici trebali verbalizirati nakon pitanja „Kakvo je pod prstima?“¹⁷

Dio aktivnosti sačinjavale su i igre u muzejskom prostoru koje su podrazumijevale kartice s izdvojenim motivima pojedinačnih slika. Sudionici bi samostalno

¹⁴ Selekcija umjetničkih djela provodila se prema formalnoj i emotivnoj kvaliteti te sposobnosti da se narativni segment djela poveže s dosadašnjim iskustvom djeteta.

¹⁵ Strategije vizualnog razmišljanja ranih su osamdesetih godina 20. stoljeća kreirali stručnjak za muzejsko obrazovanje Philip Yenawine i povjesničarka umjetnosti i pedagog Abigail Housen u Sjedinjenim Američkim Državama kao odgovor na povećana očekivanja obrazovnih programa muzeja umjetnosti. Yenawine i Housen zagovaraju da SVR omogućuje postupnu izgradnju umijeća artikulacije i verbalizacije ideja, razvoj estetskog i kritičkog razmišljanja te prenošenje stečenih vještina i na druga područja.

¹⁶ Grah, vunica, vata, stakleni obluci, perje, filcni materijal, spužvasti materijal, pijesak, ogledalca itd.

¹⁷ Osim taktilne kutije u tijeku programskih aktivnosti održane su taktilne vježbe na primjerima skulptura u metalu i drvetu iz kolekcije galerije i na primjercima voća i povrća.

odabirali kartice i identificirali slike koje sadrže izdvojeni motiv u izložbenom kontekstu. Ova aktivnost služi da vrati fokus sudionika na pojedinačna djela. Pretposljednja aktivnost s najduljim trajanjem jest rad s umjetničkim materijalima koji je trebao imati terapijski učinak na sudionike u vidu smanjivanja učestalosti stereotipija, razvoja fine motorike i razvoja kreativnosti. U okviru svake tjedne aktivnosti i teme sudionicima jest predstavljen novi umjetnički materijal i likovna tehnika.¹⁸

Posljednja aktivnost prije završetka radionice s vježbama disanja u pokretu obuhvaćala je emotivnu samoevaluaciju učesnika. Sudionici su zamoljeni da ocijene svoje zadovoljstvo/nezadovoljstvo aktivnostima stavljanjem odabranih *emotikona* na skalu.

Promatranjem ponašanja sudionika u galeriji željelo se utvrditi u kolikoj mjeri interakcija s originalnim umjetničkim djelima i ostale aktivnosti programa mogu utjecati na razvoj pragmatične komunikacije i socijalizacije. Pored opažanja ugone/neugode sudionika u toku aktivnosti, razumijevanja/nerazumijevanja postavljenog zadatka, razine koncentracije i interakcije s drugim sudionicima programa i osobama koje su uključene u realizaciju programa, roditeljima/skrbnicima su nakon svake tjedne aktivnosti uručeni upitnici putem kojih se željelo ustanoviti u kolikoj mjeri sudionici kod kuće traže iste likovne materijale s kojima su radili u galeriji i crtaju li iste motive. Rezultati drugog dijela istraživanja pokazali su određen pomak kod pojedinih sudionika programa: smanjila se učestalost stereotipija tijekom kreativno-ručnog rada, produljeno je razdoblje fokusa i koncentracije, inicirani su socijalni odnosi s drugim sudionicima i osobama koje izvode program i usvojene su nove riječi u postojeći vokabular. Osim spomenutih opservacijskih instrumenata, kao metoda evaluacije programa korištene su i videosnimke tjednih aktivnosti.¹⁹

Umjesto zaključka

Iako se „Plavi artizam”, koji je zamišljen kao godišnji alternativni obrazovni program za djecu iz spektra autizma, nije nastavio redovito održavati u galeriji, djeca koja su sudjelovala u pilot-programu, postala su redovni sudionici programa koji se za tipičnu djecu redovno održavaju u muzeju.²⁰ Umjetnički

¹⁸ Likovne tehnike i umjetnički materijali koji su obuhvaćeni programskim aktivnostima bili su: kolaž od kineskog papira, ulje na platnu, suhi pastel na papiru u boji, ugljen na papiru, modeliranje gline, instalacije od papirnih ubrusa, tempera na papiru, tempera na pijesku i tempera na drvetu.

¹⁹ Svaka tjedna aktivnost programa snimana je bez znanja učesnika kako bi muzejski edukator naknadno promatrao njihova ponašanja tijekom boravka u muzeju. Navedeni video materijal montiran je u sedam minuta sadržaja koji je izložen u okviru dokumentarnog sloja izložbe koja je pratila program.

radovi koji su nastali tijekom programa izloženi su javnosti u razdoblju od 22. 3. do 14. 4. 2019. godine, zajedno s dokumentarnim slojem u vidu fotografija i videa nastalih tijekom programa i didaktičkih materijala koji su korišteni u radu. Galerija je implementirajući program „Plavi artizam” djeci iz spektra autizma pružila dodatnu mogućnost za socijalnu inkluziju u bosansko-hercegovačkom kontekstu i na taj način pomaknula granice svoje društvene angažiranosti i relevantnosti. Tijekom 2020. godine program „Plavi artizam” primio je dva međunarodna priznanja: Vijeće Europe uvrstilo je program u „Strategije 21.” kao oblik aktivnosti kojima se omogućava ravnopravna pristupačnost kulturno-povijesnom i umjetničkom naslijeđu Europe,²¹ a mreža Bosch Alumni prepoznala je program kao praksu uz pomoć koje se ruše stereotipi i predrasude među ljudima.²²

²⁰ Osim „Plavog artizma” galerija za tipičnu djecu i mlade nudi sljedeće redovne programe: „Alternativna Učionica”, obiteljski program za djecu predškolskog uzrasta „Naša priča” i izložbeni obrazovni program za djecu školskog uzrasta „Školski program”.

²¹ <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/-/blue-artism-museum-educational-methodology-for-children-within-autistic-spectrum> (stanje na dan 20. 7. 2021.).

²² <https://www.unlearningstereotype.org/blue-artism> (stanje na dan 20. 7. 2021.).

Literatura

Agencija za odgoj i obrazovanje (1999). *Poučavanje učenika sa autizmom : školski priručnik*. Zagreb : Agencija za odgoj i obrazovanje

Kafedžić, L. (2020). *Osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi*. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu

Mandić, A. (2014). *Izazovi muzejske edukacije : savremena umjetnost i strategije vizuelnog razmišljanja*. Sarajevo : Dobra knjiga.

McClellan, A. (2008). *The Art Museum from Boule to Bilbao*. Berkeley, C. A. : University of California Press.

The Council for Museums Archives and Libraries (2001). *Disability Directory for Museums and Galleries*. London : The Council for Museums Archives and Libraries.

Blue artism: a program for children with autism spectrum disorder at the Museum of Art

Abstract: The paper elaborates on an outreach program for children with autism spectrum disorder called "Blue artism" in the context of the museum's role in society. The program was implemented at the National Art Gallery of BiH in 2018/2019. To implement this form of museum practice, it is necessary to democratize the museum through collaboration with the community, by diversification and analysis of the museum's audience, and revision of the interpretative strategies. All these will result in increased accessibility both to the contents and the meaning of the museum's collection. By opening up to a wider audience, the museum (of art) will expand its relevance for various groups that exist in society and thereby enable impartial access to the collection and its interpretation. Therefore, the paper presents the most important experiences of the "Blue artism" program, as well as the results of the research evaluated during a six-month period of activities with the participants.

The aim of the paper is to demonstrate that the Museum of Art, using the resources of the collection and adapted methods of work, can provide children with autism spectrum additional opportunities for social inclusion and thus take a more responsible role in the society.

Keywords: democratization of (art) museum, outreach museum program, art museum, children with autism spectrum disorder

Ana Škegro, kustosica,
 voditeljica Eksperimentalno-istraživačkog odjela
 Muzej suvremene umjetnosti, Av. Dubrovnik 17, Zagreb
 ana.skegro@msu.hr

Nastavak putovanja kroz slijepo iskustvo

Sažetak: Muzej suvremene umjetnosti Zagreb sudjelovao je u međunarodnom projektu *VIBE: Voyage Inside a Blind Experience / PUT: PUTovanje kroz slijepo iskustvo* (2017. – 2019.) u sklopu kojeg je organizirana putujuća izložba radova Josefa i Anni Albers, čija je svrha bila približiti apstraktnu umjetnost osobama s oštećenjem vida kroz inovativno predstavljanje radova uz prateće taktilne modele radova, senzorne studije i lokalizirane audio deskripcije. Izložbe temeljene na taktilnom doživljaju umjetničkog djela često su fokusirane na figurativno slikarstvo i skulpturu, stoga je glavni izazov ovog projekta bio omogućiti doživljaj apstraktne umjetnosti slijepim i slabovidnim osobama. Projekt VIBE, koji je proizašao iz suradnje talijanske organizacije Atlante Servizi Culturali i američke institucije The Josef and Anni Albers Foundation, uz partnerstvo Fondazione Istituto dei Ciechi di Milano, te tri europska muzeja: Santa Maria della Scala u Sieni, The Glucksmann Art Gallery, University College Cork i Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb, nastavlja se u obliku novog međunarodnog projekta *BEAM UP: Blind Engagement in Accessible Museum Projects / PRISTUP: Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte*, koji traje od listopada 2020. do ožujka 2023. godine. Projekt BEAM UP osmišljen je kako bi pomogao muzejima suvremene umjetnosti u prijelazu s prilagodbe muzejskog sadržaja za slijepe i slabovidne na prilagodbu sadržaja koja se radi zajedno, odnosno u suradnji sa slijepim i slabovidnim osobama. Oba su projekta sufinancirana programom Europske unije Kreativna Europa.

Ključne riječi: VIBE, BEAM UP, PRISTUP, MSU Zagreb, prilagodba, pristupačnost

U posljednje četiri godine Muzej suvremene umjetnosti Zagreb (u daljnjem tekstu: MSU) sudjeluje u međunarodnim projektima kroz koje nastoji približiti i prilagoditi muzejski sadržaj osobama s oštećenjem vida. Od 2017. do 2019. MSU je bio jedan od partnera u projektu VIBE – *Voyage Inside a Blind Experience / PUT: Putovanje kroz slijepo iskustvo* koji je proizašao iz suradnje talijanske organizacije Atlante Servizi Culturali (u daljnjem tekstu: Atlante) i američke institucije The Josef and Anni Albers Foundation (u daljnjem tekstu: Fundacija Albers), uz partnerstvo Fondazione Istituto dei Ciechi di Milano (u

daljnjem tekstu: Institut za slijepe) te tri europska muzeja: Santa Maria della Scala u Sieni, The Glucksman Art Gallery, University College Cork i MSU Zagreb.¹ Po završetku projekta VIBE glavni partneri su nastavili suradnju unutar projekta *BEAM UP: Blind Engagement in Accessible Museum Projects / PRISTUP: Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte*, koji traje od listopada 2020. do ožujka 2023. godine, a oba su spomenuta projekta sufinancirana programom Europske unije *Kreativna Europa*.

S obzirom na to da su izložbe temeljene na taktilnom doživljaju umjetničkih radova uglavnom fokusirane na figurativno slikarstvo i skulpturu, svrha projekta VIBE bila je približiti apstraktnu umjetnost osobama s oštećenjem vida kroz inovativni prikaz radova Josefa i Anni Albers. Na privremenoj putujućoj izložbi koja je bila predstavljena na trima lokacijama: Santa Maria della Scala, Siena (6. 4. – 4. 7. 2018.), The Glucksman Art Gallery, Cork (26. 7. – 4. 11. 2018.) te MSU Zagreb (10. 1. – 21. 4. 2019.), prikazana su šezdeset i tri umjetnička rada Albersovih, posuđena iz Fundacije Albers, a posjetilo ju je sveukupno više od sedamdeset tisuća posjetitelja. Osmišljena je s ciljem omogućavanja jednakog pristupa i mogućnosti višeosjetilnog doživljaja umjetničkih radova svim posjetiteljima, kako slijepim i slabovidnim, tako i videćim osobama. Radovi suradnika Albers, kao i njihov odnos prema umjetnosti te način i pristup predavanju o umjetnosti, pokazali su se kao izvrsna baza ovom eksperimentalnom i uključivom projektu. Josef i Anni Albers upoznali su se na visokoj školi Bauhaus 1922. godine, gdje je Josef kasnije i predavao. Godine 1933. napuštaju Njemačku i zajednički život nastavljaju u Sjedinjenim Američkim Državama predavajući na umjetničkoj školi Black Mountain College u Sjevernoj Karolini, odakle su 1950. preselili u New Haven, Connecticut gdje je Josef predavao na Yale School of Art do umirovljenja 1958. Josef je javnosti najpoznatiji po svojoj seriji apstraktnih radova *Posveta kvadratu*, koje slika između 1950. i 1976., i u kojima koristi blage gradacije u tonovima boja i proporciji oblika kako bi postignuo suptilne nijanse u doživljaju radova, dok je Anni u svojem umjetničkom radu koristila različite teksture materijala za eksperimentiranje s određenim karakteristikama i mogućnostima radova bazirajući se također na apstraktnim kompozicijama.

„Josefa su fascinirale nijanse percepcije. Uživao je dok je slikao dvije *Posvete kvadratu (Homages to the Square)* identičnim bojama s identičnim nijansama

¹ Organizacije i institucije koje su sudjelovale u projektu VIBE su Atlante Servizi Culturali kao voditelj projekta te Fondazione Istituto dei Ciechi di Milano (Institut za slijepe u Milanu), The Glucksman Art Gallery, University College Cork (Umjetnička galerija Glucksman, Sveučilište u Corku) i Muzej suvremene umjetnosti Zagreb kao partneri u projektu, dok su The Josef and Anni Albers Foundation (Fundacija Josefa i Anni Albers, Connecticut, SAD) i Santa Maria della Scala u Sieni bili suradnici na projektu.

koje se prelijevaju od središnjeg kvadrata prema drugom i trećem, s tim da je jedina razlika veličina središnjeg kvadrata u odnosu na ostala dva. Promjenom mjerila mijenja se i iskustvo. Kako ovo iskustvo možemo predstaviti onima koji to ne mogu vidjeti vlastitim očima? Isto se iskustvo može postići samo temperaturom i mogućnošću dodirivanja površina. Možete osjetiti što se dogodi kada je središnji kvadrat koji je topliji ili hladniji zapravo veći ili manji. U pitanju nije samo „crno i bijelo, ovo ili ono”. Veći, topliji središnji kvadrat u vama će pobuditi drugačiji doživljaj ostalih dvaju kvadrata koji ga okružuju i koji su hladniji. Ili se može dogoditi obratno. Ili bilo koja varijacija na temu. [...] Ono što je važno je da se dožive nijanse. [...] U Anninoj umjetnosti nikada nije bilo ponavljanja. Čak i ako je koristila stotine malih trokuta za stvaranje grafike ili nebrojenu količinu metalnih, vunениh, pamučnih ili jutenih niti za stvaranje pletiva, pri tome se nikad nije služila formulama. Umjesto toga, radije se preпустиła. [...] Ono što nikad nećemo napraviti, jer bi to bilo protivno svemu u što su vjerovali Albersovi i onomu u što vjerujemo mi sami, jest pokušati stvoriti umjetnost koja govori „Kad biste mogli vidjeti, ovo je ono što biste vidjeli.” Anni i Josef svaku su situaciju smatrali prilikom za učenje. Prilikom stvaranje ove izložbe neustrašiva skupina Atlante i naši drugi suradnici preuzeli su svakodnevicu situacije u kojoj osoba u optičkom smislu ne vidi i iskoristili je kao priliku za širenje, za utiranje puta prema sposobnosti vida u vjernijem smislu, u smislu sveukupnog iskustva.” (Weber, 2018).

Izložba je, u sažetom obliku, prikazivala zajednički životni put Albersovih, od upoznavanja na Bauhausu, preko brojnih putovanja u Meksiko, do Josefovih studija Posveta kvadratu i Anninih tkalačkih radova, te je kroz različite inovativne načine postava pokazala brojne prednosti predstavljanja umjetničkih radova na višeosjetilni način. Na samome početku izložbe postavljen je osjetilni hodnik, u potpunosti bez osvjetljenja, u kojem su posjetitelji mogli istraživati neke od svima prepoznatljivih prirodnih materijala koji se mogu pronaći u pojedinim radovima ili eksperimentima i studijama Albersovih. U osjetilnom hodniku naglasak je stavljen na taktilno istraživanje, ali i na oslanjanje na sva druga osjetila, osim osjetila vida, s ciljem senzibilizacije videćih osoba. Posjetitelji s oštećenjem vida izložbu su mogli doživjeti ponajprije osjetom dodira, uz pomoć taktilnih modela i reprodukcija koje su izrađene za sve radove predstavljene na izložbi, kao i kroz mogućnost dodirivanja određenih originala umjetničkih radova: „Rail 1958, tkaninu koju je Anni proizvodila za komercijalnu uporabu; Montanius III, reljefni tisak u kojem Anni pokušava manipulirati oblikom; Intaglio DUO E, još jedan tisak izrađen bez tinte ili boja, već samo izlaganjem izdignutih linija reljefa; Posveta kvadratu i Studija boja

za Posvetu kvadratu, dva Josefova nedovršena djela u kojima se može steći dojam o raznim gustoćama smjese, primjeni špatule i korekcijama gipsom.” (Battistoni, 2018.) Poseban dio izložbe sadržavao je prikaz papirnih kompozicija (eng. *Paper folding*) te Matière-zadataka koje je Josef Albers izrađivao sa svojim studentima sa svrhom dubljeg upoznavanja materijala kojima su se koristili prilikom izrade pojedinih umjetničkih radova, a koje je za potrebe izložbe istražio i rekonstruirao Fritz Hortsman iz Fundacije Albers.

„U tome je Josef Albers bio najizričitiji na svojem tečaju dizajna Matière assignments (Matière-zadatci). Francuska riječ matière općenito se prevodi kao materijal. Međutim, taj je termin u smislu u kojem se njime služio Albers obuhvaćao sve površinske kvalitete materijala. Smatrao je da svaki materijal ima tri međusobno povezane kvalitete: strukturu, teksturu i fakturu. Struktura opisuje način na koji je materijal oblikovan, je li uzgojen kao drvo ili lijevan kao opeka. Faktura rezultira iz svih obrada ili prerada kojima je materijal podvrgnut. Tekstura nastaje kombiniranjem strukture i fakture. Usredotočivši se na tu trodijelnu vezu, Albers je izveo individualni karakter svakoga materijala, čime je omogućio delikatnije tretiranje i uvažavanje onoga što bi se inače zanemarilo.

Matière-vježbe bile su sastavni dio Albersova poučavanja u okviru Pripremnoga tečaja na školi Bauhaus, ali su u umjetničkoj školi Black Mountain zaživjele vlastitim životom. Na Bauhausu su Matière-studije bile usmjerene na strukturu i kombiniranje materijala na domišljate načine. Mnogi od studentskih radova poprimili su oblik skulptura ili malih arhitektonskih eksperimenata. U umjetničkoj školi Black Mountain studenti su prihvatili poetiku teksture u objektima koji su ih okruživali. Nijedan materijal nije bio toliko prost da ga ne bi valjalo razmatrati. Talog od kave, drvene strugotine, kora drveća, mahovina, zgužvani papir – sve to ima različitu strukturu i teksturu i svime time moglo bi se manipulirati tako da se izvedu nove ili pojačaju postojeće fakturalne kvalitete.” (Hortsman, 2018).

Na izložbi je po prvi put izrađena i izvedena praktična vježba iz teksta Josefa Albersa *Interakcija boja*.² U tom tekstu „Josef opisuje tri kade s vodom, lijeva sadrži toplu vodu, središnja mlaku vodu, a desna sadrži hladnu vodu. Umjetnik nas poziva da prvo istovremeno uronimo ruke u vanjske spremnike i na taj način osjetimo dvije različite temperature, toplu na lijevoj i hladnu na

² Prvo izdanje studije Josefa Albersa *Interaction of Color* objavljeno je 1963. godine u izdanju Yale University Press, Connecticut, SAD.

desnoj. Kada nakon toga istovremeno uronimo ruke u središnju kadu koja sadrži mlaku vodu, ponovno ćemo osjetiti dvije različite temperature, ovaj puta obrnutim redoslijedom: hladnija je na lijevoj, a toplija na desnoj. Time je moguće osjetiti razliku između fizičke činjenice i psihološkog učinka taktilne iluzije koja nas obmanjuje upravo onako kako bi nas mogla obmanuti i optička iluzija navodeći nas da vidimo boje različite od onih koje se nalaze pred nama.” (Battistoni, 2018).

Posebna pažnja posvećena je tekstualnom i auditivnom opisu samih radova. Tekstualne opisne legende koje su pratile izložbene cjeline, kao i pojedine radove, otisnute su u prilagođenom formatu i na brajici, a trojezični je katalog izložbe, osim uobičajenog tiskanog izdanja, ostvaren i u izdanju u potpunosti tiskanom na brajici s termografski otisnutim unutarnjim taktilnim reprodukcijama šest radova predstavljenih na izložbi. Tijekom posjeta izložbi publika je bila pozvana koristiti silikonsku narukvicu tvrtke *Tooteko* koja tijekom taktilnog istraživanja pomoćnih sredstava za upoznavanje umjetničkih radova omogućuje primanje relevantnih i lokaliziranih audio informacija. Same audio deskripcije nalazile su se unutar narukvice koju su posjetitelji bili pozvani koristiti prilikom samostalnog obilaska izložbe, a koje su se aktivirale približavanjem posjetitelja određenom radu, čime su bili u mogućnosti pravovremeno dobiti potpunije informacije o svakom pojedinom radu te njegovoj reprodukciji ili drugim materijalima kojima je određen rad bio prilagođen i predstavljen za višeosjetilno istraživanje. Prostorno iskustvo određeno je prilagođavanjem izložbe pojedinom muzejsko galerijskom prostoru u kojem je bila predstavljena na način da kretanje kroz izložbu bude jednostavno i intuitivno, sa što manje prepreka i nepravocrtnog kretanja, omogućavajući lakše kretanje slijepim i slabovidnim osobama kroz prostor. Osim inovativnog postava i pristupa prezentaciji radova, naglasak je stavljen i na bogat edukativni program koji je pratio izložbu i u sklopu kojeg su organizirane brojne inkluzivne radionice, interaktivna vodstva, suradnje s drugim muzejima, udrugama i organizacijama, čemu je prethodila neizostavna edukacija osoblja od strane stručnjaka s Instituta za slijepe koja se pokazala ključnom u komunikaciji i predstavljanju sadržaja ciljanoj skupini posjetitelja s oštećenjem vida, ali i videćim osobama. Kroz umrežavanje i suradnju s drugim kolegama i stručnjacima uspjeli smo puno naučiti te razmijeniti iskustva dobre prakse, kao i osmisliti i otvoriti nove mogućnosti prilagodbe, prezentacije i interpretacije muzejskog sadržaja publici. Tijekom svake izložbe provodila se anketa među posjetiteljima kako bi se analizirala uspješnost projekta, od njegove zamisli do provedbe, čime se analizirala i kvaliteta partnerstva unutar projekta. Rezultati

anketa pokazali su također kako mogućnost višeosjetilnog doživljaja umjetničkih radova potiče kreativnost te različite osjećaje i senzacije kod posjetitelja, naročito slijepih i slabovidnih osoba, ali i osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti. Posjetitelji su posebno pozitivnim ocijenili obučenosť osoba koje je bilo angažirano u komunikaciji i medijaciji sadržaja na izložbi, kao i kvalitetu popratnog programa izložbe koji je omogućio posjetiteljima dublje upoznavanje, interpretaciju i doživljaj pojedinih umjetničkih radova.

Brojna pozitivna iskustva iz VIBE projekta potaknula su daljnju suradnju glavnih partnera kroz osmišljavanje i provedbu projekta *BEAM UP: Blind Engagement in Accessible Museum Projects / PRISTUP: Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte*. Projekt traje od listopada 2020. do ožujka 2023. godine i također je sufinanciran programom Europske unije *Kreativna Europa*. BEAM UP je osmišljen kako bi pomogao muzejima suvremene umjetnosti u prijelazu s prilagodbe muzejskog sadržaja za slijepu i slabovidnu na prilagodbu sadržaja koja se radi zajedno, odnosno u suradnji sa slijepim i slabovidnim osobama. S obzirom na to da je prema istraživanju o kvaliteti života slijepih osoba koje žive na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, rađenog u sklopu provedbe Nacionalne strategije za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom od 2017. do 2020. godine, većina sudionika ocijenila kulturne i sportske ustanove kao najnepristupačnije³, smatrali smo kako nam upravo BEAM UP projekt daje mogućnost da takvu praksu primijenimo, i to uključivanjem skupine slijepih i slabovidnih osoba u ključne procese i odluke od samog početka planiranja projekta i aktivnosti unutar njega. U sklopu projekta svi partneri oformili su lokalne radne skupine (LEG – eng. local expert group) sastavljene od muzejskih stručnjaka, zatim slijepih i slabovidnih osoba te stručnjaka za rad s različitim sadržajima i prilagodbu različitog sadržaja osobama s oštećenjem vida. MSU LEG sastavljen je od 7 članova, od kojih su tri kustosice MSU-a, troje je slijepih i slabovidnih osoba te je jedna članica profesorica defektologije, peripatologinja. Tijekom prvih pola godine zajedničkog rada članovi MSU LEG-a analizirali su prometnu i prostornu pristupačnost MSU-a, isticanjem prednosti i mana kao i mogućih rješenja pojedinih problema koje su tijekom analize uočili, te su istraživali hrvatsku suvremenu umjetnost s ciljem selekcije umjetničkih radova koji će

³ Hrvatski zavod za javno zdravstvo je sa stručnjacima Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstavnicima Hrvatskog saveza slijepih proveo istraživanje o kvaliteti života slijepih osoba koje žive na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Istraživanje je provedeno u sklopu provedbe Nacionalne strategije za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom od 2017. do 2020. godine, područja Istraživanje i razvoj, a u njemu je sudjelovalo 374 ispitanika/ca.

biti prilagođeni slijepim i slabovidnim osobama u sklopu projekta. Kustosice MSU-a su za potrebe zajedničkih diskusija napravile svojevrsnu predselekciju radova po dekadama, koju su popratile detaljnim opisima selektiranih autora i radova, kao i šireg konteksta njihovog nastanka koji je izrazito važan prilikom razumijevanja suvremene umjetnosti općenito. Tijekom prvih radnih sastanaka analizirali smo, razgovarali i raspravljali o tome koje bismo od predloženih radova voljeli uključiti u finalan izbor, iz kojih razloga te na koji način. Poučeni brojnim pozitivnim primjerima i iskustvima stečenima tijekom projekta VIBE, nadamo se kako ćemo kroz BEAM UP projekt uspjeti nadograđivati primjere dobre prakse u prilagodbi muzejskog sadržaja, bilo umjetničkih radova, bilo muzejskih aktivnosti i programa, i to upravo kroz suradnju sa slijepim i slabovidnim osobama, učeći jedni od drugih i omogućavajući svima jednaki pristup umjetničkim radovima, kao nastavak putovanja kroz jedinstveno iskustvo doživljaja suvremene umjetnosti.

Literatura

Battistoni, G. (2018). Osjećati iskustvo. U: Atlante Servizi Culturali (ur.): *Josef and Anni Albers, Voyage Inside a Blind Experience* (str.14-16). Arezzo: Magonza editore srl.

Horstman, F. (2018). Tekstura u umjetnosti Anni i Josefa Albers. U: Atlante Servizi Culturali (ur.): *Josef and Anni Albers, Voyage Inside a Blind Experience* (str.66-67). Arezzo: Magonza editore srl.

Weber, Nicholas F. (2018). Novi načini viđenja. U: Atlante Servizi Culturali (ur.): *Josef and Anni Albers, Voyage Inside a Blind Experience* (str.22-23). Arezzo: Magonza editore srl.

Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *KVALITETA ŽIVOTA SLIJEPIH OSOBA, REZULTATI ISTRAŽIVANJA*. Preuzeto 20. 7. 2021. s https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2018/06/Kvaliteta-zivota-slijepih-osoba_KB.pdf.

Voyage inside a blind experience continues

Abstract: The Museum of Contemporary Art Zagreb participated in the international project VIBE: Voyage Inside a Blind Experience (2017 – 2019), which included a travelling exhibition of works by Josef and Anni Albers with the purpose of bringing abstract art closer to people with visual disability through innovative works, tactile models, sensory studies, and localized audio descriptions. Exhibitions based on the tactile experience of an artwork are often based on figurative painting and sculpture, and the main challenge of this project was to enable the experience of abstract art for people with visual disability. The VIBE project was the result of collaboration of the Italian organization Atlante Servizi Culturali, the American institution The Josef and Anni Albers Foundation, the Institute for the Blind in Milan, and three European museums: Santa Maria della Scala in Siena, The Glucksmann Art Gallery, University College Cork and the Museum of Contemporary Art Zagreb. The project continues in the form of a new international project BEAM UP: Blind Engagement in Accessible Museum Projects, which lasts from October 2020 to March 2023. The BEAM UP project is designed to help museums of contemporary art in the transition from adapting museum content for the blind and visually impaired to adaptation of content that is done together, i.e. in collaboration with blind and partially sighted people. Both projects are co-financed by the European Union Creative Europe program.

Keywords: VIBE, BEAM UP, PRISTUP, MSU Zagreb, adaptation, accessibility

Tanja Šupe, profesor rehabilitator, specijalist za ranu intervenciju u edukacijskoj rehabilitaciji, diplomirani bibliotekar, voditeljica programa rane intervencije za djecu s oštećenjem vida, voditeljica Prve dječje knjižnice za djecu s oštećenjem vida
Odjel i Prva dječja knjižnica za djecu s oštećenjem vida – OŠ Pećine, Rijeka
tanja.supe@gmail.com

Javorka Milković, prof. defektolog rehabilitator
Odjel za djecu oštećena vida, OŠ Pećine, Rijeka
javorka.milkovic@skole.hr

Kip šuti zato što čita

Sažetak: Svako novo vrijeme donosi nove mogućnosti na svim poljima djelovanja. Ono što možemo istaknuti kao ključno u odnosu kulturnih sadržaja i osoba s invaliditetom jest mijenjanje paradigme u promatranju umjetnosti u odnosu na osobe s oštećenjem vida. Tome je svakako pridonio zakonski okvir koji je stvoren nakon ratifikacije Konvencije o pravima osoba s invaliditetom UN-a, ali i razvoj civilnog društva koje se bavi kvalitetom života osoba s oštećenjem vida. Uz navedeno svakako je ključan čimbenik entuzijazam pojedinaca koji su kroz razne inicijative pomicali granice i rušili predrasude o osobama oštećena vida. Upravo nam posljednje pomaže definirati najvažniji cilj: učiniti umjetnost dostupnom. To nas dovodi do potrebe podizanja razine suživota umjetnosti i osoba s invaliditetom, odnosno do propitivanja načina na koje umjetnička djela mogu postati sredstvom podizanja svjesnosti o potrebama osoba s invaliditetom. Ovim ćemo radom prikazati pokušaje takvog specifičnog međudjelovanja.

Ključne riječi: oštećenje vida, umjetnost, dostupnost, senzibilizacija, skulpture

Uvod

Govoreći o umjetnosti kroz perspektivu osoba s invaliditetom, u ovom slučaju osoba s oštećenjem vida, ključan je čimbenik dostupnost. Važnost ovog problema prepoznata je i u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom UN-a u kojoj se u čl. 30 (http://www.krila.hr/UserDocsImages/Konvencija_UN.pdf) navodi sljedeće:

„Države stranke priznaju osobama s invaliditetom pravo na sudjelovanje u kulturnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugima te će poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da osobe s invaliditetom:

- (a) uživaju pristup kulturnim materijalima u svim dostupnim oblicima,
- (b) uživaju pristup televizijskim programima, filmovima, kazalištu i drugim kulturnim aktivnostima, u svim dostupnim oblicima,
- (c) uživaju pristup mjestima kulturnih događanja ili usluga, kao što su kazališta, muzeji, kino dvorane, knjižnice i turističke usluge te, koliko je to moguće, spomenicima i mjestima od nacionalnoga kulturnog značenja.”

Postoje svijetli primjeri ozbiljnog pristupa rješavanju problema pristupačnosti kako kulturnih sadržaja, tako i svih ostalih sadržaja u nekoj lokalnoj zajednici. Možda najpotpuniji primjer takvog rješavanja, i to ne samo na deklarativnoj razini, jest primjer irskog grada Clonakilty koji je prvi ponio titulu grada-prijatelja autizma (Autism Friendly Town) (<https://embrace-autism.com/autism-friendly-towns/>). Ovaj je primjer prilagodbe tim bolji jer je riječ o senzibiliziranosti prema potrebama osoba čiji je invaliditet na prvi pogled nevidljiv te stoga zahtijeva puno složeniji pristup prilagodbi nego što je to puko uklanjanje arhitektonskih i prostornih prepreka.

Velik broj muzeja i kulturnih ustanova na svjetskoj razini u ovom trenutku ima barem svijest o tome da postoje konzumenti kulturnih sadržaja koji imaju neki oblik invaliditeta i u često nametnutim okvirima nastoje se prilagoditi svim svojim posjetiteljima.

U odnosu na 2007. godinu, kada je Republika Hrvatska među prvima ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, pa do danas vidljiva su određena poboljšanja na planu pristupačnosti u sve tri navedene kategorije. Unatoč tomu, prema godišnjim izvješćima pravobraniteljice za osobe s invaliditetom velik je broj ustanova i kulturnih sadržaja još uvijek nedostupan ili teže dostupan, ali svijest o potrebi uklanjanja kako prostornih prepreka, tako i onih na razini neznanja ili predrasuda svakako postoji. Nove tehnologije donijele su revoluciju u pristupu informacijama za osobe s oštećenjem vida. Pametni telefoni i računala učinili su dostupnima filmove, književnost, glazbu, a u nekom dijelu i likovnu umjetnost odnosno slikarstvo. Preseljenje u virtualno okruženje zbog pandemije bolesti COVID-19 dodatno je utjecalo na povećanu dostupnost za osobe s oštećenjem vida. Bez obzira na pozitivnu stranu virtualne dostupnosti, fizički je doživljaj nezamjenjiv. Osobi s oštećenjem vida mogućnost sudjelovanja u kulturnom događaju pruža taktilni i auditivni doživljaj, ali ponajprije ljudima nezamjenjivo iskustvo socijalnog kontakta. Upravo ta uloga umjetnosti kao promotora druženja ona je kojom možemo utjecati na promjene s ciljem poboljšanja kvalitete života osoba s oštećenjem vida.

Zaštitni znakovi grada kao promotori potreba osoba oštećena vida

U Osnovnoj školi Pećine u Rijeci već dulji niz godina djeluje Odjel za djecu oštećena vida. U sklopu Odjela provode se dva rehabilitacijska programa – program rane intervencije za djecu oštećena vida i program produženog stručnog postupka za učenike oštećena vida koji pohađaju redovne osnovne škole u cijeloj Primorsko-goranskoj županiji. Osim dvaju programa koje vode dvije edukacijske rehabilitatorice, sastavni je dio odjela i Prva dječja knjižnica za djecu oštećena vida. S obzirom na to da je cjelokupni rad odjela orijentiran na djecu, to jasno usmjerava i rad knjižnice ka dječjoj literaturi u cjelini, pa tako i prema taktilnim slikovnicama za slijepu i slabovidnu djecu, kojih, svjedoci smo tomu, ima vrlo malo na svjetskoj razini. Ne postoji puno istraživanja o točnom broju taktilnih slikovnica kao niti o omjeru taktilnih slikovnica i onih namijenjenih videćoj djeci, a najiscrpniji podaci o tome datiraju iz davne 2009. godine kada su različite države svijeta izvještavale o tome da određene aktivnosti na području taktilnih slikovnica za slijepu i slabovidnu djecu postoje i rezultiraju većim ili manjim brojem naslova dostupnih djeci kao krajnjim korisnicima (*The Typhlo & Tactus Guide to Children's Book*, LDQR, 2009.), ali ti su pokušaji entuzijasta i specijaliziranih stručnjaka bili povremeni, isprekidani i neprepoznati s pozicije sustava obrazovanja, kulture, zdravlja, socijalne skrbi i sličnih čijim bi predmetom zanimanja mogli i trebali biti. U tom su smislu odjel i knjižnica sudionici svjetske kampanje s ciljem povećanja broja taktilnih slikovnica za slijepu i slabovidnu djecu, ali i njihove dostupnosti kao kulturnog sadržaja za najmlađe prije svega kroz sudjelovanje na međunarodnom natjecanju na području taktilne slikovnice za slijepu i slabovidnu djecu. Natjecanje se održava svake druge godine, a da bi natjecatelji bili privučeni napraviti nešto složeno i zahtjevno poput taktilne slikovnice, potrebno je organizirati niz promotivnih aktivnosti.

Pritom ne smijemo zaboraviti da informacijsko doba u kojem živimo nameće svoje zakonitosti u koje se slikovnice i knjige, a pogotovo građa za čitanje namijenjena „nестandardnim” čitačima sve teže uklapaju. Izrada i prilagodba takve građe vrlo je zahtjevna, a naše doba nameće brzo plasiranje, dijeljenje i razmjenu informacija. Osim brzine informacija, unatoč tehnološkom napretku koji svakim danom sve uspješnije uklanja barijere dostupnosti kulturnih sadržaja, vrlo često je i forma ta koja do neke mjere ograničava pa i onemogućuje pristup kulturnim sadržajima određenim skupinama ljudi. U tom smislu engleska sintagma *digital ageism*, koja sama po sebi upućuje na pretpostavku s nijansom predrasude da su mladi digitalno „sposobniji”, dok su starije osobe digitalno „nesposobnije” jer ne mogu slijediti trendove ili brzo usvajati nove komunikacijske i radne navike, doživljava određenu preobrazbu

pa čak i promjenu smjera: ovdje govorimo o dvostrukoj diskriminaciji najmlađih jer im je pristup dobno prikladnim kulturnim sadržajima onemogućen kako po osnovi životne dobi, tako i po osnovi oštećenja vida. Slušanje zvučnih slikovnica ili crtanih filmova bez pristupa slikovnim sadržajima, i to sve u eri dominantno usmjerenoj na vizualno, naprosto nije dovoljno.

Postizanje potpune dostupnosti i prilagodbe nije realan cilj kojem treba težiti jer svijet koji je dominantno vizualan nije moguće prevesti u taktilan ili auditivan za čime u konačnici nema potrebe.

Cilj kojem bi trebalo težiti jest simbioza kulturnih sadržaja i njihove prilagodbe u svrhu međusobnog oplemenjivanja, uvažavanja i prepoznavanja zašto se baš tako djeluje.

Svaki su grad i mjesto prepoznatljivi po svojim znamenitostima. Među takvim su znamenitostima svakako i skulpture koje stanovnici grada možda ne primjećuju aktivno na svakodnevnoj osnovi, ali i te kako su za njih vezani te opažaju njihovu eventualnu odsutnost s mjesta na kojem inače stoje, bivaju ogorčenima na njihovo oštećenje koje nastaje kao posljedica izživljavanja, ali isto tako bivaju privučeni promjenom ruha omiljenih skulptura svojega grada. Dvije skulpture za koje su Riječani posebno vezani svakako su skulptura dvoglavog orla na vrhu Gradske ure te skulptura Hodača akademika Ivana Kožarića na riječkom Korzu. Upravo je zato bilo odlučeno te dvije skulpture učiniti dijelom promidžbe prednatjecanja na području taktilne slikovnice za slijepu i slabovidnu djecu, ali i svojevrsnim smjerokazima prema realnim potrebama slijepih i slabovidnih osoba.

Jedan od nepogrešivo prepoznatljivih znakova raspoznavanja slijepih osoba jest svakako bijeli štap koji slijepi osobe koriste prilikom samostalnog kretanja. Stoga je u svrhu skretanja pozornosti na činjenicu da u sunčano subotnje jutro riječkim Korzom prolaze i slijepi šetači, Hodač akademika Ivana Kožarića dobio povez preko očiju i dugi bijeli štap. Jednom privučena pozornost na promijenjeno izdanje omiljene skulpture vodila je dalje do čitanja plakata na Hodačevim leđima. Informativni plakat pozivao je sve zainteresirane da se okušaju u izradi taktilnih slikovnica i sudjelovanju na prednatjecanju.

Druga točka senzibilizacijske šetnje nalazila se na zgradi Gradskog poglavarstva gdje je bila obješena zastava s natpisom na brajici gdje je pisalo *Indeficienter*, što znači nepresušan. Riječ je o natpisu koji u svojim kandžama drži riječki dvoglavi orao čija se skulptura nalazi na vrhu Gradske ure.

Upravo skulptura dvoglavog orla bila je i treća, ključna točka edukacijsko-senzibilizacijske subote. Skulptura se nalazi na visini od oko 30m tako da

sama promjena uobičajenog izdanja skulpture ne bi polučila željeni rezultat usmjeravanja pozornosti građana prema poruci koja je bila poslana da nije bilo omogućeno razgledavanje orla iz blizine. Stoga je građanima bilo omogućeno da uz pomoć Javne vatrogasne postrojbe Rijeka, koja je ustupila vatrogasno vozilo, dođu do dvoglavog orla i po želji se fotografiraju s njim ili ga samo dobro promotre. Tamo ih je čekalo iznenađenje – jedna je glava orla nosila povez preko očiju, dok je druga imala slušalice koje su predstavljale slušanje zvučne knjige.

Zanimanje građana za mogućnost upoznavanja orla iz blizine, ali i doživljaj panorame grada s orlovskih visina bilo je dovoljno veliko da svi zainteresirani nisu uspjeli doći na red. Ponajviše je iznenađivala činjenica da su, djelomično zahvaljujući najavama događaja prethodnih dana, građani Rijeke bili u potpunosti obaviješteni o tome zašto su skulpture toga dana u drugačijem izdanju te su reakcije bile više nego pozitivne.

Zaključak

Positivne reakcije i zanimanje slučajnih prolaznika kao i medijski interes bili su ishod kojemu smo se nadali u planiranju ove akcije. Senzibilizacija društva za potrebe pojedine društvene skupine zahtijeva nove načine i oblike izvedbe. Skretanje pozornosti temeljeno na suosjećanju sugrađana nije primjeren način koji će rezultirati u skladu s očekivanjima. Osim zasićenosti javnog prostora sličnim akcijama, takav način i dalje sugerira karitativan odnos prema pojedincu, što je u suprotnosti s inkluzivnim društvom kojemu težimo. Djelovanjem na svijest sugrađana želimo utjecati na razvijanje uvažavanja, a ne samo prihvaćanja različitosti. U tom kontekstu smatramo da je umjetnost potrebno promatrati kao sredstvo na putu izgradnje inkluzivnog društva. Umjetnost je kroz povijest pomicala granice ljudskog poimanja i nema razloga da nam i nadalje bude sredstvo istoga. Happening kao oblik akcijske umjetnosti koji smo prikazali otvara nam nove mogućnosti društvenog aktivizma u odnosu na potrebe osoba s invaliditetom.

Litaratura

Aćimović, T., Bojanić, S. (2020). *Priručnik o raznolikostima i inkluziji u kulturnim i kreativnim industrijama*. Rijeka: EPK 2020.

Clonakilty an Autism Friendly Town: A First For Ireland, preuzeto 26. 3. 2021. <https://asiam.ie/clonakilty-autism-friendly-town-ireland/>

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom UN-a. Preuzeto 31. 3. 2021. s http://www.krila.hr/UserDocsImages/Konvencija_UN.pdf.

Zbornik radova *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Book, Les Doigts Quui Révent*, Dijon, 2009., urednik: Philippe Claudet.

The statue is silent because it is reading

Abstract: Each new era brings new possibilities in different fields of human activity. What we can single out as crucial is a complete change of philosophy in the relationship between the arts and visually impaired persons. Legislation based on ratification of UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities along with the progress of civil society which actively promotes quality of living for people with disabilities certainly made a huge impact. Besides that, a very important factor is the enthusiasm of the individuals who strive to move boundaries and break down prejudices about VI persons. The last one helps us determine the most important aim: to make art accessible. That leads us to the necessity of raising the level of coexistence of art and VI persons, that is to reconsidering the way objects of art are turned into a medium of raising the awareness about the needs of VI persons. This article will present the attempts of such interaction.

Keywords: visual impairment, art, accessibility, sensitizing, sculpture

Zaštita i interpretacija LGBTI baštine u muzejima

Sažetak: Rad će predstaviti dva posebna i povezana aspekta zaštite LGBTI baštine, koja proizlaze iz njezina prepoznavanja i valorizacije. Pojam LGBTI pritom podrazumijeva spektar seksualnih i rodnihi identiteta različitihi stupnjeva zastupljenosti i ranjivosti. Prvi aspekt odnosi se na interpretaciju LGBTI baštine u postojećim zbirka-ma i okruženju. To uključuje suštinsko prepoznavanje te razumijevanje konteksta i značenja njezinim primarnim stvarateljima i korisnicima. LGBTI baština ponekad se promatra u prividnoj povijesno-kulturnoj dihotomiji u odnosu na ostalu baštinu i obrnuto. Kroz sučeljavanje ovih opozicija razvija se svijest i afirmacija komplementarnosti i kontekstualne relativnosti queer (specijalnih) i ne-queer (afirmiranih) identiteta. Interpretativni vodiči upućeni u LGBTI teme mogu premostiti kulturnu dihotomiju omogućavajući posjetiteljima da prepoznaju univerzalne fenomene prisutne kod raznih identiteta. U interakciji s kvalitetnim vodičem ili tekstom posjetitelji mogu osvijestiti svoje osjećaje i stavove te otkriti fluidnost i relativnost nekih identitetskih opozicija. Drugi aspekt odnosi se na učinke kriznih uvjeta koji neposredno ugrožavaju građu, fizičke i organizacijske sustave, kapacitete, dokumentaciju te razvojne procese. Krizni uvjeti disproporcionalno snažnije utječu na zbirke podzastupljenih i ranjivih skupina, što je posljedica (ne)prepoznavanja i neupućenog valoriziranja građe, iz čega slijedi trijaža, utvrđivanje relativnih hitnosti i važnosti te zaštita građe, koju podjednako provode konzervatori-restauratori u redovnim okolnostima te hitne službe u kriznim uvjetima.

Gljučne riječi: LGBTI baština, zaštita, krizno upravljanje, interpretacija

Osnovni pojmovi i koncepti

Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, duboko je ugniježdjena u postojanje svake zajednice. To nije slučajno s obzirom na to da je kultura u najširem smislu jedan od ranih evolucijskih mehanizama, koji je omogućio prednost učinkovite suradnje među pojedincima zajednice, kao i akumuliranje i transfer zaštitnog i razvojnog ponašanja (Tkalec i Trupković, 2020).

Pojam kulture prethodi pojmu kulturne baštine, pri čemu je kultura raznoliko, najčešće vrlo široko i sveobuhvatno definirana – u osnovi kao aspekt

politike, prakse ili pak jezik – u najširem smislu ili na povezane načine. Pritom neki autori smatraju da pojam kulture i treba ostati „širok i empirijski nespecificiran” (Ashworth, Graham i Tunbridge, 2008).

Slijedom toga, pojam kulturne baštine uobičajeno podrazumijeva materijalne i nematerijalne kulturne proizvode preostale od ranijih, stvarnih ili imaginarnih predaka. Svaka specifična interakcija sjećanja, zaborava i imaginarija pridonosi stvaranju identiteta određene zajednice, što u konačnici rezultira raznolikošću perspektiva koje sudjeluju u određivanju raznih identiteta, unatoč tomu što oni proizlaze iz iste i zajedničke objektivne povijesti, te ponekad suprotstavljenih ili natjecateljskih, materijalnih i vremenskih slijednika (Anico i Peralta, 2008).

Međutim, tradicionalna ideja kulturne baštine koja se oslanjala na ovakve poglede ne podržava operativne istraživačke zahtjeve u kontekstu društvene sekuritizacije, koja prožima gotovo sve aspekte suvremenih zajednica, uključivo i njihovih kulturnih politika (Zedner, 2009). Sekuritizacija i društvena memorija nezaobilazno su povezani i „hrane” jedno drugo. Sekuritizacijom se nastoji predvidjeti buduće prijetnje (temeljem prošlih iskustava i znanstvenog razumijevanja svijeta), minimizirati gubitke onoga što se smatra vrijednim za zajednicu te povećati (osjećaj) individualne i društvene dobrobiti, temeljem sjećanja, ili preciznije – interpretacijom stvarnih ili umišljenih prošlih iskustava. To pak podrazumijeva potrebu za utvrđivanjem sigurnosnih prijetnji, u bilo kojem kontekstu i na bilo kojoj razini, osnaživanje kontrole nad procesima te smanjivanje percipiranih rizika.

Specifično u kontekstu kulturne baštine, sekuritizacija se manifestirala u intersektoralnim fenomenima poput zaštite kulturne baštine u kriznim uvjetima koja obuhvaća sektor kulture i više sektora sigurnosti i hitnih službi. Jednako tako, prepoznati su i unutarnji procesi sekuritizacije kulturne baštine, koji su iznjedrili fenomene poput teške baštine, dekolonizacije, te divergentnih interpretacija spomenika i mjesta (Gillman, 2010; Tkalec i Trupković, 2020). Zajednička svim procesima sekuritizacije kulture, i konkretnije sekuritizacije kulturne baštine, jest interpretacija baštine, čiji učinci ovise o načinu i cilju interpretacije.

Ova okolnost iz perspektive sigurnosti tražila je prilagođenu i operativnu definiciju povezanih koncepata: kulture, tradicije i baštine. Proces takvog redefiniranja započeo je značajnije prije otprilike jednog stoljeća u svezi s kolonijalnim nasljeđem, a osobito je ubrzan tijekom 1980-ih godina u Australiji, prilikom suočavanja te zemlje s masakrima aboridžinskih zajednica, te dodatno 1990-ih godina u sklopu sukoba na području bivše Jugoslavije.

Sekuritizirani koncept kulture repozicionirao je koncept „kulture” kao snim-

ke sadašnjeg stanja određene zajednice u svim njezinim aspektima. Pojam „tradicija” u tom kontekstu označava aktivnosti i procese koji kontinuirano traju ili se opetuju od nekog trenutka u prošlosti do današnjeg trenutka – čineći sastavni dio kulture ili današnjice. Nadalje, sekuritizirani pojam „kulturne baštine” označava materijalne i nematerijalne proizvode zajednice, s time da je originalna namjena tih kulturnih proizvoda istekla, prekinuta je, zamijenjena ili je reciklirana u neku drugu svrhu, makar ta svrha bila dekorativna, edukativna, istraživačka ili druga (Tkalec i Trupković, 2020).

Dodatna dva važna pojma proistekla iz sekuritizirane verzije kulture uključuju kulturni kontinuitet, koji opisuje „prošlost zajednice”, te kulturnu konvergenciju, koja daje projekciju mogućih budućnosti zajednice. Osobito zanimljivi iz perspektive smanjenja rizika jesu negativne verzije tih pojmova: kulturni diskontinuitet i kulturna divergencija, no oni nisu fokus ovog rada.

Usporedno s nastankom operativnijih i preciznijih pojmova u sklopu procesa sekuritizacije kulture i njezinih derivata, koji su, doduše, operativno relevantni tek uskom segmentu stručnjaka interdisciplinarnog područja kulture i sigurnosti, specifične zajednice i pojedinci su na intuitivan način također nastojali obnoviti i repozicionirati svoj utjecaj i ulogu vezano za kulturnu baštinu. To su uspjeli u pogledu stvaranja (često neformalnih) baštinskih struktura unutar zajednice, sudjelovanjem u institucionalnoj kulturnoj produkciji uključivo u turizmu te sudjelujući u razvoju raznih interpretacijskih strategija (Tkalec, 2019). Pritom neke od spomenutih (re)interpretacijskih strategija zalaze u krajnosti raspona koji se proteže od (distopijskih) teorija zavjera do (utopijskih) partikularnih ili idealističnih vizija jednako prošlosti i budućnosti.

Najrecentniji prijelomni doprinos razmatranju kulturne baštine jest teorija konstruirane emocije. Ona neizravno uspostavlja kulturu (generalno, u smislu običaja i praksi) jednim od ključnih elemenata koji doprinose konstrukciji emocije (Barrett, 2017), kao što su primjerice osjećaj (ne)sigurnosti i afekt. Na taj način ljudske interakcije obojane su emocijama koje nastaju slijedom „recepta za stvaranje emocije” koji je zapisan u kulturi te vraćaju raspravu tamo gdje je i počela – do procesa sekuritizacije ili specifičnije do pitanja percepcije odnosno emocija sigurnosti te percepcije prijetnje i rizika koji se između ostaloga odnose na kulturu i kulturnu baštinu.

„Emocija je jedna od temeljenih potreba koja u konačnici može sasvim preuzeti kulturni/socijalni organizam i djelovati kao prevladavajući organizator ponašanja te pod takvim okolnostima organizam postaje jedan mehanizam koji traži sigurnost.” (Maslow, 1982; Tkalec, 2019).

Kulturna baština praktično je sveprisutna u ljudskim zajednicama, ali istodobno predstavlja i svojevrsni tabu, i to one vrste koja je skrivena na najvidljivijem mjestu. Propitivanje ili suprotstavljanje interpretaciji vlastite ili tuđe kulturne baštine može predstavljati ozbiljnu konceptualnu prijetnju temeljnom identitetu i shvaćanju svijeta (Coser, 1999). Ovakva raznolikost u pogledima i pristupima može stvoriti situacije u rasponu od nelagode, preko društvenih podjela i polarizacije do direktnog nasilja (Tkalec, 2019; Tkalec i Trupković, 2020).

Ideji kulturne baštine donedavno je bilo teško pristupiti u smislu egzaktnih znanosti i odgovarajuće metrike. Međutim, koncem prošlog stoljeća nastankom koncepta teške baštine, postupno se otvorio novi kanal za analizu kulturne baštine – i to osobito u kontekstu ljudskih prava, i općenitije – u terminima ljudske sigurnosti (Eriksen, Bal i Salemik, 2010; Tkalec i Trupković, 2020).

Sekuritizacija aspekata kulture baštine nastavljena je tijekom vojnog sukoba na području bivše Jugoslavije tijekom 1990-ih godina, čime je nastalo specifično i operativno razumijevanje baštine i s njom povezanih antropogenih prijetnji u sklopu hibridnog konteksta baštinskih i sigurnosnih istraživanja (Tkalec, 2018; Tkalec i Trupković, 2020). Ovakvo razumijevanje kulturne baštine ima značajnu ulogu u razumijevanju kontinuiteta te upravljanju rizicima na raznim razinama – i pogotovo onima koji su izraženi za ranjive i podzastupljene skupine.

LGBTI baština: Izvori

Pojam „LGBTI”, ili općenitije „queer”, danas je uvriježen pojam koji se odnosi na vrlo širok i raznolik spektar identiteta. Ovi identiteti definirani su spolnim, rodnim te s time povezanim kulturno-socijalnim izražajem osoba nositelja identiteta, kojem je glavna karakteristika da odstupa od većinskog.

LGBTI identiteti zastupljeni su u svim drugim društvenim skupinama te se razmjerno pojavljuju kod, i preklapaju s drugim ranjivim i podzastupljenim skupinama.

LGBTI baština u Hrvatskoj je bogata i raznolika, na globalnoj razini seže od prapovijesti do danas, ali uglavnom ostaje slabo prepoznata, slabo zastupljena ili slabo predstavljena u fondovima hrvatskih muzeja.

Dok se neke predmete koji spadaju i u domenu LGBTI baštine može prepoznati u sklopu postojećih muzejskih zbirki, kao što je to učinio British Museum u sklopu svojeg internog istraživačkog projekta koji je rezultirao „LGBTI tragovima” kroz njihove izložbe pod nazivom *Desire, love, identity: LGBTQ histories trail*, brojni pa možda i najrelevantniji i najvrjedniji pred-

meti LGBTI baštine ipak u Hrvatskoj se po svemu sudeći još uvijek nalaze u privatnom vlasništvu i privatnim zbirka LGBTI osoba ili njihovih obitelji. Jedan mogući razlog za takvu situaciju može biti relativno nisko društveno vrednovanje LGBTI identiteta i baštine u društvu, što je povezano sa statusom LGBTI identiteta u društvu (Vučković Juroš, 2015). Ovakva okolnost također čini LGBTI baštinske predmete manje atraktivnima publikama kojima su iskustva koja ta baština utjelovljuje vrlo strana ili iz nekog razloga neprihvatljiva, a u nekim slučajevima mogla bi biti i rizična za muzeje, kako u smislu fizičke sigurnosti zbirki, tako i u smislu javne slike muzeja i/ili uprave.

Drugi mogući relevantan razlog za nisku zastupljenost u muzejima i drugim baštinskim ustanovama jest i određeni stupanj kriptičnosti LGBTI identiteta i izražaja u odnosu na opću populaciju. To je posljedica toga što su se LGBTI identiteti gotovo svugdje uglavnom razvijali odvojeno, ili točnije uglavnom isključeno iz glavnih društvenih tokova, povrh čega su kao samozaštitni mehanizam u određenom dijelu kodirali inače uobičajen jezik, modu ili ponašanje. Zbog niske razine izloženosti LGBTI identitetima, baštinski stručnjaci, ako su i voljni, često slabo ili nedovoljno točno prepoznaju ili razaznaju različite identitetske aspekte predmeta ili komunikacije povezane s LGBTI osobama, što je lako otklonjiv nedostatak suradnjom s tom zajednicom i dodatnim edukacijama stručnjaka.

Kako bi se LGBTI baštinu moglo istraživati, zaštititi i izložiti – učiniti dostupnom i vidljivom u pogledu sagledavanja njenih socioloških, ekonomskih, političkih, umjetničkih i drugih aspekata – potrebno ju je prije svega prepoznati kao LGBTI baštinu ili kao baštinu koja ima određene LGBTI aspekte. Sljedeći važan korak je opremiti LGBTI predmete i odgovarajućim metapodacima odnosno pripadnom dokumentacijom. Nakon što je LGBTI baština prepoznata kao takva i kada joj se kroz baze podataka i registre može pristupiti i analizirati je, tada može biti korištena u dubinskim istraživanjima i sofisticiranijim umjetničkim, istraživačkim i izložbenim projektima, koji se već mogu vidjeti u nekim inozemnim muzejima.

Istraživanje povijesti i baštine LGBTI zajednice u 20. stoljeću u Hrvatskoj i Jugoslaviji do sada se oslanjalo na živuće pripadnike zajednice za osobne priče te na arhivske i statističke izvore, a intenziviralo se u 21. stoljeću stvarajući dobru osnovu za zanimljivo muzeološko predstavljanje, kao i daljnje istraživanje. Neki od istaknutijih rezultata istraživanja su objedinjeni u doktorskom radu Franka Dote iz 2017. godine pod nazivom „Javna i politička povijest muške homoseksualnosti u socijalističkoj Hrvatskoj: 1945. – 1989.“ Također, zaštita

LGBTI baštine u zajednici uglavnom se usmjerila na audiovizualno bilježenje i predstavljanje osobnih životnih priča LGBTI osoba, primjerice kroz rad Tončija Kranjčevića Batalića u sklopu više audiovizualnih projekata udruge QueerANarchive iz Splita ili projekta „Legzistencija” Ane Opalić i Zrinke Kolarić. Posebno je važna i dokumentarna zbirka osobnih priča LGBTI osoba i medijskih napisa na tu temu u formatu knjige „Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj” urednika Zvonimira Dobrovića i Gordana Bosanca u izdanju QueerZagreba iz 2007. godine. Ovo su samo neki primjeri kojima se može pridružiti istraživanje LGBTI tema u medijima, primjerice onima koja je u dva navrata provodila udruga LORI iz Rijeke, akademskih i istraživačkih stručnih članaka vezano za specifične teme od značaja za LGBTI zajednicu, između ostaloga i vezano za zdravstvene, pravne ili socijalne teme. Ovi odjeci LGBTI kulture iz 20. stoljeća u Hrvatskoj upućuju na to da je osim specifičnog lokalnog razvoja bilo i utjecaja događanja, identiteta i supkultura iz europskih LGBTI kulturnih centara, poput Berlina, Londona i Pariza.

Unatoč gorenavedenim izvorima i istraživanjima, kumulativno gledajući u posljednjih 80 godina bilo je izrazito malo sustavnih aktivnosti prikupljanja i obrade LGBTI baštinske građe, zbog čega postoji opasnost da velik dio te građe nestane zajedno s njezinim stvarateljima te da ovaj izrazito zanimljiv, poučan i široj javnosti uglavnom nepoznat baštinski svijet koji opisuje LGBTI živote nepovratno iščezne iz hrvatskoga baštinskog pletiva.

Dobar inozemni primjer sustavnog prikupljanja i obrade LGBTI građe, kao i suradnje između baštinskih institucija i zajednice, jest muzej specijaliziran za istraživanje i prezentaciju LGBTI baštine Schwules Museum te udruga Magnus-Hirschfeld-Gesellschaft e.V., obje u Berlinu. Također, časopis Museum International međunarodne udruge muzeja ICOM u svojem je siječanjском izdanju iz 2021. godine objavio 20 članaka o suvremenim LGBTI muzejima i njihovim raznolikim iskustvima u pogledu formiranja zbirki, postavljanja izložbi te djelovanja u zajednici.

Fenomeni LGBTI baštine transgeneracijske su referentne točke za samu zajednicu i danas se mogu prepoznati kao:

- 1) široki spektar specifičnih kulturnih identiteta, izražaja i predmeta u LGBTI ili queer okvirima,
- 2) memorijski i kulturno usidreni u mjestima, događajima, odijevanju, običajima i tradicijama,
- 3) društvenim, političkim i zdravstvenim iskustvima,
- 4) žargonu, glazbi, likovnim i književnim temama i radovima,

5) pokretu i plesu,

6) kao i u posebnim socijalnim modelima LGBTI zajednica, obitelji, spolnosti i intimnosti, koje su unazad sedamdesetak godina i zakonski prepoznati u Hrvatskoj i diljem svijeta.

Ova baština time predstavlja zrcalo same queer zajednice i pojedinaca te vrijednu, jedinstvenu perspektivu i iskustvo u širem društvenom i kulturnom kontekstu Hrvatske.

U skladu s temeljnim poslanjem muzeja da s jedne strane odražava zajednicu u kojoj djeluje i doprinosi njenoj samospoznaji, a s druge strane da doprinosi njenom učenju iz vlastite i tuđe povijesti i napretka, osigurati zastupljenost i vidljivost podzastupljenim i ranjivim skupinama u muzejima, a ovdje specifično i LGBTI zajednici, ključno je za potpunost i vjerodostojnost muzejskih zbirki i njihovu sposobnost da kvalitetno ispunjavaju svoju zadaću u raznolikoj zajednici kojoj pripadaju.

Interpretacija LGBTI baštine

Stoga, muzeji su posebno i važno mjesto za razvoj društva. Osim čuvanja, istraživanja i prezentacije baštine i umjetnosti, muzeji su sigurno mjesto za društveno kritičko promišljanje, istraživanje zone znanja i vjerovanja koja je posjetiteljima izvan uobičajene zone komfora.

Muzeji u sklopu izložbi i projekata posežu za najraznolikijom građom iz arhiva, knjižnica i drugih muzeja, ali i zajednice te je sagledavaju, predstavljaju i interpretiraju na nesvakidašnje načine, koristeći činjenice i autorski pogled te umjetnički izražaj.

Pritom, muzeji posežu i dostupni su, ili bi trebali biti dostupni, doslovno svakoj osobi u zajednici, čime diskusiju o važnim društvenim pitanjima o kojima inače diskutiraju upravljačke elite kontinuirano i spontano omogućuju na svim drugim razinama društva, mimo vremenski ograničenih institucionalnih mehanizama, poput referenduma i javnih rasprava o pojedinim pitanjima ili projektima.

Zbog toga su muzeji danas možda i jedno od posljednjih javnih mjesta koja su stručna i pouzdana i koja imaju potencijal svakoj osobi/posjetitelju omogućiti da se informira provjerenim informacijama koje su činjenično, konceptualno i kritički sagledane i obrađene. U ovom sigurnom prostoru posjetitelj se ima priliku izraziti, reagirati i uključiti u diskusiju o najrazličitijim životnim temama, razmijeniti mišljenja sa stručnjacima i drugim posjetiteljima, postići osobnu

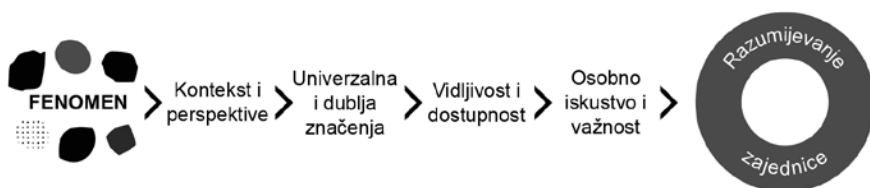
transformaciji te kroz ovakve male korake doprinijeti široj društvenoj razmjeni, učenju i transformaciji. Ovu zadaću nije lako ispuniti jer se uslijed brzih društvenih promjena muzeji danas diljem svijeta pokušavaju repositionirati u društvu i redefinirati, tražeći prihvatljivu granicu između institucionalnog (financijskog, političkog, stručnog) opstanka i društvene relevantnosti.

Za argumentiranje baštine podzastupljenih i ranjivih skupina, češće i temeljitije nego za najzastupljeniju društvenu baštinu potrebno je utvrditi što točno čini baštinu ranjive i podzastupljene skupine i zašto je važna.

U individualnom kontekstu ljudske sigurnosti, kao i u kontekstu konceptualizacije baštine kao dijela mehanizma sigurnosti zajednice, očuvanje baštine važno je za omogućavanje kontinuiteta promatrane zajednice u pogledu akumulacije znanja, razvoja identiteta i svijesti te afirmiranja i napredovanja u širem kontekstu. Ova važnost posebno je izražena kod malih ili disperziranih zajednica, poput LGBTI.

Prepoznavanje baštine, s druge strane, o čemu je riječ bilo ranije u ovom radu kružni je problem koji traži sinergiju baštinskog i LGBTI angažmana, kao i visoke profesionalne standarde i visoki standard društvene uključenosti.

Ovo su dva ključna pitanja za prepoznavanje baštine u kontekstu jedinstvenog ali višeslojnoga geografskog, kulturnog, gospodarskog i političkog prostora koji dijele sve skupine u sklopu društvenog ugovora Republike Hrvatske.

Slika 1.

Suvremena praksa interpretacije kulturne i prirodne baštine, poput prakse koju promiče europsko udruženje Interpret Europe, podrazumijeva da se prilikom prezentacije i interpretacije baštine ne govori samo o činjenicama ili anegdotama koji se odnose na predstavljene predmete nego se poseže za interpretacijom fenomena koji su materijalizirani u tim izlošcima. (v. Slika 1)

Pritom, fenomen je nositelj (i) univerzalnog i (ii) dubljeg značenja. Komuniciranje univerzalnosti i dubljeg značenja promatranog fenomena omogućuje posredovanje razumijevanja između stvaratelja baštine (ranjive i podzastupljene skupine) i posjetitelja muzeja (a sve posredstvom kustosa i interpretacijskog vodiča), koji izložak – i u konačnici izložbu i muzej – čini relevantnim za iskustvo posjetitelja.

Univerzalnost fenomena proizlazi iz općih osjećaja i iskustava koje svi ili gotovo svi ljudi dijele, primjerice želje za prihvaćanjem, spolne čežnje, ljubavi i straha. Na taj način univerzalnost pridonosi posjetiteljima da bolje razumiju osobe iz svoje neposredne okoline, koje smatraju a priori drugima ili drugačijima, što najčešće ranjive i podzastupljene skupine jesu u društvenom kontekstu.

Dublja značenja posjetitelje pak dovode do novih osobnih spoznaja – specifičnih osobnih značenjskih otkrića i novih shvaćanja, koja dosežu kad nakratko u muzeju uđu u tuđe cipele ili tuđi um, svijet – a možda i sebe i svoja ranija iskustva pogledaju tuđim očima. Na ovaj način odgovarajuća interpretacija fenomena, koji se vežu uz LGBTI baštinu, kao i baštinu drugih ranjivih i podzastupljenih skupina, može potaknuti transformativno iskustvo kod posjetitelja. Ovo iskustvo pak može postati novo zajedničko iskustvo (boljeg) razumijevanja između stvaratelja baštine i posjetitelja muzeja.

LGBTI baštinski fenomeni predstavljaju jedinstvene i autentične izražaje queer identiteta iako u stručnom i institucionalnom smislu – kao i za mnoge potencijalne kustose i posjetitelje – još uvijek najvećim dijelom predstavljaju nepoznanicu ili mogu izazvati negativne predrasude.

Način na koji se LGBTI baština interpretira, kao i način na koji je zastupljena i predstavljena, postaje dio kulture – koncepta o svijetu i temeljem kojeg se stvaraju emocije u odnosu na stvaratelje te baštine te u konačnici ima snažan utjecaj na daljnja istraživanja, valorizaciju i zastupljenost ove baštine u muzejima i javnom prostoru.

Uključivanje baštine podzastupljenih i ranjivih skupina u muzejske zbirke i postave pitanje je s jedne strane jednakopravnosti i etičnosti, a s druge strane potpunosti baštinskih zbirki. Muzeji nastoje biti pouzdano zrcalo i memorija kulture u kojoj djeluju, doprinositi samosagledavanju, analizi i novim spoznajama te razvoju i inovacijama u njima matičnoj zajednici.

Zaštita baštine u redovnim i kriznim uvjetima

Važnost prepoznavanja i valorizacije queer baštine može se promatrati iz perspektive njezine materijalnosti ili nematerijalne pojavnosti (dokumentacije, reprodukcije i sl.), a u kontekstu sustava zaštite baštine.

Sustavi zaštite kulturne baštine predstavljaju društveni, institucionalni mehanizam očuvanja i zaštite kulturnih dobara od propadanja i nestanka. Pritom, razlikuje se kulturna baština, koju netko prepoznaje kao vrijednu, od kulturnih dobara, koji su uža i zakonska kategorija kulturne baštine, koju prepoznaje i štiti država.

Konzervatorsko-restauratorska funkcija u temelju je sustava zaštite baštine – jednako u redovnim i u kriznim uvjetima. Ona omogućuje izvođenje programa baštinskih ustanova kao što su arhivi, muzeji i knjižnice.

Baštinske zbirke predstavljaju društvenu memoriju i kreativni kapacitet, u najširem smislu tih pojmova, te predstavljaju izvanredne izvore koji protokom vremena pronalaze neslućene primjene u najrazličitijim znanstvenim i istraživačkim područjima.

S druge strane, konzervatorsko-restauratorski pristup zaštiti kulturne baštine sam je po sebi specijalna znanstvena grana i industrija, dok strategije i taktike čuvanja baštine i upravljanja baštinskim sustavima čine specijalnu tehničku, logističku disciplinu koju koriste menadžeri, stručnjaci tehničke sigurnosti i zaštite, civilne zaštite, kao i obavještajno-sigurnosnih disciplina.

Posljedično, očuvanje kulturne baštine ovisi o kvaliteti i pravovremenosti angažmana i suradnje pripadnike zajednice koja stvara baštinu te baštinskih stručnjaka i institucija.

U redovnim uvjetima pitanja zaštite baštine odnose se na njeno prepoznavanje, istraživanje, dokumentiranje, valorizaciju, predstavljanje kao i provođenje redovitih postupaka obrade, čuvanja i zaštite – koja u tom slučaju podrazumijeva osiguranje odgovarajućih prostornih uvjeta čuvanja te redovite konzervatorsko-restauratorske postupke. (v. Tablica 1)

Najveći izazov za baštinu podzastupljenih i ranjivih skupina u redovnim uvjetima jesu resursi koji su dostupni (izvan i u institucijama) za sustavnu i kvalitetnu zaštitu baštine, u ovom slučaju LGBTI baštine. Konkretnije, radi se o ljudskim resursima u pogledu djelatnika ili radnog vremena djelatnika, odnosno njihovih primanja, koje mogu posvetiti aktivnostima zaštite baštine (što uključuje sve ranije navedene aktivnosti), strateškim određenjima insti-

tucija da mogu rasporediti sredstva ili tražiti dodatna iz vanjskih izvora ili zajednice, odnosno utvrditi relativnu važnost i hitnost pojedinih aktivnosti, te prostornim i materijalnim sredstvima i opremi za provođenje potrebnih aktivnosti. Ovi izazovi za zaštitu baštine u redovnim uvjetima neposredno su povezani s izazovima koji opterećuju samu skupinu koja je izvor ove baštine, što je svojevrsni kružni problem, koji pokazuje pozitivne pomake uslijed zakonodavnog i društvenog sazrijevanja.

Slika 2.

U slučaju zaštite baštine u kriznim uvjetima, zaštita baštine podrazumijeva snažno izraženu promjenu relativnih važnosti i hitnosti uslijed preopterećenja sustava odziva i dodatno ograničenih resursa te vrlo kratkog vremena dostupnog za konzultacije i donošenje odluka, na što snažno utječu stručnjaci iz drugih, nebaštinskih područja poput sigurnosnog sektora, hitnih službi, civilne zaštite i politike. Ova okolnost može utjecati na to da do izražaja dođe baštinski nestručno ili nekritičko odlučivanje o zaštiti neke baštine, a smanjuje važnost i hitnost djelovanja u zaštiti druge. (v. Slika 2)

U takvim okolnostima postoji mogućnost da baština ranjivih i podzastupljenih skupina u kriznim događajem ugroženim baštinskim ustanovama neće biti dodijeljena visoka razina hitnosti ili važnosti pri spašavanju, u slučaju da nije prepoznata kao značajna u društvenom kontekstu, odnosno ako nije prepoznato da mu uopće pripada. Nadalje, baština koja je disperzirana u samoj ranjivoj skupini (neinstitucionalna baština i neformalne privatne zbirke) s obzirom na to da nije mapirana i uključena u planove zaštite, gotovo sigurno neće biti obuhvaćena logističkom akcijom hitnih službi ili baštinskih stručnjaka. Navedene okolnosti dodatno nepovoljno utječu na očuvanje kulturne baštine, koje mogu biti disproporcionalno štetne za baštinu ranjivih i podzastupljenih skupina.

U sklopu kriznih uvjeta dolazi do određenih izvanrednih opterećenja, ispada sustava te ograničenih resursa, koji su i inače granično niski u sektoru kulture. (v. Tablica 1)

U tim okolnostima planovi muzeja za djelovanje u kriznim uvjetima najčešće ne uvažavaju okolnost da će sami djelatnici muzeja također biti obuhvaćeni istim kriznim uvjetima te da će njihov angažman na zaštiti građe u kriznim uvjetima biti smanjen ili onemogućen na neko vrijeme.

Ova okolnost dodatno je usložena činjenicom da hitnim službama, poput civilne zaštite, iako je zaštita baštine u kriznim uvjetima jedan od propisanih zadataka, predstavlja niži prioritet u odnosu na humanitarne aspekte krize, zbog čega ove aktivnosti poduzimaju s vremenskom odgodom. (v. Tablica 1) Pritom je ovakva vremenska odgoda osobito štetna za baštinu, koja najčešće zahtijeva djelovanje unutar 48 sati zbog djelovanja raznih, a osobito bioloških ugroza, uvažavajući to da baštinska građa vrlo često ima organski sastav (papir, celuloza, i sl.) te predstavlja hranu ili hranidbenu podlogu mnogim organizmima (Krstić and Tkalec, 2019).

S obzirom na navedeni raskorak između potreba zaštite baštine i mogućnosti sustava za djelovanje u kriznim uvjetima, baštinske ustanove sukladno današnjoj najboljoj praksi uspostavljaju specifične „solidarne mreže”, svojevrsnu paralelnu mrežu specifičnu za sektore kulture za solidarno, pravovremeno i stručno djelovanje u kriznim uvjetima. (v. Tablica 2)

Solidarna mreža, zajedno sa suradnjom s ključnim nacionalnim i lokalnim partnerima, omogućuje široj baštinskoj zajednici da dijeli i mobilizira specifično potrebne resurse kako bi trenutno krizom nezahvaćena područja mogla omogućiti kvalitetan odziv u kriznim uvjetima, smanjiti gubitke te ubrzati

Aspekt očuvanja i djelovanja	Opis / detalji (sve bez značajnih oscilacija)
Mikroklimatski uvjeti	Relativna vlaga 45-55% RH (za mikrofilmove 50% RH) Temperatura zraka 16-22 °C (za mikrofilmove 14-18 °C, za neke celulozne nosioce između -5 i 15 °C) Intenzitet svjetla 50 do 100 luxa (mikrofilmovi u tamnom spremniku Bez UV zračenja)
Čišćenje i održavanje	Spremište i korisnički prostor se dnevno čiste i prozračuju Baštinski materijal, spremnici i prostor se kontinuirano i temeljito čiste te preventivno dezinficiraju i sanitiziraju Nema ulaska, curenja ili nakupljanja vode, vlage ili bioloških, kemijskih i drugih tvari, ili nametnika
Organizacija i sigurnost	Spremišta i radni prostori su dostupni samo ovlaštenim osobama Baštini mogu pristupiti i mogu njome rukovati samo ovlaštene i educirane osobe Institucija kontinuirano pruža svoje usluge u redovnim uvjetima, te s vrlo manjim prekidom ili ograničenjem u kriznim uvjetima Nema krađe, oštećenja, uništavanja ili gubitka građe Svi postojeći zaštitni sustavi su kontinuirano aktivni i operativni Sva građa u svim okolnostima je lako sljediva
Izvanredni uvjeti poslovanja	U kriznim uvjetima ili uvjetima raznih ispada sustava, planovi zaštite se automatski aktiviraju i primjenjuju, u suradnji sa solidarnom mrežom i hitnim službama Postoje protokoli za djelovanje u kriznim uvjetima te su djelatnici, solidarni partneri i hitne službe upoznate i trenirane u njihovoj primjeni Postoje sigurni prostori (u objektu, neposrednoj okolini i na sigurnoj udaljenosti) za obradu, trijažu i privremeno sklanjanje ugrožene baštine kao i za pohranu resursa za hitno djelovanje Postoje planirani i rezervirani resursi (ljudski, tehnički, financijski, prostorni, profesionalni i organizacijski) koji se automatski aktiviraju i mogu biti korišteni u kriznim uvjetima Ključni nacionalni partneri i lokalni dionici za pojedinu organizaciju održavaju odgovarajuću razinu spremnosti, opremljenosti i interoperabilnosti kako bi učinkovito i pravovremeno odgovorili na krizne uvjete i minimizirali utjecaj na baštinu
Zakonodavni, regulatorni i stručni okvir	Na nacionalnoj razini postoje jasno i kvalitetno definirani dokumenti i stručne smjernice za krizno djelovanje u sektoru kulture, koji omogućuju unutar- i međusektorsku interoperabilnost i učinkovite usluge u redovnim i kriznim uvjetima

Tablica 1. Neke uobičajene referentne vrijednosti koje omogućuju utvrđivanje prijetnji za kulturnu baštinu.

Matrica kapaciteta i potreba	Imaju / izloženi su	Nemaju / nisu izloženi
Osoblje ustanove	Svijest o aspektima i važnosti baštine, konzervatorske vještine i vještinu prioretiziranja baštine, informacije o zbirkama, znaju interpretirati, vještinu trijaže, djeluju u okviru procedura nabave i ograničenja svoje uloge u timu/ovlaštenja	Nemaju dovoljno opreme i zaliha (pogotovo za veće zahvate), stručnog i pomoćnog osoblja, vremena, zaštitnih sredstava, vještina za djelovanje u kriznim uvjetima, također su vjerojatno osobno izloženi kriznim uvjetima, nemaju mogućnost komunikacije, ispad hijerarhijskog sustava odlučivanja (koji je kreiran najčešće samo za redovne uvjete poslovanja)
Civilna zaštita i hitne službe	Imaju logističke resurse, nacionalnu mobilnost, autoritet mobilizacije drugih, vještine za djelovanje u kriznim uvjetima, povjerenje ljudi	Najčešće nemaju dubinsku svijest i poznavanje baštine, konzervatorske vještine, informacije o zbirkama (količini, vrsti, protokolima za postupanje u kriznim uvjetima), kapacitete da se istovremeno nose s humanitarnom i baštinskom krizom
Lokalne i nacionalne uprave (upravljanje kriznom situacijom)	Imaju formalni autoritet upravljanja i služenja, političku i upravljačku odgovornost, pritisak i kritiku javnosti i političkih suparnika, divergentne interese (od kojih neki možda nepoznati javnosti), povezanost s drugim mjestima, mogućnost skaliranja intervencije	Nemaju kapacitet upravljanja u krizama (također mogu biti izloženi uvjetima i onesposobljeni), nemaju uvjet vještine upravljanja krizama, dubinsku svijest o baštini i konzervatorskoj najboljoj praksi, najčešće nemaju odgovarajuće ili operativno-relevantne informacije o baštini
Zajednica	Ima neposredan odnos prema baštini, ima osobni i grupni interes za njeno očuvanje, često daje izvanredna sredstva, prilagodljiva je, djeluje kroz razne neformalne mreže, hitnost doživljava dijelom kroz simbolizam baštine, ima potrebu za povjerenjem	Često nije monolitno organizirana, nema značajna materijalne i logističke resurse i opremu, nema autoritet u širem kontekstu, nema individualne i grupne kapacitete (može također biti obuhvaćena kriznim uvjetima), nema vremena na raspolaganju niti konzervatorske vještine

Tablica 2. Pregled ključnih dionika te njihovih kapaciteta i potreba u kriznim uvjetima.

oporavak. Dodatno, uključivanjem baštinskog sektora i uspostavljanjem uske suradnje s ključnim nacionalnim i lokalnim dionicima smanjuje se šteta koja može nastati u sklopu nestručnog rukovanja ili uslijed donošenja odluka koje ne sagledavaju specifičnosti zaštite i očuvanja baštine (Tkalec, 2018).

Zaključci

Baština podzastupljenih i ranjivih skupina, u kontekstu ovog rada specifično LGBTI osoba, ima osobit i amplificiran značaj, koji se snažno veže uz osjećaj sigurnosti, dobrobiti, povezanosti i kontinuiteta u širem društvenom kontekstu.

Muzeji su u pogledu očuvanja, sagledavanja i istraživanja jedinstvena i izrazito važna mjesta za društvo i ranjive skupine, a uloga muzeja u promišljanju, interpretaciji te uspostavljanju dijaloga i razumijevanja između većinskih te podzastupljenih i ranjivih skupina može biti dalekosežna i transformativna za društvo u cjelini.

Očuvanje, predstavljanje i interpretacija baštine podzastupljenih i ranjivih skupina jest izazov za sustav redovnog i izvanrednog djelovanja, a jedan od najboljih načina za transfer dobre prakse i veću otpornost na krizne uvjete jest uspostava solidarnih mreža među muzejima.

Zaštita i očuvanje kulturne baštine ranjivih i podzastupljenih skupina stoga osobito ovisi o suradnji muzeja, matične zajednice i udruga, koje zajedno ciljanim i usklađenim aktivnostima mogu unaprijediti zaštitu ukupne kulturne baštine društva te stvoriti nove društvene i gospodarske vrijednosti.

Literatura

Anico, M. and Peralta, E. (2008). Heritage and identity: Engagement and demission in the contemporary world, *Heritage and Identity: Engagement and Demission in the Contemporary World*. doi: 10.4324/9780203886007.

Ashworth, G. J., Graham, B. and Tunbridge, J. E. (2008). 'Pluralising pasts: heritage, identity and place in multicultural societies', *Choice Reviews Online*, 46(03), pp. 46-1625-46-1625. doi: 10.5860/choice.46-1625.

Barrett, L. F. (2017). 'The theory of constructed emotion: an active inference account of interoception and categorization', *Social cognitive and affective neuroscience*, 12(1), pp. 1-23. doi: 10.1093/scan/nsw154.

Coser, L. A. (1999). *On Collective Memory: Maurice Halbwachs, Heritage of Sociology*.

Eriksen, T. H., Bal, E. and Salemik, O. (eds) (2010) *A World of Insecurity: Anthropological Perspectives on Human Security*. PlutoPress.

Gillman, D. (2010). *The Idea of Cultural Heritage*. Cambridge University Press.

Krstić, D. and Tkalec, S. (2019). 'Challenges in establishing a sustainable library collection protection system in the case of National and University Library in Zagreb', *ANALI GHB 2019*; 48(40), 9(40), pp. 275-296.

Maslow, A. H. (1982). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.

Tkalec, S. (2018). 'Solidarity network as component of resilience in library holdings protection', in *Proceedings of "XXI International NKF Congress IIC-Nordic Group Cultural heritage facing catastrophe: Prevention and recoveries"*, Reykjavík/Iceland, 26 - 28 September 2018. Reykjavík: NKF.

Tkalec, S. (2019). 'Cultural Diversity Converging Point of Heritage and Security Theories', in *Proceedings of the conference Interpret Europe: Conference 2018 'Heritage and identity'*, Kőszeg, Hungary, 23-26 March 2018. Witzhausen: Interpret Europe, pp. 186-194.

Tkalec, S. and Trupković, M. (2020). 'Managing double trouble: difficult heritage, challenging futures', in (Submitted for review) *Proceedings of the conference 'Living Forward, Looking Back: Museum Practice for Postcolonial Futures'*, Cape Town, South Africa, March 9-14, 2020. Commonwealth Association of Museums (CAM) & Iziko Museums of South Africa at the South African Museum.

Vučković Juroš, T. (2015). 'Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj', *Revija Za Socijalnu Politiku*, 22(2), pp. 195-218. doi: 10.3935/rsp.v22i2.1255.

Zedner, L. (2009). *Security: Key Ideas in Criminology Series*, London and New York: Routledge.

Protection and interpretation of LGBTI heritage in museums

Abstract: This paper will present two special and intertwined aspects of the LGBTI heritage, both leaning on heritage recognition and appraisal. Henceforth, the term LGBTI will encompass a spectrum of sexual and gender identities, experiencing various degrees of representation and vulnerabilities. The first aspect relates to the interpretation of LGBTI heritage in existing collections and social context. It relies on its fundamental recognition, as well as the understanding of the context and meaning to its primary creators and users. LGBTI heritage is sometimes considered in a historical-cultural dichotomy to other heritage, and vice versa. Processing this opposition enhances the development and emancipation of complementarity and contextual relativity of the queer (special) and non-queer (emancipated) identities. Informed interpretative guides may bridge this cultural dichotomy and allow visitors to discover universal phenomena common to all identities. Visitors' interaction with quality oral and textual interpretation enhances awareness of own emotions and attitudes and unveils fluidity and relativity of the identity-related oppositions. The second aspect considers the effects of crisis directly endangering the heritage, protection systems, capacities, documentation, and development. A crisis has a disproportionately stronger effect on collections of underrepresented and vulnerable groups. This results from lacking recognition and heritage appraisal, which is a base for further triage, prioritization, and protection by conservators under usual circumstances, and emergency responders in crisis.

Keywords: LGBTI, heritage, protection, crisis management, interpretation

Andreja Vojnić, kustos
Gradski muzej Požega, Matice hrvatske 1, Požega
andreja@gmp.hr

Odnos muzeja prema autističnom spektru

Sažetak: *Nek vas ne ograničava tuđa ograničena mašta*, izjavila je američka astronautkinja i fizičarka Dr. Mae Jemison. Uloga i poslanje muzeja u suvremenom društvu ovise o našoj mašti. Naša mašta neiscrpan je izvor ideja. Razvojni poremećaj koji je veoma kompleksan i predstavlja veliku enigmu za osobu i njezinu okolinu jest poremećaj iz spektra autizma. Očituje ga nedostatak socijalnih vještina. Djeca brzo uče, ali problem nastaje u primjeni naučenoga, no poremećaj se ipak razlikuje od osobe do osobe. Kako je sam poremećaj kompleksan, tako je kompleksno i približiti muzej takvim osobama. Uz maštu muzejskog pedagoga, kustosa ili druge stručne osobe zadužene za prezentiranje izložbe u muzeju te osobu upoznatu s podzastupljenim i ranjivim skupinama, muzejsko okruženje može postati veoma poticajno. Muzejski vodič sa sličicama predstavlja jednu od ideja kako približiti muzej posjetiteljima s poremećajem iz autističnog spektra. Bez obzira na to koliko posjetitelji bili različiti, to je nešto što bi muzeji trebali prihvaćati, provoditi u praksi i upravo to moraju shvatiti kao svoju ulogu i poslanje u suvremenom društvu.

Ključne riječi: autizam, vodič, muzej, pedagog, izložba

Poremećaj iz autističnog spektra obilježuju odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji te atipičnosti u obilježjima općeg ponašanja i interesa. Taj poremećaj poznat je i pod nazivom pervazivni razvojni poremećaj. Termin „pervazivni“ dolazi od latinskog glagola *pervadere* koji znači prožimati. Za razliku od drugih razvojnih poremećaja koji izolirano ili specifično utječu na pojedinu domenu razvoja, ovi poremećaji istodobno zahvaćaju i prožimaju veći broj razvojnih područja i mogu na različite načine i u različitoj mjeri utjecati na svaki od njih, rezultirajući velikom raznolikošću razvojnih profila i ishoda. Posljednjih godina poremećaj iz autističnog spektra izaziva vrlo veliko zanimanje, kako znanstvene i stručne, tako i šire javnosti. Velika se pozornost pridaje ovim poremećajima ponajviše zbog značajnih promjena u prevalenciji poremećaja iz autističnog spektra koje se sustavno bilježe posljednjih nekoliko desetljeća, a posebice unazad nekoliko godina (Vrsalović, 2017). No zapravo je osobe s poremećajem iz autističnog spektra potrebno uvesti u sve sfere živo-

ta kako bi razvijale upravo tu socijalnu komunikaciju i interakciju. Kulturne ustanove trebaju biti dostupne za sve osobe, a ta dostupnost ide od prostorne pristupačnosti, primjerice rampe za osobe s invaliditetom, sve do digitalne pristupačnosti web stranica ustanove. Muzeji kao ustanove s velikom lepezom mogućnosti za razvijanje socijalne komunikacije i interakcije idealni su za osobe s poremećajem iz spektra autizma. Muzejski pedagog, kustos ili osoba koja je zadužena za pedagoški rad u muzeju treba konstantno upoznavati javnost o pravima svih osoba odnosno posjetitelja te unutar svojeg rada pokušati što više prilagoditi pedagoške aktivnosti svim potrebama posjetitelja.

Muzejski vodič za djecu s poremećajem iz spektra autizma jedna je od mogućnosti prilagodbe muzeja i njegovih djelatnika za posjetitelje s poremećajem iz spektra autizma. Autizam je razvojni poremećaj koji predstavlja veliku zagonetku za samu osobu i njezinu okolinu i razlikuje se od osobe do osobe. Kako je sam poremećaj kompleksan, tako je kompleksno i približiti muzej takvim osobama, a muzejsko okruženje može postati veoma poticajno okruženje. Zbog toga je nastao i muzejski vodič za osobe s poremećajem iz spektra, trenutačno samo kao ideja koja je provediva u praksi.

Vodič je prilagođen budućem stalnom postavu Gradskog muzeja Požega, no moguće ga je i proširiti, smanjiti i izmijeniti. Takav vodič vrlo je lako izraditi. Jednostavan je, prilagodljiv stalnom postavu ili privremenoj izložbi. Kako osobe s poremećajem iz spektra autizma imaju poteškoće vezane uz socijalnu komunikaciju, vodič se bazira na PECS metodi. PECS metoda odnosno *Picture exchange communication system* jest metoda komunikacije kroz slike kojom se koriste djeca i odrasli koji imaju poteškoće s uobičajenim načinima komunikacije. Znači, ne mora biti isključivo samo za osobe s poremećajem iz spektra autizma. Istraživanja su pokazala da je PECS veoma efikasna metoda koja pomaže osobama koje nemaju razvijen verbalni način komuniciranja te im upravo slike pomažu u komunikaciji s okolinom.

Na naslovnici ovog PECS muzejskog vodiča nalaze se dvije osnovne sličice, a to su muzej i muzejski pedagog. Ako u ustanovi muzejske djelatnosti netko drugi vodi posjetitelje kroz izložbu, primjerice kustos ili druga stručna osoba, može se staviti sličica te osobe. Bit sličice jest da posjetitelj poveže osobu ili predmet sa sličicom. Sve su sličice plastificirane te imaju čičak kako bi se mogle lako odvojiti od korica vodiča. Lako se dezinficiraju, što je vrlo bitno u situaciji kao što je situacija s bolešću Covid-19. Ideja vodiča uključuje to da posjetitelj uzme vodič i odvaja sličice pri završetku određenog dijela vodstva. Primjerice, ulaskom u muzej uzima sličicu muzeja iz vodiča i pomoću

čička je poveže na ulazu s drugom stranom čička. Zatim posjetitelj dolazi do osobe koja je vodi kroz izložbu i stavlja čičak na službenu odjeću osobe ili joj daje sličicu u ruku. Sve to je popraćeno i verbalno i tako redom sve do kraja izložbe. U vodiču se nalazi i sličica s toaletom kako bi osoba mogla pokazati sličicu ili jednostavno otići do toaleta, a pronaći će ga pomoću sličice. Sve se sličice također nalaze i u prostoru kraj toga što sličica zapravo i predstavlja. Na izložbi moraju postojati takve identične sličice kako bi ih posjetitelj mogao povezati. U Gradskom muzeju Požega posjeti većinom uključuju vodstvo i radionicu, posebno kad je riječ o djeci jer oni obožavaju radionice. Sve su radionice povezane s izložbom koju posjetitelj obilazi, a u vodiču se zbog toga nalazi i sličica koja označava radionicu. Na web stranicama ili društvenim mrežama ustanove bila bi navedena takva mogućnost vodstva ako se roditelj s djecom ili nastavnik odluče za takvu posjetu muzeju. Također, ako osoba želi, bilo bi omogućeno i prije samog posjeta upoznati se s vodičem. Netko od obitelji ili osoba koja planira doći u pratnji osobe s poremećajem iz spektra autizma mogla bi doći u muzej i podići vodič te bi, primjerice, roditelj mogao proći kod kuće kroz sve pojmove s djetetom kako bi sam dolazak bio olakšan i vrijeme provedeno u muzeju bilo što kvalitetnije i ugodnije provedeno, kako za osobu s poremećajem iz spektra autizma, tako i za obitelj i/ili prijatelje koji su došli s njima.

Ovaj bi vodič trebao biti muzejsko pomagalo kako bi osobe s poremećajem iz spektra autizma bolje shvatile cjelokupnu koncepciju muzeja kao ustanove, smisao vodstva i stručnih osoba koje su zaposlene u muzeju te naravno naučile nešto prilikom posjeta i ponovno se vratile. A u idućem posjetu možda i sami prolazili kroz izložbu. Vodič je jedno od pomoćnih sredstava kako bi muzeji postali potpora društvu jer upravo potpora poboljšava životni ishod osoba s poremećajem iz autističnog spektra.

Literatura

Vrsalović, S. (2017). *Programi Etnografskoga muzeja za osobe s poremećajima iz spektra autizma* (Stručni rad). Etnografski muzej Zagreb, Zagreb

The attitude of the museum towards the autism spectrum

Abstract: *Don't be limited by someone else's limited imagination*, said American astronaut and physicist Dr. Mae Jemison. The role and mission of museums in contemporary society depend on our imagination. Our imagination is an inexhaustible source of ideas. A developmental disorder that is very complex and represents a great enigma for a person and his environment is a disorder from the autism spectrum. It is manifested by a lack of social skills. Children learn quickly, but the problem arises in applying what they have learned and the disorder varies from person to person. As complex as the disorder itself is, it is also complex to bring the museum closer to such people. With the imagination of a museum pedagogue, curator or other professional in charge of presenting the exhibition in the museum, and a person familiar with underrepresented and vulnerable groups, the museum environment can become very stimulating. A museum guide with pictures is one of many ideas on how to bring the museum closer to visitors with an autism spectrum disorder. No matter how different the visitors may be, it is something that museums should accept, put into practice, and that is exactly what they must understand as their role and mission in modern society.

Keywords: autism, guide, museum, pedagogue, exhibition

Dr. sc. Morana Vouk Nikolić, muzejski savjetnik
Tiflološki muzej, A. Šenoa 34/III, Zagreb
mvouk@tifloloskimuzej.hr

Značaj i potreba edukacije Muzej za sve

Sažetak: Kako bi muzeji postali istinski uključiv kulturni ambijent u kojemu se osobe s invaliditetom osjećaju dobrodošlo i cijenjeno, nužno je primarno razviti svijest o potrebi izjednačavanja mogućnosti konzumiranja kulturnih sadržaja osoba s invaliditetom, a potom na temelju stručnih znanja i relevantnih informacija provoditi inkluzivne programe za sve kategorije posjetitelja. Organizacijom dvodnevni edukacija „Muzej za sve” Tiflološki je muzej započeo 2019. godine. Do sada su se održale dvije edukacije s ukupno 28 polaznika. Prezentirana teorijska znanja vežu se uz prostornu pristupačnost, zvučne opise i taktilne prilagodbe za slijepu, a nadopunjena su konkretnim informacijama i primjerima iz prakse te odgovaraju na pitanja kako prilagoditi izložbu posjetitelju s invaliditetom te kako postupiti pri susretu sa slijepim i gluhim posjetiteljem. Znanja stečena na edukaciji neki od polaznika do sada su uspješno implementirali u praksi.

Gljučne riječi: edukacija, pristupačnost, prilagodba, posjetitelj s invaliditetom

Tiflološki muzej već se niz godina bavi praktičnom primjenom znanja s područja edukacijske-rehabilitacije u muzejskom okružju te je postao značajan faktor u širenju znanja s tog područja u Hrvatskoj, ali i u regiji.

Začeci prilagodbe u Tiflološkome muzeju sežu u daleku 1956. godinu. U to vrijeme muzej je bio smješten u Bosanskoj ulici te se, iako je izložbeni prostor bio više nego skučen, slijepom i slabovidnom posjetitelju željelo omogućiti uvid u područja kojima se muzej bavi. Izazov pred kojim se muzej našao tada bio je kako prostor, ali i materijal koji se izlaže učiniti pristupačnim.

Iz dostupne literature razvidno je da se o potrebama pristupačnosti i prilagodbe počelo razmišljati od samog osnutka muzeja, a ta se ideja kontinuirano provlačila kroz godine postojanja muzeja. Ovaj povijesni slijed sustavnog rada na promicanju pristupačnosti vidljiv je od konstruiranja prvih izložbenih vitrina koje su bile prilagođene dodiru do koncepta Taktilne galerije, objavljivanja stručnih članaka u časopisima ili aktivnog sudjelovanja na skupovima, zapošljavanja stručnih djelatnika koji su (uglavnom) edukacijski rehabilitatori, koji su vođeni profesionalnom znatiželjom prošli brojne edukacije, seminare, studijska

putovanja, stručne i znanstvene skupove posvećene pristupačnosti u inozemstvu¹. Upravo stoga u muzej već više od dva desetljeća često pristižu upiti o tome kako učiniti izložbu pristupačnom, kako izraditi katalog na brajici, kako izložbeni prostor prilagoditi za posjetitelje s različitim oblicima invaliditeta i slično. Iako se kolegama uvijek maksimalno izlazilo ususret te ih se upućivalo na literaturu i/ili su dobili stručni savjet i konkretnu pomoć, sve se to činilo nedostatnim te je polako sazrijevala ideja o edukaciji gdje bi se na jednome mjestu obuhvatile sve informacije koje su potrebne za izradu inkluzivnih programa odnosno inkluzivnih kulturnih ambijenata.

Muzeju kao instituciji s ustrojem i konceptom starim više od dva stoljeća često je teško napraviti skok u moderno vrijeme koje je prepuno promjena i zahtjeva. Ovaj za muzeje velik izazov, gdje su primorani baviti se poslovnim pitanjima, problemima isplativosti, razvoja i financiranja, zahtjevima za povećanjem broja posjetitelja i s druge strane ulogom muzeja kao mjesta razmjene znanja i uključivosti svih društvenih skupina, nerijetko stvara frustrirajuću atmosferu. Pojavom pandemije uslijed novog korona virusa te „novim normalnim“ načinom ophođenja i funkcioniranja općenito, situacija se čini još zamršenijom. No bez obzira na veliki pritisak, muzeje se ne može shvaćati isključivo kroz prizmu materijalne i nematerijalne baštine koju prikazuje, nego i kao socijalno osjetljive i inkluzivne javne ustanove s visoko razvijenom svijesti o važnosti izjednačavanja mogućnosti konzumiranja kulturnih sadržaja za sve kategorije posjetitelja.

Promišljajući o značaju i potrebi pristupačnosti za posjetitelje s invaliditetom nezaobilazno treba biti svjestan veličine populacije koja treba određeni oblik prilagođenog prostora i prilagođenih informacija. Postotak osoba s invaliditetom u populaciji Republike Hrvatske iznosi skoro 12%. Ako tomu pribrojimo rastuću populaciju osoba treće životne dobi koje uvjetno možemo smatrati osobama s invaliditetom, dobit ćemo skoro četvrtinu ukupne populacije koja ima određene probleme u pristupačnosti ili komunikaciji u najširem smislu. Zbog tih poteškoća jedna je četvrtina građana pretvorena u „nevidljivu populaciju“. Zašto nevidljiva populacija? Upravo zbog toga što im prostor, sadržaji i komunikacija nisu dostupni, pristupačni i/ili prilagođeni. Četvrtina populacije znača-

¹ Museo Tattile Statale Omero, Introduction to Access Consultancy, Peterborough, stručno studijsko putovanje uz pokroviteljstvo British Councila, stručni tečaj "Introduction to the world of tactile images, including maps and diagrams" RNIB, stručni tečaj "Access to Museums and Galleries for blind and partially sighted people" RNIB, stručni tečaj Demystifying Accessibility RNIB, Museum Resource Centre Colchester Museums, Dialog im Dunkeln, Museo Anteros, "In touch with art", "Tactile Graphics", ICEVI 7th European conference, Art Beyond sight, Art for all...

jan je broj i nemoguće ga je zanemariti u bilo kojem pogledu, pa i u situaciji kada promišljamo o muzeju i njegovoj društvenoj uključenosti i relevantnosti.

Kako bi muzeji postali istinski inkluzivan kulturni ambijent u kojem se posjetitelji s invaliditetom osjećaju dobrodošlo i cijenjeno, nužno je primarno razviti svijest kod muzejskih djelatnika (ne samo stručnih, već i uprave) o potrebi izjednačavanja mogućnosti konzumiranja kulturnih sadržaja osoba s invaliditetom, pokazati visok stupanj senzibiliziranosti za pitanja osoba s invaliditetom, i naposljetku na temelju stručnih znanja i relevantnih informacija koja posjedujemo provoditi inkluzivne programe za sve kategorije posjetitelja. Ideja o edukaciji zaživjela je u praksi 2019. godine, a edukacija je dobila jednostavan, sveobuhvatan i lako pamtljiv naziv „Muzej za sve”. Do sada su se održale dvije dvodnevne edukacije s ukupno 28 polaznika. Iako se možda ovaj broj čini malen, naša želja za kvalitetnim i individualiziranim radom uvijek je manje grupe.

Programom je obuhvaćen širok raspon tema, od podizanja svijesti o potrebi izjednačavanja mogućnosti konzumiranja kulturnih sadržaja i svijesti o potrebi prilagođene komunikacije, do osnova zakonske regulative koja obvezuje između ostalog i baštinske institucije te prilagodbe sadržaja i prostora za osobe s invaliditetom. Nakon ovih temeljnih tema dolazi se do još jednog teorijskog bloka tema koje su vezane uz osnovna znanja iz područja orijentacije i mobiliteta slijepih te tema vezanih uz mogućnosti i načine korištenja zvučnih opisa i taktilne prilagodbe za slijepe. Iako su edukacijom obuhvaćene sve osobe s invaliditetom, naglasak smo ipak dali na osobe oštećena vida, odnosno slijepe i slabovidne posjetitelje, koji se u segmentu prilagodbe izdvajaju iz populacije osoba s invaliditetom s obzirom na to da je zbog specifičnosti invaliditeta potrebno najviše intervencija.

U drugom dijelu edukacije prezentirana teorijska znanja nadopunjena su konkretnim informacijama i primjerima iz prakse te polaznicima odgovaraju na pitanja kako prilagoditi izložbu posjetitelju s invaliditetom, kako napraviti publikaciju za slijepe, kako postupiti pri susretu sa slijepim i gluhim posjetiteljem i drugo. Polaznici na kraju dobivaju i konkretne zadatke te moraju samostalno izraditi verbalni opis, osmisliti pristupačna muzeološka pomagala za izložbu i u konkretnim situacijama uče kako pristupiti i voditi slijepog posjetitelja te kako započeti osnovnu komunikaciju s posjetiteljima oštećena sluha.

Na kraju polaznici dobivaju evaluacijski upitnik koji je voditeljima edukacije pokazatelj dobivenih koristi na edukaciji. Povratna informacija od polaznika bila je pozitivna i usmjerila nas je kako djelovati ubuduće, a znanja stečena

na edukaciji neki od polaznika do sada su uspješno implementirali u praksi. Nažalost, ove godine zbog izvanredne situacije vezane uz epidemiju edukacije nisu održane. Sljedeći planirani ciklus edukacija planiran je za prvu polovicu 2021. godine.

Potreba i značaj ovakvih edukacija veliki su jer će posjedovanje stručno utemeljenih znanja o potencijalnim korisnicima, poznavanje i poštivanje značajki vrlo heterogene populacije osoba s invaliditetom i načina njihova funkcioniranja, stvaranje osobnih kontakata s pojedincima, školama i udrugama, uključivanje korisnika s invaliditetom u planiranje, realizaciju i evaluaciju, osigurati dobar i kvalitetan projekt, a novostečenim znanjima i kompetencijama pridonijeti boljoj integraciji osoba s invaliditetom u zajednicu te potaknuti i afirmirati osobe s invaliditetom kao stvaratelje kulture i korisnike kulturnih usluga.

Prateći nove tendencije u kulturi, podržavajući inkluzivnost tj. naglašavajući važnost uključivosti marginaliziranih društvenih skupina edukacija Tiflološkog muzeja „Muzej za sve” predstavlja važan korak prema kulturi za sve.

Literatura

M., B. (1956). Naš Tiflološki muzej u godini 1955. Socijalna misao, 293.

Vouk, M. (2013). Od teorije..... U: Miklošević, Ž. i Vouk, M. (ur.), Muzeji za sve. (str. 5-7). Osijek: Muzejska udruga Istočne Hrvatske.

Vouk, M. (2016). Prilagodba /pristupačnost. U: Ž. Bosnar Salihagić (ur.): Protiv predrasuda (str. 172-177). Zagreb: Tiflološki muzej.

Bosnar Salihagić, Ž, (2016). Protiv predrasuda – 60 Tiflološkog muzeja. U: Ž. Bosnar Salihagić (ur.): Protiv predrasuda (str. 28-61). Zagreb: Tiflološki muzej

Vouk, M. (2019) A gdje su posjetitelji s invaliditetom? Tekst predan u tisak za Informtica museologica.

Significance and need for the museum for all education program

Abstract: In order for museums to become truly inclusive cultural environments in which people with disabilities feel welcome and valued, it is necessary to primarily develop awareness of the need to create a level playing field in terms of consumption of cultural content for people with disabilities and then implement inclusive programs for all categories of visitors. In 2019, the Typhlological Museum started organizing of two-day training sessions titled "Museum for All". So far two training sessions have been held with a total of 28 participants. The presented theoretical knowledge is related to spatial accessibility, sound descriptions, and tactile adaptations for the blind, and is supplemented with concrete information, practical examples, and answers to questions on how to adapt the exhibition to a visitor with disabilities and how to meet blind and deaf visitors. Knowledge acquired in the education has been successfully implemented in practice by some of the participants so far.

Keywords: education, accessibility, adaptation, disabled visitor

www.tifloloskimuzej.hr

ISBN 978-953-7287-41-2